

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskernes Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele.

Læs mere om fordele og sponsorat her:

<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

GOTTFRID BILLING

ANTECKNINGAR FRÅN
RIKSDAGAR OCH
KYRKOMÖTEN

1893—1906

Utgivna av

Carl Hallendorff

P. A. Norstedt & Söners

Förlag / Stockholm

Gottfrid Billing

Gottfrid Billing

ANTECKNINGAR FRÅN
RIKSDAGAR OCH
KYRKOMÖTEN

1893—1906

UTGIVNA AV

Carl Hallenborg

*P. A. Norstedt & Söners
Förlag / Stockholm*

STOCKHOLM 1928

KUNGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER

280644

Vid editionen av dessa anteckningar och brev ha följande regler iakttagits:

Billings anteckningar och det ur hans korrespondens meddelade äro tryckta *med* mellanslag.

Utgivarens något längre upplysningar äro signerade ** samt — med undantag blott för kapitlet »Gottfrid Billing som parlamentariker» — satta *utan* mellanslag.

Smärre kompletteringar i texten äro omgivna med [], och inom dylika stå också de siffror, som hänvisa till brevens nummer. Ett par s. k. fotnoter äro utgivarens.

Förkortningarna G. B. och F. B. angiva Gottfrid Billing och hans maka, biskopinnan Frida Billing f. Bring.

För tillgången till dessa anteckningar och brev står utgivaren i tacksamhetsskuld till biskoparna Edvard Rodhe och Einar Billing.

GOTTFRID BILLING SOM PARLAMENTARIKER

Den svenska kyrkans ställning inom samhällslivet har vållat, att Sveriges protestantiska biskopar haft viktiga politiska plikter att fylla vid sidan av de kyrkliga. Då den medeltida katolske biskopen gärna blev ett kraftcentrum, oavhängigt av statsledningen och ej sällan i öppen opposition mot denna, har den protestantiske jämlikt skriftens ord haft att giva »kejsaren vad kejsaren tillhör och Gud vad Gud tillhör». Uppgiften har otvivelaktigt varit förbunden med svårigheter, och det är ingalunda säkert, att alltid vare sig staten eller kyrkan farit odelat väl av denna dubbelställning. Visst är likväl, att ämbetets betydelse och uppgifternas vanskligheter verkat väckande och sporrande vid de enskilda personligheternas utformning. För många av de högst betydande intelligenser, som funnits inom de olika stiftsserierna av våra protestantiska biskopar, har just plikten att taga ingripande befattning även med statspolitiska värv inneburit en eggelse, som starkt befordrat deras utveckling — låt vara att denna kanske stundom ägt rum i ej helt önskvärd riktning.

Speciellt från den tidpunkt, då våra riksdagars historia blev mera betydelsefull, ha biskoparna såsom prästestån-

dets självskrivna ledare som oftast stått i händelsernas förgrund. Från frihetstidens hävder äro Erik Benzelius (Linköping), Jakob Serenius (Strängnäs), Johan Browallius (Åbo), Engelbert Halenius (Skara), Samuel Troilius (Västerås och Uppsala) och Petrus Filenius (Linköping), andra onämnda, oskiljaktiga. Under 1800-talets ståndsriksdagar hörde särskilt ärkebiskoparna C. F. af Wingård och Henrik Reuterdahl, Lundabiskopen Johan Henrik Thomander och Växjöbiskopen Kristoffer Isak Heurlin till ständermötenas mest uppmärksammade och på olika sätt mest inflytelserika personligheter.

Riksdagsreformen 1866 och kyrkomötets upprättande 1863 medförde en klyvning av de uppgifter, som förut så länge varit förenade med biskopsämbetet. Biskopens självskrivna ledarroll utanför hans stift förlades nu till kyrkomötet, i riksdagen hade han hädanefter ingen annan plats än den som väljarnas förtroende kunde frivilligt tillförsäkra honom. Så stor var visserligen vid övergången till det nya riksdagsskicket respekten för biskoparnas traditionella ställning, att det knappast för några bland dem skulle då mött ringaste svårighet att bli placerade inom ena eller andra kammaren, därest de hyst önsknings i den vägen, men de allra flesta avstodo bestämt och säkerligen med tillfredsställelse från den aktiva politiken. Att det likväl varit bortåt ett dussin av våra biskopar, som längre eller kortare tid suttit på kamrarnas bänkar, vittnar i varje fall om vederbörandes personliga anseende, samt också om den allmänna betydelse för statslivet, som Sveriges kyrka efter representationsreformen behållit och befäst. Flertalet av dem har emellertid tydligen icke trivts inom det politiska livet utan snart dragit sig därifrån, andra åter ha hört till de verkligen bemärkta riksdagsmännens krets, och två måste i lika hög grad som Benzelius och Serenius, af Wingård och Heurlin fordom räknas till detta

sista skedes förgrundsmän, ärkebiskop Anton Niklas Sundberg och biskop Gottfrid Billing.

*

*

*

Det är ett mycket avsevärt antal skrifter med teologiskt och religiöst innehåll, som flutit ur biskop Gottfrid Billings penna, och många av dessa ha vunnit betydande spridning. Likväl är det icke i främsta rummet genom dem, som han har blivit så allmänt känd och så högt uppskattad. För honom var arbetet vid skrivbordet alltid en omväg till den allmänhet, han ville träffa, den direkta förkunnelsen och det personliga umgänget voro hans rätta element. Där kommo hans i eminent grad praktiska egenskaper till sin rätt: intresset för medmänniskorna, deras bekymmer och omsorger, känslan av förpliktelsen att upplysa, vägleda och förbättra, hågen att styra och ordna så, att det bästa möjliga utvunnes med tillgängliga medel. Därför var det av helt annat intresse att höra och se honom ansikte mot ansikte med sin publik, vare sig det var i kyrkan eller på världsligt rum, än att läsa hans tal och predikningar, därför mötte alltid en mycket talrik församling kring hans predikstol eller talarkateder, därför blev han också en ypperlig styresman, en förträfflig parlamentariker och en i sällsynt grad vinnande umgängesmänniska.

Naturligtvis var han icke genast färdig. I en pietetsfullt gjord analys av Gottfrid Billings verksamhet i Västerås har hans son, den nuvarande Västerås-biskopen, särdeles intressant uppvisat, huru den praktiska konfrontationen med det uppsvenska stiftets många besvärliga kyrkliga problem tvang den unge energiske Lundateologen till att på många punkter ganska väsentligt modifiera sin uppfattning om, vad dagens kyrko-

politik krävde och kunde tillåta. Även om grundåskådningen förblev oförändrad, var det därför i mycket en annan biskop Billing, som 1898 övertog Lundastiftets styrelse, än den, som fjorton år förut flyttat in i biskopsgården vid Svartån. För denna personliga utveckling, vilken hos honom pågick livet ut, var utomordentligt viktig den intima bekantskap med statslivets krav och uppgifter, som han förvärvade genom sitt mångåriga riksdagsmannaskap.

I fall termen parlamentarisk verksamhet för bekvämlighetens skull får nyttjas om arbete inom alla slags representativa allmänna församlingar, kan det sägas, att Billings parlamentariska bana sträckte sig över en sällsynt lång tidsrymd samt tillika blev osedvanligt mångsidig. Han inträdde i 1878 års kyrkomöte som valt prästerligt ombud för Lunds stift och bevistade sedan samtliga kyrkomöten t. o. m. år 1920, fr. o. m. 1888 som självskriven ledamot. Under sina sista professorsår var han intresserad stadsfullmäktig, och mycket snart efter överflyttningen till Västerås insattes han såväl i biskopsstadens stadsfullmäktige som i länets landsting. Hösten 1888 invaldes han för Västmanlands län i Första kammaren och tillhörde denna kammare fr. o. m. 1889 t. o. m. 1912 allenast med avbrott för riksdagen 1907; under sin senare riksdagstid satt han för Älvsborgs län. De viktigare förtroendeuppdrag han under denna tid erhöll inom riksdagen bliva i det följande något närmare berörda.

Det är numera halvtannat decennium förflutet, sedan Gottfrid Billing avbröt sin politiska bana, men det oaktat lever hos allmänheten hågkomsten av denna hans verksamhet så stark, att han nog för de flesta framförallt står som den inflytelserike riksdagsmannen, den vid snart sagt alla viktigare ärenden anlitade och rådfrågade Första kammarledamoten. För denna minnesbild

har intrycket av biskopen Billing sjunkit så starkt i bakgrunden, att man nästan varit böjd att fatta hans kyrkliga gärning mera som ett bihang till den politiska. Uppfattningen är säkerligen oriktig. Allenast den omständigheten, att han på höjden av makt och anseende samt trots ivriga bearbetningar från vänner och beundrare definitivt avvecklade sina politiska uppgifter och i fortsättningen obönhörligt avvisade varje tanke att återvända till dem, säger, att riksdagsarbetet icke för honom var någon behärskande hjärtesak. Ser man på hans bana i dess sammanhang, kan man icke betvivla, att han själv ständigt i främsta rummet kände sig som kyrkoman, som sådan blev han redan i unga år en förgrundsgestalt, och det kyrkliga intresset förblev hos honom städse det dominerande. För den nu levande äldre generationen, som åtminstone i huvuddragen erinrar sig Gottfrid Billings riksdagsbana, är det också rätt egendomligt att sammanställa intrycken från hans sista år med den uppfattning av honom, som rådde, när han gjorde sina lärospån inom riksförsamlingen.

När Gottfrid Billing med riksdagen 1889 intog sin plats på Västmanlandsbänken i Första kammaren, mötte han en församling, som i mycket var väsentligen annorlunda än den som nu håller till i Helgeandsholmspalatsets norra del. Den tidens Första kammare bar i hög grad prägel av en aristokratisk klubb med intim kamratlighet, om också icke personlig vänskap, mellan så gott som alla medlemmar. Där saknades visst icke skarpa motsättningar och tillspetsad polemik, men det låg över dem en verserad världsmannaton, vilken redan anslogs, när »Herr greven och talmannen» uppropade exempelvis »Herr Jonsson, Olof» — i den mera demokratiska medkammaren hette det »Herr Jonsson i Hof». Den skandal, som L. O. Smith riksdagen 1889 ställde till genom sitt angrepp på utrikesministern, vållades nog icke så

mycket genom anfallets sakliga skärpa eller det mindre riktiga formella tillvägagångssättet som genom tonens burdusa strävhets. En god Första kammarledamot på den tiden glömde aldrig artighetens fordringar, därför lyssnade han också förbindligt och med åtminstone skenbart intresse till anföranden, som hos medkammaren skulle drunknat i folkets mummel, varvid dock kanske reservation bör göras i fråga om friherre Klinkowströms långa protektionistiska förkunnelser. I varje fall fanns där fullt utrymme och uppmärksam publik för oratoriska prestationer, som frigjorde sig från de rena nyttighets-synpunkter, vilka så gott som uteslutande betydde något i den folkvalda kammarens debatter.

I en sådan krets var Gottfrid Billing utmärkt på sin plats redan genom den bestickande glada älskvärdheten i sitt enskilda umgängessätt. För honom var det natur mera än en belevenhets tillägnade konst att skilja sak och person, att därför med oskrymtad hjärtlighet och en humoristisk glimt i blicken räcka handen åt den motståndare, med vilken han nyss växlat allvarsamma hugg. Mindre bra låg den något siratliga tonen för honom, ty när han talade, behövde han vanligen tala fritt ur hjärtat — även fastän han som regel omsorgsfullt förberett vad han skulle säga — och då fann han nog stundom ord, ytterligare markerade genom den livligt modulerade djupa stämman, vilka skorrade något främmande i herrar senatorers öron. Men hans sakkunskap och livliga intresse, hans mod och rappa slagfärdighet gjorde honom snabbt ej bara observerad utan också respekterad, och veteranerna från ståndsriksdagarnas riddarhus sågo med glädje i honom representanten för en ny tid och nya problem, vilka båda syntes dem främmande och ibland ej så litet bekymmersamma.

Likväl var det, när A. N. Sundberg 1892 slutade sin långa riksdagsbana efter att först ha tillhört präste-

ståndet, därefter successivt Andra och Första kammaren, vilkas förhandlingar han också lett såsom sällsynt myndig talman, näppeligen någon som tänkte sig, att den ungdomligt rörlige Västerås-biskopen skulle kunna nämnas såsom hans politiske vederlike eller rent av överman. Just Sundbergs sista riksdag, då Billing gjorde sin fjärde lagtima, föreföll en dem båda målande episod. Det hade väckts en motion om patronatsrättens upphävande, och lagutskottet, vars stormäktige ordförande landshövding Axel Bergström eljest tagit till uppgift att avliva alla icke nödvändiga nyheter, hade tillstyrkt en underdånig skrivelse i motionens syfte. I Första kammaren tog Billing då till orda med en oppositionell värme, som avsevärt över-skred, vad man i den kammaren varit van att höra åtminstone sedan tulldebatternas dagar. En lugnare kritik torde lätt nog tagit kammaren med sig, men nu bragte det livliga humöret talaren något för långt, och det blev en ganska enkel sak för Bergström att med förenad kyla och myndighet reducera angreppets betydelse och draga fördel av dess överdrifter.¹ Då ryckte Sundberg till undsättning: han förklarade sig intet egentligen ha att invända mot skrivelseförslaget och gav sin temperamentsfulle yngre kollega en faderlig reprimand för hans alltför stora iver, men han ville påpeka för kammaren, huru meningslös en dylik skrivelse i själva verket vore. Dessa taktiskt kloka ord från kammarens självskrivna auktoritet i kyrkliga frågor kommo likväl för sent, Billing förlorade voteringen med 49 röster mot 66. När Billing ett par år senare förrådde en något nervös oro

¹ Omedelbart före denna debatt skrev B. till sin maka: »En liten roande episod blir nog om Onsdag en debatt mellan Bergström och mig om jus patronatus. Jag har förberedt B. på det, och jag tror nog att han helst ville slippa den. Men jag tager för afgjort, att den aflöper i all vänskap.» Åhörarnas intryck motsvarade nog icke dessa förväntningar, men otvivelaktigt blev det personliga förhållandet mellan de stridande orubbat.

för bruket av den nya bibelöversättningen i 1895 års bönedagstexter, svarade honom Sundberg bl. a.: »Var emellertid själv lugn, detta är mitt vänliga råd.» Det är all sannolikhet, att han givit ungefär samma förmaning men törhända i kärvare utformning efter den tapade voteringen om patronatsrätten.

Det nu meddelade innebär på intet vis, att förhållandet mellan de båda biskoparna varit mindre gott. Deras utgångspunkter voro visserligen ganska olika, då Sundberg var en utpräglad högkyrklig typ av gammaldags religiositet, medan Billing från hemmet hade ett lågkyrkligt arv, vilket hela livet igenom gjorde sig starkt märkbart i hans något mörkfärgade förkunnelse. I sin uppfattning om kyrkans ställning och problem möttes de emellertid i det hela förträffligt. Sundberg betraktade utan varje fråga sin yngre kollega som kyrkans framtidsman och gav honom all den vänlighet, varav hans kärva natur var mäktig. Billings brev till sin maka vittna ofta härom; så skriver han (mars 1890): »erkebiskopen har jag varit rätt mycket tillsammans med. Han har varit i sitt goda, vänliga, något vemodiga humör. Vi ha talat om rätt mycket, både allmänt och enskildt.»

Ändå, de båda män, vilka vid nu berörda tidpunkt stodo den ene som svenska kyrkans obestridde ledare, den andre som lika obestridd arvtagare till ledningen, tedde sig i mycket som utpräglade kontraster. Sundberg, reslig och till den yttre uppenbarelsen ovanligt imponerande, var i ord och åthävor en självhärskare, i gärningen framför allt den på samma gång kallt världskloke och lugnt auktoritative förvaltaren av hög ämbetsmyndighet; han var *ärkebiskopen*, och där bakom försvann allt annat, åtminstone för allmänheten, själv tog han titlar, utmärkelser och makt som »ärkestolens prebenden» — enligt hans ord om invalet i Svenska

akademien. Billing var nog ej mindre mån om ämbetet, men han var och förblev *biskop Billing*, likgiltigt sedan i vilken stiftsstyrelse han placerats. Man gör nog icke Sundberg någon orättvisa genom att säga, att åtminstone under senare delen av hans offentliga verksamhet föreföll hans ledande grundsats vara den i och för sig ingalunda föraktliga *quieta non movere* — bråka icke i onödan. Därför var han böjd att med minsta möjliga buller avveckla de svårigheter, som yppade sig, och tog icke gärna själmant upp någon strid. Billing, ännu ungdomligt spänstig, kände starkt förpliktelsen att »verka medan dagen är», var i hög grad mottaglig för nya impulser och tvekade aldrig att ställa sig i bräsch för vad han fann rätt och önskvärt. Han hade icke på samma sätt som Sundberg fått gestaltens företräden, fastän hans karakteristiska anletsdrag aldrig förfelade att göra starkt intryck, i stället var hans andliga instrument rikt strängt. Hans intressen *in politicis* voro säkerligen mera mångsidiga än djupa, sitt varma känsloliv reserverade han för de närmaste, men allmänheten fick starkt intryck av hans livliga temperament, och i samma mån som han mäktade för sina syften behärska och använda detta samt så giva avsedd färg åt sina ord, blev han en den offentliga debattens mästare. Så gjorde han sig nästan genast känd som en stridbar kraft, men detta var endast en sida och knappast den viktigaste av hans parlamentariska verksamhet.

Billing hade en brinnande övertygelse, att det helas — fäderneslandets, statens, kyrkans och alla enskildas — välfärd bäst beforderades, när »alla saker i god enighet, sämja och kärlek avgöras», och det kändes honom med åren allt mera som en bjudande plikt att i sådant förmedlande syfte använda sin förfarna förmåga. Därvid ryggade han icke för att söka se sanningen även hos motståndarna och att giva erkännande åt strävanden,

som ännu föreföllo hans närmare meningsfränder högst betänkliga — exempelvis i rösträttsfrågan, beträffande arbetarskydd och ålderspensionering. När erkännandet kom från en i grunden så god konservativ samt stöddes av hans ärliga övertygelses auktoritet, förfelade det icke att göra betydande verkan. Ju mera hemvan Billing blev inom riksdagen, desto mera kom han att väga som moralisk kraft.

Så blev han en högst betydelsefull tillgång särskilt inom det utskottsarbete, som är själva kärnpunkten i våra debatterande och beslutande församlingar. I riksdagens statsutskott, i kyrkolagutskottet vid kyrkomötena, vid biskoparnas konferenser, och vart eljest han kallades till dylika förberedande överläggningar, ställde det sig självfallet för honom att, där det utan offer av övertygelse lät sig göra, söka den förmedlande linje, som kunde ena skilda intressen och samla till endräktiga beslut. Oftast var det honom också möjligt att finna den. Under den nya tid, vars inbrott han ej utan oro följde, och under vilken personen kunde betyda mera än tjänsteställningen, skapade han sig så både inom stat och kyrka en position, vilken ingen biskopsstol allena kunnat bereda honom.

På helt andra vägar än A. N. Sundberg förvärvade sålunda Gottfrid Billing ett allmänt inflytande, som snarast var större än den myndige ärkebiskopens — i varje fall inom statslivet. Men ingendera hade passat för den andres tidevarv, Billing lika litet vid riksdagsskickets omdaning som Sundberg under den moderna demokratiens genombrott.

*

*

*

Det är icke här fråga om någon biografisk bild av Gottfrid Billing — en i all dess korthet ypperlig sådan,

fluten ur förste arkivarien Bertil Boëthius' penna, ingår i band IV av Svenskt Biografiskt Lexikon. Men som inledning till de nedan meddelade breven och anteckningarna från hans parlamentariska verksamhet krävas måhända ett par erinringar. Redan vid sin första riksdag, 1889, tog han till orda på ett sätt, som gjorde hans namn till en stridsfanfar. Det var, när han under debatten om åttonde huvudtiteln riktade ett angrepp mot den propaganda, som han fann hava förekommit under föreläsningar vid Stockholms Arbetarinstitut; han återupptog angreppet i väsentligen tillskärpt form under den följande riksdagen och genomdrev då ett beslut av kammarerna om anslagets sänkande. Den varme, att ej säga hetsige kritiker, som då tog till orda, och som några år senare med så ringa framgång kämpade mot patronatsrättens upphävande, var till synes en helt annan man än den erfarne statsutskottsledamot, som riksdagen 1906 med nästan vemodsfyllda ord förehöll lagstiftarna divisionsansvarets vådor vid den på oroväckande sätt utsvällande riksstaten. Att han emellertid i grunden var densamme, skulle han även under sina senare år förråda, när av någon anledning de patetiskt stämnda strängarna i hans själ kommo i starkare vibration. Då hände det, som under remissdebatten 1908 om prästernas lönereglering, att hans livliga temperament spelade honom sprattlet att rycka honom längre, än hans nyktra förstånd sedermera kunde rätt väl försvara. När han som Första kammaroppositionens ledare inledde den stora remissdebatten vid riksdagen 1912, yttrade han sig också om den Staaßska regeringens åtgärder med pansarbåtsbeslutet med en skärpa, som eljest blivit hos honom allt sällsyntare.

Tidigt under sitt riksdagsliv hade Billing emellertid tydligen givit till känna, att hur beredd han än var för striden, kände han icke den som sitt rätta element.

Som pålitlig protektionist och konservativ insattes han 1892 i konstitutionsutskottet, där Första kammarhalvan under Oskar Alins viljestarka ledning med obönhörlig konsekvens vakade över alla liberala experiment och särskilt över varje spår till unionell eftergift. Men det var icke utan, att ej Billing där beredde sina partivänner allvarsamma bekymmer. När tullstriden och den begynnande arbetarrörelsen utlöste krav, med varje år stigande i häftighet, på reform av den politiska och kommunala rösträtten, ställde sig Alin med övertygelse i bräschen för att formulera den avvisande argumentering, som klingade behagligast för de av tidens påhitt oangenämt berörda kammarkamraterna. Med all sannolikhet skulle Billing personligen allra helst accepterat samma åskådning, ty för någon innerlig sympati med rösträttsivrarna kunde han aldrig misstänkas, men verkligheten talade för honom ett annat språk. Åren 1891—92 hade han på närmaste håll, i sitt eget stift, varit vittne till de bittra, långt utdragna och på mångahanda sätt märkliga Norbergsstrejkerna, och dessa synas gjort klart för honom, att de demokratiska rörelserna väl kunde till en tid pressas tillbaka men icke i längden med framgång hejdas. Detta gjorde, att han till allmän förvåning inom konstitutionsutskottet år 1892 så till vida intog en från hans konservativa kammarkamrater avvikande ståndpunkt, att han förklarade sig ej principiellt avvisa tanken på allmän rösträtt men vilja kräva, att en dylik förändring förbundes med nödiga garantier mot ensidigt klassvälde vare sig genom lämpligt anordnade klassval eller införande av proportionella val. Denna tankegång utförde han närmare i en 1893 av honom framburen motion. Då emellertid statsministern under riksdagens lopp officiellt meddelade, att regeringen toge i övervägande lämpliga åtgärder i ungefär samma riktning, föranledde motionen ingen riksdagens åtgärd,

men den var ett program, om vilket dess upphovsman ofta senare skulle erinra. Billings uppträdande härvid förklarar, att S. A. Hedin vid denna tid påräknade hans intresse för den då mycket uppmärksammade belgiska valreformen.

Billings anteckningar upplysa, att han icke trivdes särdeles väl inom konstitutionsutskottet, vilket vid hela hans personliga läggning och utpräglade intresse för livets realia icke kan förvåna. Hans egna önskningar och de högkonservativas bekymmer över kätterierna blevo därför lyckligen tillgodosedda, när han vid början av riksdagen 1894 överflyttades till statsutskottet. Ur vanlig riksdagssynpunkt var detta ju en befordran, och säkerligen kände Billing själv det så, här kom han också på den plats, där hans praktiska blick, allmänna förfarenhet och medlande lynne bäst kunde göra sig gällande. Han placerades från början på utskottets andra utgiftsavdelning, där bl. a. anslagen till ecklesiastikdepartementet behandlades, och där sålunda hans sakkunskap särskilt kom till användning. Det var, som hans anteckningar förråda, icke utan oro han här upptog samarbetet först med Sixten von Friesen, senare med de längre avancerade vänstermännen Karl Starbäck och Värner Rydén, men i det hela blev detta förträffligt, säkerligen mest genom det på en gång försonande och myndiga sätt, varpå Billing som avdelningens ordförande ledde förhandlingarna.

Det är bekant, att Billing under sina senare riksdagsår fick namn att vara en oöverträfflig mästare i kompromissens konst. Kompromiss är dock knappast rätta ordet, snarare bör det heta, att han var sällsynt skicklig att i praktiska frågor finna den medelväg, kring vilken skilda intressen kunde enas. Sådant hör nu till förhandlingsledarens teknik, det har likväl lätt den vådan med sig, att en drivande ordförande blott för att snabbt

komma till slut frestas att något mera se på den formella uppgörelsen än på dennas verkliga innehåll. Billing, som i allt sitt arbete var fortfärdig och omsorgsfullt punktlig, motstod icke alltid den frestelsen och för-sattes därigenom stundom i den pinsamma situationen att inom sin kammare nödgas försvara sparsamma utskottsförslag, där hans hjärta snarast var på angriparnas sida. Men hur obehagligt ett sådant läge kunde vara, höll han i det allra längsta oryggligt fast vid den uppgörelse, som han varit med att i endräktens intresse träffa. Vilket i sin mån naturligtvis högeligen stärkte hans ställning och inflytande inom statsutskottet. Så blev han, ju längre hans riksdagsverksamhet varade, en alltmera typisk representant för det betydelsefulla svenska utskottsinflytandet.

I detta hänseende förtjänar särskilt hänvisas till hans efter vad det synes ganska avgörande ingripande under första urtima riksdagen 1905 i fråga om unionsupplösningen. Det tjänar till intet att här föregripa hans nedan meddelade berättelse; hittills framkomna upplysningar, som för övrigt äro sparsamma nog, synas i allt väsentligt bekräfta dennas riktighet. Säkert är, att riksdagsbeslutet i hög grad bar prägeln av Billings andliga fysionomi, och det torde vara tvivelaktigt, om utan honom en uppgörelse mellan de skilda meningarna kunnat träffas.

Denna urtima riksdag, i många hänseenden märklig, var så ej minst därigenom, att riksdagen då för första gången i senare tid formligen tog makten och ledningen ur den sittande regeringens hand. Givetvis vållades detta av unionskrisens utomordentliga förhållanden, och i grunden måste det känts betydligt främmande för Första kammarens konservativa ledare. Speciellt för Billing vid hans statsutskottsarbete såväl efter som före 1905 var det karakteristiskt, att han ivrigt betonade

regeringens och riksdagens gemensamma ansvar för statsregleringen. Nämligen så, att riksdagen och främst statsutskottet hade rätt och plikt att göra nödiga förbättringar, framförallt besparingar, inom den av regeringen i statsverkspropositionen dragna ramen men däremot icke annat än under extraordinär situation — samt då helst under faktiskt samförstånd med regeringen — borde bevilja helt nya eller avsevärt förhöjda utgiftsanslag på grund av enskilda initiativ. Denna åskådning, som nog var skäligen axiomatisk för den tidens parlamentariker, ger nyckeln till åtskilligt, som kan förefalla våra egna dagars politiker rätt egendomligt.

Det sagda anger, att Billing inom statsutskottet ingalunda obetingat förordade den sittande regeringens yrkanden, men nog sökte han företrädesvis och så långt som möjligt bereda framgång åt dessa. Så till vida stod han värdigt sida vid sida med de på den tiden så bemärkta statsutskottsmännen Gustaf Sparre, Christian Lundeberg, Hugo Tamm. Säkerligen var bland dem Lundeberg mest hans själsfrände, fastän Billing ingalunda helt följde honom på hans oppositionella stigar mot E. G. Boström och mot Oskar II:s unionspolitik. Sedan den tiden var över, blev förhållandet mellan Forsbackapatronen och Lundabiskopen synnerligen kordialt.

För de högkonserverativa Första kammarherrarna i statsutskottet blev det ett nytt och något brydsamt läge, när efter vänsterpartiernas segrar vid Andra kammarvalen 1905 och senare man måste räkna med möjligheten eller rent av realiteten av radikala regeringar och helt andra budgetanspråk, än man tidigare varit van. Förändringarna blevo ju, när det kom till stycket, i många hänseenden mindre än man befarat, vartill främst statsarbetets oundgängliga kontinuitet gav anvisning. Men det kan också otvivelaktigt sägas — och sägas

till vårt riksdagsarbets heder — att de högermän, som i partipolitiska ting skarpt opponerade mot Karl Staaffs ministärer, icke föllo för frestelsen att överflytta denna opposition till statslivets neutrala områden utan tvärtom gjorde sitt bästa att där göra övergången så friktionsfri som möjligt. För Gottfrid Billing ställde det sig i det hela lika naturligt att bereda framgång åt den liberala ministärens budgetförslag som förut att befordra Boströms och Arvid Lindmans. I själva verket var detta klok politik, ty förmågan att taga hänsyn framtvingar i längden också hänsyn. Det får nog sägas, att när kammarens högermän efter nyvalet 1911 sammanslöto sig till »det nationella partiet», var det ett lyckligt grepp, att Billing gjordes till partiets förste ordförande. Detta val hade i sig något av vedergällning. Få torde bestämdare och ihärdigare än Billing sökt hålla sig utanför det egentliga partilivet, och i sammankomsterna hos Första kammarens protektionistparti deltog han ganska litet.¹ Men när han genom sin rösträttsmotion 1893 gav uppslaget till det proportionella valsysteemets upptagande i svensk politik, betydde detta — d. v. s. uppslagets slutliga genomförande — att för vårt parlamentariska liv partiformationerna blevo av helt annan betydelse än förut. Konsekvenserna härav kunde han heller icke undandraga sig. Huruvida han länge skulle passat för

¹ I Billings anteckningar talas ofta om Första kammarens protektionistklubb, vid vars sammanträden B. någon gång var med. Då det gamla riksdagshuset på Riddarholmen fullständigt saknade lokaler för partisammanskomster, höllos dylika möten på någon restaurang. Efter vad rektor T. Säve, vilken från 1892 tillhörde kammaren, meddelat mig, brukade den s. k. protektionistklubben samlas varje fredag, till början vanligen i Frimurarhuset på Blasieholmen, senare på Hamburger Börs, så på Café Riche samt slutligen mest på Grand Hotell. Sammanträdena ägnades naturligtvis åt diskussion av förekommande viktiga frågor men utfylldes gärna med sällskaplig samvaro. För partiets sammanhållning, särskilt de egentliga ledarnes samarbete, betydde otvivelaktigt riksdagstidens middagar ganska mycket. I synnerhet Reuterswärd utvecklade en mycket omfattande gästfrihet, varpå Billing gång efter annan hänsyftar.

partichefens uppgift, är en annan fråga, nu utövade han den blott en enda riksdag, sin sista.

I viss mån belysande både för Billing som oppositionsledare och Staaff under hans andra period som regeringschef är, vad den förre i brev till hemmet berättar om deras sammanstötning i den stora remissdebatten 1912: »Staaff», skriver B., »talade verkligen bra, bättre än jag förr hört honom tala. Gjorde sig skyldig till fiffig advokatyr för att komma undan utgångspunkten för min kritik. Därtill kom att han drefs till att uttala sig mera försvarsvänligt än någonsin förr — något som kan anses vara en vinst. Han vände sig så godt som uteslutande mot mig men med all vänlighet både i ord och miner. Kanske bidrog något härtill, att han och jag för första gången efter 'genombrottet' möttes — nu i hissen. Jag sade, att jag tyckte det vara obehagligt att nu skola uppträda som oppositionsman, något som jag ej var van vid. Han var gemytlig och sade till en vår bekante i hissen: 'där ser du offerpresten och här offret'. Efter vår duell i kammaren sökte han tydligen efter och begagnade tillfällen till att visa mig uppmärksamhet och vänlighet. Jag tror, att man bör sätta något värde härpå, då jag alls icke stuckit under stol utan i sak kritiserat så skarpt som möjligt.»

I sällsynt grad var Gottfrid Billing den borne talaren, men en talare, vars ord skulle höras, icke läsas. Bakom det tryckta referatet kan man möjligen ana den för honom så typiska sammansmältningen av brett skånskt gemyt och biskoplig självmedvetenhet, man kan också glimtvis spåra det friska skämthumöret eller tonfallen av djupt patos. Men röstens rikt växlande modulationer, det livliga minspelet och ej minst talarens i varje läge fullständigt obesvärade säkerhet, vilka fulländade intrycket av hans uppträdande, måste direkt förnimmas, om dem giver diskussionstrycket ingen föreställning. På

samma sätt kan hans inflytande inom riksdagslivet och vid kyrkomötena icke rätt fattas utan kännedom om den makt, han utövade i det personliga umgänget.

Det må därför vara tillåtet att här anteckna tvenne av deltagarna berättade episoder, vilka, var och en på sitt sätt, belysa både Billings egenartade ställning och hans sätt att fatta sin uppgift. Den ena som berättats mig av amiral Arvid Lindman, hände under 1908 års riksdag, då Billing satt som statsutskottets ordförande och befann sig på höjden av inflytande. Sverige hade d. 7 mars 1908 med Norge avslutit konvention, enligt vilken den gamla tvisten om Grisbådarne skulle avgöras genom skiljedomstol, och regeringen underställde detta avtal riksdagens godkännande. Inom Första kammaren fanns från tidigare avtalsförsök en utpräglad opposition mot uppgörelsen, och det var fara värt, att denna bleve av kammaren förkastad. Lindmans berättelse lydde i huvudsak sålunda: »Det var när vi framlagt propositionen om skiljedom med Norge angående Grisbådarne. Inom Första kammaren vidhöll man sin avvisande ståndpunkt från skiljedomsförslaget under unionstiden (år 1904) och ville avslå propositionen. De hade den i statsutskottet, Billing kom och talade med mig, och jag sade honom, att i denna fråga kunde inte regeringen ta ett nederlag, utan vi måste ovillkorligen kräva riksdagens bifall. Någon dag efteråt sökte Billing jämte Pehr Pehrson i Törneryd, Andra kammarens vice talman, upp mig och visade mig förslagstrycket till utskottets utlåtande. Sedan jag uppmärksamst läst igenom det, svarade jag: 'det här har jag i huvudsak inte mycket att invända mot'. — 'Ja', genmålte Billing synbart belåten, 'se vi ha velat uttrycka oss välvilligt'. — 'Det', är fortsatte jag, 'bara ett enda ord som behöver ändras, men det måste ändras, här i slutklämman skall det stå *bifall* och inte *avslag*'. Då blev Billing

allvarligt fundersam och ville argumentera, men jag vidhöll, 'det här måste herrarna ändra, allt det andra kan stå som det står'. När han såg, att jag var orubblig, stack han betänkandet i fickan med en suck — 'ja, jag får väl lov då att göra mitt bästa' — och gick till utskottet. Törneryd stannade emellertid kvar för ett annat ärende, och när vi slutat, frågade jag: 'vad måntro biskopen gör nu?' Pehr Pehrson svarade tryggt: 'det blir nog bifall'. Och så vart det.»

Den andra episoden, härrörande från Billings sista år, berättades sålunda av hans son, Västerås-biskopen Einar Billing:

»Vi voro år 1924 kallade till biskopsmöte för att rådgöra om kyrkofondskommitterades betänkande. Min far och jag bodde tillsammans uppe på Ersta och följdes därifrån åt ned till sammanträdena. Han var vid denna tid mycket djupt nedtryckt af melankoli och religiöst grubbel — sådant hade alltid, mer än de flesta anade, legat honom nära, men alltifrån min mors bortgång börjat att alltmer bli honom öfvermäktigt, och under vår enskilda samvaro kunde han knappast tala om annat än detta; samtalen därom följde oss gärna ända fram till möteslokalen och kunde åter taga vid nästan i samma ögonblick vi lämnade denna. Men från den stund vi trädde in i salen och tills sammanträdet var slut, var han på ett högst märkligt, för mig nästan skrämmande sätt förändrad. Han tog genast ledningen på gammalt vis i sin hand, ungdomlig och spänstig som förr och lika snabb att finna den springande punkten. Meningarna visade sig mycket divergerande, och det föll sig så, att han och jag därvid till en början representerade de båda motsatta ytterlighetsståndpunkterna. Men medan jag envist bet mig fast i min mening, blef för honom snart hufvudintresset att finna en enande linje. Rätt som det var hade han också ett förslag till uttalande

färdigt, om hvilket han menade, att alla borde kunna förena sig. Det skedde ock, blott med det undantaget att två af oss, af vilka jag var den ene, till hans oförställda häpnad anmälde sin reservation. Det är med en synnerlig förnøjelse jag erinrar mig hans, med hans allra bästa humör framförda faderliga slutreplik till mig: 'Ja Herr Ärkebiskop, aldrig hade jag kunnat tro, att Einar skulle kunna vara så dum!' — —»

Mannen, som ville och kunde ställa till rätta — det är den bild, som närmast framträder ur dessa båda berättelser. Hemligheten i hans konst låg väl däri, att det icke var för makten och äran, för något personligt intresse eller allenast av beskäftighet, som han ingrep, utan driven av ett inre medvetande, som gjorde det till en plikt för honom att ställa sina krafter till det allmännas tjänst. Men vad sonen meddelat, säger också, att detta allenast var utanverk. Härmed böra sammanställas slutorden i Gottfrid Billings anteckningar om riksdagen 1912: — »Det är tid att sluta och att ägna sin sista tid åt sin egentligaste kallelse och åt att bereda sig till den sista färden.» — Dessa i sin nästan kärva enkelhet gripande ord få genom sonens berättelse en fördjupad innebörd. Det tackelse, som vanligen för utomstående döljer själslivets innersta, lyftes ett ögonblick. När därvid biskopen försvinner och blott den kämpande människan kvarstår, bytes den beundran, som den prästerlige politikern genom ett långt livs framgångsrika ansträngningar i så rikt mått förtjänat, till djup och ordlös vördnad.

Från och med riksdagen 1893 började Gottfrid Billing att sammanskriva korta berättelser över allmänna sammankomster — riksdagar eller kyrkomöten — vari

han tagit del. Dessa berättelser ha endast i något undantagsfall avsett att med viss fullständighet giva en historik över det timade, vanligen åsyftade Billing blott att för sig själv samla och klargöra huvudintrycken med hänsyn till sin egen insats. Till någon del har han väl som de flesta memoarförfattare önskat förklara sina egna åtgöranden, men såsom viktigast och naturligtast torde för honom förelegat behovet av självrannsakan. Måhända har det varit hans avsikt att spara dessa anteckningar till ålderns rofyllda dagar, då det kunde bli tillfälle att omarbete dem till något slags sammanhängande samtidshistoria. Till en sådan hade han i övrigt ett betydande material i sin omfattande korrespondens, ej minst i de ganska utförliga brev, som han från vistelsen i huvudstaden plägade sända till sin maka.

Om nu avsikten gick i denna riktning, varom veterligen upplysningar saknas, så blev den aldrig fullföljd. Billing har visserligen under de sista levnadsåren företagit en inventering av sitt brevarkiv och speciellt i sina brev till hemmet markerat de partier, vilka syntes honom vara av ett visst historiskt intresse också för utomstående, men därmed har han icke förbundit någon bearbetning av sina anteckningar, icke ens själv företagit de ringaste formella justeringar av dem. Anteckningarna bära alltigenom prägeln av att ha snabbt nedskrivits, utformade *currente calamo* utan mycken tanke på uttryckssättet. De äro därför långt ifrån stilistiskt otadliga, de äro dessutom ej alldeles sällan behäftade med brister, vållade av brådskan och vid förnyad granskning lätta att avhjälpa. Att sådana fel kvarstå orättade, anger, att författaren för egen del avstått från varje närmare granskning.

Tidpunkten, då anteckningarna nedskrivits, är ganska varierande; det gemensamma är blott, att Billing någon tid efter förhandlingarnas avslutning, sedan han fått

tillräckligt rådrum att låta intrycken mogna och liksom sjunka in i medvetandet, satt sig vid skrivbordet för att göra sin sammanfattning. Ibland, när någon sak särskilt legat honom nära om hjärtat — exempelvis förloppet av biskopskonferensen 1898 — har han tydligen härför sökt första lägliga tillfälle, ofta efter riksdagarna ha emellertid månader förflutit, innan han känt sig hågad att gripa pennan.

Anteckningarna begynna med riksdagen 1893 samt omfatta från denna tid samtliga riksdagar, vid vilka Billing var närvarande, sålunda alla t. o. m. riksdagen 1912, allenast med undantag för riksdagen 1907, då han icke tillhörde Första kammaren. Beträffande lagtima riksdagen 1905 är ett särskilt förhållande, som nedan närmare beröres. Parallellt med dessa riksdagsberättelser löper från och med 1893 också serien av berättelser om de allmänna kyrkomötena, och denna serie fullföljdes t. o. m. 1920 års kyrkomöte eller det sista, vari Billing deltog. För kyrkomötet 1909 saknas dock anteckningar, om nu dessa förkommit eller de måhända aldrig blivit utförda. I sitt slag ensam är berättelsen om den märkliga biskopskonferensen 1898, då striden om lekmannadopet behandlades.

Den realistiska karaktär, som Billing i all sin politiska färd visade, präglar också dessa hans anteckningar. Han har ingen lust att göra sig viktig med korridorskvaller och utskottsinteriorer, vad som intresserar honom är huvudresultaten, närmast naturligtvis i den mån han själv därvid haft del och följaktligen måste vidkännas ett mera direkt ansvar. Sådan var emellertid alltifrån inträdet i statsutskottet hans ställning, att han i mycket stor utsträckning togs i anspråk som de makthavandes rådgivare eller hjälpare, och därför kasta hans kortfattade anteckningar ganska mycket av ny belysning över tidens händelser och personer. Att dessa

upplysningar avsevärt fullständigas genom hans bevarade korrespondens, är självklart.

Det livliga temperamentet medförde nog, att Billings omdömen om sina medmänniskor ej alltid blevo objektiva. Han kunde ganska snabbt få ett ogunstigt intryck och fäste emellanåt ett sådant på papperet med rätt betydande skärpa. Men liksom han alltid var redo att lära av livet, så tvekade han icke att vid förnyad och fördjupad bekantskap ändra sin uppskattning av de personer, med vilka han kom i beröring. Om i anteckningarna beska omdömen förekomma, ange dessa allenast hans värdesättning just då, i skrivande stund, icke vad han skulle velat fixera som slutlig mening.

Här bör kanske ännu en gång betonas, att fastän Billing i grunden var hjärtegod med öppet sinne för allt sant mänskligt, var han ingalunda vad man i dagligt tal plägar kalla en fridens man. Det var som en stridbar kraft vid den tidpunkt, då P. P. Waldenström och hans rörelse gjorde mest buller inom kyrkan, som han först steg upp; det mod, den styrka och den myndighet, varmed han förfäktade sin övertygelse, skaffade honom särskilt under hans tidigare år många belackare men än flera entusiastiska beundrare. När åren, erfarenheten och umgänget med de mest skilda kretsar vidgat hans blick, blevo hans omdömen mindre kategoriska och polemiken som oftast uppmjukad genom försonande humor. Mycket gjorde därvidlag det genom praktisk övning skärpta medvetandet, att man, när medmänniskor skola behandlas, som regel når längst med lämpor, mycket gjorde också den sympati, varmed han gärna mötte varje strävande, vilket han trodde sig finna ärligt och övertygat. Men tålmodig blev han icke, framförallt ej mot vad han bedömde som dumhet eller listig spekulation i andras enfald. Van att leda förhandlingar, vare sig han satt i eller bredvid ordförandestolen, och att snabbt

bringa dem till reella resultat, fann han knappast något mera motbjudande än halsstarrig opposition, och trodde han denna bero helt enkelt på oförmåga eller rent av olust att taga skäl, så retades han även på äldre dagar till ungdomsårens polemiska brösttoner. I sådana fall blevo också de omdömen, som han efteråt nedskrev rätt bittra. Emellertid träffa dessa ytterst sällan riksdagskamraterna, ej ens dem, som till politisk åskådning voro honom minst sympatiska. Det har tydligen varit mera ömtåliga strängar i hans själ, som bragts att vibrera under kyrkomötena; vid berättelsen om dem händer det därför lättare, att bittra ord halka ur hans penna. Biskopen i Västerås, resp. Lund, var känsligare för opposition och kritik än biskop Billing.

I brev med anledning av Billings definitiva avgång från riksdagen hösten 1912 betonade en del av hans närmare meningsfränder (bl. a. Lars Åkerhielm och Carl Swartz), att han tänkte alldeles för blygsamt om sig själv samt underskattade sin förmåga och sitt inflytande. Denna karakteristik skall säkerligen förvåna mången, ty det var just icke det intrycket, som utomstående vanligen fingo av hans offentliga uppträdande. Emellertid är den säkerligen riktig. Hemligheten med Billings inflytande var nog, att han i sin offentliga gärning mycket litet leddes av enskilda bevekelsegrunder utan ville vara och även kände sig vara främst ett verktyg för befordrande av det helas välfärd. Sådant skapar det förtroende, som vid samarbete med medmänniskor är den starkaste tillgången. Att Billing icke själv var böjd att överskatta sin personliga förtjänst, därom vittnar den uppriktiga glädje — man vore frestad säga att det nästan är barnets glädje —, varmed han antecknade, när han framgångsrikt lyckats medverka till kritiska situationers avveckling. Att han icke var helt fri från vanlig mänsklig önskan att bli erkänd, där han

uträttat något, förräder ett i det följande meddelat intressant brev (den 17 augusti 1905) från Chr. Lundeborg.

* *

*

När dessa riksdags- och kyrkomötesanteckningar jämte den del av Billings korrespondens, som kan anses ha politiskt intresse, underställdes mig, kunde jag endast tillråda deras publicerande och deras snara publicerande. Också var det med glädje, som jag mottog förtroendet att besörja deras utgivning. Visserligen har det varit och är kanske ännu officiell svensk uppfattning, att våra historiska källor skola vara förseglade i minst femtio år. Denna åskådning och de välvisa grundlagsföreskrifter, varigenom den auktoriserats, vittna tvivelsutan om ett i och för sig berömvärt strävande att låta dagsstridernas bitterhet dö bort, att komma såväl den obligata lovsången som det närsynta personliga tadlet att förklinga i glömska, innan historieskrivningen på fullt allvar tar i tu med att skildra det förgångna. Dess värre visar det sig oupphörligen, att förhoppningen om att sålunda få ett så att säga rent och obrutet fält för hävdaforskningen är fullständigt förfelad. Lovet tystnar visserligen snart, men det bittra tadlet, allra helst när det har stänk av personligt förtal, äger en vida starkare livskraft, och det kommer att ohejdat frodas samt att för lång tid bli bestämmande för eftervärldens uppfattning, i samma mån som de källor, vilka kunde ge verklig upplysning och vederhäftig kritik, äro lagda under varaktig försegling. Och när äntligen tidpunkten för förseglingens högtidliga brytande inställer sig, finner man vanligen, att de viktigaste upplysningarna redan blivit kända på annan väg men i förvanskad form, var-

för historieskrivningens uppgift mest blir den nästan hopplösa att korrigera redan invuxna falska uppfattningar.

Om det sålunda synes i högsta grad önskligt att, när och var det är möjligt, praktiskt bryta mot den hos oss vedertagna regeln att hemlighålla alla intimare upplysningar om det skedda, så följer icke därav, att allting lämpligen han omedelbart publiceras. Ständigt existera personliga förhållanden av den art, att det för de invecklade parterna måste kännas önskvärt, att deras mellanhavanden få stanna så mycket som möjligt inom privatlivets relativt skyddade sfär. I en offentlig persons papper möta oundgängligen brev, anteckningar och omdömen med sådan utpräglad enskild karaktär. Det blir därför nödvändigt att verkställa ett urval, att fränskilja vad som icke rimligtvis kan vara av allmänt intresse samt i synnerhet vad som genom de tillfälliga omständigheternas makt fått en oskäligen tillspetsning och därför skulle till sin innebörd missförstås.

I enlighet härmed har förfarits vid publicerandet av Billings anteckningar. Inom dessa sätter år 1906 med författarens utträde ur riksdagen en bestämd gräns. Den huvudfråga, som dittills samlat allt intresse kring sig, unionskrisen, var då avvecklad, och vår inre politik kunde orientera sig efter delvis nya linjer. När Billing redan år 1908 återvände till riksdagsarbetet, hade också konung Oskar II gått ur tiden. Vad sedan följde, särskilt Billings arbete som ordförande inom statsutskottet och slutligen som ledare för Förstakammarhögern, ligger vår egen tid så nära, att det kan finnas betänkligheter att redan nu trycka hans anteckningar och korrespondens från dessa år. Liknande betänkligheter göra sig ock delvis gällande i fråga om hans uppteckningar från sina senare kyrkomöten. Därför har 1906 för närvarande blivit gränsen för publikationen.

Vid tryckningen har jag sökt att så fullständigt som möjligt meddela allt, som kan anses verkligt belysande för tiden och personerna, samt att fullständiga berättelsen genom ganska utförliga utdrag ur Billings brevväxling. I några fall, då personliga omdömen alltför tydligt präglats av misstämning och följaktligen blivit överdrivet bittra, har uteslutning skett — det är endast på ett fåtal ställen, vilka mest gälla kyrkomötesförhandlingarna. I fråga om den språkliga formen har jag icke varit lika strängt hänsynsfull: att förbättra de hastiga konceptens ofta mycket tunga, hopade uttryckssätt till en mera ledigt flytande framställning har givetvis legat utanför min uppgift, men jag har självfallet rättat de omisskännliga slarvfel, som emellanåt förekomma. Författarens stavning har i allmänhet bibehållits och likaså hans ibland ganska oregelmässiga återgivande av personnamn.

Slutligen, Billings anteckningar äro i många fall så pass kortfattade, att de förutsätta en ganska ingående kännedom om händelser och förhållanden för att vara fullt begripliga. Till viss grad lämna brevutdragen sådana upplysningar, men även de kunna förefalla den nutida läsaren svårförståeliga. Jag har därför för varje särskild riksdag, resp. möte, lämnat en kort orienterande inledning, angiven genom särskild typografisk utstyrsel; därpå följa Billings anteckningar och omedelbart avslutande brevutdrag — de sistnämnda numrerade samt i de flesta fall med direkta hänvisningar från texten.

Carl Hallendorff.

RIKSDAGEN 1893

Den tidigaste riksdag, från vilken biskop Gottfrid Billing lämnat anteckningar, fick till god del sin karaktär genom det dubbla förhållandet, att den följde strax efter urtima riksdagen 1892, då försvars- och grundskattefrågorna genom statsminister E. G. Boströms ingripande bragtes till lösning, samt att den omedelbart föregick nya val till Andra kammaren.

Det politiska spörsmål, som under senare delen av 1880-talet varit partiskiljande, tullfrågan, hade visserligen efter övergången till protektionismen vid riksdagen 1888 mist mycket av sin aktualitet, enär även den ivrigaste frihandelsvän sade sig, att alltför många och tvära förändringar i handelspolitiken icke voro tillrådliga, likväl satte denna fråga ännu till så väsentlig grad sin prägel på valen till bägge kamrarna, att tidningarna vid sina valredogörelser alltid i främsta rummet angåvo, huruvida de utsedda voro protektionister eller frihandlare. Andra kammarens tillfälliga protektionistiska majoritet under riksdagsperioden 1888—90 hade i och med riksdagen 1891 bytts till minoritet; inom kammaren räknade man följande partier: det frihandelsvänliga gamla lantmannapartiet, den frihandelsvänliga centern (egentligen stadsrepresentanter samt innefattande såväl rätt konservativa som liberala och radikaler) samt det protektionistiska nya lantmannapartiet. Vart och ett torde räknat omkring ett sjuttiootal medlemmar. Som de båda förstnämnda partierna samarbetade vid utskottsval och i åtskilliga viktigare frågor, kunde de helt bestämma över kammarens utskottstillsättning, de sörjde också för, att de då politiskt ak-

tuella utskotten, konstitutions- och bevillningsutskotten, fingo en pålitlig uppsättning av bestämda frihandlare. Utanför denna valsamverkan var dock samförståndet mellan de både partierna och inom dem ofta vanskligt, ty båda inneslöt mycket skiftande åskådningar från radikalism och liberalism till utpräglat konservativa meningar; till väsentlig del ansågs alliansen från början ha tryggats genom det goda samförståndet mellan den mäktige skåningen Sven Nilsson i Everöd och en del stadsrepresentanter, för övrigt stärktes den genom motsatsen mellan gamla landtmannapartiets ledare — utom Sven Nilsson särskilt Olof Jonsson i Hov — och det konservativa nya lantmannapartiets chefer, främst den duktige men hänsynslöse A. P. Danielsson från Öland. Dessa personliga förhållanden vållade, att efter Sven Nilssons död (nov. 1891) och med Danielssons från 1894 alltmer framträdande sjuklighet fältet blev öppet för nya förskjutningar.

Inom Första kammaren var fr. o. m. de partiella val, som ägt rum på hösten 1887, den protektionistiska majoriteten given, och denna stärktes under de följande åren vid varje nytt höstval. Det var valet för Västmanlands län hösten 1888, som insatte biskop Billing i kammaren. Det protektionistiska partiet hade riksdagen 1888 formligen organiserat sig med namnet Första kammarens protektionister under ett förtroenderåd, bland vars medlemmar, hovmarskalken Patrik Reuterswärd fungerade som ordförande och ledare. Redan från början insattes i förtroenderådet bruksägaren Christian Lundeberg, vilken mycket snart gjorde sig känd som partiets mest betydande sammanhållande kraft. Vid sidan av detta parti, vars medlemsantal efter valen på hösten 1891 steg till omkring 100 och sålunda utgjorde väl $\frac{2}{3}$ av hela kammaren, stod ett städse minskat antal frihandelsvänner: några av dem som O. Björnstjerna, K. G. af Ugglas, Pehr v. Ehrenheim, Hans Forssell, Carl Ekman, Gustaf Sparre och Hugo Tamm hörde givetvis till kammarens mest bemärkta ledamöter, men de voro icke förenade i någon sammanslutning, i många hänseenden kunde de för övrigt bortsett från tullfrågan mycket väl samarbeta med majoriteten.

Det klagades visserligen och ej utan fog öfver, att landstingen vid sina val allenast sågo till tulltron samt följaktligen ersatte många ansedda gamla kammarledamöter med protektionistiska underhuggare, men trots detta förtjänar Första kammaren vid början av 1890-talet mycket väl betecknas som en starkt aristokratisk församling. Förmögenhetens aristokrati, företrädd av stora godsägare och betydande industriidkare, fanns där i hög grad. En sommar, troligen 1895, höllo ett antal närmare vänner ur protektionistpartiet rådplågningar i mellansvenska bruksbygden, och Patrik Reuterswärd ytttrade då till Oskar Alin: »här ser du, de bo på sina bruk och slott som hertigar allihopa, det är inte gott att hålla disciplin på ett sådant parti». Vid sidan av dessa magnater fanns det också inom kammaren mycket av framstående, högt beprövad ämbetsmannaskicklighet samt jämväl av betydande bildningsintressen. Av kyrkans representanter var Billing fr. o. m. hösten 1892, då ärkebiskop A. N. Sundberg drog sig tillbaka [1], stundom den ende kvarstående, städse den främste.

Förhandlingarna inom riksdagen 1893 fingo nog till god del sin prägel av den allmänna belåtenheten, att försvarsstriden genom urtima riksdagens beslut temporärt bragts ur världen, en följdåtgärd — förslaget om fast nybyggnadsanslag till flottan — blev emellertid avisad. För övrigt kastade tullstriden alltjämt skuggor, ty den sänkning av spannmålstullarna, som Boström under riksdagen 1892 genomdrivit, var blott framkallad av tillfälligt prisläge och skulle tydligen snart följas av nya höjningskrav. Bakom denna gamla stridsfråga reste sig alltmera hotande den skärpta agitationen för vidgad politisk rösträtt: agitationen härför, som under vintern 1893 fick ett mera kuriöst än imponerande uttryck genom den s. k. folkriksdagens sammanträde, hämtade redan från början sin viktigaste styrka från industriarbetarnas begynnande sammanslutningar, kunde därför icke av någon framsynt till sin allvarliga innebörd förbises.

För tillfället trängdes dock alla dessa spörsmål h. o. h. i bakgrunden genom de unionella frågorna. Dessa bragtes på dubbelt sätt inför nämnda års riksdag. Konung Oskars vackra men något nervösa iver att bere-

da vägen för ett samförstånd mellan Sverige och Norge framkallade ett sådant initiativ från svensk sida, då utrikesministern Karl Lewenhaupt d. 14 januari 1893 i sammansatt svensk-norskt statsråd uttalade sig för en på likställig fot ordnad unionell utrikesrepresentation under gemensam utrikesminister, svensk eller norsk man. Den norska vänsterregeringen (Steen), som redan upptagit eget norskt konsulatväsende på sitt program, ställde sig genast avvisande mot det svenska förslaget, detta framlades likväl i samband med statsverkspropositionen för riksdagen, och det gällde att samla riksdagen kring ett på samma gång fast och unionsvänligt uttalande. Den nitiske motionären A. V. Ljungman, som påstods bland fiskarbefolkningen i Bohuslän imponera med sin konstitutionella lärdom men bland Andra kammarens frihandlare med sin förmenta fiskerisakkunskap, väckte samtidigt en motion om fullständig revision av riksakten. Att tiden icke var lämplig härför, var tydligt. De båda initiativen behandlades det förra av statsutskottet, det senare av konstitutionsutskottet, vilka härvid höllo sådan inbördes förbindelse, att kamrarna samma dag, d. 12 april, kunde avslå Ljungmans motion och bifalla det statsutskottsutlåtande, varigenom det inre sammanhanget mellan diplomatiska och konsulära ärenden starkt underströks och intresset för gemensamhetens bevarande sammalunda betonades.

* *

Riksdagen 1893

Det har fallit mig in att göra några anteckningar om mina minnen och intryck af den nu afslutade riksdagen. Skälet härtill är icke, att 1893 års riksdag varit af särdeles märklig natur och ej heller att mina intryck från den äro djupgående och allraminst att jag under den samma spelat någon i någon mån betydande roll. Jag har blott känt en lust att göra anteckningarna, som ej få något systematiskt sammanhang utan göras alltefter-

som tankarna flyga. Naturligtvis kommer jag att uppteckna egentligen endast sådant, i hvilket jag tagit en mera personlig del. Men detta är ej synnerligen mycket, redan på den grund att jag af princip icke deltagar i enskilda klubbsammanträden utom i mycket enstaka fall, då jag dertill särskilt ombedes. Jag har nemligen funnit det mycket obehagligt att deltaga i partimöten, emedan jag ej försvurit mig till något parti utan förbehållit mig full sjelfständighet och handlingsfrihet. Vid dylika möten skall man antingen tåga och dermed få sken af instämmande och påtagen solidaritet eller också opponera. Vid de få partimöten, jag öfvervarit, har jag nästan alltid gjort det senare. I riksdagen räknas jag visst till den protektionistiska majoriteten i 1:sta kammaren, men jag röstar ej sällan mot denna, något som är för hvar man känt. Hvarken från den ena eller den andra sidan har man visat mig ovänlighet för min osäkra partiställning. I stället har jag från båda hållen fått åtnjuta mycken vänlighet.

Före riksdagens början skref jag till hofmarskalken Reuterswärd anhållan att ej återinsättas i konstitutionsutskottet. Man ville dock ej akta härpå [2]. Emellertid ansågs jag och ansåg jag mig kunna taga mig ledighet från utskottets arbete vid granskningen af statsrådsprotokollerna. Fyra veckor var jag hemma, men återkom då fråga blef om att besluta angående anmärkningar mot statsrådet eller om väckta motioner. Konstitutionsutskottets arbete är ingalunda trefligt. Första och andra kammarens ledamöter stå i de flesta fall emot hvarandra och de flesta frågor afgöras af den förseglade sedlen vid omröstningar. Denna dualism motsvaras ej fullt af lika stor olikhet i åsikter. Snarare kan man säga, att ej sällan den ena sidans röster falla så, som de göra, emedan man vet, att motsidan röstar så som den gör. I synnerhet 2:a kammarens utskottsledamöter

bestämma sina vota af den uppfattning, som de anse vara pluralitetens i 2:a kammaren. Detta vet jag af deras eget privata erkännande. Dertill kommer, att på grund af konkordatet mellan gamla landtmannapartiet och stadsradikalerna konstitutionsutskottet hade 3 af de senare bland sina ledamöter och att dessa öfvade uppsigt och tryck på bönderna, bland hvilka funnos sådana, som äro ganska konservativt anlagda. En sak, som också menligt inverkar på konstitutionsutskottets arbete är det att i utskottet ej insättas partiernas chefer, särskildt ej böndernas, utan blott sådana, som kunna kallas dess majorer eller kaptener. De våga därför ej försöka att leda och bestämma sitt parti. Icke heller 1:a kammaren hade besatt utskottet med sina främste politiska män utan med — om något undantag än kan göras — subalterner. Någon betydande roll spelade jag ej i utskottet. Min hufvudsakliga uppgift var en medlars; som bidrog till att mildra temperaturen och behålla vänskapen mellan ledamöterna. Till denna min roll hörde ock, att jag i en och annan fråga kom att skilja mig från flera af mina kammarkamrater. På skämt kom jag därför att kallas den »röde biskopen», Aftonbladet sade att dr. Nyström och jag bildade en oppositionsafdelning inom utskottet etc.

De förnämsta och kunnigaste ledamöterna voro professor Alin och dr. Hedin, antipoderna till höger och venster. Ordf. häradshöfding Bergius skötte sin ordförandeplats skickligt och raskt och representerade den yttersta högern, deltog ej mycket i diskussionen, v. ordf. dr. Ljungman, den flitigaste motionären i grundlagsfrågor, hade i år väckt motioner om ändringar i grundlagarna till ett antal af 70 å 80, och gaf oss därför mycket arbete med ganska ringa resultat. Han är flitig, tung men redbar. Hedin visade i utskottet sin talang och sina kunskaper, var efter sitt mått hygglig och

förlöpte sig sällan. Mot mig var han alltid artig. Elows-son tråkig och frasliberal, Vahlin bättre och hyggligare, Jönsson från Bollnäs i år ojemförligt mera grötmyndig och diskuterande än i fjor, Jöns Bengtsson i Gullåkra moderat och prydlig, Alin lärd, allvarlig och ärlig, Berg flitig och gerna talande men kunnig, Samzelius ofta frånvarande men närvarande långsläpig och tråkig. Nyström pigg och intresserad. De öfriga mera tystlåtna.

Vid granskningen af statsrådsprotokollerna visa 2:a kammarens ledamöter — i synnerhet de bland dem som stå längst till venster — en mycket stor ifver att söka upp anmärkningspunkter och vilja för riksdagen enl. § 107 R. F. anmäla de allra obetydligaste småsaker. Lika angelägna äro 1:a kammarens ledamöter att rentvå statsråden från anmärkningar. Nästan alla anmärkningsfrågor afgöras genom votering, och i år hade vid dessa 1:a kammarledamöterna oftast tur. Men äfven om man tillägger innehållet i reservationerna till dechargebetänkandet, blir man öfvertygad derom, att vårt regerings-sätt utmärkes af en synnerlig samvetsgränhet.

Ljungmans motioner slagtades den ena efter den andra. Blott i ett par punkter lemnade de något positivt resultat. Kärnan i dem var förslaget om en ny riksakt med genomgående revision af de unionella förhållandena. Motionären hade naturligtvis ej sjelf förhoppning om framgång åt sina unionsförslag. Konstitutionsutskottet motiverade på ett par tre rader sitt afslagsyrkande, anseende att under nuvarande förhållanden från svenska riksdagen ej borde framkomma något förslag om ändring i de unionella stadgandena. Det dröjde länge innan utskottet blef färdigt med denna korta motive-ring. Ursprungligen förelågo två förslag till motivering, ett af Bergius i mild och så litet som möjligt sägande form, ett af Alin i bestämdare och mera utmanande ordalag, ehuru äfven detta mycket moderat. Första

kammarens utskottsledamöter hade enskildt sammanträde för att komma öfverens. Diskussionen fördes i synnerhet mellan Alin och mig. Jag hade från början ställt mig på Bergii sida. Någon öfverenskommelse träffades ej, utom såtillvida att man syntes ense om att taga den motivering, hvarom största enighet kunde vinnas inom utskottet. Åtskilliga andra motiveringar föreslogos, så att slutligen många sålunda förelågo att välja emellan. Bland andra framlade jag ett förslag, det kortaste af alla. Vid slutliga voteringen fick detta pluralitet och ingen af 1:a kammarens ledamöter reserverade sig, hvilket deremot 2:a kammarens gjorde och slöto sig till ett af Hedin gjordt förslag. Särskildt förargade det mig, att ett par af 2:a kammarens män gjorde detta, då under föregående förhandlingar de yttrat sig i motsatt riktning. Det var säkerligen af räddhåga som de reserverade sig, hvilket de därför ock gjorde i hemlighet utan att tillkännagifva det i utskottet. Jag kunde ej underlåta att förebrå dem, att jag ansåg dem hafva svikit.

Emellertid antogs utskottets motivering i båda kamrarna och föranledde till riksdagens märkligaste debatt. 1893 års riksdag — väl ej dess offentliga förhandlingar men dess stämning — fick sitt starkaste framträdande märke af den norska frågan. Oförsyntheten i norska stortinget och hos norska regeringen mot vår konung och Sverige upprörde djupt sinnena och bidrog till att förena riksdagens ledamöter i enig uppfattning, att det måste bli ett slut på eftergifterna mot Norge. Anslaget till den norska frågans dominerande betydelse gafs redan i den svenska regeringens uttalande i statsverksregleringspropositionen angående 3:e hufvudtiteln. Medgifvandet att utrikesministern skulle kunna under vissa villkor få vara en norsk man framkallade ett af Alin författadt och framburet uttalande om, att likhet i rättigheter betingade likhet i skyldigheter. I detta ut-

talande, som jag i förväg läst, instämde en stor del af 1:a kammaren och äfven jag. Sedan talades man och man emellan nästan ständigt om den norska frågan. Någon gång i Mars månad hölls ett enskildt sammanträde hos Reuterswärd mellan en del riksdagsmän från båda kamrarna och af olika färger. Bland deltagarna voro Lagerbjelke och Bildt, Anders Persson i Mörrarp, P. Andersson i Högkil och Nils Petersson. Sammanträdet börjades med ett föredrag af Alin. Sedan framkastades spörsmål af oss andra, och en ganska intressant diskussion fördes. Af alla ansågs sammanträdet ovanligt lyckadt och stämningen var mycket god och enig.

Sedan började man tycka, att det dröjde för länge, innan konstitutionsutskottet kom med sitt utlåtande om Ljungmans motion och statsutskottets om 3:e hufvudtiteln. På morgonen den 19 Mars fick jag bref från Konungen, att han ville tala med mig mellan kl. 10 och 11. Dagen förut hade jag fått bref från Reuterswärd att jag måste ombestyras, att konstitutionsutskottet den 19:de fattade beslut [3].¹ Konungen ville närmast tala med mig om nattvardsgång, men inlät sig sedan på norska frågan. Jag har aldrig sett konungen så ledsen som då. Han klagade — och med huru mycket skäl? — öfver den norska regeringen, att den släpat honom i smutsen genom Steens tal i stortinget om att han gått utanför författningen, att högern tvang honom att behålla en sådan statsminister, då den ej ansåg sig ha makt att öfvertaga regeringen, att han älskat Norge och bevarat denna kärlek i det längsta men att han nu ej kunde längre, att han lemnades ensam af den svenska riksdagen, att »folkriksdagen» utfärdat proklamation för norska venstern m. m.

Utan något mitt tillgörande fattade konstitutionsut-

¹ Billing gör sig här skyldig till ett minnesfel. R:s brev är som synes daterat söndagen d. 19 och åsyftar utskottsbeslut senast d. 21 mars.

skottet sitt beslut den 19:de. Men statsutskottet var ej ännu färdigt med sitt, hvarför Sparre fick starka förbråelser i min närvaro af Reuterswärd. Jag menar, att detta var ganska oförtjänt. Sparre förklarade sig för mig, att han ville hafva ett enigt uttalande, att han haft mycket att göra med att förmå Olof Jonsson att gå med de andra etc. Derför höll han på och genomdref, att båda utskottens yttranden skulle föredragas samma dag och ej tidigare än d. 12:te [april], vilket ock skedde. Statsutskottets gick mera än konstitutionsutskottets in på realiteter, på sjelfva konsulatfrågan, att denna ej kunde lösas skild från den allmänna diplomatiska, att riksdagen ville yttra sig om den etc.

Innan ärendet förekom i riksdagen, hölls ett förberedande sammanträde inom 1:a kammarens protektionistparti, hvartill särskild kallelse utgick. Vid detta blef ganska liflig diskussion. Samtalet inleddes af Reuterswärd som skriftligen uppsatt hvilka kraf som borde uppställas för ändring i de unionella förhållandena. Sedan rörde sig diskussionen hufvudsakligen kring frågan, huruvida i debatten den 12 borde talas mycket eller litet, sjungas rent ut eller talas försigtigt. För den senare uppfattningen talade i synnerhet G. Åkerhjelm och jag, för den förra Reuterswärd, Alin m. fl. Häftigast på denna sida yttrade sig Torelius. Bland de närvarande voro meningarna delade, men pluraliteten tillhörde nog den af Reuterswärd och Alin representerade meningen. Diskussionen blef långvarig och jag gick hem, innan den — såsom man sagt mig af Reuterswärd med ett mycket häftigt anförande — afslutades.

Ett par dagar derefter hölls ett förberedande sammanträde mellan alla 1:a kammarens ledamöter. Samma meningsbrytningar gjorde sig gällande der, som vid det nyss nämnda mötet, om än talarna vid det sista sammanträdet å ömse sidor uttalade andra meningar rörande norska

frågans materiella innehåll än som framburits vid första mötet. Genom två synnerligen häftiga, riktigt studentvärtaliga föredrag framkallade Wieselgren lifliga applåder. Innehållet var: ingen upplösning af unionen under några villkor, hellre då *krig*. Bland talare på samma sida, yrkande på starkt uttalande under stundande debatt, må nämnas O. Björnstierna. Yrkandena på moderation framkommo isynnerhet från B. A. Leijonhufvud och H. Forssell. Många yttrade sig från de olika sidorna. Icke heller detta möte kunde jag öfvervara till slut. Resultatet blef ej något bindande beslut. Men båda de nu omnämnda sammanträdena hade dock otvifvelaktigt något godt med sig, isynnerhet det att de häftigaste finga i förväg urladda sig och därför blefvo försigtiga under debatten i kammaren. Man jemföre t. ex. Reuterswärds och Wieselgrens anförande under denna med hvad de sade vid de förberedande mötena. De båda olika uppfattningarna finga sålunda hvardera sin rätt: mycket blef taladt, men försigtigt, så att ej någon protest framkallades från andra kammaren, något som man annars kunnat frukta. Derför var ock en ganska allmän belåtenhet med debatten; och jag kände det nästan rörande att efter den se glädjen hos mina vänner Reuterswärd och Alin.

Emedan man var rädd, att Reuterswärd skulle säga för mycket och detta skulle kunna tolkas såsom hela protektionistpartiets mening, ville man att någon af detta parti skulle uppträda mildrande strax efter R. Några kommo öfverens om att gifva mig uppdraget att detta göra. Skriftligen uppsatte jag därför de få, obetydliga ord, som igenfinnas i riksdagens protokoll. Då nu R. uppträdde mycket moderat och så att ingen protest var behöflig, blef mitt anförande ännu mera betydelselöst.

Debatten föreligger tryckt och om den vill jag derför ej säga något. Blott en liten interiör. Wennerberg

begärde ordet nästan allra sist, hade tydligen ämnat vara den siste. Alla talare hade styrt sig, så att ingen pekade på ultima ratio — krig. Men W—g kunde ej hålla sig tillbaka. Detta väckte hos många missnöje. Treffenberg roade några då med att säga: »W—g har hela veckan predikat för mig om moderation, och sen förgår han sig sjelf så.»

Den nu omtalade debatten var den mest betydande och den enda egentligen stora i 1:a kammaren under årets riksdag. Märkligt nog blef debatten i fråga om den politiska rösträtten temligen obetydlig. Jag hade känt det rakt af såsom en samvetspligt att väcka motion i denna fråga. Väl hade jag förut tänkt att aldrig såsom riksdagsman väcka någon motion i något ärende, och jag kände det ganska obehagligt, då jag frambar min motion. Men jag ansåg, att det borde från konservativt håll sägas ifrån både hvad man ville och hvad man icke ville medgifva, och jag ville ej dela ansvaret för att ej i tid väcka förslag om garantier, som kunde förebygga eller mildra farorna af rösträttens utsträckning. De af mig omnämnda garantierna hade både i utskottet och kammaren större sympatier än man kan skönja af de tryckta förhandlingarna. Att ärendet i år framkallade mindre uppmärksamhet, berodde isynnerhet derpå, att regeringen med anledning af en interpellation i 2:a kammaren förklarade sig hålla på med en utredning om rösträttens utsträckning och de garantier, under hvilka en sådan kunde ske. Under sådana förhållanden ansåg man sig ej behöfva skriva till regeringen om saken. Dertill kom, att intresset för frågan synes hafva svalnat — något vartill hos oss »folkrikdagen» synes hafva bidragit. Jag hade knappt tänkt att i plenum göra något yrkande, men på morgonen före plenum kom till mig presidenten Annerstedt, som å någras vägnar manade mig yrka, att riksdagen begärde hos

konungen undersökning af proportionela val såsom lämplig garantie. Jag tillade: »graderad röstskala». Pluraliteten i 1:a kammaren utgjordes först och främst af motståndarna till hvarje utsträckning af den politiska rösträtten.

Jag tror mig verkligen hafva uträttat någon liten smula i rösträttsfrågan. Det har varit jag, som under de tre sista riksdagarna isynnerhet betonat talet om garantier. Nu har yrkandet härpå så fastslagits, att ej blott regeringen upptog det i sitt yttrande vid årets interpellation utan äfven 2:a kammarens nya landtmannaparti gjort detsamma i sitt i år formulerade program. Dessutom har det upptagits i pressen, så att det börjat innötas i allmänna medvetandet. Särskildt har talet om proportionela val isynnerhet i år tilldragit sig en synnerlig uppmärksamhet. Har jag i någon mån medverkat till allt detta, har jag uppnått hvad jag högst hoppats.

Frågan om fast nybyggnadsanslag för flottan tilldrog sig vid årets riksdag större uppmärksamhet än de flesta andra ärenden. Att den fick annan utgång än regeringen och 1:a kammaren önskade berodde isynnerhet af tre omständigheter. Först de vid urtima riksdagen beslutade stora omkostnaderna för landtförsvaret, vidare att den nye sjöministern debuterade mindre lyckligt vid försvaret af den kongl. propositionen, och för det tredje och ej minst en slug strategisk rörelse af Olof Jonsson strax före de gemensamma voteringarna. Den andra i ordningen nämnda omständigheten inverkade minst. Den 3:d:e inverkade mycket. O. Jonsson, en genomslug person, begagnade tillfället få dagar före de gemensamma omröstningarna att anklaga A. P. Danielsson och nya landtmannapartiet för att af vänlighet mot regeringen bevilja anslag och slösa med statens medel. Nu kort före de nya valen var denna anklagelse fint uttänkt. Det var ej nog att muntligen protestera, man måste

göra detta äfven i handling och röstade derför mangrant mot anslaget till flottan m. m. Under voteringen härom sade mig Reuterswärd, som plägar hafva god reda på situationen, att man kunde påräkna något mera än 60 jaröster i 2:a kammaren. Nu blefvo de blott något mera än 30. Replikerna mellan de båda landtmannacheferna hade kommit emellan och förändrat situationen.

Jag begynte riksdagen med föresats att sällan begära ordet vid plena, då jag väl vet, att kammaren mycket ogera hör en talare ofta. Jag kunde ej hålla min föresats, ehuru jag ej begärde ordet i andra fall än sådana, då jag ansåg mig pliktig härtill. Att detta blef så ofta, berodde på åtskilliga omständigheter, isynnerhet att jag såsom ledamot af konstitutionsutskottet måste försvara dess betänkanden eller mina reservationer och att flera kyrkliga lifvet rörande förslag förekommo antingen framlagda af Konungen eller framburna af enskilda motionärer. Det ena som det andra i sist nämnda hänseende sammanhänge dermed, att kyrkomöte i år skall hållas.

Första kammaren är i allmänhet kyrkovänlig och lyssnar gerna till de upplysningar och anvisningar, som man i kyrkliga mål lemnar den, vare sig fråga är om att befordra kyrkliga reformer eller förkasta okyrkliga. Bland andra förslag förelåg äfven den mycket omskrifna förändringen af 1 kap. 1 § kyrkolagen. Jag hade ämnat blott belysa frågans innebörd så mycket som behöfdes för att motivera mitt tillkännagifvande, att jag ämnade motarbeta förslaget vid kyrkomötet, och för att hufvfasta, att kyrkomötet är rätta forum för ärendets undersökning. Detta blef ock hufvudsaken i mina anföranden, äfven i det sista der jag instämde i det afslagsyrkande, som af åtskilliga äfven lekmän gjorts. Jag är nästan säker om, att pluralitet skulle erhållits för detta yrkande, om ej vid slutet af diskussionen stats-

rådet Östergren tillkännagifvit, att, om förslaget nu afslogs, det ej kom att föreläggas kyrkomötet. Dermed var basen för min argumentation undanröjd och utgången af voteringen viss. Förhandlingarna ingåfvo mig emellertid ganska godt hopp om, att ifall kyrkomötet antager min i kyrkolagskomitéen afgifna reservation, äfven 1:a kammaren skall godkänna denna. Diskussionen var alltigenom ämnet värdig.

Så långt hann jag att skrifva i Maj månad. Sedan dess har ingen tid gifvits till att fortsätta. Och nu d. 27 Okt. äro intrycken och minnena från den förflutna riksdagen så bleknade, att jag ej anser mig böra fortsätta anteckningarna. Alltså sätter jag här punkt.

Westerås d. 27 Okt. 1893.

Gottfrid Billing.

[1] A. N. Sundberg till G. B.

Upsala d. 6 Oktober 1892.

Käre Broder!

Tack för ditt vänliga bref! Då Gustaf Adolfskyrkan otvifvelaktigt ligger på det territorium, der jag är biskop, har jag hittills trott och tror ännu, att invigningen af nämnda kyrka rätteligen tillkommer mig. Som man emellertid i Stockholm synes hafva en annan mening, hvilens riktighet jag dock bestrider, afstår jag med synnerligt nöje i fråga varande funktion åt Dig. Vål hade jag redan något tänkt på saken, men detta betyder intet mot fördelen af att slippa en Stockholmsresa i presterligt ärende. Om jag icke desto mindre känner en smula förtret öfver vederbörandes fnaskiga beteende, må sådant icke förundra Dig, som sjelf delar min uppfattning af hufvudsaken. Möjligtvis hafva de tänkt, att jag

Frida Billing, f. Bring

Anton Niklas Sundberg

icke nog vackert skulle kunna förrätta invigningsakten, och då förlåter jag dem. Men dermed må nu förhålla sig huru som helst, så öfverlemnas hela det föga viktiga ärendet med fullaste förtroende i dina händer. Mitt officium kan ej vidare komma i fråga.

För dina välvilliga ord om min afslutade riksdagsverksamhet är jag mycket tacksam. Stor nytta kunde jag väl numera icke göra, men någon kan väl gammal erfarenhet alltid åstadkomma. Det kostade på att begära afsked, men jag var tvungen dertill för de många hemgöromålens skull under instundande vinter. Hade andra kunnat eller, rättare sagdt, velat åtaga sig dessa, vore ställningen oförändrad. Sed quidquid corrigere non fas est levius fit etc. etc. Jag kommer nog att sakna första kammaren mer än denna kammare kommer att sakna mig.

Alltid din tillgifne vän

A. N. Sundberg.

[2] P. Reuterswärd till G. B.

Stockholm d. 15/1 93.

Min högt ärade vän!

Hjertl. tack för brefvet och skall jag med anledning deraf anmäla Din önskan att ej bli insatt i Utskott, men huruvida detta uppdrag kommer att lyckas eller ej vågar jag ej säga, ty någon varm förespråkare blir jag ej. Nog finnes det god tillgång på aspiranter till Utskotten, men att fylla Din plats vet jag *ingen*, detta sagt utan allt smicker. Jag tror visst icke att Konstitutions Utskottet i år får någon svår uppgift att fylla, men nästa år och derpå följande torde det med all sannolikhet förekomma frågor af den djupa betydelse

att vårt kära fosterlands inre och yttre lugn kan komma att bero på huru dessa frågor lösas och det fordras då att sådane män som Du »hålla i skaffet».

— — — — —
Förlåt mig därför ärade vän att jag håller mera på det helas väl än på individernas fromma önskningar.

Din sannt tillgifne

vän

Patric Reuterswärd.

[3] P. Reuterswärd till G. B.

Söndagen den 19 Mars 1893.

Heders vän!

Då enligt min uppfattning den Norska frågan nu kommit i ett sådant läge att det måste väcka förundran både inom och utom landet att den församlade Svenska Riksdagen icke uttalar sin mening, utan liksom vill tysta ner hela saken, så tager jag mig friheten vända mig till Dig i Din egenskap af ledamot i vårt enda politiska utskott att medverka till att den Ljungmanska motionen, snarast möjligt, blir jemte en lämplig motivering i utskottet behandlad och inlemnad till Riksdagen så tidigt att den senast den 24 dennes kan bordläggas för andra gången för att sedan förekomma till behandling i kamrarne vid det plenum som inträffar d. 6 April (samma dag som de gemensamma voteringarna) då man kan antaga att kamrarne äro mangrant samlade. Jag skall försöka att i morgon kl. 11,15 att möta Dig på Riddarholmen för vidare samtal.

Låt detta vara oss emellan men saken är af vikt.

Tillgifnast

Hastl.

Patric Reuterswärd.

K Y R K O M Ö T E T 1893

Kyrkomötet 1893 fick sin prägel bestämd genom frågan om ändring av kyrkolagens 1:sta kap:s § 1, samma angelägenhet som beröres sist i Billings anteckningar från riksdagen s. å. Den år 1890 tillsatta kyrkolagskommittén, vars ordförande var landshövding Axel Bergström, och bland vars medlemmar befunno sig biskoparna Billing och Martin Johansson, hade i maj 1891 avgivit ett yttrande, vari bl. a. förordades sådan ändring av kyrkolagens första paragraf, att denna skulle bringas i full överensstämmelse med regeringsformens § 2. Kyrkolagen av 1686 upptog nämligen såsom svenska kyrkans bekännelseskrifter ej blott de i regeringsformen angivna (den augsburgska bekännelsen och Uppsala mötes beslut) utan också Liber concordiæ. Mot förslaget hade Billing reserverat sig inom kommittén. Vid 1893 års riksdag framlade Kungl. Maj:t en proposition till dylik ändring, och denna blev i båda kamrarna bifallen, i Första k. dock efter längre debatt (d. 15 mars) samt genom en votering, som utföll med 54 ja-röster mot 32 avslagsröster. Jfr ovan sid. 47.

För kyrkomötet, som sammanträdde d. 9 september och åtskildes d. 18 oktober, framlade därefter Kungl. Maj:t det av riksdagen antagna lagförslaget till godkännande. Kyrkolagutskottet tillstyrkte detsamma men med reservationer dels av ordföranden landshövding Sjöcrona, dels av Billing, vilka båda yrkade avslag. Sammanträdet d. 30 september ägnades av mötet åt att debattera frågan; vid den slutliga voteringen segrade Sjöcronas reservation med 30 röster mot 28 för utskotts-förslaget.

Några anteckningar om Kyrkomötet 1893

Valen till kyrkomötet syntes utfalla på ett mycket önskvärdt sätt. Aldrig tillförne torde de hafva utfallit mera tillfredsställande. Alla de valda kunde nästan utan undantag anses som vänner till vår svenska kyrka, men det oaktadt representerade de olika uppfattningar. Der- till kom, att de allra flesta valda ledamöterna, hvar och en inom sin ort och ej få inom hela landet, åtnjöto synnerligen stort anseende.

En utmärkt inledning och förberedelse till mötet var den ståtliga och förträffliga jubelfesten i Upsala.

Kyrkomötet inleddes med predikan af biskop Ullman. Predikan var mycket god, men blef dock föremål för rätt sträng kritik, emedan den ansågs vara tendentiös. Äfven om denna förebråelse ej kan anses alldeles obefogad, synes det mig dock som om man skärpte den samma för mycket, kanske i syfte att af saken göra kapital med afseende på det ärende, som skulle blifva detta kyrkomötes stora fråga. På förhand kunde man vänta och ända från mötets begynnelse kändes det mycket starkt, att den s. k. bekännelsefrågan eller det af riksdagen antagna förslaget om ändring af 1 kap. 1 § kyrkolagen skulle blifva mötets brännande spörsmål. Med afseende på detta hade också åtskilliga val af lekmannaombud, t. ex. de från Göteborgs stift, blifvit bestämda. Ullmans predikan präglades ock af hans uppfattning af saken, och Ärkebiskopen talade i sitt helsningstal om den på ett ganska förträffligt sätt.

Här är ej platsen att tala om de bearbetningar, som alltsedan 1889 i bekännelsefrågan från olika sidor företagits. Jag vill dock för min egen skull skrifva ett par ord om min ställning till dessa. Alltifrån 1889 års riks-

dag bestämdes jag af syftet att fasthålla och fastslå medvetandet, att, äfven om riksdagens förslag blefve lag, dock ej vår svenska lutherska bekännelse blifvit förändrad utan vore densamma som förut. Detta hindrade icke, att jag var mycket angelägen om att förebygga lagförslagets antagande. På grund häraf reserverade jag mig i kyrkolagskomitéens betänkande och bekämpade lagförslaget vid 1893 års riksdag, under det att jag deremot såsom nykomling vid 1889 års riksdag ej gjorde något afslagsyrkande utan nöjde mig med att uttrycka att, äfven om lagförslaget antoges, den svenska kyrkans bekännelse förblefve densamma som förut, och att de senare symboliska böckerna i alla fall förblefve den rätta förklaringen af Augustana.

Kanske var denna min position vid 1889 års riksdag oklok och feg. Härför blef jag från flera håll anklagad eller misstänkt, under det att man från samma håll hemtade sina argument från min »lutherska kyrkas bekännelse». För att bevara, hvad jag ansåg såsom hufvudsak, medvetandet att, om än förslaget blefve lag, vår kyrkas bekännelse ändock förblefve densamma, har jag under åren efter 1889 mera än någon annan sökt moderera eller stilla agitationen, och kan alldeles frisäga mig från all skuld i denna.

Äfven vid kyrkomötet ville jag hålla mig fri från agitation. Sådan begynte strax att bedrivas från motsatta sidan. Jag tror att redan mötets första dag hölls möte i saken och till detta kallades alla, om hvilka man ej visste att de hade en bestämd mening att afslå det kongl. förslaget. Vid detta möte lär särskildt C. G. Hammarskiöld hafva uppträdt med synnerlig ifver. Han ansågs också såsom den, hvilken »skulle göra». Såsom skicklig jurist, ifrig man och mycket ansedd skulle han naturligtvis mycket imponera, då hufvudargumentet från lagförslagets vänners sida var det juridiska, att 1 kap.

1 § kyrkolagen redan genom 1809 års regeringsform vore ändrad, så att nu ej kunde bli fråga om annat än att såsom följd deraf redigera om paragrafen. Äfven på enskild väg sökte man bearbeta sinnen.

Efter några dagar kom man till mig med maningen, att jag måtte sammankalla mina meningsfränder och ovissa för att diskutera frågan. Jag svarade bestämdt nej och tillade, att jag i detta ärende absolut motsatte mig all agitation, ville hafva alldeles rena papper, ansåg det otillständigt att söka inverka på menniskor, som i så vigtig sak borde ostörda och med sitt samvete komma till visshet och beslut. Ej förrän lagutskottet framlagt sitt yttrande ville jag vara med om något möte. Sådant kom ej heller förr att hållas, och jag begynte ej att enskildt tala med någon om saken.

Det nu antydda pekar på hvad som under mötets första dagar mest upptog sinnen och tankar. Interesse fanns naturligtvis för utskottstillsättningen. Listorna härför uppgjordes af Sundberg, Rundgren och mig och underställdes sedan till pröfning af några andra utsedda. I förväg hade jag uppgjort ett förslag, som i hufvudsak gick igenom. Man ville blott icke medgifva, att någon från Göteborgs stift fick plats i lagutskottet såsom ordinarie eller suppleant. Jag hade föreslagit mig till plats i tillfälliga utskottet, men de andra ville bestämdt, att jag skulle ingå i lagutskottet; och detta blef mycket bestämmande för hela min verksamhet under mötet och i någon mån för detta i sin helhet.

Mycket arbetsamt hade vi i lagutskottet, sammanträdde hvarje dag från 11 till omkring $\frac{1}{2}$ 4. Sällan eller aldrig i mitt lif har jag varit så strängt upptagen af arbete som under detta möte. De flesta qvällar voro upptagna af andra sammanträden, och härtill kommo många enskilda rådplägingar. Bland ärenden, som lagutskottet hade att behandla, upptogo lagarna om kyrko-

tukt, själavård m. m. och jordfästning den ojemförligt mesta tiden. Bekännelsefrågan upptog en förmiddag, lagen om stiftstyrelse 1½ förmiddag. Förhandlingarna voro ganska trefliga, om jag undantager dem om bekännelsefrågan. Dessa voro så pinsamma, att jag aldrig varit med om något offentligt, som så bedröfvat mig. Jag höll någorlunda god min i utskottet, men hemkommen kunde jag ej låta bli att gråta och ej låta bli att göra detta upprepade gånger hela eftermiddagen. Det som upprörde mig var Rundgrens och i viss mån Johanssons sätt att behandla frågan. Den förre gjorde det efter mitt sätt att döma på ett profant sätt, den senare på ett kallt juridiskt.

I det hela har Rundgren både i utskott och plena gått till väga på ett besynnerligt och för många förargelseväckande sätt. Mot ingen har med så mycket skäl anmärkningar gjorts. Han har varit hånande, ofta verkligen profan och har härigenom väckt uppseende och bedröfvelse. Jag har ej kunnat förstå eller förklara hans uppträdande ännu mindre försvara det. I det enskilda umgänget hafva vi varit mycket goda vänner och i detta afseende har intet blifvit qvar deraf att vi ofta uppträdt mot hvarandra.

A. P. Danielsson, vice talmannen i 2:a kammaren, har under mötet hos mig förlorat mycket i anseende. I utskottet gick jag — äfven med förebråelser af andra — honom mycket ja nästan i allt till mötes, ofta mot min egen önskan. Men sedan lurade han mig och uppträdde emot hvad jag efter förhandlingarna i utskottet trott honom skola understödja. För öfrigt diskuterade vi i lagutskottet lifligt men i all hygglighet. Johansson och jag höllo — ss. forna komitékamrater — i allmänhet väl tillsamman. Öfriga utskottsledamöter voro skickliga och trefliga.

Om behandlingen i plenum af åtskilliga mindre djupgående frågor vill jag ej skriva. Den första stora och

äfven mötets största debatt var den 30 sept. om bekännelsefrågan. Ett par dagar förut höllo vi, som ej ämnade bifalla det kongl. förslaget, sammanträde i Jacobs kyrkosal under landshöfding Sjöcronas presidium. Jag tror, att vi der voro 32 samlade — två af dem Steinmetz och Kjellin gingo sedan öfver till andra lägret. Den senare hade vid vårt sammanträde sagt sig vara obestämd; den förre ställde sig då bestämdt på vår sida. Sammanträdet var särdeles glädjande, den allvarligaste och vänligaste ton genomgick det, intet hårdt ord om motståndarne etc. Jag gick derifrån med innerlig tillfredsställelse. Vi kommo öfverens om att enigt yrka bifall till Sjöcronas reservation. Jag och ej få med mig ansågo min reservation hafva företräde, men vi afstodo strax från densamma, då vi förnummo, att säkraste enighet skulle erhållas kring Sjöcronas. Kanske var detta oförståndigt, ty, såsom sakerna sedan gestaltade sig, hade säkerligen ingen, som nu röstade för Sjöcronas, i slutliga voteringen svikit i att rösta för min.

Ärkebiskop Sundbergs ställning till frågan var vacklande. Såsom ledamot af 1869 års kyrkolagskomité hade han föreslagit, hvad nu förelåg i det kongl. förslaget. Emellertid förspordes, att han före mötet sagt sig ej vara angelägen om dettas antagande och ej önska, att det antoges, om detta skedde med ett par rösters öfvervigt. Så hade han sagt dels till Treffenberg och dels till Es. Tegnér, hvilka berättat det för mig. På mötets första dag sade han till mig i förbigående, att det var onödigt att väcka hela denna fråga. En dag under mötets lopp kom dr Steinmetz till Kung Karls Annex och berättade, att Sundberg sagt honom och gifvit honom lof att berätta, att han var böjd att afslå förslaget. En av de närmaste dagarna före afgörandet sade Sundberg till mig, Anjou och Bergendahl detsamma och angaf såsom skäl, att situationen nu vore en helt annan än

den varit — han menade nog 1869. Naturligtvis styrkte jag honom häri. Men vid början af det viktiga plenum sprang v. Scheele omkring och sade sig vara befullmäktigad af Sundberg att omtala, att denne röstade för det kungliga förslaget. Jag tager nog ej fel, att det var på grund af samtal med ärkebiskopen som Steinmetz, hvilken på vårt förberedande möte ställt sig på vår sida, sedan öfvergick till våra motståndare. Strax före plenum hade han i talmansrummet samtal med Sundberg. Vid voteringen gaf Sundberg sin röst åt det kungl. förslaget. Med honom begynte jag aldrig något samtal om saken, och efter afgörandet talade vi ej ett ord med hvarandra om den.

Stämningen var vid pleni begynnelse d. 30:de sept. mycket allvarlig. Samlingssalen och läktaren voro alldeles fullpackade af åhörare. Särskildt från Upsala hade ej få åhörare infunnit sig. Enligt vanliga parlamentariska regler hade jag såsom förste reservant bort begynna debatten, men redan i förväg hade biskop Johansson begärt ordet. Jag kan ej förstå, hvarför han detta gjorde. Mig synes det hafva varit ett taktiskt misstag. Säkert är, att det var för mig förmånligt, ty dels mådde jag ej riktigt bra och behöfde därför väl vila mig något och dels fick jag nu svara honom, som var en af motståndarnes hufvudtalare, i stället för att af honom få svar. Diskussionen var mycket allvarlig, och under densamma yttrade sig alla utom Sjöbring, som var sjuk, och Wennerberg, som begärt ordet men gick hem, innan han fick det. Han gick omkr. kl. 11 e.m. Kanske var han tveksam, hade dock under dagens lopp sagt sig stå på samma sida som jag. Endast mot två talare kunde och ansåg man sig böra göra anmärkning. Dessa voro Rundgren och C. G. Hammarskiöld. Den förre gick i sitt yttrande in på personliga förhållanden, behandlade frågan temligen profant. Den senare var

mycket häftig och i tonen något öfvermodig. Detta väckte allmän förvåning och äfven ogillande. H. plägar annars vara sig själf mäktig. Jag antager, att han under mötets föregående tid blifvit så att säga kittlad af sina meningsfränder såsom den der skulle nedslå och nedtysta motståndarne. Såsom hafvande denna roll och makten att utföra den hade han förut utpekats, och under plenum hade till åtskilliga tillsagts: hören på hvad H. kommer att säga. Mycket förifrade sig nu min gamle, mycket gode vän, och jag kunde ej underlåta att enskildt säga honom ett allvarligt bestraffande ord härför. Jag vet äfven, att han i sitt samvete erkände detta och sörjde öfver hvad som skett. Vänskapsbandet mellan honom och mig hoppas jag dock vara oförändradt. Sista gången vi träffades sade han till mig: »vi skiljas väl ej som ovänner». Jag svarade: »detta kommer aldrig i fråga». Kanske gjorde bland talarna från vår sida ingen ett djupare intryck än dr. Brandell, icke minst därför att man visste, att han varit i ganska allvarlig samvetsnöd för att komma till visshet och dessutom gjorts till föremål för mycket stark påverkan. På mig gjorde starkast intryck borgmästare Welanders få ord: »jag kan ej låta bli att rösta för hr. Sjöcronas reservation», ty dessa få ord voro resultat af den allvarligaste och samvetsgrannaste pröfning och kamp, hvilka vållat mycken oro och sömnlösa nätter. I detta sammanhang må nämnas, att rörande ärendets juridiska sida — och den var motståndarnes starkaste för att ej säga enda position — hade Brandell rådfört sig med justitierådet Huss och Welanders med justitierådet Afzelius, hvilka båda förklarar våra motståndares juridiska bevisning ej vara bindande. Så i förväg, och Afzelius, som var närvarande, äfven i fråga om Husbergs anförande, hvilket otvifvelaktigt var det bästa, som från våra motståndares sida afgafs.

Efter kl. 11 på kvällen förskräcktes vi av att höra Warholm i sitt yttrande säga, att biskop Sjöbring måst gå hem. S. var sjuk, kunde svårigen gå till fots eller åka i droska och ansåg sig därför nödsakad att resa hem med sista spårvagn. Hvarje röst kunde vara afgörande. Derfor skyndade Rodhe till Sjöbring för att återhemta honom till voteringen, som nu när som helst kunde komma i fråga. Mycket orolig var jag öfver, att kanske ej ens Rodhe skulle hinna tillbaka till den. Derfor bad jag ett par ledamöter begära ordet eller uttänja sina anföranden, om Rodhe ej hunnit tillbaka. Men det behöfdes ej. Äfven Sjöbring kom, ehuru han då Rodhe hann fram, höll på att lägga sig, och ansåg sig riskera rätt mycket genom att gifva sig åstad. (Dagen efter förvissade jag mig till min glädje om att han ej tagit någon skada.)

Voteringen skedde och dess resultat mottogs under djup tystnad. Alla kände allvaret i situationen. Hvarken klagan eller segerjubel hördes; de som segrat kände icke minst ansvaret i hvad som skett. När vi samlades efter midnatt i Annexet, var stämningen full af rörelse och allvar. Vi omfamnade hvarandra men sade mycket litet. Under natten och påföljande dagar kände jag allt mera glädje öfver hvad som skett, ty det blef mig allt mera klart, att utgången var en Herrens egen gerning, liksom att genom den mycket var vunnet. Aldrig har under min lifstid så som nu i den svenska församlingen medvetandet om och tanken på våra beännelseskriterier så upplifvats. Må svenska kyrkan kunna draga rätt stor nytta af detta.

Bland märkliga företeelser, som styrka min tro, att Herren »gjort det», vill jag nämna åtskilliga lekmäns ställning till den vigtiga frågan. De kommo till mötet med tanke att rösta för det kungl. förslaget, för dem voro naturligtvis skälen för detta lättast tillgängliga, de

voro föremål för stark påtryckning i samma riktning men ej för någon i motsatt syfte — och dock slutade de med att rösta mot förslaget. Ingen menniska kan tillskrifva sig någon förtjenst härvid. De goda samvetsgranna männen pröfvade saken inför Herren — jag tror att det var han, som inverkade på dem. Hvad här sagts om lekmännens ställning gäller äfven om några prester, som en tid stodo tveksamma. En särskild uppmärksamhet ådrog sig friherre Rappe. Sväger till både Ribbing och Johansson bodde han tillsammans med den senare och var dagligen föremål för dennes påverkan — och hvar man känner J:s styrka och envisa energi. Men Rappe blef ööfvervinnelig; hans styrka var säkert samvetets öfvertygelse.

Ingen fråga kunde i vigt jämföras med den nu omhandlade, men näst efter den tilldrogo sig handboksfrågan och lagarna om kyrkotukt, själavård m. m. den största uppmärksamheten. De nämnda lagarna framkallade stora debatter, isynnerhet kyrkotuktslagen. Denna hade ej lyckats tillvinna sig stora sympatier, hvilket deremot själavårdslagen gjort. Den senare antogs därför med stor majoritet, den senare [o: förra] med högst liten. I detta ärende voro ledamöterna grupperade helt annorlunda än i bekännelsefrågan. Såsom ledamöter i kyrkolagskomitéen fingo Johansson och jag hufvuduppgiften att försvara kyrkotuktslagen. Rörande debatten hänvisar jag till de tryckta protokollen. En och annan liten interiör blott. Vi anföllos för att hafva ur rubriken och lagen borttagit ordet »kyrkotukt». Dermed förhöll det sig på följande sätt. I lagutskottet lät A. P. Danielsson förljuda, att han skulle kunna vara med om att tillstyrka lagen, om den ej talade om »kyrkotukt». På mitt förslag gick man då in på att om än med rätt stort besvär taga bort detta ord. Det skedde — med hvad påföljd från Danielssons sida visade debatten i

plenum. Jag fick en ny erfarenhet af att bli lurad af riksdagsbönder. För resten synes det mig, som om klandret för uteslutandet af ordet »kyrkotukt» varit mycket obefogadt, då detta ord ej förekommer i vår gamla kyrkolag utan mig veterligen först i 1855 års författning. Särskildt har jag anledning till förvåning öfver Rundgrens anmärkning i denna punkt, ty jag tror mig ej minnas fel, när jag säger, att Bergström berättat mer än en gång för mig, att Rundgren för honom uttalat kritik öfver, att vi begagnat det i kyrkolag okända ordet »kyrkotukt».

Ännu mindre befogadt synes mig motståndet mot § 4, därför att separatister skulle bli föremål för kyrkotukt. Man ville rakt icke höra på, då det sades, att dessa ej blevo hårdt behandlade, därför att hädare etc. blefvo behandlade lika mildt som de, utan man gjorde ständigt kapital af, att separatister skulle tuktas lika *hårdt* som hädarne.

Allmän syntes belåtenheten med själavårdslagen vara och äfven vi, som försvarade kyrkotuktslagen, sätta naturligtvis det största värdet på lagen om själavård, hvilken möjligen kan ha utsigt att bli gällande lag, hvilket säkerligen ej gäller lagförslaget om kyrkotukt.

Oväntadt kort var diskussionen om stiftstyrelselagen och denna antogs med klenare majoritet, än jag väntat. Anledningen var nog hufvudsakligen att söka i fruktan för stiftsekreterarens inflytande.

Om handboksförslagets öde voro tankarna mycket delade. De flesta mötesledamöterna kommo till mötet med önskan, att det skulle i hufvudsakliga delar antagas, om de än önskade vissa förändringar. När förslagen om detta behandlades i presterliga afdelningen, skedde detta på ett sätt, som stötte många. I detta afseende kan man ej underlåta att rikta en rätt allvarlig förebråelse mot Sundberg. Han var i hög grad otålig

och vresig. Temligen snart märkte man, att det alls icke lönade sig att diskutera. Flera med mig afhöllo sig därför ifrån att deltaga i diskussionen, något som nogsamst märktes och kändes särskildt af Sundberg. Meningen var att han skulle häri se ett förebrående ogillande. Min och andras position blef därför att låta frågan inom afdelningen afvecklas och efter resultatet bestämma vårt votum. Detta kunde slutligen ej blifva något annat än reservation. Och denna måste bli allmän, då det på den punkt, där frågan nu befann sig, alls icke var passande eller lönt att förorda vissa enstaka delar af förslaget. Reservationen gick ut på ärendets uppskjutande till nästa kyrkomöte. Emellertid voro både jag och andra villiga att antaga vissa delar och stora sådana, om några förändringar blefvo vidtagna. Under plenum skedde detta, och när slutligen proposition blef om att antaga eller förkasta 1:a kapitlet, då hade detta så förändrats, att de olika grupperna inom mötet kunde anses hafva vunnit eller gifvit vika ungefär lika mycket. Då ställdes till mig af mig sjelf den allvarliga frågan, om jag borde förorda eller afstyrka antagandet. I de flesta afseenden hade de ändringar, jag påyrkat, vidtagits; förbättringar af nuvarande ordning funnos i förslaget; det var ej sagdt att lika mycket och ännu mindre att mera kunde vinnas vid nästa kyrkomöte; otvifvelaktigt fans hos svenska presterskapet en ganska allmän önskan att förslaget måtte antagas. När jag dertill hade i punkter, där min mening ej segrat, fått till protokollet uttala min reservation — så särskildt i fråga om användningen af nya bibelöfversättningen, då kände jag mig böjd att tillstyrka bifall och styrktes i min mening af mina vänner i annexet. Samma dag firade min broder Walfrid sin 60-åriga födelsedag med stor middag. Jag hade begärt telefonunderrättelse om, huru diskussionen utvecklade sig, och lemnade för ett telefonbud mid-

dagsbordet och sprang till plenum. Man ansåg nog, att den erforderliga majoriteten för 1:a kap:s antagande ej skulle uppnås, då man menade att vi reservanter vidhöllo vårt afslagsyrkande. Derför väckte det en rätt stor sensation, när jag med några få ord yrkade bifall, och man deraf förstod, att förslaget skulle godkännas, enär man visste, att jag ej talade ensamt för min egen räkning. Jag fick mottaga många tacksägelser, ganska oförtjenta. Belåtenheten syntes vara ganska allmän. För egen del kände jag, att det var riktigt att ej fasthålla reservationen.

Behandlingen af öfriga kap. i handboken erbjöd föga af intresse. Åtskilliga insågo nog det oförståndiga i att beträffande konfirmationslöftena drifva saken till sin spets, så att man fick behålla dessa i sin nuvarande lydelse, då man i st. f. att antaga deras mildare formulering envist fasthöll yrkandet på deras fullständiga uteslutande.

Diskussionen öfver vigselformuläret var märklig is. genom de ifriga försvarare, som Stockholms fruntimmer fingo för sitt yrkande, att i sagda formulär ej skulle talas något om Skriftens förmaning till hustrurna att vara sina män undergifna. Jag har aldrig hört Ehrenheim i någon fråga vid kyrkomöte eller riksdag yttra sig med sådan ifver och värme.

Med diskussionen om handboken voro de kyrkomötets debatter afslutade, som tilldrogo sig något allmänt intresse; och om dess förhandlingar är ej något vidare att tillägga. Blott om sjelfva afslutningen ett par ord. Redan vid 1888 års möte ansågs Rundgren ej visa rätt god smak, då han, när han skulle säga ärkebiskopen mötets tack, begynte tala om mötets förhandlingar och vände sig äfven till dettas medlemmar. Sundberg blef då missnöjd, och derför lät han ej R. i år få ordet omedelbart efter sitt tal utan läste då Välsignelsen och

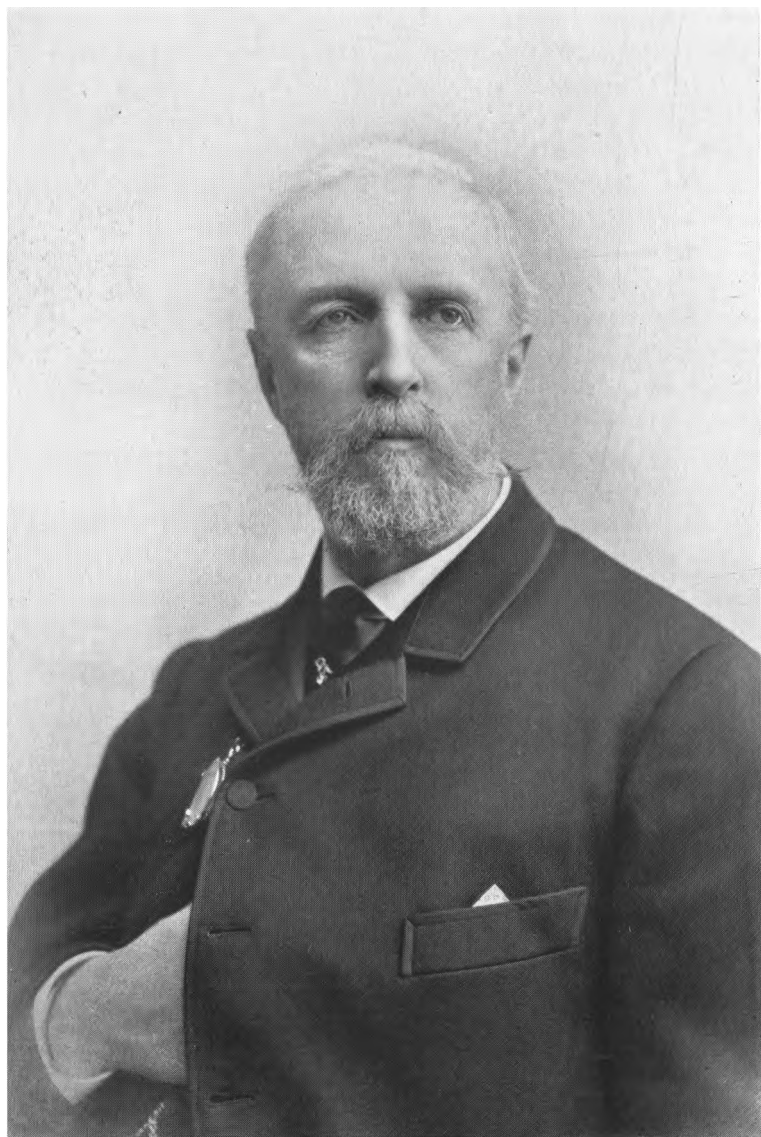
afslutade med klubbslag mötet. Emellertid höll sedan R. ett långt tal, hvori han felade svårare än 1888. Först derigenom att han inlät sig på saker, om hvilka ordföranden ensam hade att tala, vidare derigenom att han gaf vitsord åt mötet disharmonierande med ordförandens, så ock derigenom att han i talet fortsatte diskussionen, samt slutligen derigenom att hans dom ej var rätt sanfärdig men ägnad till att gifva material åt mot mötet och kyrkan fiendtliga tidningars reflexioner. R:s uppträdande vållade allmän förtrytelse. Särskildt var Sundberg både ledsen och ond, sade sig lemna mötet med beklämdt hjerta på grund af R:s tal, ansåg dess innehåll vara osant, funderade på att ur mötets protokoll utesluta detta — något som han dock sade sig ej vilja göra för att ej vara lika ogranlaga som R.

Kastar man en blick tillbaka på mötet och på dettas resultater, tror jag, att man skall finna sig böra gifva åt detsamma ett ganska lifligt erkännande. Intet föregående har handlagt flera så viktiga ärenden. Alla sidor af församlingslifvet voro i mer eller mindre väsendtliga punkter föremål för uppmärksamhet. Bekännelsen — författningen (i lagarna om kyrkotukt, själavård, jordfästning, stiftstyrelse, presteden, kungörelsers läsning, prestval, separatisters vigsel m. m.) — kulten (handboken, presters sjelfkommunion m. m.). I alla frågor kom mötet till positiva resultat, ty det negativa i fråga om 1 kap. 1 § kyrkolagen var i djupaste grunden positivt. Af komiterade utarbetade och af K. Mjt. framlagda förslag blefvo alla hufvudsakligen antagna.

Man har gjort affär deraf, att voteringar ofta visade, att meningarna voro ganska delade. Detta vittnar dock ej blott illa utan äfven om godt. Det visar, att frihet och sjelfständighet gjorde sig gällande, och derom, att mötet ej var deladt i olika, bestämda partier. Majoritet och minoritet bestodo alls icke alltid af samma perso-

Herman Rundgren

Oskar II

ner, utan grupperna voro vid olika tillfällen mycket olika sammansatta. Aldrig stodo prester och lekmän såsom skilda grupper mot hvarandra utan voro ungefär lika fördelade vid afgörandet. Aldrig torde vid något möte så stor enighet i hufvudsak hafva funnits och partibildning så litet reagerat. Inga indifferent, inga separatister funnos. Nog kan skillnad göras mellan strängare och mindre stränga lutheraner, liksom modifikation mellan mera högkyrkliga och mera frikyrkliga. Men denna skillnad gjorde sig högst sällan gällande vid de afgörande voteringarna.

För egen del har jag all anledning att vara belåten med mötet, redan därför att jag så godt som i alla voteringar hörde till majoriteten. Men ännu mera på grund af den vänlighet och det förtroende, som visades mig — och detta från alla sidor. Mitt käraste minne är dock fäst vid annexet. Redan vid 1883 års kyrkomöte föreslog jag några vänner, att vi skulle bo på samma ställe. Vid 1888 års möte gjorde jag detsamma och då bodde på Kung Karls Annex: Sjöbring, Rosell, Cl. Warholm, R. Warholm, Björnström, Wetter, Liedholm, Anjou, Landahl, Lindström, Keijser, Unger och jag. I år gjorde jag samma förslag, men Wetter och Cl. Warholm hade gått bort, och Sjöbring måste för sjukdoms skull bo annorstädes, och Rosell och Björnström hade för sig hyrt rum i förväg. De öfriga mottogo förslaget med glädje och såsom nya tillkommo Rodhe, som dock redan 1888 realiter tillhörde vår krets i hvilken han dagligen deltog, ehuru han bodde ett stenkast från oss, samt Eklund och Bergendahl. Om denna samvaro 1888 och 1893 kan jag ej nyttja tillräckligt varma och starka uttryck. Den är ej ett blott minne utan en rikedom för lifvet. Säkerligen varder det sällan människor förunnadt att vara med om sådan umgängelse. Jag kan ej tänka mig sådan af djupare och ljufvigare natur. Rika intelli-

genser, varma hjertan, inbördes vänskap och förtroende, djupt allvar och lekande humor, full frihet och ädel hänsynsfullhet, nitälskan och besinning, sammanhållning men ej partibildning, ett hjerta och en själ, men gåfvornas mångfald. Alla kände värdet och betydelsen, och jag undrar, huru många hafva fått i sitt lif vara med om en fest af sådan art, som vår enkla afskedsmiddag i annexet dagen före detta års mötes afslutning. Många tal höllos, men jag tror ej att några talare kunde rätt tala till slut, ty hjertats rörelse blef för stark. Jag fick åtnjuta kanske mest kärlek, säkert mest öfverseende, och jag vill sluta dessa anteckningar med innerligt tack till Gud och till mina kära vänner för allt hvad jag fått af samvaron och umgängelsen med dessa dyrbara vänner och lutherska kyrkomän.

Westerås ²⁵/₁₀ 1893.

Gottfrid Billing.

RIKSDAGEN 1894.

Till Billings anteckningar om riksdagen 1894 kräves ingen egentlig kommentar. Det förtjänar blott understrykas, att partiförhållandena inom båda kamrarna voro stadda i flytande. Första kammarens mäktiga protektionistparti började allt mindre känna sig tillfreds med E. G. Boströms förmedlande statskonst; närmast framträdde Reuterswärd som opponent i tullfrågorna, och med hänsyn till de unionella spörsmålen samlade sig småningom en stark opinion med Alin som förespråkare. I Andra kammaren stodo efter valen 1893 de båda lantmanpartierna med ungefär oförändrad styrka, men centern var i full upplösning, då på åtskilliga håll dess liberal-radikala element så pass markerats, att dess jämförelsevis starka konservativa grupp fann samverkan försvårad samt därför under denna riksdag stundom framträdde separat, sålunda förberedande det s. k. borgmästarepartiet vid följande riksdag.

Billing förflyttades denna riksdag från konstitutionsutskottet till statsutskottet.

* *

Riksdagen 1894

Mellan två och tre månader hafva förflutit sedan riksdagen afslutades, och under denna tid har jag ständigt varit på resor, hvarunder intrycken från årets riksdag

temligen bleknat. Emellertid vill jag något skriva om dem. Naturligtvis talar jag hufvudsakligen om riksdagsförhållandena, för såvidt jag i dem varit deltagare.

Vid ett aftonplenium nära slutet af 1893 års riksdag riktade gamla landtmannapartiets chef, Olof Jonsson i Hof, ett skarpt och synnerligen väl beräknadt hugg mot nya landtmannapartiets generalissimus, A. P. Danielsson, anklagande sist nämnda parti för slöseri med statens medel och antydde att grunden till dess hållning var, att det var regeringsparti.

Denna episod blef djupast bestämmande för 1894 års riksdagsarbete, för såvidt detta hade att handlägga anslagsfrågor. Riksdagens karaktäristikon blef en täflan mellan båda landtmannapartierna om priset för hushållsaktighet med statens medel. Priset vanns af nya landtmannapartiet. A. P. Danielsson satte sig på bakfötterna och var i hög grad omedgörlig. Grefve Sparres välkända förmåga att jemka och kompromissa i statsutskottet strandade i allmänhet på Danielssons motstånd. Gamla landtmannapartiets chefer voro mycket mera medgörliga, men måste oftast för sina medgifvanden göra Danielssons bifall till vilkor. Ganska lustiga episoder förekommo i statsutskottet och vid sidan om det med anledning häraf.

När jag kom till riksdagen, möttes jag af underrättelsen, att man ville insätta mig i statsutskottet. Det var detta utskotts ordförande, grefve Sparre, som begärt detta. Man önskade hafva mig till motvigt mot S. v. Friesen i 2:a afdelningen. Jag ville ej göra någon invändning mot anordningen, ehuru jag genom den fick ett mycket förökadt arbete och skulle komma i den närmaste kontakt med Olof Jonsson och v. Friesen, mot hvilka såsom politici jag hade ganska stark antipati. Jag gjorde blott till vilkor att i alla fall få resa hem den vanliga tiden, under behandlingen af 6:e hufvudtiteln.

Min väntan att få mycket arbete slog in. Sagda afdelning af statsutskottet anses hafva mera att göra än någon annan afdelning af riksdagen; och sanningsenligt kan jag säga, att jag knappt var ledig en enda förmid. dag under hela riksdagen. Emellertid trufdes jag godt i afdelningen, och samarbetet med nyss nämnda herrar gick ej blott öfver förväntan bra utan verkliga bra. Ej det ringaste tecken till skärpa eller ovänlighet förekom någonsin och förhandlingarna ledde till ganska goda och eniga resultat. Särskildt gällde detta om 8:de hufvudtiteln. Den kom från afdelningen till statsutsk. och till riksdagen så godt som utan reservation af vare sig O. Jonsson eller mig. v. Friesen såsom oppositionsman par preference hade några reservationer men lyckades ej vinna gehör för någon bland dem. Särskildt gladdet mig att kunna med framgång föra talan för Lunds universitets petita.

Både Jonsson och v. Friesen voro trefliga att debatera med. Det hände aldrig, att de ej förstodo hvad man sade, och ej heller att de sökte förvräda eller förvända hvad man sagt. Mycket skickliga karlar äro de båda två; och min dåliga tanke om dem modifierades ganska betydligt.

Äfven med arbetet i statsutskottets plenum trufdes jag godt. Stor skillnad var mellan förhandlingarna i stats- och konstitutionsutskottet. I det senare stodo 1:a och 2:a kammarens ledamöter stick i stäf mot hvarandra såsom i en votering; i det förra voro verkliga förhandlingar under godt humör och i all vänlighet. Skillnaden beror ej blott på ärendenas olika natur utan äfven derpå, att 2:a kammaren i statsutskottet insatt sina generaler, som våga förhandla och besluta utan att förut hafva frågat sina kamrater i kammaren om hvad de få göra.

Förhandlingarna i statsutskottet ledas på ett högst intresserad och äfven utmärkt sätt af grefve Sparre.

Framför allt intresserar honom den formala behandlingen, i hvilken han är mästare. Men han är äfven mycket nyttig i fråga om ärendenas materia, derigenom att han använder sin stora popularitet bland bönderna för att locka fram så godt resultat som möjligt. Han är ett godt exempel på, huru menniskor, som ej hafva någon synnerligen stor eller ovanlig förmåga, dock kunna genom arbete och genom rent personliga egenskaper komma att betyda mycket och vara till stort gagn.

I statsutskottet skötte sig, enligt min uppfattning, under denna riksdag gamla landtmannapartiets män vida bättre än motpartiets. På båda sidor funnos både a och b karlar.

Redan före riksdagens början fick jag skriftlig anmodan att infinna mig på ett sammanträde för 1:a kammarprotektionister — ej alla utan en del af dem — för att i förväg rådgöra om förändringar i dessas förtroendenämnd. Sådana förändringar påkallades både af nödvändighet och af någras önskan. Jag svarade att jag ej kunde komma och ej var vidare intresserad af saken, då jag hade en annan uppfattning af hvad förtroendenämnden borde ha till uppgift och följaktligen äfven om sättet för dess sammansättning. Hittills har den blott beredt utskottsvalen och varit sammansatt af de såsom protektionister ifrigast ansedda. Jag ville, att den skulle vara en förtroendenämnd med högre uppgift, att den borde bereda frågor i allmänhet och därför sammansättas af partiets bästa politiska förmågor.

Vid tillsättandet af årets förtroendenämnd väckte det en stor uppmärksamhet, att dess mångårige ledamot F. Boström uteslöts. Skälet till åtgärden var ej egentligen det som uppgafs: B:s släktskap med statsministern, utan ett misstroende mot honom. Han misstänktes för att vilja bilda ett nytt s. k. moderat parti, mera medlande med

2:a kammaren och i allmänhet mera liberalt än 1:a kammarens protektionistparti. Särskildt hade man missttyckt, att under några eller ett par föregående riksdagar Boström ansågs jemte Hugo Tamm vara bildare af en diskussionsklubb för 1:a kammarledamöter. I denna befärade man ansats till sprängning af majoriteten i 1:a kammaren. Sjelf var jag aldrig ens anmodad att vara med i sagda klubb; men jag vet, att den gjort till sin uppgift riksdagsfrågornas utredning och diskussion utan att lägga något band på deltagarnas fria beslut vid voteringar. Ledamöter i utskotten refererade vid klubbens sammanträden utskottens utlåtande etc. till stöd för diskussionen. Emellertid förekom saken de ifrigaste såsom misstänkt. Rent objektivt sedt var misstanken alldeles för högt uppdrifven men saknade dock ej alls grund. Det kan ej nekas, att bland 1:a kammarens protektionister finnas intrasigenta och mera medlande samt att de senare länge nog varit missbelåtna med ledningen. Nu insattes vid riksdagens början två intrasigente, Alin och Lars Berg, i förtroendenämnden och Boström uteslöts. Detta var de viktigaste förändringarna.

Jag ansåg åtgärden vara mycket oförståndig. Den var nemligen egnad till att drifva Boström ut ur partiet, påskynda bildandet af ett mycket ofta omtaladt mellanparti och således vålla splittring. I stället hade man, enligt min uppfattning, bort knyta B:m fastare vid partiet. Då jag kom till riksdagen dolde jag ej denna min mening; och jag talade äfven med B:m om saken. Han var naturligtvis sårad, men såsom en förståndig man lät han sig ej förifra.

Det nu nämnda sättet att gå till väga var en exponent för en viss brist på sammanhållning inom 1:a kammaren och saknade ej betydelse för att göra denna brist ännu större. Under hela riksdagen märktes, att 1:a kammarmajoriteten delade sig i olika meningar om mångt

och mycket. Min föresats har alltid varit att ej försvära mig till något parti utan att bevara min frihet och sjelfständighet. I allmänhet förmenar man mig ej heller att fullfölja denna föresats. Från de olika sidorna visar man mig vänlighet och förtroende, men ingendera lär fullt räkna mig till de sina. I bra mycket sympatiserar jag med de s. k. moderata och röstade nog oftast med dem. Vid ett par tillfällen kommo de här omtalade skiftningarna inom protektionistpartiet att på ett betydelsefullt och uppseendeväckande sätt visa sig. Vid båda spelade jag en viss roll och vill därför skriva några ord om dem; dess hellre som de voro de kanske mest uppmärksammade episoderna under riksdagen.

Blott två gånger var jag närvarande vid protektionisternas klubbsammanträde och båda gånger måste jag uppträda såsom opponent. Vid ena tillfället var fråga om begränsning af den kommunala rösträtten på landet. Denna gamla fråga låg så till i år, att meningarna i 1:a kammaren delade sig mellan att afslå motionerna om begränsningen med blott hänvisning till den af regeringen utlofvade utredningen — och att uttala sig för en begränsning samt begära af regeringen ett förslag härom vid nästa riksdag. Den konservativaste — den s. k. intrasigenta — afdelningen, hvilkens främsta målsmän torde vara Reuterswärd, Alin, Lundeberg och Unger, ville det första. Talemän för den liberalare riktningen voro bland andra Bergius och jag. Mitt yttrande fick många instämmanden, och ansågs således jag särskildt böra föra denna sidas talan vid riksdagsplenum, hvilket jag också gjorde. Denna sidas mening segrade också i 1:a kammaren. Detta ärendes behandling tycktes i sin mån skaka på sammanhållningen i prot. partiet i 1:a kammaren och många lade en stor vikt vid den.

Värre blef det sedan, när frågan om spannmålstul-larnas höjande förekom. I förväg hade åtskilliga för-

handlingar, i hvilka jag alls icke deltog, förekommit inom partiet och mellan detta och 2:a kammarens protektionister om hvilken ställning man borde intaga till motionerna om tullförhöjningen. Resultatet blef att man ej vid denna riksdag skulle försöka genomdrifva denna. Det viktigaste skälet härför var den förpligtelse, man vid urtiman iklädt sig, att ej i första hand skaffa nödiga tillgångar genom spannmålstullar, utan på annan väg t. ex. genom arfs- och stämpelskatt. I öfverensstämmelse härmed voterade också 1:a kammarens ledamöter i bevillningsutskottet. Men sedan detta skett, vände sig vinden i 2:a kammaren och man fordrade, att 1:a kammarens protektionister skulle desavouera sina ledamöter i bevillningsutskottet och votera tullförhöjningen. Härom blef nu en lång och ganska allvarlig diskussion inom klubben. Äfven jag deltog i densamma. Meningarna voro mycket delade, lika många ungefär stodo på hvardera sidan och här iaktogs ej noga skillnad mellan intrasigenta och moderata. För min del var jag bestämd i min uppfattning, att förslagen om tullhöjningen borde förkastas. Så mycket ifrigare var Reuterswärd i yrkandet på motsatsen och han gick på klubben så långt, att han gjorde saken till kabinetsfråga beträffande sin ställning till partiet, sägande att nu vore fråga om hela partiets sönderslitande och att han nog insåge den förändring i hans ställning till detsamma, som skulle komma, om ej det ville gå med på tullförhöjningen. För min del betonade jag, att man öfverdrefve frågans betydelse från partisynpunkt, då här ej vore tal om en principiellt olika uppfattning utan endast om tiden för principens genomförande, och att riksdagens och särskildt protektionisternas heder kräfde att ej höja spannmålstullarna, förr än man visat sig hafva allvar med löftet om direkt beskattning af den större förmögenheten. Åtskilliga sökte beveka Reuterswärd att ej ställa frågan på sin spets,

då han troligen komme att tillhöra minoriteten i voteringen i 1:a kammaren, och säkert i den gemensamma voteringen, men han förblef orubblig. Vid riksdagsplenum frambar han sin mening och uttalade äfven der, ehuru mindre skarpt, sitt medvetande om ärendets betydelse för hans personliga ställning till 1:a kammarens protektionister. Men det half naturligtvis icke.

Den gamla partiledaren blef mycket ledsen öfver utgången men uppförde sig nobelt. Hans bedröfvelse var dock synbar och allmänt känd. Det gjorde mig ondt om honom och jag, som hvarken ville att partiet skulle splittras eller R. afsättas från sin chefsplats och som höll af honom, sade till hans närmaste förtrogne Lundeborg: »nu böra vi i någon form visa R. vår vänskap och vårt förtroende». L. svarade temligen kort afvisande, att sådant skulle snarast sära gubben etc. Detta skedde på lördagen. När jag följande måndag kom i statsutskottet kom bud till mig, om jag ville komma ned i 1:a kammarens lärum. Der voro då samlade Bergius, Alin, Fr. Almgren, G. Berg, hvilka hört om mina ord till Lundeborg. Denne sistnämde hade nu ändrat mening och man frågade mig, om jag ville vara med om något förtroendebevis till Reuterswärd. Man hade uppsatt två förslag till adress, men man bad mig uppsätta ett tredje. Midt under brinnande debatt i statsutskottet gjorde jag detta och lite senare på förmiddagen möttes vi ånyo. Då godkändes genast mitt förslag, blott att jag tillade ett par ord. Sedan skaffades underskrifter af nästan alla 1:a kammarens protektionister. De flesta lemnades utan tvekan. Innehållet i adressen var uttalande derom, att hvad som passerat ej ansågs ägnadt till att splittra partiet eller förändra R:s ställning till detta. Textad och snyggt utstyrd lemnades adressen till R. af en deputation, bestående af Casparsson såsom ordförande, Bergius, Alin, Cavalli, Fr. Almgren och mig. Jag tror

ej, att vi voro flera. Casparsson och Reuterswärd höllo tal. R. var rörd och uppenbarligen mycket belåten. Splittringen var förekommen och den gamle generalen tillfredsställd.

Emellertid lär det ej kunna nekas, att R:s ställning inom partiet ej är hvad den en gång kanske varit och ej heller att partiet inom sig sluter rätt skiftande meningsskiljaktigheter. Genom sin personliga älskvärdhet, sina sociala gåfvor och genom sin långa erfarenhet lämpar sig R. väl till att vara den sammanhållande länken i ett parti; men icke har han den öfverlägsna intelligens eller den statsmannablick, som göra en person till en rätt duglig chef för ett politiskt parti. Man måste dock medgifva, att svårt vore att nu skaffa en annan s. k. ledare.

Oppositionen inom partiet torde mest komma från en del yngre medlemmar. Om man bland dem skulle söka en blifvande ledare, vore det nog F. Boström, som dock knappt kan räknas till de yngre. Han är en praktisk och klok man samt dertill rik och oberoende. Jag sätter värde på honom och vi hafva i de flesta fallen kommit väl öfverens; men jag tror knappast, att han räcker till att bli en partiledare. Äfven tror jag honom vara för klok att vilja försöka spela en sådan roll.

För egen del anser jag önskvärdt vara, att 1:a kammarens protektionistparti sammanhålles men låter sig något modereras af de mera moderata elementen inom detsamma. Jag sätter värde på det, därför att det innesluter ett i riksdagen behöfligt konservativt element; men nog går dess konservatism något för långt. Såsom bevis därför plägar anföras och väl ej utan skäl, att inför detsamma jag ej är tillräckligt konservativ. Redan därför att jag ej är eller vill vara någon partiman, vill jag ej under nuvarande förhållanden vara med om bildande af ett s. k. moderat parti inom 1:a kammaren.

Härvid såsom i öfrigt vid min riksdagsverksamhet har jag försökt och vill försöka medverka till vänliga förhandlingar.

Naturligtvis måste jag såsom statsutskottets ledamot många gånger yttra mig i riksdagens plena, försvarande utskottets framställningar. Öfver framgången härvid har jag ingalunda skäl att beklaga mig; men jag vill dock anmärka såsom en svaghet för 1:a kammaren dels dess något kritiklösa benägenhet att votera för alla högre anslag, äfven då utskottet nedprutat dem, och dels dess förnöjelse uti att kunna stundom öfvervinna statsutskottet, hvars makt anses vara alltför stor. Under sådana förhållanden kan det stundom vara otacksamt nog att i 1:a kammaren försvara statsutskottets framställningar och så blir ännu mera förhållandet, när dessa tillkommit genom kompromiss med 2:a kammarens ledamöter och ingalunda motsvara ens egna personliga önsknings.

Vid denna riksdag, som kom näst efter ett kyrkomöte, måste naturligtvis förekomma åtskilliga kyrkliga frågor. Det var verkligen riktigt högtidligt under behandlingen af själavårdslagen vilken illa medfarits i lagutskottet. Naturligtvis yttrade jag mig i den och fick lifligt instämmande. Blott Wieselgren yttrade sig också, men äfven han instämde; och lagen sådan den af kyrkomötet godkänts, antogs af 1:a kammaren under högtidlig stämning med enstämmigt dånande ja. Äfven öfriga af kyrkomötet godkända förslag antogos enhälligt af 1:a kammaren.

Annorlunda gick det i 2:a kammaren, inom hvilken många hafva stor ovilja mot kyrka och kyrkomöte. Det mesta af kyrkomötet godkända förkastades här. Mycket tyder på, att man under nuvarande förhållanden ej kan genomföra några kyrkliga reformer utan måste inskränka sig till att fasthålla hvad man har. Alldeles så illa ställt för de kyrkliga frågorna i 2:a kammaren,

som det synes, torde det dock i sjelfva verket ej vara. Kyrkans motståndare hafva der många och skickliga målsmän. Hennes vänner äro ej så väl ställda. Pres-terna der förmå ej uppbära hennes angelägenheter, och bland lekmännen finnas nog vänner till henne, men de hafva ej insigter och mod nog att föra hennes talan. Jag tror, att om hon hade der skickliga målsmän, skulle ställningen te sig i någon mån annorlunda. Emellertid gäfvos mig debatterna inom 2:a kammaren om kyrkliga ärenden mycket att tänka på. Allvarligen bör besinnas, hvarpå det beror att vårt folk har så ringa kärlek till och nitälskan om vår kyrkliga organisation och huru man skall kunna finna bot mot så stort elände.

En ledamot i 2:a kammaren hade väckt motion derom, att kyrkomötet skulle beröfvas sin rätt till veto i kyrkolagsfrågor. Motionen, som väl skulle vara en opinionsyttring mot 1893 års kyrkomötes beslut rörande 1 § i kyrkolagen, tillstyrktes af 2:a kammarens ledamöter i konst. utskottet, förkastades i 1:a kammaren efter en debatt, under hvilken P. Olsson från Helsingborg var synnerligen obehaglig, nästan mera än vanligt i kyrkliga frågor. Det väckte någon förvåning, när vid voteringen 27 röster afgåfvos för motionen. Jag fick sedan veta att Hasselroth och de, som räknas till hans parti, tillhörde dessa 27 och Hasselroth erkände sjelf för mig, att hvarken han eller hans parti ville afskaffa kyrkomötets veto, men att de, då de visste utgången, med sina röster ville gifva kyrkomötet ett memento såsom uttryck för att de ej voro belåtna med dess verksamhet. Naturligtvis lät jag H. veta, att jag ansåg det vara orätt att votera på ett sätt, som egentligen var emot ens mening och gaf åt voteringen ett falskt sken. I sjelfva verket tror jag ej, att i 1:a kammaren funnos flera än två — P. Olsson och Klinkowström — som ville borttaga kyrkomötets vetorätt. Förslaget härom

har, såvidt jag minns rätt, två gånger haft framgång i 2:a kammaren, men nu föll det äfven der, troligen på grund af P. Waldenströms afslagsyrkande, hvilket mycket hedrar P. W.

Riksdagens största fråga var den om fixering af riksdagsmännens antal etc. Jag var viss om, att utgången skulle bli sådan den blef och var ej öfvermåttan intresserad härför. Två gånger har jag röstat emot reformen; nu röstade jag för den. Situationen syntes mig vara förändrad; förbundet mellan radikaler och en del bönder hade tillkommit eller blifvit starkare. Faran att få regerande bönder syntes mig vara en mindre fara än att få regerande stadsradikaler; och en fördel var att få riksdagsmännens antal bestämdt och proportionen mellan 1:a och 2:a kammaren fixerad. Inte vill jag dock sjunga några jubelsånger öfver den nya ordningen.

Mot slutet av riksdagen blef inom kamrarna och ej minst i den 1:a stor oro och jäsning bland sinnena. Från regeringens sida nämdes, isynnerhet på grund af minskad sockertull, en statsbrist vara att befara. Detta tillkännagifvande var kanske ej i alla avseenden väl genomtänkt, det framkallade mycken öfverläggning inom bevillningsutskottet, som föreslog än ett och än ett annat sätt att öka statens inkomster utan att vinna bifall i båda kamrarna. Då framkom tanken att ännu en gång komma fram med frågan om spannmålstullen. Motion väcktes verkligen härom i 2:a kammaren; men grundlagsenligt vägrade talmannen att göra proposition om dess remiss till utskott. Men då började en agitation för att förmå regeringen att framlägga förslag om höjning af spannmålstullen. Under hand bereddes inom 1:a kammaren förslaget om en skrifvelse till regeringen med uppmaning härtill. Man frågade äfven mig, om jag ville vara med härom. Jag svarade bestämdt nej och

anförde såsom skäl härför äfven, att jag ej ansåg regeringen grundlagsenligt kunna framkomma med ett sådant förslag. Jag trodde mig veta, att denna uppfattning gjorde sig gällande hos 1:a kammarens talman. När jag uttalade denna min mening, bestreds och tillbakavisades den på det bestämdaste sätt af statsrättslärarna, Alin och Blomberg. Stämningen var i hög grad uppjagad. Diskuterande grupper syntes här och der. Enskildt kände man sig för hos statsråden etc. Jag tror, att saken slutligen afgjordes derigenom, att Alin hade ett långt samtal med talmannen, Ehrenheim, om ärendets grundlagsida och af honom fick besked, att han ej skulle anse sig kunna proponera remiss till utskott af ett förslag om höjande af spannmålstullarna, då frågan härom redan under samma riksdag varit föremål för riksdagens beslut.

Jag har nu antecknat något om 1894 års riksdag, betraktad från min horisont, och med hänsigt till mitt deltagande i densamma. Dess allmänna kännetecken torde vara: ett närmande mellan de båda kamrarna beroende icke minst på 1:a kammarens mera moderata medlemmars verksamhet och inflytande — och med de moderata kan här menas 1:a kammarens statsutskottsledamöter på ett eller ett par undantag när — och ett lossande på partibandet, som sammanhållit 1:a kammarens protektionister. Några passionerna särskildt upplifvande eller upprörande ärenden förekommo just icke. Derför voro diskussionerna i allmänhet temligen matta och tråkiga. — Mina personliga minnen äro goda tillfölje af mig visad vänlighet. Jag vet ej, om några i sina hjertan äro förargade på mig; men något sådant visa de åtminstone icke. Mycken personlig beröring med riksdagsmännen utanför riksdagen hade jag icke. Undantager jag de festmiddagar, till hvilka jag var bjuden och vid hvilka jag i allmänhet sammanträffade

med några kamrater från 1:a kammaren, och 2 klubb-sammanträden höll jag mig orubbadt stilla i mitt aflägsna hem vid Ersta.

Troligt är, att det namnet »röde biskopen» ansågs vara ännu mera förtjent i år än i fjor. Sjelf tror jag knappt, att jag förändrat min uppfattning; men detta kan ju dock hända. Säkert är, att jag nu nog räknas bland de mera moderata i kammaren, om än af gammal vana en del radikala tidningar inränga mig i bland de svarstast konservativa och förvånas öfver lucida intervaller i min riksdagspolitik. Jag kan ej annat än tycka, att t. ex. min gode vän Alin är alltför konservativ. Alins inflytande bland de konservativaste har vuxit och detta med skäl, ty han har ojemförligt de bästa politiska studier och hans person är den hederligaste bland de hederliga. Rätt ofta kommo vi att i debatten stå mot hvarandra. Detta väckte uppsende, så att t. ex. F. Boström en gång kom bort till mig och frågade, om A. och jag blifvit ovänner. — Naturligtvis underlät jag ej att tala om detta för Alin och skrattade vi godt tillsammans åt saken. Jag undrar, om någon riksdag kan så som den svenska få beröm för, att dess ledamöter behålla inbördes personlig vänskap midt under det de in politicis kunna slås duktigt.

Och nu må punkt sättas för dessa anteckningar.

Westerås den 17 juli 1894.

Gottfrid Billing.

RIKSDAGEN 1895

Under riksdagsferierna sommaren och hösten 1894 drogo tvenne större politiska angelägenheter i hög grad uppmärksamheten till sig. Från jordbrukarhåll bedrevs en särdeles stark agitation för förhöjda spannmålstullar, vilken efter vad under den sista riksdagen förekommit till en viss grad vände sin spets också mot den Boströmska ministären. Samtidigt kommo tvisterna med Norge till en kritisk punkt genom stortingets beslut (d. 19 juli 1894) att stryka alla norska anslag till den gemensamma diplomatien, därest icke Sverige vore med om att beskickningen i Wien indroges. Bägge dessa omständigheter sysselsatte i hög grad den allmänna opinionen och det enskilda meningsutbytet.

Protektionisternas misstro mot Boström blev särskilt stark, sedan (nov.) finansministern F. von Essen, vilken ansågs vara ministärens mest utpräglade tullvän samt dess fastaste motståndare mot de norska anspråken, utnämnts till riksmarskalk och följaktligen avgått. Boström, som då själv tillsvidare övertog finansportföljen, bröt udden av protektionisternas opposition genom att tio dagar före sammanträdet av 1895 års riksdag interimistiskt höja spannmålstullarna samt underställa denna kungliga åtgärd riksdagens godkännande (den s. k. tullukasen). Detta förfogande, som faktiskt ställde riksdagen inför en fullbordad handling, möjliggjorde i avsevärd grad det närmande mellan Andra kammarens båda lantmannapartier, varför inom dessa redan föregående riksdag visats ganska mycken håg. Den nya riksdagens första märkliga handling blev också de båda lantman-

napartiernas sammanslagning. I vilken mån Boström direkt här till medverkade, har alltid varit omtvistat, det är för övrigt av mindre vikt än det faktum, att han genom partiförskjutningen vann väsentligt bättre samarbete med Andra kammaren och där vid behov kunde påräkna stöd mot sina konservativa opponenter inom den Första. För handläggningen under riksdagen av de angelägenheter, som stodo i förbindelse med unionen, blev detta också av största betydelse, såsom framgår av Billings berättelse. Men Boströms strävan var att med sig i största möjliga mån förena även de mera avancerade inom Första kammaren, och som ett praktiskt försök i den vägen bör betraktas L. Douglas' utnämning till utrikesminister efter Lewenhaupt, d. 1 juni 1895.

Vid tvenne tillfällen under riksdagen berördes i kamrarnas debatter unionsförhållandet utförligare, nämligen när statsutskottets betänkande om 3:dje huvudtiteln föredrogs, d. 13 februari, och vid behandlingen d. 13 maj av utskottets utlåtande n:o 88 angående förskott för bestridande av kabinetskassans utgifter. Mellan båda inföll tillsättningen genom kamrarnas val d. 20 mars av det av konungen begärda hemliga utskottet. Statsutskottets utlåtande n:o 88 bör ses mot bakgrunden av de överläggningar och upplysningar, som i hemliga utskottet förekommit. I sistnämnda utlåtande hemställde statsutskottet med anledning av stortingsbeslutet d. 19 juli 1894, att riksdagen tillsvidare medgäve förskottsbetalning från svenskt håll av de bidrag till kabinetskassan (utrikesdepartementet), vilka bort gäldas av Norge. I sin motivering härför påpekade utskottet nödvändigheten, »att de anledningar till split och missämja, som ligga i dessa bestämmelsers [= unionsbestämmelsernas] ofullständighet och oklarhet, skyndsamt aflägsnas förmedelst en fullständig revision af desamma. En sådan revision synes utskottet vara så angelägen, att utskottet icke kan betvifla, att Kongl. Maj:t skall göra allt hvad på Kongl. Maj:t beror för att utan dröjsmål få densamma till stånd.» Efter kamrarnas bifall till utskottets förslag ingick denna motivering i riksdagens skrivelse om ärendet.

Statsutskottets berörda yttrande var frukten av en kompromiss mellan skilda ståndpunkter, varom också kammardebatten d. 13 maj vittnar. Med stöd av orden om en skyndsam och ofördröjlig revision satte under följande sommar och höst Första kammarens mera intrasigenta grupp i gång den s. k. tvångsrevisionsrörelsen, som då väckte mycken oro och även något genljöd i den utländska pressen. Det märkligaste kritiska inlägget mot denna agitation gjordes av Harald Hjärne genom hans offentliga föredrag i Uppsala d. 27 okt. 1895 om »unionsrevisionismen». Med tillsättningen d. 13 nov. s. å. av den tredje unionskommittén kom hela unionsfrågan tillsvidare i ett lugnare skede.

En del yttranden i de brev till och från Billing, vilka i anslutning till riksdagsberättelsen nedan meddelas [1—8], måste av eftervärlden läsas under ihågkommande av den starkt upprörda stämning, som krisläget i Norge småningom framkallade.

* *

1895 års riksdag

Några ord äfven om detta års riksdag och särskildt om mitt deltagande i dess arbeten.

Situationen, under hvilken riksdagen öppnades och begynte sin verksamhet, gestaltades på ett öfveraskande sätt, genom två oväntade händelser. Strax på nyåret utfärdade regeringen en förordning om spannmålstullarnas höjning till dess riksdagen i ärendet fattat beslut, som vunnit konungens stadfästelse. Då regeringen under hösten trots alla petitioner ej velat höja spannmålstullarna, kom dess beslut nu öfverraskande. Det klandrades af frihandlarna, och många protektionister yttrade sig strängt öfver att åtgärden ej vidtagits några månader förut, innan så stor införsel skett. Häröfver fick ock regeringen förebräelser under debatten i riksdagen. Efter min uppfattning var detta orättvist. Lika visst som

jag ansett, att regeringen ej under hösten bort begagna sin rätt att höja tullarna utan öfverlemna detta åt riksdagen, lika visst syntes mig som om den handlade korrekt, då den i sjelfva verket lät riksdagen besluta i saken och blott gaf kraft åt detta beslut genom att intermistiskt förhindra stor införsel under tiden för riksdagens öfverläggningar. Derför beslöts höjningen endast i sammanhang med beslut om proposition till riksdagen och tills denna fattat beslut. Regeringens tullsatser voro de samma som Tysklands och om dessa hade varit utslagt att äfven frihandlarna kunnat ena sig. Då skulle man kanske kunnat komma till någon fred i tullstriden. Derför ansåg jag det vara oklokt att ej nöja sig med sagda tullsatser. Men 2:a kammarens protektionister yrkade på höjning af tullen å omalen spannmål och ändrad proportion mellan denna och mjöltullen. Första kammaren förmåddes att gå in härpå. Situationen blef slutligen sådan, att t. o. m. regeringens ledamöter måste rösta mot sitt eget förslag.

Den andra öfverraskande händelsen var sammanslagningen af de två landtmannapartierna. Denna kom så oväntadt, att äfven sådana, som annars pläga vara synnerligen väl underrättade, derom ej hade någon aning in till det sista. Redan hade t. ex. stadsrepresentanterna haft partimöte och beslutat samarbete med gamla landtmannapartiet, då underrättelsen om landtmännens förening slog streck öfver räkningen och bragte fullständig förvirring bland stadsrepresentanterna, bland hvilka förvåningen och förbittringen blef stor. På en dylik förening hade arbetats under flera föregående riksdagar. Starkaste hindret torde ha varit antagonism mellan cheferna för landtmannapartierna; och kanske bidrog därför till föreningen, att A. P. Danielsson låg illa sjuk i sin hemort. Hans namn saknades därför ock på inbjudningslistan, i hvars tillkomst skåningar ansågos hafva

stor del. Omedelbara följden af föreningen blef ej stor, blott att Hedin uteslöts från konstitutionsutskottet och ett par protektionister insattes från 2:a kammaren i bevillningsutskottet. Den mest betydande följden var i det hela, att stadsradikalernas is: Stockholmsbornas inflytande, som ej varit ringa, kringkars. Till föreningen hade nog också bidragit missbelåtenhet med dessas tyranniska inflytande under närmast föregående riksdagar. Kanske hade ock regeringen is: excellensen Boström haft sin del i föreningen. Mest bidrogo dock gemensamma intressen till sammanslagningen. Denna var naturlig och därför önskvärd; men naturligt är att en af dess följder måste bli 2:a kammarens öfvermakt vid gemensamma voteringar. Detta visade sig i synnerhet i fråga om 4:de o. 5:te hufvudtitlarna men äfven annars. Emellertid visade sig föreningen under riksdagens lopp ej synnerligen innerlig eller hjertlig. — På mångfaldigt sätt influerade på ärendenas afgörande striden om makten mellan cheferna A. P. Danielsson å ena sidan och å andra sidan Olof Jonsson och Anders Persson. Dessa senare voro och äro mycket bättre att ha att göra med än den förre. Härom var jag förut öfvertygad, men ej så mina vänner i 1:a kammaren. Men under riksdagens lopp och mera ju närmare den kom sitt slut hade de fått grundlig öfvertygelse härom. Danielsson var mycket otreflig, besvärlig och opålitlig.

I förhållandet mellan båda kamrarna var under riksdagen mycken fridsamhet. Ingen allvarligare kollision, utom möjligen till allra sist rörande kreditivsummorna. Ojemförligt var norska frågan riksdagens hufvudintresse. Om den talades oupphörligt enskildt och mera allmänt. Jag vill ej här närmare inlåta mig på alla funderingar, planer etc. Under förra delen af riksdagen var i 1:a kammaren stämningen mycket krigisk. Många, ja väl de flesta, tänkte sig möjligheten av krig och kanske önskade

sådant. Dock voro ej alla ense. Pluraliteten ledd af Alin, Lundeberg och Reuterswärd var mycket intrasigent. Minoriteten, till hvilken jag hörde, var mycket mera moderat. Under kungens vistelse i Kristiania, då äfven Boström var der, sände B. dagligen bulletiner om ställningen till G. Sparre med tillåtelse för honom att åt några meddela dessas innehåll. Bland dessa några blef jag en. Under en tid syntes ställningen i hög grad hotande. Mycket godt gjorde då konungens öppna förklaring om villkoren, under hvilka han ville låta vens-tern bilda regering. Derför mottogs kungen ock med stor och gripande entusiasm vid sin hemkomst till Stockholm och dagen derefter. När kungen sedermera återvände till Kristiania och erbjöd uppskof med saken under vissa villkor, så blef man i riksdagen mycket orolig och var detta, tills kungens förslag genom Michelet tillbakavisats. I Sverge fruktade man nemligen för uppskof, under hvilket det eniga Sverge kunde söndras men det söndrade Norge enas och företaga krigsrustningar. Ej ringa skillnad är ock mellan att bilda ny regering på uppskofsprogram och nödvändigheten att låta uppskof ske, då den nuvarande högerregeringen oakadt sina ansökningar om afsked tvangs att qvarstanna och ej kunde tvingas till att inleda underhandlingar. I förra fallet var uppskof med underhandlingar ett positivt medgifvande från kungens och Sverges sida och fastslaget under 3 år tills nya stortingsval hållits, i senare var det ett oundvikligt ondt som man kunde närsomhelst, då förhållandena medgäfvos det, afvända. Innan kungen gaf Michelet sitt uppdrag att förhandla på basis af uppskof hade han först officiellt uppmanat nuvarande högerregeringen att inleda underhandlingar men fått nekande svar. Härom underrättade han mig sjelf vid personligt samtal. Han hade således gjort hvad han kunnat. Föga eller ingen utsigt fans för framgång åt Michelets för-

sök. Då var anställandet af detta ett taktiskt lyckadt drag och nyttigt för Sverige. Det var kort efter detta som det hemliga utskottet tillsattes. Äfven detta var, synes mig, ett taktiskt fiffigt drag i förh. till svenska riksdagen. Det myckna norska kannstöperiet fick härigenom en afledare. I sagda utskott konfronterades med hvarandra de yttersta ifrarna i 1:a kammarens höger med mera moderata i denna kammare och med 2:a kammarens män, som voro också mera moderata. Jag tror ock att den synnerligen kloke Boström afsåg just detta med utskottets tillsättning. Han har sjelf sagt mig detta. Också blef nu stämningen lugnare. Visserligen tillsatte 1:a kammarens protektionister särskilda förtroendemän, som skulle förbereda frågan om huru riksdagen borde besvara den särskilda propositionen om Sverges gäldande af Norges bidrag till kabinettsskassan, och dessa föreslogo allehanda kraftyttranden och att bidraget endast skulle beviljas till 1:e juni etc., hvarefter utsigt till urtima riksdag skulle öppnas; men det var ej sagda partis klubb, som här kunde besluta, utan statsutskottet, och detta ville ej vara med härom. Efter långt och mycket öfvervägande föreslog detta utskott att bevilja anslaget utan att bestämma någon terminus ultimus, utan att direkt häntyda på men ej heller utesluta möjligheten af urtima riksdag, men att i motiveringen kraftigt angifva behovet af att till unionens befastande en fullständig och utan uppskof företagen revision af alla unionsbestämmelser komme till stånd. Detta statsutskottets betänkande godkändes af båda kamrarna, sedan i den 2:a några norska vensterns vänner yrkat ändring av motiveringen och sedan i 1:a ett par medlemmar af 1:a kammarens s. k. intrasigenta höger framkommit med hvad den velat hafva i motiveringen nemligen hot om, att, ifall stortinget ej betalade sin andel till kabinettsskassan, norske statsministern ej längre skulle få vara med

i den ministeriela konseljen och att de utländska beskickningsmedlemmar, som en tid på yrkande från Norge tillsatts blott extra på förordnande, skulle definitivt tillsättas och utnämnas. Om diskussionen för öfrigt bryr jag mig ej om att tala. Icke heller om den, som tidigare hölls i riksdagen vid behandlingen af 3:e hufvudtiteln. Från denna må blott antecknas, att Reuterswärd och Alin uttryckligen uttalade icke blott krafvet på underhandling utan äfven att, också under förutsättning af underhandling, Sverige aldrig kunde medgifva konsulatets särskiljande, samt att G. Sparre framlade de moderatas ståndpunkt. Riksdagen förnyade sitt beslut fr. 1893, att konsulat- och diplomatfrågan skulle behandlas i ett sammanhang och att svenska riksdagen tillförsåg sig att få sin del i afgörandet.

Alin och Lundeberg samt Reuterswärd kunna sägas vara de mest framskjutna repr. för hvad man kallat den intrasigenta högern i norska frågan med pluralitet i 1:a kammaren; Sparre den mest framskjutne bland 1:a kammarens moderata med ungefär samma uppfattning som en ej ringa del af 2:a kammaren. I denna finnes dock ej få — för att ej tala om radikalerna, som äro norska vensterns söta kusiner — som ej vilja gå så långt ens i bestämdhet mot Norge. Största förtjensten om att trots olikhet i somligt dock riksdagen fattat eniga beslut i norska frågan tillkommer, såvidt jag förstår, i 1:a rummet excellensen Boström och i 2:a Sparre, hvilka haft mycket besvär ej minst med att lugna 1:a kammarens höger. Jag vet ej, om full enighet rådt inom regeringen, men nog hafva flera af dess medlemmar för mig röjt ganska krigiska tankar och synts stå nära 1:a kammarens höger. För egen del har jag i norska frågan intagit en tveksam ståndpunkt och därför i den ej spelat någon roll, utom möjligen en smula dämpande eller lugnande. Derför har jag ej heller beträffande den fått något för-

troendeuppdrag af mina annars goda vänner i 1:a kam-maren. Ett nästan komiskt uttryck härför var, att man ej ens vågade göra mig till elektor vid val af hemliga utskottet, ehuru jag var närvarande vid det enskilda middagssamqväm, där listan på elektorer uppgjordes, och ursprungligen var uppförd på förslagslistan samt under diskussionen nämde, hvilka jag ansåg böra insättas i utskottet — just samma som de andra ville sätta, blott att jag föreslog Ehrenheim istf. Lundeberg. Jag roade mig sedan med vederbörande om denna deras skugg-rädsla.

I sammanhang med norska frågan stod äfven den om höjandet af kreditiverna. När kungen förmåddes att proponera i Norge ett extra anslag för krigsväsendet af 7 millioner, ville åtskilliga här, att han skulle göra något liknande i Sverge. Mig har sagts, att kungen och prin-sarna voro eniga om att af svenska riksdagen begära 20 millioner i anslag. Endast Boström stod emot. När så efter påsk Sparre återkom till riksdagen, ställde han sig på Boströms sida. För att lugna sinnena lofvades då att söka genomdrifva kreditivernas höjande. Härpå nedlades sedan mycket arbete, hvarför frågan ej kom fram förr än riksdagens sista dagar. Derför voro ock sinnena i stark rörelse rörande denna fråga och vi i statsutskottet för-handlade enskildt allvarligt om den. En anledning till den stora förtrytelsen mot Danielssons oginhet var, att man väntat annat af honom, som hade reda på hela förhis-torien och bort känna sig tacksam för att man undanböjt äskandet af det stora extra anslaget. Han sades också förut hafva lofvat sitt bifall. Nu ansåg man, att det var för att visa sin makt och öfverlägsenhet öfver gamla landtmannapartiets chefer, som han med så stor ifver och grofhet gjorde sitt afslagsyrkande. Derför var det ock ett stort nederlag för honom, hvilket hos många väckte stor förnøjelse, när vid den slut-

liga gemensamma voteringen utgången blef så ovän-
tad.

Öfvergår jag nu till mitt eget arbete i riksdagen, så kan jag blott vitsorda mig för en någorlunda berömvärd flit. Ordf. på 2:a utgiftsafdelningen i statsutskottet F. Boström ansågs ej kunna fungera ss. ordförande eller sitta i utskottet, sedan han blifvit landshöfding. Långt före riksdagens början och sedan den begynt gjorde jag hvad jag kunde för att undkomma att bli afdelningens ordförande. Emellertid, ehuru ej blott jag utan alla andra ansågo det vara orimligt begärdt af mig, som ej mera än en riksdag följt arbetet i statsutskottet, att bli ordförande, undgick jag det ej och fick till kamrater från 1:a kammaren 2 som ej förut tillhört afdelningen. Mycket arbete fick jag, men det gick bra med ordförandeskapet, så att hvarken i afdelningen eller i utskottets eller riksdagens plenum något gick sönder eller framkallade anmärkning. Vi hade i afdelningen mindre arbete än under riksdagen förut. 8:de hufvudtiteln var naturligtvis hufvudsaken för mig. I allmänhet gick den fram på alldeles ovanligt lyckligt sätt. Jag fick min vilja fram i alla punkter utom i en — den för mig viktigaste angående reglering af domkapitlens ekonomiska förhållanden. För bifall till den kongl. propositionen arbetade jag så mycket och ihärdigt som jag kunde. En tid såg det ut, som skulle jag kunnat lyckas. Man medgaf i afdelningen, att nuvarande ordning var olämplig och oförsvarlig samt att man för egen del önskade ändring, men skyllde på att man ej kunde genomdrifva saken i 2:a kammaren. Förhandlingarna i afdelningen slutade med, att man lofvade ej starkt motsätta sig. Förmodligen var det underrättelser från partierna, som gjorde, att man i riksdagen icke höll sitt löfte. Jag ansåg mig lurad särskildt af Olof Jonsson. Förevändningen för afslag var yrkandet, att förändringen ej borde ske annat

än i sammanhang med omorganisation av domkapitlen. Djupaste grunden var motvillighet mot vår svenska kyrka. Utgången gick mig till hjertat, något som jag ej dolde för vederbörande, som för resten visade mig personligen mycken vänlighet. — Jag fungerade äfven ss. ordf. i sammansatt stats- och lagutskott, som hade att behandla en kongl. proposition om blindundervisningens ordnande. Frågans afgörande uppsköts till nästa riksdag för att kungen måtte framlägga förslag till lag om saken. Men man var enig i att då skulle propositionen bifallas.

Äfven fungerade jag ss. ordförande för de förenade utgiftsafdelningarna, som skulle bereda de af Hedin väckta motionerna om inskränkning i embetsmäns rätt att med sin tjänst förena andra befattningar. Ärendet var rätt ömtåligt. Till att börja med gingo förslagen åt olika håll, men det lyckades mig att åstadkomma full enighet. Så äfven när vi sedermera hade att sammanjemka båda kamrarnas skiljaktiga beslut.

I riksdagens diskussioner deltog jag hufvudsakligen ex officio ss. statsutskottsledamot. Härom liksom om mina öfriga yttranden är ingenting att säga.

I 1:a kammarens protektionistparti var Reuterswärd fortfarande s. k. chef, men ledningen ansågs alltmera ligga i Ch. Lundebergs händer (och i Alins vis å vis norska frågan). Då man klagade öfver intrasigens etc. i ledningen, talade jag allvarligt med Lundeberg härom. Han hörde snällt på och aktade på hvad jag sade, påstod att Reuterswärd verkligen styrde och att de andra ej kunde styra honom. Lofvade taga saken ad notam och bad mig och öfriga mera moderata ej draga oss undan klubbsammanträden etc. Jag bevistade dock blott två sådana, och höll mig som förr från partiväsendet. Jag bemöttes dock vänligt och förtroendefullt från de olika sidorna, om jag än ej kom in i åtskilliga interiörer.

Ganska allvarligt tänkte jag på, om jag ej skulle draga mig från aktiviteten i politiken, ej vara ledamot af utskott etc. Då jag talade med mina vänner härom, ville de dock ej att så skulle ske. Jag tror ock, att man, om jag under nuvarande förhållanden droge mig undan, skulle råka i någon förlägenhet för hvem som skulle kunna bli ordf. vid 8:e hufvudtiteln. Ett mycket starkt skäl för mig sjelf att låta det bli under nästa riksdag som under denna är, att då skall framkomma frågan om Hernösands stifts delning. Jag anser mig ej ha rätt att undandraga mig att i denna sak göra hvad jag kan vid den förberedande behandlingen, ehuru jag visst icke tror på framgång.

Riksdagens arbeten m. m. bidrogo till att göra ministären Boströms ställning mycket stark. Från alla håll gafs lifligt erkännande åt särskildt Boströms synnerligen stora klokhet och duglighet. Hans stora förtjänst är att ej låta sig regera af sitt parti utan äfven mot detta styra, hvilket han gjort som en mästare. Därför är hans minister numera ej ett enskildt partis utan landets regering.

Och härmed slutar jag dessa i allo obetydliga anteckningar om 1895 års riksdag.

[1] S. A. Hedin till G. B.

Stockholm 31 oktober 1894.

Herr Biskop,

I många afseenden erbjuder förhållandet mellan dessa två länder [Holland—Belgien] för några och sextio år sedan slående likheter med den n. v. ställningen på den skandinaviska halfön. De vise män, som ville gifva Bel-

gien såsom ett »accroissement de territoire» åt Holland grundlade alldeles samma förvända uppfattning som de hvilka i vårt land envisats att betrakta Norge såsom en åt Sverige skänkt »ersättning för Finland». Vill man ej ens nu i yttersta ögonblicket besluta sig att erkänna den fullständiga rättsjemlikheten mellan två suveräna stater, så är, enligt min öfvertygelse, det sista bladet i unionens historia redan uppslaget. Skall det en gång sägas, att år efter år slutligen månad efter månad förspildes tills det var för sent att bevara en Förening, som kunnat förblifva ett skydd för två små folks sjelfständighet och en af fredsgarantierna i Europa?

— — Ännu, det är min vissa tro, kan den svensk-norska unionen upprätthållas, men jag räknar numera med skräck snart sagdt ögonblicken, som skilja oss från katastrofen. *Sjutio* år gammal är frågan om de diplomatiska ärendena: det första stortingsuttalandet daterar från 1827, och det hade sin anledning i den ohyggliga Bodösaken (från 1819). Hafva vi ej syndat tillräckligt på nåden? Men, säger man, norrmännen acceptera ju ej det svenska »anbudet»? Intet anbud har gjorts, och intet anbud har afslagits. När man från norsk sida säger och upprepar: vi tvifla ej ett ögonblick på uppriktigheten af *Eder* mening och Edra vänners i A. Kammaren, men vi skulle ju vara dårar, om vi ej såge att Kungen, Kronprinsen, Första Kammaren, regeringen och en — måhända — öfvervägande opinion bland folket vilja ej veta af detta förslag till uppgörelse, hvad skall härtill svaras? Skall man ändå fasthålla, att en af utrikesministern löst utkastad supposition om, att framdeles den och den lösningen torde vara möjlig, är ett anbud, ett svenskt förslag, ett unionsprogram? Emellertid slår klockan timme efter timme, och med hvarje timslag faller en sten ur byggnaden.

Ni innehar den ställning, att Ni kan verka der det

bäst behöfs. Om Ni anser Eder kunna lyssna till denna maning, så ursäktar Ni också detta oväntade bref.

Med utmärkt högaktning

A. Hedin.

Utgångspunkten för detta bref var närmast, att Hedin till Billing, vilken han funnit relativt förstående mot rösträttsyrkandena, översänt sin i Dagens Nyheter d. 21 september o. följ. publicerade artikelserie om »Rösträttsreformen i Belgien».

* *

[2] S. A. Hedin till G. B.

Stockholm 17/11 94.

Herr Biskop,

Min förbindligaste tack för Edert bref, som emellertid ådrager Eder besväret att läsa ett nytt! Jag anser mig nämligen böra säga en sak, hvarom jag är fullt ut lika viss som om Eder och om min egen önskan att unionen måtte upprätthållas, nämligen att den norska vens-tern *icke är* unionsfientlig — om den ock kan blifva det. Jag undantager härvidlag endast *några få* personer, och till och med detta med en sådan tvekan, att jag icke bör nämna ens något enda namn. Ni kan förmoda, att jag härutinnan misstager mig, men på heder och samvete försäkrar jag Eder att jag icke säger annat än hvad jag är öfvertygad om, och det är att i det närmaste hela den del af Norges folk, som nu röstat på vensterkandidater, vill unionens upprätthållande, och vill det på fullt allvar. Jag har aldrig fått någon den minsta anledning att tvifla derpå, men jag har haft oräkneliga vitnesbörd från olika klasser af personer och från olika trakter, att folket är unionsvänligt. Och *deras* politik, hvilka såsom t. ex. Sars nu förklara för absurdt hvad

de för få år sedan gillade som den rätta lösningen af unionsfrågan — den gemensamma utrikesministern — är endast skenbart deras, som ge sina röster åt målsmännen för den diplomatiska separationen. Hade man gjort allvar från svensk sida med en lösning, hvilken i följd af många omständigheter Norrmännen i sjelfva verket icke *kunna* betrakta annorlunda än såsom en pre-text, ett uppskof, en valmanöver — då skulle ställningen vara en helt annan än den är.

Såvidt mig är bekant, har man från svensk sida bemött förslaget om de 2 utr. ministrarna blott med injurier mot venstern och dess ledare, ja injurier som i verkligheten varit riktade mot hela norska folket. Dermed har man sannerligen ej försvagat den der diplomatiska separationstanken. Jag vet blott af ett enda försök att uppvisa dess ohållbarhet, och jag vet äfven att detta ej blifvit utan all verkan. Måhända skall Ni finna en ledig stund för att granska detta försök att med skäl och grunder, i stället för skymford, bemöta det i frågavaran-de förslaget, och jag tager mig därför friheten att besvara Eder med ännu en liten skrift, som jag i dag sänder i korsband.

Med utmärkt högaktning

A Hedin.

Den härstädes berörda skriften torde varit Hedins broschyr »De ministeriella målen och unionen» (tr. 1892).

* *

[3] Harald Hjärne till G. B.

Upsala den 24 Januari 1895.

Herr Biskop!

För det vänliga brefvet får jag förbindligast och hjärtligen tacka. Men om jag skrifver för »lärdt» för Herr Biskopen, för hvem skulle jag då kunna skrifva begripligt?

Visserligen finnas rätt många saker, som jag med flit lemnat halvesagda.

För närvarande ser det verkligen ut, som om Boström skulle vara situationens man i vida högre grad än kanske någon förut vågat tro. Hufvudsaken är ju, att ingen utmaning sker från svensk sida. Måtte vidare H. Mt. stå fast i Kristiania och ej t. ex. låta truga sig att utfärda norska konsulsfullmakter genom t. ex. chefen för Indre Departem. Ty derigenom skulle han ha gjort denne till särskild *norsk utrikesminister* och själf i Norges namn brutit riksakten, hvarmed hela saken komme i det värsta baklås man kan tänka sig.

Med utmärkt högaktning

Harald Hjärne.

Ovanstående är tydligen svar på ett brev från G. B. med anledning av, att Hjärne tillsändt honom sin skrift »Norska frågans nuvarande läge» (tr. i Svensk Tidskrift 1894).

* *

[4] G. B. till F. B.

[1895, d. 14 februari.]

På qvällen: Upp i utskottet kom riksmarskalken. Han medhade konungens bref, der konungen säger sig hafva hört om agitationerna rörande Adolf Fr., dels för Evers och dels för Beskow, att han bestämt sig för Heuman och talat med mig härom. Manar riksm. att tala med mig och befullmäktigar honom att efter samråd med mig utföra saken. Med anledning häraf har jag nu fått fullmakt att kalla och fråga Heuman. Jag skrifver i qväll. Således kan saken anses såsom afgjord, men jag tycker bäst vara att icke omtala den.

Den norska vensterns svar på kungens skrifvelse

förargade mig mera än det mesta från det hållet, särskildt den lilla omständigheten, att den undertecknades af Steen o. att sål. kungen ej fick svar från den, till hvilken han skrifvit, ej fick underhandla med den, han ville, utan skulle påtvingas Steen. Svaret har här fattats såsom afvisande, derigenom att det medger förhandling med Sverige endast i de punkter, som i riksakten äro betecknade såsom unionella. Och riksakten talar ej om konsulerna. Emellertid antyda de norska tidningarna, att svaret möjligen skulle kunna hafva ett annat syfte. Man får nu se. I onsdags, då svaret blef kändt, syntes spänningen mycket svår och det tycktes som vore ingen utväg till afveckling möjlig. Jag kände det i hög grad allvarsamt och tungt. — — I riksdagen talade jag med ett par riksdagsmän, hvilka menade, att pluraliteten i riksdagen vore böjd för krig såsom sista utväg. — Debatten i 1:a kammaren var bra. Jag antecknade mitt instämmande med Sparre. Nästan hela kammaren gjorde dylik anteckning, instämmande antingen med Sparre eller med Björnstierna, mellan hvilka ej var någon väsentlig skillnad.

— — — — —

Den debatt, varpå ovan hänsyftas, var Första kammarens d. 13 februari 1895 angående 3:dje huvudtiteln (utrikesdepartementet). Brevets inledning gäller den kyrkoherdeutnämning till Adolf Fredriks församling, Stockholm, då konung Oskar såsom församlingens patronus till kyrkoherde kallade hovpredikanten E. D. Heuman.

* *

[5] G. B. till F. B.

[1895, d. 21 februari.]

— — — — —

Ja nu har konungen sagt sitt bestämda ord till norr-

männen. Naturligtvis tycka svenskarna bra om detta, ty hans klart och bestämdt intagna position sammanfaller med den svenska riksdagens. Men nu är äfven situationen så tillspetsad som möjligt. Någon återväg tyckes ej finnas. Under vår tid hafva vi aldrig befunnit oss i allvarligare ställning. Ingen vet, huru man skall göra i Norge; utan snart kan till svenska riksdagen komma ett budskap med fråga, huru den vill honorera de förbindelser den gifvit genom sina beslut, huru den vill infria kungsordet, som den begärt skola sägas. På allvar kan det blifva fråga om krig eller upplösning. Pluraliteten i 1:a kammaren tror jag vara för krig, huru det kan vara i den 2:a tror jag ingen kunna säga. Man påstår, att tanken på krig äfven der vunnit terräng under senare tider. För min del tänker jag, att man der i allmänhet ej tänkt tanken ut och att följaktligen ingen opinion fins. Om du träffar samman med landshöfdingen så säg honom detta. Vi ha talat mycket med hvarandra i ämnet.

Just nu kom morgontidningen och en notis der tyckes antyda att venstern tycks draga sig för det yttersta och trefva efter någon utväg. Annorlunda kan jag ej tolka deras inbjudning till de öfriga partierna om underhandling.

Midnatten: Under en paus i utskottet talade jag vid Sparre, som i dag i telefon talat med Boström i Kristiania. B. var lugn och hade sagt, att han tyckte det var lugnare i Norge i dag än i går. Dessutom läste jag ett bref fr. B. till S. I detta gaf han S. uppdrag att konfidentiellt meddela dess innehåll åt lämpliga kamrater i riksdagen. Så ock med bref, som i morgon o. framdeles kommer. Detta är ett nytt bevis på klokhet hos B. som på detta sätt oupphörligt står i rapport till riksdagen och håller denna i samverkan. Brevet i dag innehöll ej något märkligt utöfver hvad tidningarna med-

delat. Kungen hade varit mycket lugn i förhandlingen med Steen och denne någorlunda ehuru något hotande. Dessutom talar B. om att inom venstern ej är full enighet. — — — — —

[6] G. B. till F. B.

[1895, d. 24 februari.]

— — — — —

Medan jag kommer ihåg det, vill jag säga, att du ej bör tala om, hvad jag skref om Boströms bref. Dessa meddelas åt 4 ledamöter af hvardera kammaren i statsutskottet — jag vet ej om åt någon utom utskottet. I går läste jag ett nytt. Han är mycket belåten med kungens skrifvelse. Denna vållade högern (t. ex. excellensen Gram) i början bekymmer, bland annat därför att kungen ej af Steen fått förut *skriftligt* svar. Man menar att man häraf kan på vensterns vanliga oärliga sätt begagna sig, så att Steen tillägges annat än sant är. I vår riksdag tycks man vara allmänt mycket belåten med konungen och mycket lugn. I Norge är man deremot mycket orolig. Man ser, hvarthän man drifvit. Mig synes det vara klart, att kungens ingripande varit mycket lyckligt, samt att norrmännen visa, att de ej våga bryta unionen. Det förekommer mig som troligast, att man vill försöka uppskjuta hela saken. Detta vore den för venstern lyckligaste reträtt, och efter reträtt söker den. Utom denna ser jag ingen annan för den än att säga i handling: »peccavi». Jag tycker, att du bör läsa N. D. A. i dessa tider om norska frågan. I qvällens nummer står åtskilligt. Kanske står dock ej detta i det nummer, som kommer till W:s i morgon, Söndag.

— — — — —

[7] G. B. till F. B.

[1895, d. 12 mars.]

— — — — —
— — Debatten i tullfrågan åhörde jag ganska litet. Hade under den enskilda samtal dels med Rappe och Sparre och dels med Gilljam. Med denne senare talade jag om konsistorienotarierna. Med de förra om norska frågan. Jag sporde Sparre, hvad han trodde och önskade. Han önskade och hoppades (i öfverensstämmelse med mina funderingar), att norrmännen skulle komma till strid sinsemellan, så att vi kunde komma som mellankommande part, ty om vi anfölle, skulle alla norrmännen enas till ett. Hvad sedan? Vi skulle taga norra delen af Norge etc. Detta sista visste jag länge hafva varit mångas, ish. militärers, plan. Rappe uttalade sig bestämdt för detta. Vägen måste stängas för direkt förbindelse mellan Norge och Ryssland; och vi behöfde någon betäckning och garanti mot Norge. Rappe var i hög grad bestämd för krigets ultima ratio; ansåg det helt enkelt ss. en pligt, om hvilkens följder man ej fick resonnera. Jag invände, att det är klart, att om pligten är klar, så har man ej att resonnera om följderna; men fråga var: är denna pligt klar? För resten sade R., att han trodde ej mera behöfvas än en uppmarsch mot Norge, som då skulle gifva efter, seende Sveriges kolossala öfvermakt. Han ansåg mitt »derefter» farligare vid en upplösning af unionen, ty då skulle vi tvingas att bygga fästningar vid norska gränsen m. m.

Du talar naturligtvis ej om detta för någon.

— — — — —

Första kammarens debatt i tullfrågan denna riksdag
ågde rum d. 6 och 9 mars.

* *

[8] F. A. Boström till G. B.

Tynnelsö & Öfver Selö 18 ²⁹/₇ 95.

Vän o. Broder!

— — — — —
Hvad säg's om de norska krigsrustningarne? Den Sv. Riksdagen lär väl med anledning häraf blifva nödsakad att nästa år anslå en betydlig summa till sjöförsvaret.

Inom landet har man under den sednare tiden hört en o. annan uttala sig för en separation. De samtal, den Tyske kejsaren nyss fört i denna fråga, hafva emellertid gifvit vid handen, att en separation ovillkorligen kommer att hafva till följd ett Europeiskt krig. Han lär derföre på det kraftigaste tillrådt vederbörande att ant. i godo el. ondo göra upp sitt mellanhafvande med grannlandet.

För min del ser j. knappt, huru detta kan ske i godo, isynnerhet nu sedan tanken på underhandling strandat.

— — — — —

Din tillgifne vän

F. A. Boström.

RIKSDAGEN 1896

Efter tvångsrevisionsrörelsen och före nyvalen till Andra kammaren är huvudkaraktäristiken av 1896 års riksdag. Attacken inom Första kammaren mot lagbyrån måste väsentligt sättas i sammanhang med de svikna förväntningar beträffande aktionen i unionsfrågan, som rådde i kretsen runt Reuterswärd och Alin. Förvisso stimulerades de missnöjda också genom regeringens röst-rättsförslag, vilket återigen väl tillkom med bestämd hänsyn till de förestående valen. I så måtto blev detta ett slag i vattnet.

Debatten inom Första kammaren om lagbyrån ägde rum onsdagen d. 19 februari. Votering begärdes av A. T. Almén och utföll med 75 ja mot 54 nej [1—2].

Frågan om Härnösands stifts delning, vilken denna riksdag särskilt tilldrog sig Billings intresse, var framlagd för riksdagen genom en k. proposition, vilken åter framkallade en motion (av C. F. Petersson i Dänningelanda), att delningen endast skulle ske samtidigt med en sammanslagning av Kalmar och Visby stift. Sammansatta stats- och lagutskottet tillstyrkte propositionen, men Olof Jonsson i Hof, Sixten von Friesen och A. Göransson reserverade sig till förmån för motionens yrkande. Vid behandlingen i Andra kammaren (d. 29 april) gav den efter lång debatt företagna voteringen 107 ja- och 107 nej-röster, varefter förseglade sedeln (nej) fällde utslaget för reservationen. Det ansågs efteråt, att Gilljam mindre lyckligt ingripit genom att begära ordet, just som debatten faktiskt kommit till slut. Hans yttrande framkallade nämligen en efterdebatt, där främst

von Friesen, vilken förut tegat, uppträdde med mycken energi och säkerligen drog med sig åtminstone någon röstande. Med tanke på frågans senare öden är det av intresse att observera, att en del representanter för Kalmar stift synas tagit tanken på en stiftssammanslagning ganska lätt, så länge denna skulle innebära, att Gottland lades under Kalmarbiskopen. A. P. Danielsson tog icke till orda under debatten.

Det rykte, som Billing meddelar, om A. P. Danielssons böjelse att av ovilja mot Olof Jonsson associera sig med radikala riktningar, förtjänar nog ihåggkommas i samband med valföreteelserna på sommaren och hösten detta år, ty dessas märkligaste episod var Olof Jonssons nederlag i Västra Hälsinglands domsaga [3].

Treffenbergs helt fristående brev [4] har sin plats given genom tidsföljden.

* *

Riksdagen 1896

Förra årets riksdag fick sin färg af den unionela frågan, hvilken så upptog sinnena, att något synnerligt eller allmänt intresse ej kunde samlas kring något annat ärende. Under detta års riksdag låg nämnda fråga alldeles nere. Den ansågs såsom bordlagd i och med tillsättandet av unionskomitéen.

Riksdagen möttes af budskapet om ett synnerligen stort statsöfverskott och den intressanta frågan blef, huru detta borde bäst disponeras. I statsverkspropositionen var ej blott överskottet beräknadt utan dessutom föreslogs tilläggsbevilning. Detta sista förslag hade naturligtvis ej finansiell utan politisk grund. Regeringen ansåg sig böra på detta sätt förverkliga de vid urtima riksdagen 1892 gjorda uttalandena om, att kostnaderna, som blefvo en följd af urtima besluten, skulle bestridas

genom direkt beskattning. Jag antager, att regeringen ej hade stor förhoppning om, att riksdagen skulle åtaga sig tilläggsbevillningen, när statskassan hade stort öfverskott. Ehuru kanske ej så få i likhet med mig ansågo det vara ganska klokt, om man beslöte en tilläggsbevillning till samma belopp som förra året, var det dock från början klart, att det stora flertalet ej blott i 2:a kammaren utan äfven i 1:a hade en annan uppfattning.

Regeringen föreslog, att till arbetarförsäkringsfonden skulle afsättas 1.400.000 kronor men den ojemförligt största delen af öfverskottet plus tilläggsbevillningen skulle enligt den kongl. propositionen användas till sjö- och landtförsvarets stärkande. Härvid äskades anslag till mycket högre belopp än någonsin förut. Kring frågan härom samlade sig nog det största intresset under riksdagen. I sammanhang med den kongl. propositionen framkom äfven en motion af många framstående ledamöter i 1:a kammaren om ett försvarslån af 60 mill. för att påskynda försvarets försättande i önskvärdt skick.

Efter förberedande förhandlingar inom 1:a utgiftsafdelningen framkom ärendet i statsutskottet med s. k. alternativer rörande hufvudpunkterna. 2:a kammarens ledamöter förordade högre belopp än föregående åren men betydligt mindre än 1:a kammarens, hvilkas förslag återigen innebar afprutning på regeringens, så mycket att tilläggsbevillningen kunde undvikas. I statsutskottet var mycket liten diskussion. Kammare stod mot kammare der; och så blef ock resultatet vid riksdagens plena. I 1:a kammaren diskuterades med mycket seghet lånemotionen två hela dagar. Den hade försvarare i alla dem, som undertecknat den, och äfven i andra; och det märkliga var, att dock ingen talare nu yrkade bifall till den. De många och långa talen afsågo att hålla saken uppe för kommande riksdagar.

Vid den gemensamma voteringen, på hvars utgång synnerligen stora ansträngningar gjordes, segrade 1:a kammarens mening i fråga om fartygsmateriel och fästningar, men 2:a kammarens beträffande anskaffning af vapen åt landthären, hvarvid dock bör anmärkas, att 2:a kammarens mening i denna punkt alldeles sammanföll med hvad regeringen föreslog 1895 och förklarade vara det mesta, som kunde i fråga sättas.

Det är sålunda utmärkande för 1896 års riksdag att hafva varit frikostigare än någon föregående under nya statsskicket ifråga om försvarsanslag. Aldrig har förut i en gemensam votering röstats om så stor summa som nu vid voteringen om anslag till fartygsmateriel. Belåtenheten var stor i 1:a kammaren och jag tror ej, att missbelåtenheten i 2:a var mycket stor, i alla händelser ej så stor, som man kunde sluta till af den märkliga reservationen, som i 2:a kammaren afgafs mot sist nämnda votering. Denna reservation var märkelig, ej blott därför att den tillkom vid sidan om riksdagsordningen. Väl kan det kanske ej bestridas, att man kan få reservera sig mot eller anmäla sin afvikande mening mot ej blott sin kammares utan äfven mot *riksdagens* beslut; men orätt måste det väl anses vara att afbryta gemensamma voteringar med afgifvande af reservationer. Följden af hvad som nu tilläts i 2:a kammaren blef, att, då 1:a kammaren omedelbart öfvergick till den nästföljande voteringen, dess votum blef känt, innan 2:a kammaren började denna votering. Således voterade kamrarna ej samtidigt. Vid den viktiga voteringen om fartygsmateriel hände ock det ovanliga, att i 2:a kammaren afgafs en röst för mycket, hvarför voteringen måste göras omigen. Man var nu nyfiken och orolig öfver, huruvida jarösterne skulle uppgå till samma antal som vid 1:a voteringen. Så skedde. Den omtalade reservationen var tydligen en valmanöver och skedde för att möta anfall vid

höstens valmöten. När man räknade dem, som anmälte till protokollet, att de röstat nej, och dem, som, utan att göra detta, i vittnens närvaro sade sig ha röstat nej, fick man flera nej-röster än som afgifvits vid voteringen. Naturligtvis väckte detta uppseende och har ej blifvit nöjaktigt förklaradt. Förvåning väckte det ock, att många röstat nej, som dagarna förut lofvat rösta ja. Under sista natten före de gemensamma voteringarna hade öfvats ett synnerligen starkt tryck af några ifriga nej-män.

Värdt att antecknas är, att vid de viktigaste af de gemensamma voteringarna den här omtalade dagen samtliga ledamöter i båda kamrarna voro närvarande, ett förhållande som säkerligen är mycket ovanligt.

Temligen i början af riksdagen, då jag var hemma på ett kort besök, inträffade en händelse, som väckte mycket uppseende och satte många passioner inom riksdagen i rörelse. Justitieminister Östergren erhöll afsked och Annerstedt blef hans efterträdare. Orsaken till ombyte var att Östergren ej ville kontrasignera det af statsministern inaugurerade förslaget om utvidgad politisk rösträtt. Strax sedan jag återkommit till Stockholm, hade statsutskottet att behandla 2:a hufvudtiteln. Då yrkade friherre Klingspor, att anslaget till lagbyrån skulle strykas. Jag, som då trodde detta vara en yttring af Klingspors väl kända förflugenhet, angrep honom strax lifligt, och detta hade till följd, att jag äfven sedermera vid detta ärendes behandling kom främst i elden. Sedan statsutskottets sammanträde slutat fick jag nemligen veta, att bakom Klingspor stodo många och betydande personer, 1:a kammarens höger. Jag fick veta huru man noga förberedt saken och först försökt få någon annan än Klingspor och kapten Petersson, som instämt med Klingspor, att frambära förslaget. Kedjan i tankegången var denna: man anföll lagbyrån för att

träffa Annerstedt, för att slå Boström, för att slå röst-rättsförslaget och bakom alltsammans låg den norska frågan. Redan förut var man sedan föregående riksdagar i vissa fall missbelåten med Boström. Nu var man mycket förgrymmad öfver att ett rösträttsförslag skulle framkomma. Man ville hämnas härför och äfven därför, att Annerstedt utsetts till justitieminister utan att 1:a kammarens protektionistparti tillfrågats. Annerstedt är frihandlare. Så hade Östergren ansetts såsom den starkaste antinorrman. Hvem som var den ursprunglige fadern till den uttänkta storpolitiska rabalderplanen, vet jag ej bestämdt. Jag vet, att den af Klingspor i statsutskottet upplästa motiveringen, hvilken sedan ej kom till trycket, var skrifven med häradshöfding Ungers handstil. Men han var naturligtvis ej upphofsmannen. Excellensen Boström sade mig, att han trodde G. Åkerhjelm vara den sanskyldige. Härmed må nu förhålla sig huru som helst. Planen hade med brinnande ifver upptagits af hela den s. k. högern i 1:a kammaren och försvararne blefvo Reuterswärd, Alin, Unger m. fl. Man ansåg sig hafva mer än 70 röster för attentatet.

Då jag fick reda på saken, blef jag mycket förtretad och fördömde planen med de starkaste ord samt förklarade, att, om protektionistpartiet genomdref den, jag utgick ur detsamma. Bland andra sade amiral von Otter, att han då följde med. Situationen var spänd och stämningen mycket hög. På 1:a kammarens protektionistklubb diskuterades eller matematiserades. Jag gick ej dit (ingen enda gång under denna riksdag bevisade jag något klubbsammanträde). Det var i förväg känt och föll af sig sjelf, att jag skulle bli den förste egentlige angriparen vid riksdagsplenium. Sällan om ens någonsin under min riksdagstid har luf-ten i 1:a kammaren varit så laddad som vid detta plenium. Jag anföll och kritiserade reservanterna ganska

skarpt men ej bittert och ej så, att någon hade skäl till förebråelse. Emellertid skulle Reuterswärd urladda sin vrede på någon, och då han ej vågade eller ville anfalla Boström, så vände han sig mot mig med förebråelser, som jag tror, att kammaren ansåg obefogade. Efteråt ansåg nog Reuterswärd sjelf dem också vara sådana, ty då jag i min replik sade, att jag vore viss om, att Reuterswärds vänskap och välvilja mot mig ej ett ögonblick stördes af hvad som förekommit, ropade Reuterswärd »instämmer»; och sedermera, då hans yttrande skulle justeras, sade han till mig, att han helst önskade stryka ut förebråelserna.

Vid debatten hade Boström ett utmärkt, manligt anförande. De som talade för reservationen voro matta och tydligen generade. Reuterswärd slutade med, att han ej skulle begära votering (således reträtt), men att, om votering begärdes, han manade sina vänner att rösta för reservationen. Högern ville mycket gerna, att ingen votering skulle förekomma, och blef förbittrad, när sådan af motpartiet (frihandlarne) begärdes. Reuterswärd sprang då omkring och manade att rösta nej, och det var ett verkligt nederlag, när ej mera än omkring 50 nejstämmor afgåfvos. Och dock röstade åtskilliga nej, som velat rösta ja, men nu ej ville, att det skulle få alltför mycket utseende af splittring inom protektionistpartiet.

Hade planen lyckats, hade nog partiet splittrats. Säkert hade detta skett, om Boström afgått och satt sig på riksdagsbänken. Detta hade också Boström i förväg föreställt Reuterswärd. Då hade Boström blifvit chef för ett moderat parti i 1:a kammaren.

Hela detta ärende med sina förhandlingar väckte kolossal uppmärksamhet i hela landet. Kritiken vände sig särskildt mot Alin såsom den omutlige konservative och statsrättslärde riksdagsmannen, som nu nedlät sig till radikal parlamentarism. Jag och andra Alins riktigt

goda vänner beklagade honom innerligen. Andra dömde honom såsom en numera död politiker. Att han begick ett politiskt syndafall vill jag ej fördölja. Men ursäktande omständigheter förelågo. Sjelf var han mycket nerfsjuk och hans hustru låg illa sjuk, man fruktade dödssjuk. Förklaringen tror jag ligga deri, att Alin alltid är fanatiker eller passionerad. Så äfven i småfrågor, men framför allt när han tror sig vädra unionsfrågan. I allmänhet är han passionerad i rättrådighet. Denna gång lopp passionen bort med honom och förde honom på sned. Äfven såsom politiker reser han sig nog, men antagligen får han i framtiden mera än en gång värja sig mot anfall med hans egna vid detta tillfälle använda vapen.

Den här omtalade politiska striden hade mindre inflytande på det personliga förhållandet mellan mig och mina vänner, än man kunde vänta. Till att börja med var kanske den förtroendefulla umgängelsen en smula störd, ehuru jag, som i dylika fall är mycket litet känslig, ej märkte det, men småningom blef förhållandet, sådant det varit; och vid riksdagens slut tror jag ej, att några märken alls funnos kvar. Det är den svenska riksdagens stora berömmelse, att politiska motsatser ej störa den personliga vänskapen.

Såsom under 1895 års riksdag var jag också i år ordförande i 2:a statsutskottets utgiftsafdelning. Dessutom var jag ordförande i det sammansatta stats- och lagutskottet. Derför hade jag ett mycket ansträngdt arbete och var ofta rätt trött. I 2:a afdelningen hade jag samma kamrater som i fjor: Kerfstedt, Fosser, Olof Jonsson, Nils Pettersson och S. von Friesen. Arbetet der gick mycket fredligt; ej ett enda ovänligt ord förekom. Sedan vi nu lärt bättre känna hvarandra, blef samarbetet alltmer förtroligt, så att diskussionen i hög grad lemnade rum för det förtroliga samspråket. Resultatet

blef ock ganska gott. Jag fick rätt mycket loford för den form, i hvilken hufvudtitlarna framkommo från oss, och riksdagen godkände våra förslag så godt som i alla punkter. Från oss öfverlemnades till statsutskottet mycket få alternativer. Särskildt tyckte man, att det lyckats mycket bra med 8:de hufvudtiteln, och statsrådet Gilljam var högst belåten, så att han ej opponerade mot oss i någon punkt. I första kammaren öfverlemnade han under hela riksdagen försvaret för sina propositioner åt mig och uttalade till mig både under och vid slutet af riksdagen sin tacksamhet mot mig.

Ett ärende, som synnerligen intresserade mig, var förslaget om Hernösands stifts delning, hvilket förbereddes af det sammansatta utskottet der jag var ordförande. Jag gjorde hvad jag kunde för att bereda framgång åt detsamma. I början af riksdagen fans föga förhoppning, men det ljusnade under fortgången, så att man började tänka på möjlighet att segra. Utgången, att förslaget föll på den förseglade sedeln i 2:a kammaren, var både oväntadt lyckosam och nedslående. Det grep mig djupt, när man kom in och underrättade mig om denna votering, ty det var smärtsamt att stå så nära seger och dock förlora. Man kan ju tala om tillfällighet, ehuru jag ej tror sådan, då blott en röst behöfts utöfver dem, som afgåfvos, och då man vet, att en, som ämnat rösta ja, kom för sent till voteringen, emedan han gått in i 1:a kammaren och der uppehölls af samtal, och då äfven ett par andra jaröstande voro borta vid voteringen. Jag vill emellertid tro, att utgången ej är att beklaga. Det är önskligare, att delningsförslaget godkännes med någorlunda stor majoritet än att detta sker med en enda rösts öfvervigt. Och god utsigt är, att det skall gå så vid en följande riksdag. Frågan föll ett stort stycke framåt, om man jemför utgången nu med det som passerade 1893. Det hufvudsakligaste skäl, som nu

anfördes mot bifall, var att man borde fasthålla 2:a kammarens uppfattning 1893; men detta argument kan ej numera användas med framgång. Äfven de som i år voro motståndare voro detta till största delen ej af hjertat. De förnämste bland dem ha sagt mig detta. Långt ifrån att beslutet skulle väcka glädje i 2:a kammaren, framkallade det i stället en misstämning, och ganska visst är, att, om voteringen der kunnat göras omigen, utgången skulle blifvit en annan. Det glädde mig att se, huru många i 1:a kammaren blefvo bedröfvade öfver frågans fall. En jämförelse mellan diskussionen åren 93 och 96 visar ock ett godt framsteg. Det var glädjande, att inga glåpord fälldes mot biskopar, kyrka etc.

Äfven vid andra tillfällen förnam jag ett framsteg rörande kyrkliga ärenden. Till godo vill jag räkna äfven att frågan om rätt till att utträda ur svenska kyrkan utan att uppgifva något samfund, till hvilket man ville utgå, väl godkändes i 2:a kammaren ehuru mot en stark minoritet men föll i 1:a kammaren med öfverväldigande majoritet, större än någonsin. Detta försäkrade man mig bero på ett yttrande af mig, för hvilket jag mottog många tacksägelser äfven af mina motståndare. Åt mig sjelf hade gifvits nya synpunkter i frågan, som jag ej förut påtänkt. Jag hade ärnat tiga denna gång, men vaknade en natt vid att frågan ställdes fram för mig i ett nytt ljus.

Allehanda kyrkliga förslag förelågo vid årets riksdag och afgjordes efter min önskan. En stor motion af A. P. Danielsson om alldeles nya grunder för presterskapets aflöning afslogs. Att, sedan 1:a kammaren afslagit den, 2:a kammaren beslöt en skrifvelse i motionens syfte, innebar ej ett godkännande af motionens princip, att staten skulle aflöna presterna, utan var endast ett uttryck för tanken, att de presterliga löneregleringarna böra göras om i sin tid efter modifierade synpunkter.

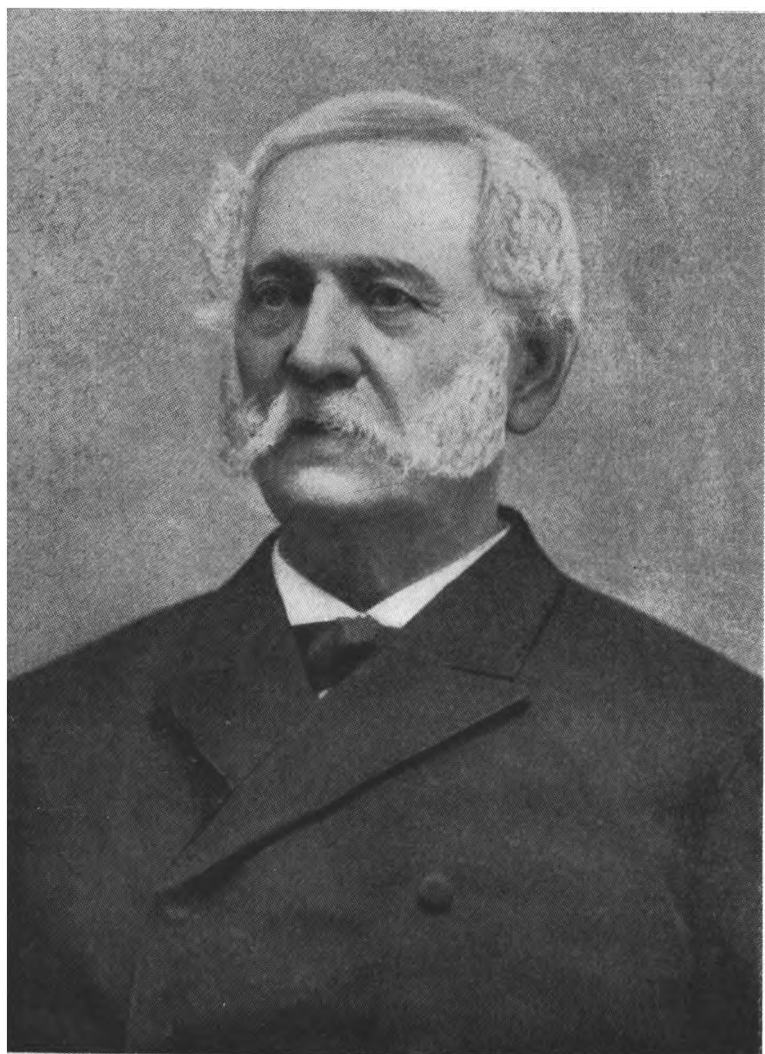
Uppseende väckte Hedins häftiga anfall mot statsrådet Rappe för oegentligheter särskildt beträffande intendenturväsendet. Rappes försvar var ej lyckligt och ogillades af många, kanske i synnerhet i 1:a kammaren, ehuru ingen der gjorde någon antydning härom af fruktan att derigenom lägga hinder för militäranslagen. Hedins anmärkningar saknade ej allt fog men förstörde genom oförskämdheten i deras form. Rappe skylde ifrån sig på generalintendenten, något som ansågs af oss såsom föga ridderligt. Han smög också vid sidan om sanningen i fråga om förra årets rustningar med anledning af det spända förhållande, i hvilket Norge ställde sig till Sverige. Detta syntes vara både orätt, onödigt och oklokt.

Mot slutet af riksdagen tillspetsades situationen, såsom nästan alltid plägar att ske. Detta isynnerhet vid den riksdag, som närmast föregår nya val till 2:a kammaren. A. P. Danielsson var i hög grad arg och elak. Han ansågs bära djupt groll mot ministären, därför att han ej blifvit vice talman, samt vara förtretad öfver landtmannapartiernas sammanslagning, hvarigenom hans inflytande minskats. Denna förtret vände sig is. mot den andra landtmannahöfdingen O. Jonsson. Så ville han hämnas sitt nederlag i fjor i fråga om kreditivernas höjning. Derför yrkade han nu nedsättning af dessa till sitt gamla belopp. De öfriga bönderna tyckte illa om detta och hade helst velat, att frågan ej väckts. Nu vågade de ej alldeles motsätta sig Danielsson — skälet skall sedan nämnas. Men de gingo dock ej så långt som han utan föreslogo i statsutskottet den summa, som af 1:a kammaren i fjor föreslogs såsom sammanjemkning. Regeringen tog saken mycket ömtåligt och underrättade privat om, att nedsättning skulle tolkas såsom misstroende votum och föranleda afgang. Derför fasthöllo vi i statsutskottet från 1:a kammarens sida status quo. I gemensam votering segrade denna mening till Danielssons stora förtret, så

Riksdagens Första kammare 1896.

Vid talmansbordet talmannen greve G. Sparre samt till höger om honom G. Billing och C. F. W'arn, till vänster A. von Krusenstierna (kammarens sekreterare) och P. Reuterswärd. Stående bredvid talmannen Hugo Tamm. Vid väggen t. h. från talmannen sitter v. talmannen C. E. Casparsson, och bredvid honom står frih. F. von Essen. Till höger från talmannen är främst statsrådsbänken med L. Akerhielm (samtalande med honom står C. Nyström), L. Annerstedt och G. E. Gilljam; därpå Stockholmsbänken med E. Fränckel, R. Almström, O. Almgren och J. W'. Walldén; slutligen Östgötabänken med G. Andersson (Kolstaå), S. Flach och G. R. Abelin. Till vänster från talmannen äro Stockholms läns bänk, så Uppsala läns bänk med O. Alin och P. von Ehrenheim samt i omedelbar fortsättning Södermanlands bänken med F. Boström (?) nederst, slutligen bänk för Norrköpings stad och för Söndköpings län, där förste och tredje män äro J. Philipsson och G. Berg. Talaren, som står vid det lilla bordet i fortsättningen av Stockholms läns bänken, är möjligen frih. R. M. Klinckowström. På den öppna platsen, följande hans anförande, sitter E. M. Unger.

Patrik Reuterswärd

mycket mera som han samma dag led äfven andra nederlag, som voro honom personligen mycket bittra. Jag tror att hans partikamrater voro mycket förnöjda häröfver, ty de voro misslynta med den våldsamma despotism, som Danielsson öfvat. Att de ej vågade trotsa honom, berodde på hänsyn till höstens nyval. Danielsson ansågs hafva gått in förbund med radikalerna och tillsammans med dem skola med framgång kunna inverka på valen.

I 1:a kammaren voro partiförhållandena de vanliga, om än de moderatas inflytande torde hafva något ökat. Ej utan nytta var, att högerns dugligaste man Ch. Lundberg efter grefve G. Sparre blef ordförande i statsutskottet. Han blef härigenom tvingad till en mera medlande verksamhet, som blef till gagn. Äfven i öfrigt skötte han sin nya svåra befattning mycket bra.

Det i förväg illa beryktade kongl. rösträttsförslaget gjorde, sedan det framkommit, ej mycket buller af sig. Bullret var då redan öfverstöskadt. Förslaget var på förhand dödsdömdt och vann nästan inga vänner. Debatten om det i riksdagen blef matt och ganska ointressant. Detta berodde ock derpå, att statsministern, hvilken var förslagets upphofsman, under det alla öfriga statsråd voro föga vänligt stämda mot det, af sjukdom hindrades att deltaga i diskussionen. Detta bör räknas till hans s. k. tur, ty nu kunde det mindre kännas såsom något nederlag för honom, att förslaget föll. Långt innan det framlades talade statsministern med mig om, huruvida jag ansåg, att han kunde känna sig skyldig att framkomma med ett rösträttsförslag, samt redogjorde för sitt förslags grunder. Jag kunde ej annat än medgifva, att jag tyckte att han hade skäl att framlägga förslag, då han kunde sägas ha lofvat detta. Men jag sade äfven, att jag ej kunde godkänna förslaget. Debatterna och utgången visade, att sympatierna för utvidgad

politisk rösträtt minskats; och märkligt är, att nu har t. o. m. landtmannapartiet på sitt nyss utfärdade program fastslagit kraf på garantier.

I riksdagens debatter har jag deltagit oftare och mera än jag önskat och annars önskligt varit. Jag har dock ej mera än en eller ett par gånger yttrat mig, då jag ej dertill var nödsakad dels af min skyldighet att försvara utskottets betänkande och dels af min embetsställning, som bjuder mig deltaga i diskussion om kyrkliga och skol-frågor. Såsom förut har kammaren varit vänlig nog att skänka mig uppmärksamhet, och jag kan visst inte klaga öfver, att min riksdagsverksamhet saknat framgång. Äfven rent personligt har jag fått röna mycken vänlighet.

Westerås den 29 Maj 1896.

Gottfrid Billing.

[1] G. B. till F. B.

[1896 d. 20 februari.]

— — — — —

Det är bäst att börja med att tala om gårdagens händelser, som tagit ej blott min utan allmänhetens uppmärksamhet i hög grad. I förväg hade vederbörande sammankomster, till hvilka jag naturligtvis ej kallades; men jag sporde huru man vacklade i fråga om hvad som borde göras. Långt i förväg voro alla platser på galleriet abonnerade och stämningen var spänd och allvarlig. Man visste, att statsministern skulle uppträda och att han och Reuterswärd haft samtal, samt att de ifriga under vissa villkor och eventualiteter skulle gifva med sig. Fråga var om hvem som skulle uppträda å utskottets vägnar. Lundeborg borde göra det såsom

ordförande men ställningen var för honom såsom en chef för de ifriga att uppträda mot dessa, hvilkas mening han gillade. Han kunde ej förmå sig till att göra mera än rent formelt yrka bifall till utskottets hemställan. Så var det jag som skulle gå i spetsen i striden. Jag frågade Boström, om han ämnade uppträda, och han svarade med ifver: inte kan jag tåla mig vid sådant som detta etc. Så kommo vi öfverens, att jag skulle börja. Naturligtvis hade jag väl beredt mig både i ett och annat hänseende äfven genom att af Herman skaffa mig faktiska upplysningar. Äfven hade jag föresatt mig att tala lugnt och undvika alla bittra eller personligt skarpa uttryck. Denna föresats höll jag troget. Mitt anförande lyckades tror jag bra, och jag har ej efteråt känt ånger öfver något i detsamma. Att Reuterswärd sedan gaf mig förebråelse tror jag, att om ej alla så de flesta funno alldeles obefogadt. Man uttalade detta till mig och försäkrade, att ej ett enda ord borde klandras. Den ena reservanten sjelf tackade mig och sade sig vara belåten, om han blott var viss om, att jag ej var ond på honom. Han berättade, att han i går, såsom någon gång annars när han i riksdagen väntade sig något svårt, hade bjudit gummorna på en fattiginrättning på caffè, och att han tyckte sig också i går häraf fått erfara god verkan. R:s missnöje var därför säkerligen endast uttryck för, att han kände sig träffad. Vi voro efteråt lika goda vänner. Från flera håll mottog jag tacksägelser. Hammarskiöld instämde mycket lifligt sagande i sitt yttrande, att mitt anförande gripit hans hjerta. Det enda man kunde anföra mot mig var, att jag talat som om reservanterna menat att intet annat skulle sättas i stället för lagbyrån; men detta kunde naturligtvis ej träffa mig, då i reservationen ej var sagdt ett ord om detta utan blott yrkats lagbyråns slopande. Om du därför t. ex. i Vårt Land skulle finna anmärkningar, så

behöfver du ej fästa dig dervid. De äro blott uttryck för bemödanden att försvara en sak, som man känner vara dålig. Alla de, som uppträdde för reservationerna, kunde ej för åhörarna fördölja, att talarna sjelfva kände sig försvara en dålig eller tvetydig sak. Deras, äfven Alins, anförande voro svaga och skrufvade utan någon öfvertygelsens värma. Och äfven af andra deras anhängare, äfven de ifrigaste, fick jag erkännanden, att de kände saken ledsam. Jag och dessa omfamnade hvarandra mycket vänligt efteråt, så att jag hoppas, att det personliga vänskapsförhållandet ej blifvit stördt.

Du finner af allt, att jag anser mig ha gjort hvad jag var skyldig att göra, och att jag tror mig ha lemnat mitt bidrag till det konservativa partiets bevarande från ett politiskt syndafall.

In i sista stunden var spänningen stark. Reuterswärd hade rådt sitt parti att ej begära votering utan låta utskottets framställning bifallas (på grund af statsministerns anförande) *men* att, om votering begärdes, rösta *mot* utskottet. Man trodde då, att votering ej skulle begäras — men så begärde Almén votering (efter öfverenskommelse med andra). Det blef uppståndelse och försök gjordes att förmå Almén att afstå, men han höll i sig. Jag tyckte detta vara lite elakt men förstår det väl. Om ej votering begärts, kunde de ifriga ha sagt, att den verkliga pluraliteten var för reservationen fast man ej ville genomdrifva denna. En votering med minoritet efter Reuterswärds maning och mot denna skulle visa, att de ifriga voro i minoritet och protektionistpartiet splittradt i denna sak. Derför röstade äfven en och annan för reservationen, som var emot den, och de 54 voro flera än som verkligen följde de ifriga.

[2] G. B. till F. B.

[1896, efter d. 20 februari.]

— — — — —

Först ett stycke politik. Ännu utgör onsdagens förhandlingar hufvudföremålet för samtal. Jag vill först nämna något om hvad som anses hafva blifvit följden af den. Hvad mig sjelf beträffar har, tror jag, min position i riksdagen blifvit befastad och förbättrad. Det personliga förhållandet till mina antagonister tror jag ej hafva blifvit stördt, ej ens till Reuterswärd. Då jag replikerade honom och sade, att jag trodde detta skola bli förhållandet, ropade gubben: »instämmer!» Och nu efteråt umgås vi vänligt. Mitt anförande tror jag betraktas såsom ett evenement ej blott i denna riksdags historia. Af många både inom och utom kammaren har jag mottagit tacksägelser. T. ex. upprepade gånger af Boström och för att nämna personer, på hvilkas omdöme du sätter pris, gamle general Leijonhufvud och Hammarskiöld. Jag tror därför, att du kan vara fullt lugn för att jag ej gjort något orätt eller dumt. Det var nödvändigt, att jag framlade fakta rörande lagberedning och lagbyrå. Att debatten måste bli högpolitisk var nödvändigt och erkändes af alla, liksom att det tillhörde mig att begynna den så. Att Alin kunde begynna så som han gjorde, var blott uttryck för hans besvärade ställning, och stred på det bestämdaste mot hans eget högpolitiska anförande, hvilket ej föranleddes af mitt, så mycket tydligare som det i sin hufvudpunkt var skriftligt affattadt och upplästes från papperet. — Din uppfattning af voteringens betydelse är fullständigt korrekt. — Genom hvad som hände i Onsdags i 1:a kammaren och äfven i 2:a (Douglas utmärkta uppträdande) har regeringen blifvit stärkt. Man anser att derigenom vållats en ändring i böndernas ställning, hvaraf följden

tros blifva en oväntad villighet att bevilja anslag till armé och flotta. Jag tror, att belåtenheten är temligen allmän, t. o. m. bland de besegrade, som nog känna, att en deras seger skulle varit förderflig äfven för dem sjelfva.

Reflexionerna öfver Alin äro ej så mycket dömande som mera beklagande. Man tycker det vara synd om honom, ty naturligtvis anses han af de flesta ha begått ett svårt misstag. Förklaringen kan nog sökas dels i hvad Boström och dels i hvad Sparre sade till mig om saken: B:m sade: »A. är otillräknelig på grund af sin sjukdom.» S. sade: »A. är fanatiker.» — Ytterst låg bakom striden norska frågan; ty ordningen mellan förklädnadens plagg är denna: lagbyrån — Annerstedt — ministerskiftet — Boström — rösträttsfrågan — norska frågan. Boström anser — och det göra äfven andra — att det är G. Åkerhjelm, som är den ursprunglige fadern till historien.

[3] Hugo Tamm till G. B.

Fånöö d. 19 Oktober 1896.

Biskop Billing

Min käre vän!

Sommaren ligger bakom oss — vintern nalkas och med den komma riksdagsfunderingar. Jag står tveksam inför nu hotande tilldragelser. Okynnespolitiken har gjort två dumma streck. Folkpartiet kastade Olof Jonsen — den ende som kunde hålla något ihop de moderata elementen i 2 K. Naturligtvis skulle högern göra efter samma ofog och kastade Gilljam såsom rösträttsradikal och farlig i Norska frågan. Jag fruktar, att här blir starka anfall på Boström. Kastas han — då kan man vara viss, att vid nästa val folkpartiet segrar

öfver allt eller åtminstone avancerar. Men detta må nu storpolitici fundera på. För mig är mera eller närmare intressant ställningen i Statsutskottet. Blir Danielsson der kommendant — frigjord från Olof Jonsson, blir det odrägligt att arbeta der — ty jag fruktar då allianser som jag ej underkastar mig. Du är den, som jag ännu der kan mest sympatiskt arbeta med: och som kan bäst hjälpa till vid försvaret af utskottet. De andra äro på vår sida skäligen tysta. Hvad skola vi göra? Vara qvar eller ej. Jag älskar ej som rättorna fly sjunkande farkost. Men så kan situationen varda d. v. s. Reuterswärdsska—Benedickska—Klingspors—anda så förherrskande, att allt mitt arbete blir en fruktlös kamp. Om du har fattat något beslut — som jag efter föregående samtal och Olof Jonssons utträde ur 2 Utg. Afd. ej anser alldeles omöjligt — så vore jag glad få veta det, ty med dig qvar, står jag qvar, men går du ut — då har jag stora betänkligheter att qvarblifva.

Jag begär ej något bestämdt uttalande, men vore bra tacksam höra dina tankar. Enda räddning ser jag i ett moderat tullparti i 1 Kammaren. Vi s. k. frihandlare kunna intet göra, utan beror allt på ställningen inom tullpartiet.

Jag ber dig anse dessa våra meddelanden fullt konfidentiella. Sparre är ytterst nedslagen af Gefle-valet, der sjelfva Lundeberg förordade den enfaldige Hallwyl i st. f. Gilljam. Slaget både från folkpartiet och från högern syftade naturligtvis på Boström.

Ursägta dessa rader, men efter en veckas vistelse i Stockholm för en komité hafva alla dessa intryck åstadkommit en oro i mitt sinne, som har funnit ett uttryck.

Din alltid tillgifne vän

tecknar

med sann högaktning och tillgifvenhet

Hugo Tamm.

[4] Curry Treffenberg till G. B.

Stockholm 19/11 96.

»Min käre Vän»

Med den termen brukade alltid salig Bergström inleda sina bref till mig och om jag nu följt hans exempel, så sker det af många skäl, gamla och nya, och nu sednast därför att Du visat mig den verkliga väntjänsten, att meddela mig Dina observanda i den kardinalfråga, som för närvarande nästan uteslutande upptager mina tankar. Tack, ett hjertligt tack härför!

Jag sade »nästan uteslutande», ty på aftnarne sysselsätter jag mig äfven med andra, ehuru befryndade ämnen. Så har jag nyligen avslutat läsningen af Fries' minnesteckning öfver Fehr. Mycket vore härom att säga, men jag skall inskränka mig till den anmärkningen, att det för mig var en både ny och verkligt kär upptäckt, att Fehr i konkordiebok-frågan i sjelfva verket stod närmare min och Din gemensamma ståndpunkt än den, som representerades af den lille Calvinistiske polismästaren i Hernösand.

Vidare och under min granskning af nya psalmboks-förslaget, som är afsedd att fortgå från perm till perm, har jag hittills d. v. s. intill psalmen N:o 91, dit jag redan hunnit med min granskning, haft all anledning till belåtenhet med förslaget, utom beträffande den helgerånande stympningen af Spegels oändligt sköna psalm N:o 75. Huru har den fromme Torén kunnat öfvertalas till något sådant, ty att icke han är auctor scandali tager jag för gifvet. Kan ett mera rörande uttryck gifvas åt innerligheten af känslolifvet i unio mystica, än den uteslutna versen 2. skänker oss? O. S. A. en annan gång och till dess det hjertligaste tack ännu en gång och farväl.

Tillgifnast.

Curry Treffenberg.

RIKSDAGEN 1897.

Före riksdagen 1897 hade gått nyval till Andra kammaren. Deras märkligaste händelse var, att Olof Jons-son, som efter sin medverkan till lantmannapartiets sammanslagning var föremål för den utpräglade vänster-riktningens angrepp, föll igenom. Då samtidigt den in-flytelserike Skånerepresentanten Anders Persson i Mör-arp drog sig tillbaka, blev A. P. Danielsson utan med-tävlare inom kammaren. Billings anteckningar bära vittne om hans ställning, och huru han bedömdes av en kritisk iakttagare. Till detta kan läggas följande ytt-rande av en yngre kamrat till den mäktige örlänningen: »D. litade alltid på sina menings- och klassfränders för-troende till honom personligen. När det gällde att i någon fråga förena bönder från olika delar av landet, vilka hade väsentligen olika syn på saken, kunde han lägga förra delen av sitt anförande för sörlänningarna men senare delen för norrlänningarna. Att de olika delarna inte alls passade ihop, generade honom inte, och om det också påpekades av andra, så brydde sig bön-derna icke om att höra på det.» Detta var emellertid Danielssons sista riksdag, han avled i december 1897.

Typisk för Andra kammaren var partibandens starka upplösning. Redan 1895 hade en del liberaler från land och stad — i allt omkring ett trettiotal — bildat folkpartiet, vars mest nitiska kraft från början ansågs vara David Bergström. Vid valen 1896 vann partiet ingen numerär ökning men nog åtskillig kvalitativ för-stärkning, särskilt genom Karl Staaffs inval. Hjalmar Branting, vilken samtidigt gjorde sitt inträde såsom riks-dagens första socialdemokrat, stod väl utanför men i nära samverkan med folkpartiet. Dettas betydelse var

framför allt att förbereda den större sammanslutningen, liberala samlingspartiet.

En annan fraktion, som i sin mån förberedde den liberala partibildningen, utgjorde de tiotal lantmän, mest från Nordsverige, vilka ej trivdes i lantmannapartiet och funno folkpartiet för radikalt. Stundom nämndes de gruppen Bonde efter frih. Carl C:son Bonde, vilken framträdde som deras mest talföre medlem. Något organiserat parti bildade de icke, utan nämnde sig vildar, under vilken allmänna beteckning för övrigt ett ovanligt stort antal kammarmedlemmar — det har uppgivits närmare en tredjedel av samtliga — gingo.

Att dessa svävande omständigheter oförmånligt påverkade åtskilliga frågors behandling, särskilt frågan om Härnösands stifts delning, skönjes av Billings anteckningar och brev [1, 2]. Det ovissa framtidsläget gjorde honom tydligen någon tveksam, om han borde mottaga återval till Första kammaren, samt framkallade en del korrespondens om de närmaste utsikterna [3—6].

* * *

1897 års riksdag

Sistlidne höst förutspåddes, att 1897 års riksdag skulle bli stridsam och att från flera håll samlades materialier till anfall mot regeringen. Äfven vid riksdagens början hviskades om detsamma. Särskildt sades det, att krigsministern Rappe skulle bestraffas med anledning af hans åtgöranden gent emot generalintendenten dels under sistlidna riksdag och dels senare. Af alla dessa rykten blef emellertid ingenting. Få riksdagar hafva varit fredligare än denna och man kan ej tala om någon som helst kamp mellan regering och riksdag. Snarare kan man anmärka, att regeringen vid riksdagsdebatterna

förhållit sig synnerligen passivt, mera till och med än jag ansett vara fullt lämpligt. Det ena som det andra torde i väsentlig mån hafva berott på statens nuvarande rikliga tillgångar, hvilka gjort, att riksdagen varit frikostig i anslags beviljande. Aldrig lära 4:de, 5:te och 8:de hufvudtitlarna hafva behandlats så enigt och fredligt. Men om också riksdagen beviljat det mesta, som af regeringen föreslagits, så synes det dock kunna ifrågasättas, om det är rätt lämpligt af regeringen att äska anslag och, när dessa nedprutas eller t. o. m. emellanåt afslås, ej spilla ett ord till försvar för sina egna förslag. Derigenom kan riksdagen vänjas vid att antaga, att regeringens förslag ej äro rätt allvarligt menade eller att de framläggas med tanke på prutmån. Ur 1897 års riksdag går regeringen oförsvagad och förhållandet mellan henne och riksdagen är oförändradt. Att åtskilliga ganska viktiga lagförslag förkastats, har ej i detta afseende något att betyda, isynnerhet som det ofta händt, att förslagen ömsevis godkänts i endera kammaren.

Rörande partiförhållandena i 1:a kammaren är ej någon uppenbar förändring att anteckna. Men det lär ej kunna förnekas, att ultra högerpartiet förlorat i inflytande under det att centern fått större makt. Detta har dock ej anonserats vid några val eller genom några demonstrationer utan mera genom åtskilliga voteringar. För närvarande ligger ej tyngdpunkten så som förr hos ultrahögermännen samlade kring sin nominelle chef Reuterswärd. Denne har också blifvit äldre och hans svagheter såsom parlamentariker hafva beredt honom nederlag. Han har väl aldrig varit ledare i egentlig mening utan endast ordförande i majoritetens enskilda sammankomster, detta hufvudsakligen på grund av sin ålder, sin personliga älskvärdhet och sina sociala resurser. Säkert är, att han nu ej leder. Vid denna riksdag

hafva i 1:a kammaren dennas ledamöter i statsutskottet varit de mest bestämmande. Också hafva ej några viktigare konstitutionellt politiska spörsmål förelegat. Konstitutionsutskottets arbetsprodukt blef därför så godt som ingen.

Om partibildningen i 2:a kammaren vill jag ej mycket säga, då jag derom ej vet något bestämdt. Men mycket talades om splittring och osäkerhet inom landtmannapartiet. Så redan före riksdagens början. Också hade ju nya val skett och många nya män blifvit valda. Der till kom, att partiets utan all fråga skickligaste man Olof Jonsson i Hof ej blifvit omvald. Derigenom kom A. P. Danielsson att stå såsom ensam obestridd chef. Personligen var han dock misstrodd af många och hans klumpiga despotism retade ännu flera. Ju längre riksdagen skred framåt, desto mera växte missnöjet, och mera än en votering utföll oväntadt på ett sätt, som snarast kan förklaras af någras lust att bereda Danielsson nederlag. Emellertid har ännu ingen orkat med att resa sig upp till jembredd med honom och därför antager jag, att, när feriemånaderna lugnat sinnena, A. P. Danielsson nästa år återkommer ej blott såsom chef utan äfven såsom mycket predominerande. Emellertid kan det ej förnekas, att en och annan börjar få inflytande, som kan underminera D:s herskareställning. Såsom sådana kunna nämnas skåningarna Ivar Månsson i Trä och Hans Andersson i Nöbbelöf samt smålänningen Oskar Eriksson i Bjärsby.

Man förutsåg, att 1897 års riksdag framförallt skulle bli en jernvägsriksdag. Också föreslog regeringen tre nya jernvägars byggande samt undersökning af den 4:de. Riksdagen biföll fortsättning af norra stambanan och Krylbo—Örebrobanan. Beträffande den förra var blott strid om två olika sträckningar, skilda med afseende på sin strategiska betydelse. Mera strid

var om Krylbo—Örebrobanan. Första kammaren biföll den, ehuru ej med mycket stor pluralitet; andra kammaren afslög den med öfverväldigande majoritet. Efter vanlig uträkning skulle man med säkerhet kunnat förutspå, att afslag skulle framgå ur den gemensamma voteringen. Resultatet blef dock bifall med rätt stor röstöfvervigt. Denna utgång var i hög grad oväntad och är ett af de starkaste bevis, jag sett, på hvad enskilda bearbetningar förmå åstadkomma. Reuterswärd står som inflytelserik politiker högt genom frihet från egenyttiga syften. Mig veterligen har han aldrig haft något egennyttigt intresse att arbeta för. Men Krylbo—Örebrobanan, med den af regeringen föreslagna s. k. vestra linjen, var ett sådant. Med berömvärd tillbakadragenhet afhöll han sig från att sjelf ingripa i afgörandet och jag tror ej heller att han sjelf vigilerade bland riksdagsmännen. Nogsamt var dock hans ifver för saken känd. Detta torde nog ha bidragit till hans vänners ifriga bemödanden. Jag vill dock visst icke säga, att de ej tillika voro öfvertygade om sjelfva sakens riktighet. Flera arbetade för att i den gemensamma voteringen vinna seger. Mest utträttade landshöfding Svedelius, som för saken vann Danielsson och med honom många röster. Detta har jag af Svedelius sjelf. För egen del talade och röstade jag emot förslaget, därför att jag trodde, att den s. k. östra linjen borde få företräde.

Vid ärendets första behandling syntes utsigterna för Bohuslänsbanan vara mycket bättre än för Krylbo-banan. Den bifölls i 1:a kammaren utan votering och afslögs i 2:a kammaren med obetydlig majoritet. Men i den gemensamma voteringen föll förslaget genom den förseglade sedeln. Hvarpå detta berodde är ej så lätt att afgöra. Öfverenskommelse hade naturligtvis gjorts om samarbete mellan vännerna till Krylbo o. Bohuslänsbanorna. De senare höllo den fullständigt, en och an

nan af de förra svek. Då Krylbobanan i den gemensamma voteringen bifölls, tyckte jag det vara hårdt, om Bohusbanan skulle afslås. Jag tänkte därför på att nu ge min röst åt denna. Men då jag i statsutskottet röstat nej, ansåg jag mig ej böra gå längre än till att nedlägga min röst. Hade jag röstat: ja — så hade förslaget bifallits. Åter ett tillfälle, då man på ett rätt hemskt sätt erfar, huru mycket kan hänga på en enda röst. Afgörandet kändes bittert för många men torde ej vara så mycket att beklaga, äfven om man var ifrig för saken. Ty alldeles säkert kommer ärendet ånyo fram med god utsigt; och afslaget nu kan bidraga till att få skäligt medgifvande från Norge, som från Svinemynde [o: Svinesund] skulle bygga en ankytningsbana.

Vid skaffandet af röster åt Krylbobanan vid den gemensamma voteringen tror jag att såsom lockelsemedel användes löfte om afslag å regeringens förslag om undersökning för en statsbana till Ofoten. Härvid spelade ganska ifriga intressen in. Ägarna af de stora malmfälten i Norrbotten hade begärt koncession om enskild bana till Ofoten och voro ifriga att få denna beviljad. Andra ville hvarken enskild eller statsbana, åtminstone ej under en nära framtid. Denna mening fick pluralitet i statsutskottet. Men flertalet af 1:a kammarens ledamöter der tillstyrkte regeringens förslag och voro vissa om att det var förenadt med fara för utländsk inblandning att medgifva koncession åt enskilda. Det var att antaga, att utskottets mening skulle segra i båda kamrarna. Men i stället hände det oväntade, att vår reservation af båda bifölls. Härvid torde mycket ha bidragit fruktan för den enskilda koncessionen. Frågan om denna blef nu definitivt afgjord. Men i båda kamrarna funnos mäktiga förespråkare såväl för afslag å alltsamman som för koncessionens beviljande. Till

de senare hörde äfven Danielsson, hvilket ej litet bidrog till att göra honom misstänkt bland sina kamrater.

Såsom förut fungerade jag ss. ordförande i statsutskottets 2:a utgiftsafdelning, hvilken fått sig pålagdt ett ofantligt drygt arbete. Afdelningen hade i fråga om personal undergått stor förändring. Olof Jonsson var ej längre riksdagsman och Nils Pettersson i Runtorp var död. Dertill kom, att S. v. Friesen, ss. tillika ledamot i det särskilda utskottet, så godt som alls icke deltog i behandlingen af 8:de hufvudtiteln. Nyvalda ledamöter i afdelningen voro Ivar Månsson i Trä och Oskar Larsson i Mörtlösa samt vid 8:de hufvudtiteln suppleanten Daniel Persson i Tällberg. Jag var något orolig öfver, huru arbetet skulle gå med så ovana ledamöter. Men det gick oväntadt bra. Så godt som allt hvad vi föreslogo vann bifall först i statsutskottet och sedan i riksdagen. Särskildt gällde detta den svåra 8:de hufvudtiteln med sina 100 punkter. Blott i *en* punkt stannade vi vid alternativ, och blott i 2 punkter behöfdes slutligen gemensam votering. Denna hufvudtitel, som annars i statsutskottet plägat upptaga både för- o. eftermiddag, stundom två dagar, medhans nu på 2 $\frac{1}{2}$ timme. Något sådant har aldrig förr händt. Jag kan ej annat än berömma mina kamrater. Arbetet gick raskt och under fullständig vänlighet. Vid afslutningen tackade man mig, därför att jag genomdrifvit våra förslag i 1:a kammaren, äfven der de ej voro behagliga för denna. Jag vill tacka 1:a kammaren för dess stöd, ty härigenom befordras i hög grad samarbetet i utskotten. Finna 2:a kammarens ledamöter, att man står för och genomdrifver gjorda öfverenskommelser, så lita de på ens ord och bli villiga att göra öfverenskommelser.

Mitt främsta intresse under denna riksdag var dock fäst vid det sammansatta stats- och lagutskottet, der

jag var ordförande och der behandlades bland andra frågor de om Hernösands stifts delning och presterskaps lönefråga.

För tredje gången framlade regeringen den 1:a frågan och, då delningsförslaget i fjor föll genom den förseglade sedlen i 2:a kammaren, tycktes den bästa utsigt för framgång i år finnas. Strax i början fans dock en liten hake. Justitieministern hade i regeringen fastslagit, att då riksdagen en gång afslagit hvad kyrkomötet beslutat, så skulle det vara nödvändigt att, om riksdagen nu bifölle, urtima kyrkomöte skulle sammankallas. Detta förskräckte och förvånade mig. Vi voro öfverens om att icke för riksdagen fördölja detta, om någon uppmärksamheten dervid fäste.

Såsom appendix till delningsförslaget hade också alltid följt förslag om ändring i kyrkomötesförordningen rörande ledamöternas antal. När jag nu genomläste det förslag, som i år framlades, fann jag att detta ej var likalydande med förra årets. Förvånad häröfver vände jag mig till just. ministern, som förklarade att ändringen skett med flit för att göra det alldeles klart, att kyrkomötet skulle ånyo höras. Med ganska stor rätt, framhöll han, att viktigare än att stiftsdelningen skedde ett år tidigare eller senare vore, att kyrkomötets rätt till veto i fråga om ändring af kyrkomötesförordningen fastslogs. När han nu ansåg kyrkomötets en gång fattade beslut vara förfallet genom riksdagens afslag, så skulle, om kyrkomötet nu ej hördes, i händelse riksdagen nu bifölle, hvad den i fjor afslog — deri kunna sägas ligga ett prejudikat för att kyrkomötesförordningen kunde ändras utan kyrkomötets bifall. — I likhet med mig ansåg dock landshöfding Husberg denna deduktion alltför formalistisk. Vi kunde ej gilla premissen, att kyrkomötets en gång gifna bifall skulle anses vara förfallet dermed att riksdagen en gång afslog

Oskar Alin

Gustav Gilljam

hvad som sålunda af kyrkomötet bifallits. Vi tänkte därför att väcka en motion om sådan formulering af kyrkomötesförrordningen, som i fjor framlades för riksdagen, för att dermed undvika hotet om urtima kyrkomöte. Och vi tänkte att gifva motionen en sådan lydelse, att dermed riksdagen erkände att kyrkomötets en gång gifna bifall ännu qvarstod. Emellertid ansågs lämpligare vara, att någon annan frambure motionen, och prostén Hazén lofvade att göra detta. Men han fann då vid närmare pröfning, att äfven den i år af regeringen föreslagna formuleringen blifvit af kyrkomötet bifallen. Märkligt nog hade hvarken någon i regeringen eller Husberg eller jag erinrat oss detta. Dock hade jag i kyrkolags-kommittéen o. Husberg o. jag i sista kyrkomötets kyrkolagsutskott varit med om att framlägga tre eventuella förslag till kyrkomötesförrordningens förändring i sammanhang med Hernösands stifts delning. Och nu föll det sig så lyckligt, att ett af dessa ordagrant sammanföll med det af regeringen för detta års riksdag föreslagna. Vi blefvo mycket glada. Regeringen blef belåten och ansåg all tanke på urtima kyrkomöte nu kunna lemnas. Allt bådade sålunda en god utgång.

I utskottet gick behandlingen af ärendet mycket raskt. A. P. Danielsson, som annars var ledamot af detsamma, utgick på egen begäran och manade mig att inkalla en annan ledamot. Då jag sade: då kallar jag norrlänningen Näslund, som är vän till förslaget, sade D.: »ja gör det». Detta kunde ej tolkas annorlunda än att D. visserligen ej i 2:a kammaren ville tala för förslaget men ej hade något emot, att det bifölls. Af utskottets ledamöter reserverade sig endast två, Ivar Månsson o. Oskar Larsson, mot dess bifallstillstyrkan. Detta dock ej med någon ifver utan mest för att fasthålla 2 kammarpluralitetens förra ståndpunkt. Man försäkrade mig,

att framgång skulle erhållas i 2:a kammaren. Så uppgåfvo både fiender och vänner ända till det sista. Därför kom afslaget med 25 rösters pluralitet såsom något alldeles oväntadt och i högsta grad nedslående. Skulden till det låg mest hos Danielsson, som ej blott — för oss alla oväntadt — sjelf röstade emot utan äfven värfvat nejroster. Detta hade han gjort så i hemlighet, att ej en gång prosten Redelius, som annars har god reda på interiörer, visste, att hans närmaste kamrater på Kalmarbänken skulle rösta emot — förrän detta skedde. Danielsson berömde sig ock sedermera öfver sin maktgärning. Ett fel var nog begånget af dem, som under hand beredde frågan för voteringen, att de ej krusat Danielsson. Till den ledsamma utgången bidrog också, att en del norrlänningar, t. ex. jemtar, röstade emot och att folkpartiet denna gång gjort afsläendet till partifråga.

Aldrig har någon riksdagsfrågas afgörande känts för mig så påkostande. Jag kunde knappast derefter komma i jemvigt utan jag kände mig såsom politiskt död. Väl var ej beslutet parlamentariskt sedt något nederlag för mig, men det bedröfvade mig så, att jag ej mera kände någon lust till politisk verksamhet. Redan förut hade jag tänkt på, om jag borde upphöra att vara riksdagsman. Denna tanke fick nu stor styrka, och ännu arbetar den inom mig. Jag hvarken kunde eller ville dölja min nedslagenhet, och denna väckte rätt stor uppmärksamhet. Så äfven hos sådana, som bidragit till det ledsamma beslutet. Jag sade mitt hjertas tankar rent ut och man blef nog litet ledsen och häpen öfver hvad man gjort.

Den 2:a fråga, som vid riksdagen tilldrog sig min synnerliga uppmärksamhet och mitt lifliga intresse, var förslagen om reglering af presterskapets löneförmåner. Tre motioner förelågo: af Treffenberg, A. P. Danielsson

och v. Knorring. De gingo i viktiga afseenden åt olika håll men voro alla mycket radikala och skulle alla leda till att göra presterna till statstjänare i egentlig mening, göra kyrkan till slaf under staten och presterna alldeles beroende af riksdagsvoterings. Starka intressen voro inblandade. Allt såg mycket bekymmersamt ut.

Innan utskottet behandlade ärendet, höll jag ett enskildt sammanträde med båda kamrarnas presterliga ledamöter. Vi kommo öfverens om hvad som vore önskvärdt, men inte hade vi mycken förhoppning om framgång deråt.

Ovanligt allvarsam och ansvarsfull kände jag min uppgift såsom ordförande i utskottet. Så oändligen mycket kunde genom riksdagens beslut skadas för kyrkans framtid. Så sammankallade jag utskottet. Till att börja med gingo yttrandena i mycket olika och motstridiga riktningar. Stämningen blef allt häftigare och hetare. Till sist drog A. P. Danielsson upp sitt sinnes slussportar och fram forsade en ohygglig ström af ord, vittnande om kyrkofientlighet och egennytta. Jag hade väntat härpå. Men nu grep jag till ordet och i stor stillhet sökte ge hvad rätt jag kunde åt de olika meningarna samt föreslog till sist några punkter, hvarom jag tyckte att vi borde enas. Aldrig har jag väl varit med om något som i en debatt mera förvånat mig. All häftighet blef som bortblåst och alla uttryckte sitt instämmande. Härmed var hufvudsaken afgjord och sedan enades man lätt om det öfriga. All vikt låg på motiveringen, och Danielsson försökte förmå sekreteraren att skriva denna efter sitt sinne. Jag sade till denne, att det skulle skrivas hvarom vi kommit öfverens. Men jag ansåg klokast att sjelf skriva hufvudsaken i den och detta gjorde jag. Vid justeringen fick den i utskottet beröm. Väl försökte Danielsson få något insmugladt om sin tiondeafskrifning m. m., men härtill

svarade jag nej. I hufvudsak och med blott små oväsentliga ändringar blef den godkänd. Då Danielsson till sist talade om att reservera sig, sade jag honom strängt, att, om han ville sönderslita betänkandet i 2:a kammaren, skulle jag göra det i den 1:a. Då beslöt han sig för att ej reservera sig.

Kamrarnas protokoll visa, huru lyckligt frågan afvecklades i plena. Resultatet var just hvad vi prester kommit öfverens om. Det förvånade alla och utskottet fick både offentligt och enskildt mycket beröm. Förtjensten tillskrefs mig, och det är sant, att, om någon meniska dervid uträttat något, jag snarast var den, som drifvit fram saken. Men jag vill ej ha och förtjenar ej beröm. Jag bad om Guds välsignelse, jag tror att hvad som blef var en hans välsignelse, som visade att han håller sin hand öfver vår kyrka, och sällan har jag som i detta fall känt mig uppfordrad till att tacka Gud och gifva honom äran.

Beslutet var mycket viktigt för framtiden. Kanske mest negativt, derigenom att riksdagen med det tillbakavisade vissa principer och sträfvanden. Men äfven positiv betydelse har det genom att anvisa en viss riktning. Uppslaget i den viktiga frågan kunde ha blifvit mycket olyckligt. Nu tror jag, att det blef det lyckligaste, som var möjligt, bättre än jag och andra kunnat hoppas. Det är mitt gladaste minne från riksdagen 1897.

För resten vill jag tacksamt erkänna, att jag under riksdagen haft mycken framgång. Nästan i alla punkter, der jag yrkade något i 1:a kammaren, fick jag kamrarnas majoritet. Dessutom fick jag glädja mig åt mycket stor vänlighet från många håll. Detta icke minst, sedan ryktet om att jag tänkte på att lemna riksdagen kommit ut. Från olika partier både inom 1:a o. 2:a kammaren fick jag vänliga och enträgna upp-

maningar att återkomma. Huru härmed kan bli, vill jag ej nu säga och kan det ej. Ske Guds vilja. Saken är ganska allvarlig. Min hufvudsynpunkt är: på hvilket sätt tjäna jag vår älskade svenska kyrka bäst?

Westerås den 26 Maj 1896. (*sic!*).

Gottfrid Billing.

[1.] G. B. till F. B.

S:m ¹²/₃ 97.

— — — — —

I utskottet ha behandlats motionerna om prestlöne-regleringarna. Du har reda på dem, huru djupt de gripa, peka på hel omstörtning af förh. mellan kyrka och stat, församling och prest. Sällan om nånsin i riksdagen har jag känt mitt ansvar så stort. Naturligtvis berodde mycket på mig såsom ordförande, vare sig jag sade nej eller ja. Lite allvarligare än vanligt bad jag om Guds nåd trots mig. Vi begynte och de mest motsatta meningar framkommo och diskussionen hade kommit till stor hetta. Det såg ganska förtvifladt ut. Hitills hade jag tegat, men nu grep jag in och gjorde ett förslag i hufvudpunkterna, sökande gifva hvar och en sin rätt men undanröjande det jag ansåg för kyrkan farligt. Och det underbara hände, att hvad jag föreslog, accepterades af alla. Alla syntes bli förvånade och sammanträdet slutade ej blott i det bästa humör utan med enighet i hufvudstridsfrågorna, något hvarom väl knappt någon i riksdagen kunnat hoppas. I dag ha vi i god samska fortsatt diskussionen och avslutat denna. Särskildt i går kände jag en ovanlig lust att vilja tacka

Herren. Jag tror, att i hvad som hände låg ett tecken af hans nåd mot vår svenska kyrka. — Nu är blott fråga om utredning men skrifvelsen från riksdagen här- om får naturligtvis stor betydelse. Hur illa, om i den fastslagits revolutionära bestämmelser. Naturligtvis kunna anmärkningar göras mot resultatet; men jag är dock glad och tacksam öfver att det blifvit sådant det blifvit.

För mig personligen var hvad som skett rätt märk- ligt. Jag hade gått och tänkt på, att det kanske ej var bra, att jag såsom biskop gick i riksdagssläp med mångahanda ärenden. Så kom detta såsom en upp- muntran. Naturligtvis kunde Herren begagna andra redskap, men nu begagnade han mig; och jag tänkte: du får vara med om mycket tarfligt och kanske i någ- ras ögon förnedrande för att kunna vara tillreds i en och annan sådan här viktig stund. — — Frågan är dock ännu långt ifrån framme i sitt stadium vid denna riksdag.

— — — — —

[2.] G. B. till F. B..

Stockholm-Ersta ⁵/₄ 97.

— — — — —

Sedan jag hitkom, har jag varit mera än vanligt ve- modigt stämd och led vid riksdagsverksamhet. Hernö- sandsfrågan har allt fortfarande pinat mig. Och hvad jag hört rörande den har ej varit ägnadt till att verka lugnande. Jag har sport, att utgången berott dels på folkpartiet och dels på A. P. Danielsson. Det förra hade dekreterat för sina medlemmar att rösta emot och

lär ha hotat med uteslutning den, som ej lydde. Blott norrlänningen Kardell röstade för. Alltså funnos en del norrlänningar, som röstade emot.

A. P. Danielsson hade hela tiden påräknats för förslaget. Så af andra och så äfven af mig. Han hade sjelfmant dragit sig ur vårt utskott och medgifvit mig att i stället inkalla en bestämd anhängare af förslaget. Detta kunde ej tolkas annorlunda, än att han väl icke ville försvara detta i kammaren men dock gifva det sin röst. Nu icke blott icke gjorde han detta utan förmådde ock sina kamrater på Kalmarbänken att rösta emot. Och detta skedde i sådan hemlighet, att Redelius, som sitter på samma bänk, ej visste om det förrän vid voteringen. Och han skröt öfver sin illbragd. Jag har således blifvit styrkt i min uppfattning om honom såsom en simpel och elak karl. Kanske har man begått ett taktiskt misstag i att icke krusa honom i förväg. Jag har hvarken velat eller kunnat fördölja min nedstämdhet, hvilket gjort, att många trott mig vara sjuk men på sina frågor fått besked. Särskildt har Ivar Månsson, min kamrat i afdelningen, bemödat sig att blidka mig. Jag har känt mig och sagt till andra, att jag anser mig såsom politiskt död, något som man är mån om att komma mig ifrån. — I går besökte jag Gilljam. Mötte i dörren Martin Johansson. Hade just ej af honom då behagligt intryck, ty ögonblickligen påstod han med sin otroliga energie, att två stift nu måste sammanslås. Jag svarade nu blott, att jag ej gick in härpå.

Gilljam var ledsen och såg skral ut, när jag kom. Blef sedan, tyckte jag, kryare. Vi voro mycket goda vänner. Han hade från statsministern fått att frambära helsning till mig med uppmuntran, därför att Boström hört om min bedröfvelse. Martin Johansson hade redan varit åt Gilljam om stifts sammanslagning; men ännu åtminstone var G. obenägen härtill, hvori jag

styrkte honom. På det sätt, jag kan, ämnar jag göra denna sak till kabinettsfråga. Men ej mera härom.

Vid den i förra brevet omtalade justeringen försökte Danielsson att rifva sönder och icke ganska rätt indrifva sin mening. Jag sade tvärt nej, och han fick låta sig nöja! Sedan talade han om att reservera sig, men när jag sade, att jag i så fall hvarken ville eller kunde försvara betänkandet i 1:a kammaren, så reserverade han sig ej. Få nu se, om han hittar på något nedrigt i kammaren.

— — — — —

[3.] A. N. Sundberg till G. B.

Upsala d. 2 Juni 97.

Käre Broder!

— — — — —

Du frågar mig i ditt bref, om jag tycker, att Du bör mottaga nytt riksdagsmannan-uppdrag, om sådant gifves Dig. Derpå svarar jag ett obetingadt ja. Ingen kan för närvarande ersätta Dig. Håll alltså ut ännu någon tid, huru besvärlig understundom saken än må vara, till oberäkneligt gagn för både kyrka och stat.

Och härmed nog, ty långa bref orkar jag ej för närvarande skriva.

— — — — —

Din tillgifne
A. N. Sundberg.

[4.] Hugo Tamm till G. B.

Fånö, Stockholm d. 19/6 97.

Käre vän!

— — — — —
Jag kan ej neka till att den antydning du gjorde att lemna utskottet i utskottet, smärtade mig — och personligen vet du huru jag der skulle sakna dig — ändå mera kände jag ditt stumma afsked uppe på slottet, hvilket åtföljdes af en blick, som jag tror mig hafva tydt rätt.

Jag kan väl fatta din obenägenhet för omval, men betänk dig — väg pligten — och om du kan kasta i ja-skålen en liten vikt af medkänsla för dina vänner i riksdagen — åtminstone ett uns för mig — som kommer att otroligt sakna dig, ända derhän, att jag kommer att känna mig alldeles isolerad i utskottet. Dock härom klockast — tiga.

Men jag hade kanske knappt skrivit, om jag ej velat hafva din hjälp i en fråga. Jag är temligen seg af mig — och Hernösands stift!! Om nu regeringen lägger fram delningsförslag med villkor om hopslagning — är en för kyrkan farlig princip der fastslagen och steget kan ej tagas tillbaka. Innan så sker, anser jag att det yttersta bör försökas: Regeringen kan ej lägga fram (ehuru jag ej begriper faran): men enskilde kunna taga upp förslaget — och jag skulle tillstyrka detta, endast emedan erfarenheten visat, att regeringsförslag, så upptagna, ofta genomdrivas. Serskildt är ej lätt, att motarbete denna fråga, om väckt af enskilda med samma argument, som när regeringen lägger fram den: Friesen törs

ej fram mot kamraterna. Du är så erfaren nu i politiken att jag ej behöfver utveckla orsakerna till att så sker. Jag har nu tänkt, att Norrlandsrepresentanterna skulle lägga fram förslaget — och så tror jag att det går igenom.

Men skall så ske, ville jag, att du härom rådgör med och talar vid Gilljam, att han är med derom — och *secundo*, att du åtminstone nästa riksdag är med om behandling af ärendet: *tertio*, att du sätter biskop Johansson i fart för motionens väckande så. Vi måste vara säkra på Gilljams och Johanssons ställning, så att de våga detta och ej i ifver för Hernösand komma med eller luta åt sammanslagning som villkor.

Härigenom bunde man äfven så många Norrlandsrepresentanter som möjligt à priori — och Norrlands-högfärden finge väl göra resten.

Din tillgifne vän
Hugo Tamm.

[5.] Hugo Tamm till G. B.

Fånö, Stockholm d. ²⁸/9 97.

Min käre vän!

Midt i alla sorgliga intryck af riksdagsmannaval både till Norges storting och första kammaren, frambröt som en ljusstråle ditt mottagande af omval. Jag gratulerar ej dig egentligen utan riksdagen, 1:a kammaren och mig sjelf. Hvad den sist nämnde personligheten beträffar, har jag redan i föregående bref framlagt hans tankar: och det ej blott som riksdagsman utan factum som kam-

rat och menniska. Din afgång skulle från alla synpunkterna varit mig mycket smärtsam. Redan nu qvarstår jag verkligen mera af pligt än af andra grunder: mycket har förändrat sig, mycket timat, som gör, att jag ej trifves hvarken med kammarens anda eller arbetet der — ej minst, att så många af de gamle personligheterna försvunnit, hvilka hade mod, kunskaper, arbetsamhet, själfständighet, att tänka fritt och handla derefter: du är en af de få, som äro qvar — och derföre hade din förlust varit mig hård. Läger jag härtill den aktning, ja, jag tillägger den tillgifvenhet jag har för dig — så kan du ej undra på, om din qvarvaro eller icke qvarvaro vägt mycket för och på den stilling jag intagit i denna riksdag.

Den kan ju ännu påverkas af hvad regeringen, som jag vill stödja, kan komma med i jernvägsfrågor — men något personligt skäl att lemna min plats i utskottet, der, mitt egentliga arbete hittills varit, finnes ej mera, då du är qvar der — du och v. Otter.

Din sannt tillgifne vän
Hugo Tamm.

[6.] Christian Lundeborg till G. B.

Forsbacka den 6/10 97.

Broder Billing!

Bättre sent än aldrig, och derföre nu ett hjertligt välkommen åter till Första kammaren och riksdagsarbetet!

Hvem än kommer att sitta som ordförande i Stats-

utskottet, så skall det förvisso för honom vara en glädje och en anledning till tacksamhet att veta sig hafva stödet af Dina kraftiga insatser och Din medverkan i utskottsarbetet.

— — — — —

Din tillgifne
Chr. Lundeborg.

RIKSDAGEN 1898

Huvudhändelsen under riksdagen 1898 var striden om det av Kungl. Maj:t begärda statsanslaget för bygande av banan Gällivare-Ofoten. Propositionen hade avstyrkts av statsutskottet och framfördes till kamrarna genom en av F. W. von Otter m. fl. undertecknad reservation. I motståndet samverkade många skilda strävanden och omständigheter: tvekan mot ett företag, vars räntabilitet ansågs mycket oviss; ovilja mot att Norrbottensmalmerna skulle i större utsträckning exporteras jämte önskan att kraftigt befordra inhemsk järntillverkning; antagligen en del avund mot dem, som väntades närmast profitera av anläggningen, samt säkert åtskillig lust att i allmänhet komma den Boströmska ministären till livs. Därför var också motståndet starkast inom Första kammaren. Genom att uttryckligen göra utgången till kabinetsfråga genomdrev Boström den 30 mars i båda kamrarna bifall till propositionen: i Första kammaren med 71 röster mot 64, i den Andra voro motsvarande tal 126 och 85.

Det kungliga förslaget om Härnösands stifts delning föll nu återigen och på ett sätt — i Andra kammaren stodo 128 nej mot 95 ja —, som lät nödvändigheten att förena delningen med något annat stifts indragning rycka starkare i förgrunden. Det började också skymta, att mot vad förut tänkts det bleve Kalmar stift, som komme att offras. Att till denna utgång kraftigt bidrog misstämningen bland Andra kammarens frireligiösa överprästerskapets hållning till lekmannadopet (varom vidare nedan s. 154 f.) är otvivelaktigt. Efter sina motgångar i dessa frågor förberedde nu Gilljam och verk-

ställdes i juni sin avgång som ecklesiastikminister [4—6]; han utnämndes samtidigt till universitetskansler, vartill han valts, sedan ett tidigare val av E. G. Boström av denne avböjts såsom oförenligt med statsministerämbetet [1]. Missmodig över stiftsdelningsfrågan och bekymrad av enskilda förhållanden — särskilt efter sin utnämning d. 11 mars till biskop i Lund ävensom till följd av sin frände och vän teol. d:r J. C. Brings dödliga sjukdom — ämnade Billing avsäga sig sin plats i statsutskottet [2, 3], men torde förmåtts att avstå, då utskottets arbeten vid denna tidpunkt redan voro avslutade och avsägelsen följaktligen hade blivit en tom demonstration.

* *

1898 års riksdag

Om detta års riksdag och mitt deltagande i dess arbete skall jag anteckna mycket litet. Den hade ej många särskildt intresse väckande tilldragelser och var i allmänhet lugnt och jemnt framlöpande. Genom A. P. Danielssons död förlorade landtmännen sin despotiske ledare, och han fick ej någon efterträdare. Lantmannapartiet ledde sig sjelf i gamla fåror, och de mera betydande ledamöterna samregerade. Utan någon eclat men dock i någon mån synbart kunde väl märkas någon smula täflan mellan sagda ledamöter, men något väsentligare inflytande på sakernas gång märktes ej häraf.

Jag tror dock att de voro få, som saknade A. P. Danielsson. För sina kamrater var han temligen obehaglig genom sin despotism och för oss andra genom hela sin politiska personlighet. Han var en mycket begåfvad och äfven klok partiledare, men icke någon klar eller pålitlig person. Mera än de flesta leddes han af enskilda och lokalpatriotiska hänsyn. Konseqvens i de-

batt eller handling frågade han litet efter. Dessutom var han ganska rå. Men nog om denne bondchef.

Jag hade som vanligt mycket arbete såsom ordförande i 2:a utgiftsafdelningen. Dock föresatte jag mig och vidhöll föresatsen att mera än förut åt andra överlemna att i riksdagsplenium försvara utskottets utlåtande om 6:te hufvudtiteln. Från behandlingen af den 7:de hindrades jag genom den pågående biskopskonferensen.

Våra förslag rörande 8:de hufvudtiteln hade stor framgång i riksdagen. Det var i synnerhet 4 punkter å den som väckte min tillfredsställelse. Visserligen antog riksdagen ej utskottets utan konungens förslag om aflöning åt e. o. professorerna, men detta såg jag gerna. Utskottets hade varit bryggan, öfver hvilken det kongl. förslaget gick fram till seger.

Till min glädje lyckades det att bereda någon förbättring i lönevilkoren för läroverkens lärare. Jag hade knappt vågat hoppas detta, då man så många gånger kopplat denna lönefråga samman med skolorganisations- eller latinfrågan. Lärarna fingo ej hvad de önskat och med rätt begärt, men dock en förmån som en gång kommer alla till godo. Det kongl. förslaget hade dessutom sina ganska stora betänkligheter, särskildt synbara om man besinnar, att lärarne i framtiden skulle genom afgifter bidra till sin pensionering.

Stor var ej frågan, men det glädde mig att kunna bereda Westerås läroverk tillfälle till att utvidgas till fullständigt å den reala linjen. Ärendets föregående historia förbigår jag. Men sista skedet må omnämnas. I höstas ombestyrde jag, att till mig framfördes från Westerås stadsfullmäktige och en stor del af landstingets ledamöter en anhållan om åtgärd för att få realiserad den gamla och varma önskan, att Westerås läroverk måtte bli fullständigt å reallinjen. Domkapitlet ingick till Kongl. Maj:t med begäran om kongl. pro-

position till riksdagen. Sådan kom och bifölls i hufvudsak.

Prosten C. F. Pettersson väckte motion om 120,000 kr. anslag till att höja sådana komministrars aflöning, som ej hade 1,600 kr. i lön. Denna motion gjorde mig bekymmer. Den kunde ej utan vidare förordas, då ingen som helst utredning förelåg. — Att helt enkelt afstyrka den kunde och ville jag ej. Jag försökte göra en utredning om de sämst aflönade komministrarnas löner etc., men det var omöjligt. Slutligen stannade jag vid att föreslå ett afslag men med en motivering, som fastslog följande tre fakta: en del komministerlöner äro för små; de böra höjas innan nuvarande löneregleringsperiod går till ända; statsbidrag kan härtill påräknas. Till min glädje godkände först 2:a avdelningen, sedan statsutskottet och slutligen riksdagen denna motivering. Vederbörande voro dermed mycket belåtna.

Det stora sorgeämnet under riksdagen var för mig, att förslaget om Hernösands stifts delning utan sammanslagning af Kalmar och Wexiö stift återigen föll. Ju närmare frågans afgörande kom, desto bättre blefvo förhoppningarna om lycklig utgång. Statsminister Boström försäkrade mig, att nu skulle det gå bra. Detsamma gjorde de mäktigaste landtrepresentanterna. Den ene efter den andre gick öfver på jasidan. Hvarför föll frågan? Skulden härtill ligger på S. von Friesen och P. Waldenström. Mest nog på den senare. Denne har vid föregående riksdagar talat för saken. Landshöfding Husberg, som var dennas främste försvare i 2:a kammaren, hade, under förutsättning att Waldenström behöll sin förra ståndpunkt, bedt denne hjälpa till vid debatten. Härför hade W. svarat: jag tror ej, att jag uppträder denna gång. Ej på ringaste sätt hade han antydtt, att han ändrat ståndpunkt. Men så uppträdde han energiskt emot. Såsom skäl anförde han de sista

tidernas strider i dopfrågan. — Denna gång var det W:s opålitlighet, som förstörde saken. På samma sätt som i fjor A. P. Danielssons. Om denne har jag nu hört närmare notiser af Kalmarrepresentanter, som han i fjor öfvertalade att rösta: nej. När han, mot deras invändningar, förmådde dem härtill, så lofvade han dem att förslaget skulle beviljas vid denna riksdag. Man har äfven berättat för mig, att D:s plan var att med stift-delningsfrågan förbinda frågan om ett anslag å 150,000 kr. för en jernväg på Öland. Skön pojke!

Jag blef mycket misslynt på O. Larsson och S. v. Friesen, mina kamrater i 2:a afdelningen, därför att de nu återigen och den senare med stor energie uppträdde såsom motståndare i plenum, yrkande såsom vilkor sammanslagning af 2 stift. Detta hade till följd, att jag genom en demonstrativ tystnad vid närmaste afdelnings-sammanträde lät dem märka mitt missnöje och förklarade, att jag ej härefter ville deltaga i riksdagens statsutskotts arbete. Jag har således nu utgått ur statsutskottet. Längre nog har jag fördragit samarbete med S. v. Friesen, men nu orkar jag ej detta mera. Han är en mycket skicklig riksdagsman, men han är alltigenom en kallt beräknande politiker. För att segra i en votering i 2:a kammaren låter han orättfärdighet ske. För honom synes intet vara jämförligt i vikt och värde med hans politiska ställning.

Den förändring, som inträdt i min embetsställning genom min utnämning till biskop i Lunds stift, kunde nog ha motiverat för mig, att lemna statsutskottet med dess trängna arbete. Men detta hade nog ej skett nu, om ej denna stiftsfrågas olyckliga utgång hade tillkommit. Många gånger förut har jag, såsom nog nämnts i äldre anteckningar, tänkt gå ut ur statsutskottet, men då mitt inflytande i riksdagen härigenom skulle minskas, har jag varit tveksam huru jag borde göra. De ökade göromå-

len i det nya, stora stiftet väga ej litet. Deremot står, att jag kanske mera kan gagna universitet, läroverk och kyrka genom inflytande i statsutskottet. Mitt utträdande beklagades från flera håll.

De ärenden, hvarom nu nämts, voro de, som mest intresserade mig personligen under årets riksdag. Naturligtvis ansåg jag mig böra uppträda i en del andra frågor; men ingen af dessa hade något större intresse. Jag tänker dock ej härvid på arbetarförsäkringsfrågan. Såsom vid föregående tillfällen uppträdde jag äfven i år för det kongl. förslaget men ej med någon större energie. Detta dels därför, att det i förväg var afgjort, att det kongl. förslaget skulle förkastas i 1:a kammaren, och dels därför att mina betänkligheter vid ärendets omfattande framtidskonsequenser vuxit år för år. Nu torde förslag om *tvångsförsäkr*an vara för alltid eller åtminstone för lång tid jordadt.

Riksdagens brännande fråga var förslaget om jernvägen Gellivare-Ofoten. Agitationen å ömse sidor hade uppjagat stämningen för att ej säga passionerna högt. Jag var närvarande vid åtskilliga förberedande öfverläggningar, men jag deltog så godt som intet i diskussionen, utan blott kort och godt tillkännagaf min mening. Det blef redan temligen snart känt, att regeringen gjorde frågan till kabinetsfråga. Ehuru jag enskildt och i förtroende talade med de mest betydande motståndarna om saken, kunde jag dock icke komma till klarhet öfver hvad det innerst och egentligen var, som framkallade det skarpa motståndet och upprörde sinnena så djupt. Att man ej önskade en ministërförändring tror jag mig kunna försäkra. Omigen och omigen försäkrade man, att man ej tänkte på en farlig konkurrens för mellersta Sveriges jernhandtering. Det tyckes, som om verkligen tanken på och förhoppningen om att kunna få jernförädlingsverk på svenska sidan i stället

för på norska vore ledande motiv för motståndet. Så ansåg man, att tider kunde komma, då man i mellersta Sverige skulle för blandning etc. behöfva Norrbottensmalmer och fruktade för stor utförsel. Afvoghet mot Norge spelade också in. Talet om försvarsåtgärders kombinerande med jernvägsbyggandet tror jag deremot hafva varit snarast ett politiskt diskussionsskäl. Några funnos, som menade, att Norrbottensmalmerna voro så svårsmältbara, att de ej skulle kunna exploateras. Tillräcklig visshet i motsatt riktning funnes åtminstone icke. Klart är, att om denna farhåga är grundad, hela företaget är misslyckadt.

Mitt arbete under riksdagen var mycket strängt. Till det egentliga riksdagsarbetet kommo under Januari och Februari arbete dels i mina komitéer och dels till biskopskonferensens förberedande och utförande. Emellanåt kom arbetet att bli nästan för ansträngande. Öfver senare delen af riksdagstiden breddes en djup vemodsslöja genom min käre Johan Brings sjukdom. Jag vill ej här tala om, huru mycket jag och hela landet förlora genom hans bortgång. Blott om betydelsen häraf för mig såsom riksdagsman. Den är mycket stor, ty derigenom förlorar jag mitt lugna och fridfulla riksdagshem, hvilket mera än det mesta bidragit till, att jag kunnat uthärda riksdagslifvet, utan att såsom jag hoppas, taga skada till själ och kropp. Jag tviflar, att jag, när detta hem upplösts, länge kan förbli riksdagsman, såvida jag ej kan taga familjen med till Stockholm. Framtiden får visa, hvad den bär i sitt sköte.

Jag vill nu blott tillägga, att jag under riksdagen var föremål för minst lika stor vänlighet som förr af höga och låga.

Ett af mina sista göromål under riksdagstiden var att söka förmå statsrådet Gilljam att qvarstanna som statsråd och vid nästa riksdag framlägga ett skolför-

slag med tillmötesgående af yrkandet på s. k. medborgerlig bildning men med räddande af den lärda skolan så vidt möjligt är. Mina bemödanden misslyckades. G. vill bestämdt afgå med det snaraste. Hans efterträdare? På till mig ställda vinkar har jag svarat bestämdt nej. Biskopsembete bör ej stå vakant. För statsministern föreslog jag landshöfding Husberg, men Boström syntes ej vara böjd härför, som jag tyckte mig förstå af rent personliga skäl. Jag bad Boström tänka på kyrkan vid val af person. Han lofvade detta och sade sig skola rådgöra med mig, innan ärendet afgjordes.

Westerås den 23 Maj 1898.

Gottfrid Billing.

Tillägg. I början af Juni kallades jag till Stockholm genom telegram från statsministern. Då anmodades jag om att blifva ecklesiastikminister. Jag afslog naturligtvis bestämdt anbudet. Innan jag reste till Stockholm, hade jag sökt göra mig reda för, hvilka jag möjligtvis skulle vilja föreslå till Gilljams efterträdare. Bland dem var justitierådet N. Claëson. När Boström fann, att jag var obeveklig, vände han talet på hvem man borde nu anmoda. Han hade tänkt på Claëson och frågade om min mening samt blef belåten, när jag omtalade, att äfven jag tänkt föreslå C. — C. tvekade väl något, men förklarade sig snart villig. Jag hoppas, att han skall bli bra. Han är ej på något sätt briljant eller öfverlägsen, men han är snäll, kyrklig, arbetsam och har såsom f. d. expeditionschef i ecklesiastikdepartementet haft godt tillfälle till att sätta sig in i till detta hörande ärenden.

G. Bg.

[1] G. B. till F. B.

S:m $\frac{5}{5}$ 98.

— — — — —
Mycket svårt komma till reda i kanslersfrågan. Nu tyckes det, som om man till sist skulle få stanna vid Gilljam, under förutsättning att han afgår. — Under uns: i går hade Boström och jag ett samtal, deri jag uttalade önskvärdheten af G:s qvarstannande för att vid nästa riksdag lägga fram skolförslag. B. ville gerna detta men trodde ej möjligt öfvertala G. — Så bad jag, att efterträdarens utseende må ske med hänsyn till kyrkans önsknings och bästa. Han frågade då, om ej jag sjelf — hvarpå jag svarade bestämdt afvisande och nämmande annat namn. Han lofvade ej taga någon utan att ha rådgjort med mig.
— — — — —

[2] G. B. till F. B.

S:m $\frac{7}{5}$ 98.

Olycklig utgång i stiftsfrågan. Waldenström, som plägar tala för, uppträdde nu emot, hvilket nog betydde mycket. Antagligen en följd af dopstriden.

Jag hvarken vill eller orkar reflektera i bref. — —
Nu gitter jag ej gå i riksdagshuset mera. — —

[3] G. B. till F. B.

S:m $\frac{10}{5}$ 98.

— — — — —
Jag skall, ty jag måste det, nu gå till först utskott och så riksdag. Det är min mening att i dag säga för

alltid farväl till statsutskottet. Hernösandsfrågan, flyttningen till Lund och Johans bortgång äro de bevekande faktorerna. — —

[4] G. F. Gilljam till G. B.

Stockholm den 11 Juni 1898.

Min gode Broder!

— — — — —

Med några ord vill jag nu besvara dina båda bref. Anledningen, hvarför jag ej ännu föredragit din underdåniga ansökan om befrielse från ledamotskapet i prestlöneregleringskomitéen, är den, att en efterträdare på samma gång bör anskaffas efter A. P. Danielsson, och i den punkten råder ännu någon tvekan och meningskiljaktighet. Huru mycket jag än för komitéarbetets goda resultat skulle hafva önskat, att du qvarstadnat såsom ledamot, kan jag naturligtvis, sedan du anfört dina giltiga skäl för entledigande, icke annat än, i hvad på mig ankommer, understödja din ansökan. Biskop Lindström torde då efter all sannolikhet blifva din efterträdare.

Biskop Johanssons hitkomst var, som man väl kan förstå, närmast föranledd af hans önskan att efterhöra och få veta, huru landet ligger i frågan om Hernösands stifts delning. Det enda svar, jag under förhandenvarande förhållanden kunde gifva honom, var, att *jag* icke ämnade föreslå Kongl. Maj:t att för kyrkomötet framlägga något förslag om sammanslagning af Kalmar och Wexiö stift. Den tonvigt, jag lade på det understrukna ordet, lär efter hvad jag hört af både Statsministern och Husberg, hos honom hafva framkallat den uppfattning, att jag inom den närmaste tiden ämnade afgå. Du vet, att vi båda i denna fråga hafva samma uppfattning såvidt

angår behöfligheten af en stiftssammanslagning, och det kännes lätt att icke vidare behöfva plågas af funderingar, huru man skall kunna komma ur den nuvarande bedröfliga ställningen, men jag anser mig för din räkning böra tillägga, att Hernösands stift *måste* delas, och du får därför icke slå dig till ro med blott den negativa föresatsen att motarbeta Kalmar stifts uppgående i Wexiö stift. Du har sålunda, efter min uppfattning, orätt i ditt påstående: »hellre må då Hernösand förblifva odeladt».

Ditt samtal med Statsministern är mig till sitt innehåll bekant. Jag hann i går också få höra, att Statsministern också satt sig i förbindelse med näste man, att han af honom ännu icke fått något bestämdt svar, men att förhoppning syntes föreligga, att svaret skulle blifva jakande. Quod bonum, felix, faustumque sit! En aktningstvård, kunnig och erfaren man får i hvarje fall kyrkan och skolan då till sin representant i regeringen.

Din alltid tillgifne
G. F. Gilljam.

[5] N. Claëson till G. B.

Stockholm den 25 juni 1898.

Högtärade Broder!

För Ditt utmärkt vänliga bref beder jag att härmed få aflägga de hjärtligaste tacksägelser.

Du inser nog lätt hvilka många och stora betänkligheter, jag haft att öfvervinna, förrän jag kunde bejaka den till mig ställda uppfordran att blifva ecklesiastikminister. Under 1880-talet stod jag ju den posten tillräckligt nära för att se, huru den var tung, svårskött,

otacksam äfven för personer med rikaste och mångsidigaste begåfning. Hvarför skulle då jag med min ganska tomma påse intaga den platsen? Efter en under bön och vända genomvakad natt började jag dock inse, att det var min enkla skyldighet att släppa mitt kära domare-embete, när H. Maj:t Konungen fordrade sådant, och söka fullgöra den tjänst, Han af mig kräde på annat håll. Då min betänketid var till ända, ställde jag mig därför till Konungens förfogande.

Redan vid början af de förhandlingar, Excellensen Boström hade med mig, omnämnde han för att stärka mitt mod, att Du kort förut antydt, att jag skulle vara användbar till embetet. Jag tackar Dig för detta förtroende, hvilket bekräftas af Ditt bref. Mätte Du icke hafva alltför mycket misstagit Dig!

Från ungdomen, ja barnaåren varmt tillgifven vår svenska kyrka skall det för mig vara innerligen kärt, om jag kan vara henne till något gagn. Med vänskap, välvilja och förtroende går jag Dig samt öfriga biskopar och kyrkans män till möte, under förhoppning att kunna genom mitt handlingssätt förvärfva aktning och förtroende från deras sida tillbaka.

Mycket tacksam är jag, ifall jag städse kan våga påräkna Dina mogna råd och Din skarpsynta kritik, som äfven är så värdefull.

Din tillgifne vän
Nils Claëson

[6] G. F. Gilljam.

Nyboda 26 Juni 1898.

Min gode broder!

Hjertligaste tack för ditt vänliga bref! Ett erkännande från din sida är mig synnerligen dyrbart, ty, så-

som du sjelf säger, ingen utanför statsrådet har i så hög grad, som du, haft tillfälle att följa mig under min statsrådstid. Detta gäller särskildt åttonde hufvudtitelns riksdagsframställningar. Genom dessa anser jag mig sjelf hafva grundade anspråk på tacksamhet från ganska många håll, men å andra sidan vet du, att jag för de der skördade framgångarna anser mig stå i en oförgätlig tacksamhetsskuld till dig, som från utskottsafdelningen till kammaren hållit dem i rätta spåret och med lika mycken skicklighet som intresse fört dem fram till sitt mål.

Ur det politiska samarbetet har efterhand mellan oss uppstått ett personligt vänskapsförhållande, som åtminstone jag räknar för ett af mina dyrbaraste minnen från de sista åren. Tack! Lef väl!

Din tillgifne vän
G. F. Gilljam.

BISKOPSKONFERENSEN 1898

För stridigheterna om lekmannadopet 1897—98 och för den med anledning härav hållna biskopskonferensen redogör Billing med sådan utförlighet, att särskilda upplysningar äro överflödiga. I hans anteckningar ingå ytterst kortfattade notiser om de olika deltagarnas yttranden under konferensen (d. 17 o. 18 febr.). Då redogörelsen i övrigt lämnar klarhet över ståndpunkterna, och då notiserna i deras starkt hopträngda form äro ganska svårförståbara, har detta parti förbigåtts vid tryckningen.

* *

Biskopskonferensen 1898

Om denna konferens kommer antagligen i framtiden åtskilligt att skrivas. Då jag vågar påstå, att ingen har så god reda som jag på interiörerna vid denna konferens, så väl i fråga om dess beslutande som beträffande dess förhandlingar, anser jag mig böra anteckna något om densamma.

Det kongl. cirkuläret af d. 13 Juni 1896, hvilket åstadkom så mycken oro, tillkom på följande sätt. Utom det att en stor olikhet rådde bland svenska presterskapet i fråga om anteckning utaf af lekman förrättade dop, hade en petition undertecknad af som jag tror ett par tusen frireligiösa inkommit till konungen. Man

begärde föreskrift om viss anteckning af sådana dop. Öfver år har denna petition legat obesvarad. Ecklesiastikministern Gilljam hade upprepade gånger frågat mig, huru jag ansåge att den borde besvaras. Jag hade tillrådt att låta den bli obesvarad och sjelfdö. Men i alla händelser qvarstod den stora oegentligheten, att i en så viktig fråga afgörandet om kyrkans ställning till lekmannadopet var öfverlemnadt åt de enskilda prester-nas eget bepröfvande och godtycke. En stor ojemnhet förelåg, om än, i öfverensstämmelse med 1883 års kyrkomötes uttalande, de flesta prester i landet torde ha antecknat sådana dop och sedan vid barnens konfirmation kyrkligt bekräftat dem.

Så hände sig, att under ett plenum vid 1896 års riksdag biskop Martin Johansson begärde ett samtal med mig. Han berättade, att P. Waldenström hotat med att i 2:a kammaren göra en interpellation, om ej svar på de frireligiöses petition erhöles. Naturligtvis var det önskvärdt att afböja en dylik interpellation med ty åtföljande diskussion om dopet i 2:a kammaren. Därför hade Johansson och ärkebiskop Sundberg tillsammans utarbetat ett förslag till cirkulär. Och det var detta, som Johansson nu ville underställa min pröfning med fråga, om jag hade något emot utsändandet af ett sådant. Som förut var jag ej böjd för saken men, på grund af situationen, ville jag dock ej motsätta mig saken. Cirkuläret förelåg i dubbel redaktion, den negativa, som sedan utgafs, och en positiv med bestämd föreskrift att göra anteckningen: »döpt af lekman». Jag ansåg mig af skäl, som här nedan skola nämnas, böra gifva företräde åt den negativa formen.

Derefter förevisades förslaget för biskop Rodhe, som ej hade något att invända. Äfven för biskop Lindström, som kommit till Stockholm, förevisades det; och ej heller han hade något emot dess utfärdande. Vid ett möte

hos Gilljam mellan Johansson, Rodhe och mig bestämde vi oss för den negativa formen. Detta dels därför, att den stämplade lekmannadöpet såsom något olagligt och orätt, och dels därför att den ansågs vara lugnande och mera tilltalande för dem, som voro mest ovilliga att gifva något erkännande åt lekmannadöpet.

Cirkuläret, som stödde sig på en ganska allmän praxis inom kyrkan, afsåg att åstadkomma enhet i kyrkoboks-anteckning, och man hoppades att genom det vinna ett modus vivendi i förhållande till de frireligiöse samt att undkomma ledsamma diskussioner inte blott i riksdag utan äfven i kyrkomöte. Detta så mycket hellre, som lekmannadöpet upphört att vara modernt bland de frireligiöse. Så hoppades man ock, att det nu skulle upphöra, om presterskapet på ett förståndigt sätt begagnade sig af cirkuläret och den deri gifna möjligheten och anvisningen till ingripande i kyrkotuktswäg.

Till att begynna med väckte cirkuläret ej någon synnerlig uppmärksamhet. Annorlunda blef det senare. Den, som först gaf åt detsamma en annan tolkning än regeringen åsyftat, var kyrkoherden Lövgren i Gefle, som menade, att det ej ålade skyldighet att i vissa fall göra anteckningen »döpt af lekman» utan endast medgäfvit tillåtelse att göra en sådan anteckning, eller med andra ord att det innehölle ett begränsadt förbud att ej göra anteckningen. På basen af denna tolkning handlade han, nekade i visst fall att göra anteckningen och blef åtalad inför Upsala domkapitel.

Nu var striden begynt och några omständigheter bidro till att uppelda den. I Hernösand hölls 1897 prestmöte, hvarvid biskop Johansson förklarade att genom anteckningen: »döpt af lekman» (och således genom cirkuläret) var afgjort, att det sålunda antecknade lekmannadöpet vore att anse såsom ett sakrament.

Ungefär samtidigt hölls prestmöte i Strengnäs. Der

ställde sig biskop Ullman på en alldeles motsatt dogmatisk ståndpunkt och fränkände lekdopet sakramental betydelse samt manade sitt presterskap att *icke* göra anteckningen: »döpt af lekman».

Så resolverade Upsala domkapitlet i Lövgrenska målet, dervid ställande sig på samma ståndpunkt som L. i fråga om tolkningen af cirkuläret. Detta kunde sägas vara oväntadt, då ärkebiskopen varit med om cirkulärets författande. När Upsala domkapitels resolution öfverklagades, resolverade konungen, att L. ålades göra anteckningen: »döpt af lekman». Och det kungliga utslaget var ej, såsom jag tillrådt, affattadt i resonerande och förklarande form utan blott kategoriskt befallande. Jag hade tillrådt, att det skulle åtföljts af en förklaring, att anteckningen: »döpt af lekman» endast innebure en kyrkoboksanteckning och ej på något sätt afgjorde något om handlingens sakramentala och kyrkorättsliga betydelse. En sådan uppfattning af cirkulärets betydelse hade jag uttalat i en artikel uti Kyrkl. Tidskrift mot slutet af 1896; och denna exeges hade genom bref från statsrådet Gilljam i alla afseenden godkänts.

Emellertid stodo nu tolkningar mot tolkningar. Frågan var i hög grad vigtig och ömtålig och sinnena upprörda. Vid ett missionsmöte i Stockholm, jag tror i Augusti 1897, beslöto några att sätta i gång en petition till konungen om att om ej upphäfva cirkuläret så dock gifva en förklaring åt detta, så att presterna ej skulle åläggas att såsom sakramentala handlingar anteckna lekm.dop.

För att lugna sinnena och för att gifva åt cirkuläret en i någon mån auktoritativ tolkning beslöto biskoparna Lindström och Rodhe samt jag att till våra stifts presterskap utfärda lika lydande herdabrev, i hvilka skulle förklaras, att cirkuläret endast afsåge o. ordnade en kyrkoboksanteckningsfråga, och gifvas råd om, huru pre-

sterna borde gå till väga vid cirkulärets användning. Vi kunde göra detta, då vid ett biskoparnas möte hos statsrådet Gilljam denne gifvit oss regeringens tolkning af och mening med cirkuläret. Jag författade ett förslag till herdabrefven, och Lindström och jag utfärdade våra ordagrant lika lydande, Rodhe förkortade sitt i någon mån, men meningen blef densamma. Innan mitt herdabref, som utkom först, utsändes, meddelade jag det åt biskoparna — utom Johansson och Rundgren, hvilkas mening var mig känd såsom gående åt i viss mån annat håll, och Flensburg, som redan då var döds-sjuk. Biskoparna Charleville och Sjöbring ställde sig på samma ståndpunkt som jag och skrefvo i den riktningen till sina prester. Men nu var petitionen, undertecknad af professorer i Upsala och Lund samt några andra prestmän, utfärdad och sänd till alla landets kontr-prostar med maning att delgifva presterna densamma. Och så begynte ett skrifveri i tidningarna och ett agiterande bland prester, hvartill maken bland dem aldrig synts under min tid. Sinnena sattes i den häftigaste rörelse för att ej säga lidelse. Jag vill ej närmare inlåta mig på den uppkomna tidningspolemiken. Denna, som kan läsas t. ex. i *Ecklesiastik-tidning* och *Vårt Lands bilaga »Kyrka och Skola»*, var i hög grad obehaglig och tillsatt med ej litet köttsligt väsende. För min del skref jag ej ett enda ord.

Agitationen lyckades väl. 1,700 namn undertecknades. Mycket olika mening inlades vid undertecknandet, men i allmänhet kan väl sägas, att presterna ansågo att frågan gällde dels sjelfva dopsakramentet och dels hela den kyrkliga embetsförvaltningen. En dogmatisk teori utvecklades af innehåll, att lek.dopet ej kunde ha någon sakramenterlig betydelse. Stödet för detta påstående hemtades dels från att handlingen ej utförts af embetets innehafvare, och dels, när detta ansågs smaka

väl mycket af romerskt väsende, från att den ej utförts inom ett kyrkligt organiseradt samfund. — Men hvad som torde mera än annat hafva bidragit till petitionens framgång var, att i denna fick man ge uttryck åt sin trötthet på och förtrytelse mot de frireligiöse. Dessa hafva länge hårdt pröfvat svenska presters tålmod; nu var detta slut och man kände lust att ge luft åt sin magasinerade misslynthet. Egendomligt var, att de ifrigaste bland petitionärerna voro ofta att söka bland de prester, som förut och annars t. ex. i fråga om lekmannapredikan gått de frireligiöse mest till möte.

Hvad som äfven bidrog till att befrämja agitationen var, att de frireligiöse med Waldenström i spetsen triumferade och gäfvo åt det kongl. cirkuläret samma falska tolkning, som de oroade presterna med Ullman och Lövgren i spetsen.

En omständighet, som också fick någon betydelse, var att konungen, oförsiktigt nog, vid enskilda tillfällen t. ex. vid presters uppvaktning gifvit stränga uttryck åt sitt missnöje med petitionen och dess tillskyndare.

Hade presterna från början gifvit cirkuläret den tolkning, som jag försökte anvisa och som var den af regeringen menade, så hade derigenom skälet till de frireligiöses triumferande undanryckts och kyrkan mot dem stått fastare. Hade de dessutom begagnat det genom cirkuläret gifna tillfället till kyrkotukts utövande, hade något positivt varit vunnet. Mycket oförståndigt gjorde de nu, då de med sin opposition gäfvo stöd åt de frireligiöses falska exeges och räckte dem ett eftersökt agitationsmedel. Marknaden var för de frireligiöse flau, lekmanнадöpanDET stod ej i kurs — hvad skulle de, som lefva på agitation, nu gripa till? Presterna kommo dem till hjälp och skadade den kyrkliga situationen. LekmanнадöpanDET tog åtminstone för ögonblicket ny fart. Presters artiklar i tidningar gäfvo berättigade an-

ledningar till angrepp, ty man gick ofta vid sidan af vår lutherska tro och kom med påståenden, som smakade starkt dels af romerskt och dels af reformert väsende, då man å ena sidan gjorde dopets sakramentala betydelse beroende af embetet och å andra sidan af att det var förrättadt inom ett lagligt (här genom dissenterlagen) organiseradt samfund.

Ända till jul fortsattes striden och agitationen. När i januari petitionen inlemnades till konungen, höll statsrådet Gilljam till framlemnarna ett kort tal. Detta var enligt min mening bra, men det missförstods och miss-tolkades, hvilket ej var underligt, då han och åhörarne utgingo från olika tolkning af Junicirkuläret. Nu upplågade striden ånyo. Tidningsartiklarna blefvo allt häftigare. Man beslöt nu att förmå de prester, som ej undertecknat petitionen, att underteckna en skrifvelse till ärkebiskopen, att han måtte försöka ställa till rätta. Jag tror mig veta, att ärkebiskopen i förväg godkänt denna åtgärd, ehuru han ej varit med om eller gillade den motivering, som utsändes för att skaffa underskrifter, och hvilken synnerligen förtretade konungen, därför att i den sades, att sv. kyrkan ej varit i så farlig belägenhet sedan Johan III:s och Sigismunds dagar. Denna sista skrifvelse sändes i särskildt bref till hvarje prest, som ej undertecknat petitionen, och fick många underskrifter, därför att vädjan till ärkebiskopen ansågs såsom oskyldig.

Så stod nu frågan. Situationen var synnerligen spänd och allvarlig. Den tilldrog sig hela svenska allmänhetens uppmärksamhet. Huru skulle svårigheten kunna lösas? Pressen var full af mer eller mindre hetsiga artiklar.

Vanliga gången skulle vara att sända petitionen till domkapitlens hörande. Denna åtgärd ansåg jag mycket betänkelig, då yttrandena skulle komma att gå i mycket

olika riktningar. Jag ansåg ej nödigt höra domkapitlen, då dessa ej hörts öfver Junicirkuläret. Bättre resultat hoppades jag af en biskopskonferens, ehuru äfven den innebar sin fara, om biskoparna ej kunde enas, hvilket ju var antagligt.

Då kallades jag en dag privat till konungen. Inför honom och drottningen fick jag under mera än en timme redogöra för stridsfrågan, situationen m. m. När jag slutat, föreslog jag för konungen sammankallandet af en biskopskonferens. Detta vore en alldeles ny åtgärd, då en dylik konferens mig veterligen aldrig hållits i Sverige. Till min stora glädje var konungen så god att strax acceptera mitt förslag. Han lofvade att tala med sitt statsråd om saken och att låta mig vara närvarande om så behöfdes. Detta samtal hölls någon dag mellan den 15 och 23 Januari.

Sedan talade jag med Gilljam om saken. Han hade visserligen någon betänklighet vid att gå förbi domkapitlen, men lemnade snart denna och var strax villig att understödja mitt förslag. Blott var han orolig öfver, huruvida biskoparna skulle kunna enas. Dertill hade han goda grunder, då man tänkte på motsatsen t. ex. mellan Johansson och Ullman. Han frågade mig, om jag kunde garantera enighet, hvilket jag naturligtvis ej kunde; och när jag sade, att jag hoppades godt, menade han detta vara optimism.

Sedermera talade statsminister Boström med mig om saken, och äfven han var snäll att vilja understödja mitt förslag.

Så blev konferensen beslutad och dagen för dess sammanträdande bestämd till den 17 Febr. Först sedan detta redan var gjort, skref ärkebiskopen till Gilljam om en biskopskonferens och fick svaret, att en sådan var påtänkt. Jag nämner detta därför, att i tidningarna sagts, att det var ärkebiskopen som genomdrifvit kon

ferensens sammankallande trots motstånd. Detta var en af de många osanningarna, som i stora mängder spriddes i dessa dagar och genom hvilka beröm och tadel högst orättvist fördelades.

I den konselj, der konferensen beslöts, gjorde Gilljam en längre framställning af ärendets historia och innebörd. En och annan har misstänkt, att jag skulle hafva författat detta uttalande. Gerna skulle jag vilja hafva varit författaren, ty framställningen är i hög grad utmärkt. Men den är Gilljams egen. Innan den föredrogs inför konungen, hade såväl statsministern som jag läst den. Jag ombads att vid den göra de anmärkningar och förslag till rättelse, som jag ansåge önskvärda. Jag gjorde så. De flesta af mina anmärkningar, hvilka alla afsågo blott ännu större klarhet i uttryck och form men icke i sak, och hvilka därför voro mycket obetydliga, accepterades men hafva ej i ringaste mån någon betydelse. Äfven statsministern lät mig i förväg höra hans diktamen.

Sedan Gilljams diktamen och konferensens samman kallande lästs i Posttidningen af den 4 Febr., blef stämningen något lugnare, ehuru visst icke bittra tidningsartiklar uteblefvo. Särskildt yrkade man på Gilljams afgång ur ministèren.

Några dagar före konferensens sammanträdande begärde statsministern, som skulle åtfölja konungen till Norge, ett samtal med mig. Situationen hade nu tillspetsat sig till en politisk krisfråga. Statsministern ville närmast tala med mig härom. Han tillkännagaf, att hela statsrådet stod solidariskt med Gilljam, och att det ej kom i fråga att Gilljam afginge utan att hela statsrådet följde med. (I samma dagar sade civilministern v. Krusenstierna till mig: »det hade jag ej trott, att jag kanske skull komma att afgå för ett dopcirkulär».) Då jag bad statsministern tala med ärkebiskopen

om saken, sade han, att han ej kunde detta, då han skulle resa till Norge, men tillade, att, om jag funne hans närvaro önskvärd och telefonerade till honom, han strax skulle resa till Stockholm. Derefter talade vi om konferensen och han frågade, om jag hoppades kunna åstadkomma enigt beslut. Jag svarade, att jag naturligtvis ej kunde vara viss härom, men att jag hoppades godt, då jag visste, att biskoparna voro fromma och förståndiga män. Jag redogjorde så på hans fråga för hvad jag önskade och ämnade föreslå konferensen. För detta behöfver jag ej här redogöra, då det återfinnes helt och oförändradt uti konferensens beslut. Detta blef nemligen just, hvad jag vid detta samtal framlade för statsministern och förut framställt för Gilljam och hvarom jag fått någorlunda försäkran, att det ej skulle stöta på allvarligt motstånd i regeringen. Visserligen undrade statsministern, om det ej innebure en »retirad» för Gilljam, men då jag visade, att det var uttryck för, hvad denne alltid menat med cirkuläret, lät Boström sig nöja.

Jag skall ej redogöra för alla de samtal m. m., jag i förväg med afseende på lek.dop-frågan och sedan biskopskonferensen haft med höga vederbörande och andra. Man talade ej om stort annat i de mest olika kretsar. Detta upptog mycket af min tid och det mesta af mina tankar under riksdagens början. I allmänhet ansåg man mig nog alltför optimistisk, men jag var i djupet och i det hela ganska lugn. Jag var viss om, att jag hade rätten på min sida. Detta uteslöt dock icke, att jag kände situationen högst allvarlig, och det var med högtidliga känslor, jag motsåg konferensens sammanträde. Huru upprörd sinnesstämningen blifvit bland prester kan ses deraf, att jag samma morgon, då jag skulle gå till konferensens öppnande, fick ett bref från en namngifven kyrkoherde i Dalarna, som kallade mig »kyrkans förrädare».

Dagen innan konferensen sammanträdde, hade Rodhe, Lindström och jag ett litet enskildt sammanträde. Dervid framlade jag för dem, hvad jag ansåg böra ske och hvad jag ämnade föreslå. Då de strax voro med mig eniga, var diskussion onödig och vi kommo blott öfverens att hålla fast vid hvad vi voro ense om.

Innan konferensen satte sig, uppvaktade den statsrådet Gilljam. Efter allt vad som förelupit, var det ej underligt, om stämningen härvid var temligen tryckt. Mycket sades ej, och endast officiellt. Min lugne vän Gilljam var mera nervös än jag nånsin annars sett honom, och jag, som så väl känner honom och haft så många enskilda samtal med honom i frågan, förstod huru orolig han kände ställningen. Strax efter uppvaktningen begynte konferensens förhandlingar i riddarhusdirektionens sessionsrum. Ärkebiskopen inledde den med några ord, från hvilka jag med tillfredsställelse blott vill anteckna, att han uttalade, att en förutsättning för besluten måste vara, att ej lek.dopet under alla omständigheter borde anses sakna sakramenterlig betydelse. — Efter anteckningar, gjorda under förhandlingarna, vill jag nu nämna något från dessa.

Redan vid konferensens öppnande framlade *Sundberg* följande förslag till beslut, tilläggande dock, att det blott var ett i hast nedkastadt förslag:

»Med upphäfvande af Cirk. af den 13 Juni 1896 förordnas härmed, att person inom svenska kyrkan, som antingen icke blifvit döpt eller blifvit döpt mot kyrkans ordning, skall i kyrkobok och å prestbetyg antecknas såsom icke döpt, intill dess han eller hon blifvit i öfverensstämmelse med svenska kyrkans ordning döpt eller mottagit dopbekräftelse, då sådan kan meddelas.»

Diskussionen var båda dagarna mycket allvarlig och liflig. All skärpa var ej utesluten, men i det hela var

tonen lugn och vänlig. Alla voro genomträngda af ärendets och situationens djupa allvar och af de vådliga följderna af misstag. Skarpaste motsatserna representerades af å ena sidan Johansson och å andra sidan Keijser och Ullman. Jag gjorde tjänst såsom medlande, understödd af Lindström, Rodhe och v. Scheele. Till att börja med var Charleville ej obenägen för Rundgrens uppfattning. Sundberg gick snart öfver till mitt förslag utan att hålla på sitt. Under dessa dagars diskussion kunde det väl emellanåt synas, som skulle enigheten (jag talar ej om Rundgren) gå sönder, men jag var dock hela tiden ganska lugn och viss om ett godt resultat. Allmän var ock tillfredsställelsen vid slutet af lördagens den 19 sammanträde, ehuru en vansklig sak återstod, nemligen motiveringen, om hvilken olika meningar och önsknningar yttrats.

Johansson och v. Scheele föreslogo, att åt mig skulle lemnas uppdraget att gifva förslag till den motiverande skrifvelsen. Jag begärde biträde af Lindström, som ock föreslagits af Keijser. Under eftermiddagen författade jag skrifvelsen och förelade den på söndagen för Lindström, som till alla delar godkände den. Gemensamt besökte vi sedan Sundberg och förevisade för honom vårt förslag, hvaremot han ej hade någon invändning, blott önskande att i ingressen skulle nämnas äfven den till honom från prester ankomna skrifvelsen, hvilken vi ej omtalat, derför att den ej delgifvits konferensen utan af Sundberg blott lemnats till statsrådet. Vi införde några ord om den, och för formens skull lemnades den åt konferensen på måndagen.

Lördag qväll telefonerade Gilljam till mig, sägande, att han ej kunde hålla tillbaka sin önskan att höra något från konferensen. Jag blef glad åt att per telefon höra, att han ej tycktes vara missbelåten. Söndagsmiddag besökte han mig och fick då läsa mitt skrifvel-

seförslag. Jag var ganska orolig öfver hvad han skulle säga och kände mig därför ganska väl till mods, då han för sin del ej hade något emot förslaget. Han menade, att någon annan i regeringen möjligen skulle hafva mera att invända.

Måndagen den 21 Febr.

Skrifvelseförslaget upplästes och tycktes göra ett godt intryck. Af Lindström och mig gjordes ett tillägg för att förebygga att formeln »icke af svenska kyrkan döpt» blefve använd om dem som döpts af luth.kyrka i fremmande land. Sundberg fäste uppmärksamheten härpå. Derpå ajournerades förhandlingarna någon timme för att skrifvelsen måtte skarpt nagelfaras. När detta skett, förklarade sig alla mycket belåtna med den. Blott ett par betydelselösa ordutbyten skedde. Charleville, som stått tveksam med tanke på reservation, lät till följe af motiveringen alla sina betänkligheter fara. Alla med undantag af Rundgren, hvilken dock egentligen i sak ej stort skilde sig, hade blifvit ense och tillfredsställesen var ganska djup och synbar.

Renskrifningen, som ej ansågs kunna anförtrös åt någon fremmande, då skrifvelsens innehåll borde tillsvidare hållas strängt hemligt och tidningarnas reporters öfverallt stodo spejande, öfverlemnades åt mitt bestyrande och verkställdes af min hustru.

Tisdagen den 22 underskrefs handlingen och öfverlemnades förseglad till regeringen.

Måndagen gaf Gilljam middag för konferensen. Han hade frågat mig till råds om han borde göra detta. Det kunde ju hända, att det blefve otrefligt för både den ena och andra parten. Jag tillrådde dock saken; och när konferensen kommit till så godt resultat, blef stämningen vid middagen mycket god. Derför att Sundberg förut, särskildt med anledning af dopstriden, fällt stränga ord om Gilljam, bad jag Sundberg vid midda-

gen säga honom några vänliga ord, hvilket han äfven gjorde på ett förträffligt sätt.

Måndag middag, sedan resultatet var vunnet, skref jag i konferensen ett bref till statsministern i Kristiania, då jag visste, att han var mycket intresserad för att höra, huru saken gått. Samma dags förmiddag uppvaktade konferensen prinsen-(regenten) Carl. Han bad mig qvarstanna bland annat för att af mig få höra något om konferensen för att telefonera eller skrifva derom till kungen i Kristiania. Och när jag samma dag på f. m. i ett ärende sökte Gilljam, stod han vid telefonen och hade ett samtal med konungen om konferensen.

Sedan skrifvelsen undertecknats, diskuterade vi några af mig uppsatta teser, som sammanhängde med lekdopfrågan. Härom är dock ej något värdt att anteckna.

Under konferensen och vid dess slut kändes och uttalades det, att det vore önskvärdt, om liknande eller mindre officiella biskopskonferenser kunde i framtiden hållas.

Så var den mycket omtalade och med spänd uppmärksamhet följda konferensen lyckligt, lyckligare än de flesta vågat hoppas, afslutad. Nu qvarstod frågan, huru dess beslut skulle behandlas af regeringen och hvad det skulle verka hos presterskapet och i församlingen. Äfven nu började man utkasta misstankar mot konungen och regeringen, separatisterna inlemnade en petition om att konferensens beslut ej måtte stadfästas. Det sades offentligen, att ärkebiskopen måst använda hela sin auktoritet för att genomdrifva stadfästelsen. Detta sista är ren dikt. Då jag i saken hade förhandling med konungen, statsministern och statsrådet Gilljam och slutligen ärkebiskopen, kan jag lemna fullt pålitligt besked.

Gilljam var från början fast besluten att tillråda

stadfästelse. Han visade mig i förväg koncept till det nya cirkulär, som han ämnade föreslå. Mot detta hade jag så mycket mindre något att erinra, som det fullt accepterade konferensens förslag, men i formelt afseende förbättrade och gjorde det klarare.

Statsministern sade sig visserligen hafva ansett det vara obehöfligt att ändra det gamla cirkuläret, och ansåg, att en förklaring i öfverensstämmelse med den af Gilljam vid väckandet af förslaget om konferensens sammankallande uti regeringen gifna vore tillfyllestgörande. Men han lofvade mig dock att ej tillråda konungen att följa denna hans mening. Sedan visade han mig sitt yttrande vid föredragningen af konferensens förslag inför konungen.

Till konungen kallades jag äfven i ett annat ärende. Utan något slags påtryck af mig förklarade konungen upprepade gånger kategoriskt, att han ville, att konferensens beslut skulle godkännas och att så skulle ske. — Några dagar senare visade han mig sitt eget dikta-
men, då ärendet föredrogs inför honom. Detta, som närmast var riktadt mot statsministerns anförande, var fullt klart och lojalt.

Allt prat om Waldenströms inflytande på konungen var tomt.

När ärkebiskopen sedan gjorde konungen besök, var ärendet redan i sak afgjort, och kungen och han utbytte endast vänlighet. Detta hörde jag af dem båda.

Alldeles visst är, att ingen har så god reda på hvad i detta ärende passerat allt ifrån början till slut i regeringskretsarna, ty jag hade förtroliga upprepade samtal med alla vederbörande. Derför kan och vill jag här afgifva det vittnesbördet, att såväl konungen som statsministern och Gilljam under hela tiden, fastän de voro upprörda af mycket som passerat, handlade alltigenom

lojalt och såsom goda vänner till vår svenska kyrka. Så mycket hellre bör detta försäkras, som de mest ihärdiga och orättvisa beskyllningar i tidningspressen och i samtal utkastades särskildt mot konungen och Gilljam. Dessa stå såsom en skam för vederbörande, så mycket ledsammare som dessa voro prestmän eller ville anses såsom vår kyrkas försvarare. Särskildt var Gilljam på det mest närgående sätt föremål för skamliga beskyllningar och hans ord och åtgöranden utsatta för förvridning. Härunder siktades nog ganska allmänt äfven på mig, som ansågs stå bakom Gilljam. Det är ej för att skryta jag gör det, men såsom enkel sanning vågar jag dock påstå, att inga på långt när gjort så mycket för att ställa till rätta som Gilljam och jag; och att då andra prisats för att ha åstadkommit goda resultat *emot* oss, så har det tvärtom varit vi, som tagit initiativen till och genomdrifvit dessa t. o. m. i viss mån mot dem, som sålunda prisats.

Redan beslutet att sammankalla biskopskonferensen verkade lugnande. De funnos, som ansågo dennas resultat ej skola få någon vidare lugnande inflytelse. Men alldeles märkvärdig är den stillhet, som efter konferensen inträdt. Såvidt man sport har tillfredsställelsen bland presterna varit allmän. All diskussion har afstannat. Man talar ingenstädes om saken. Äfven de separatistiska tidningarna ha förhållit sig temligen tysta. Att separatisterna dock ej glömt saken, visade Waldenström, då han, tvärt emot hvad han gjort vid föregående riksdagar, vid årets riksdag talade emot inrättandet af en ny biskopsstol i Luleå och motiverade detta med doppetitionen och dermed sammanhängande.

Hvad bör man nu döma om hela denna så passionerade strid om lekdopet? Ett någorlunda uttömmande svar på denna fråga skulle kräfvat en afhandling. Jag vill blott säga, att såsom i den ingick godt och ondt,

så bli följderna både goda och onda. Det var något godt, att Sveriges präster kunde enas i något, att de vaknade upp till motstånd mot separatismen, att de senterade nådemedelsförvaltningens betydelse. Men, oafsedt mycket köttsligt väsende i polemiken, måste det beklagas, att de visade sig mycket oklara och osäkra i vår lutherska doplära, vaggande både åt Rom och reformert håll, att de gjorde sig skyldiga till hänsynslös agitation, dermed gifvande ett mycket dåligt exempel m. m.

Sjelfva den reala svårigheten: huru man skall bedöma, pröfva och handla i förhållande till lekdopen, står kvar och torde hafva skärpts. Strider återstå nog. Om lekdöpadet kommer att minskas eller tilltaga lemna jag derhän. Jag har förut antydtt, huru jag ansett presterna till vår kyrkas bästa bort begagna 1896-cirkuläret. Hade de enigt gjort detta, anser jag, att vi befunnit oss i en bättre situation. Sådan som ställningen uppagiterats, var biskopskonferensens resultat det, efter min mening, bästa möjliga.

Många exempel kunna anföras på, huru dessa dopdiskussioner förbittrade och framkallade misstro till dem, som annars haft förtroende. Ett exempel på att detta dock stannade inom en viss gräns, och som väckte uppmärksamhet och tillfredsställelse på skilda håll, var biskopsvalet i Lund. Dopfrågan hade användts såsom ett skäl mot väljande af mig, som misstänktes och anklagades för att vara kanske tillskyndare och i alla händelser försvarare af regeringens åtgärder. Valet hölls under den heta stridens dagar och jag ansågs därför skola mista många röster. Utgången visade, att fruktan härför var i det hela alldeles obefogad. I utanför stående kretsar helsades detta såsom ett uttryck för, att stridens hetta dock ej utsläckt besinningen.

Ett tillägg vill jag göra. Under den häftiga striden spelade det kongl. utslaget i det s. k. Geflemålet en stor roll. I bref till Gilljam uttalade jag strax, att jag ej kunde gilla detta utslag. Man kunde säga, att kungen genom det pröfvat, hvilka de för sakramentet nödiga beståndsdelarna voro, och således afgjort en dogmatisk fråga, när han föreskref, att det ifrågavarande barnet skulle antecknas »döpt af lekman». Men förklaringen och försvaret för det kongl. utslaget låg deri, att konungen, såsom Gilljam i sitt långa anförande vid förslaget om konferensen utvecklade, med pröfningen »om de nödvändiga beståndsdelarna varit förhanden» aldrig menat annat än »om de kristliga formerna vid ett dop varit förhanden». Detta kunde naturligtvis konungen pröfva utan att öfverträda sin befogenhet. Men erkännas bör, att ordalagen i 1896 cirkulär på denna punkt voro mindre lyckligt valda och kunde för anleda och äfven ursäktas en misstolkning.

Och så slutar jag dessa anteckningar om kanske den märkligaste episoden i vår svenska kyrka under min tid. Till många reflexioner ger den anledning. Så ej minst den detaljen, att de, som hittills mest gynnat fri-religiöst väsende, nu uppträdde ofta med den största häftighet, ehuru döpan det ej annat är än en fullgången konsekvens af hvad de förut gynnat och understödt. Framtiden kommer att visa, om de på allvar vaknat upp till medvetande om *församlingens* betydelse och om värdet af kyrklig ordning.

Den, som i framtiden kommer att skriva svenska kyrkans historia under 1890-talet, skall nog stanna undrande inför denna dopstrid; och han skall kanske finna svårt att komma till rätta med åtskilligt. Kanske och troligen skall han med mera opartiskhet kunna bedöma hvad vi stå för nära för att klart öfverse; men må han förfara mycket kritiskt mot de många uppsatserna

i tidningspressen, ty dessa gjorde sig ofta skyldiga till mycken förvridning af motståndares eller förmenta motståndares åsigter och åtgörande.

Westerås den 17 Maj 1898.

Gottfrid Billing.

Det omstridda cirkuläret av d. 13 juni 1896 finnes i Svensk Författningssamling 1896 under n:r 38; cirkuläret av d. 18 mars 1898, varigenom det förra ändrades, ibm. 1898, n:r 16.

* *

K Y R K O M Ö T E T 1898

Vid kyrkomötet 1898, som sammanträdde den 10 september och åtskildes den 14 oktober, var ärkebiskop Sundberg av åldersskäl hindrad att aktivt deltaga. Vice ordförande vid närmast föregående kyrkomöten hade varit biskop Rundgren, men dels torde det ansetts mindre lämpligt att för ett så allvarligt krävande presidium förordna en man av hans år, dels hade han vid åtskilliga föregående tillfällen och senast vid biskopskonferensen 1898 kommit i mindre gott förhållande till flera av sina kolleger. Under sådana omständigheter nämndes Billing till vice ordförande, och han måste faktiskt leda alla mötets förhandlingar. [1].

Att Billing från ordförandestolen deltog i debatten om stiftsdelningsfrågan och därvid yttrade sig med betydande livlighet, framkallade då en del ganska tillskärpta anmärkningar i pressen.

* *

K y r k o m ö t e t 1898

Ej förrän i dag, den 16 Dec., har jag fått tillfälle till att skriva några ord om årets kyrkomöte. Då så pass lång tid förflutit, att det färska intrycket af detta möte temligen utplånats, och dertill kommer, att jag ej har mycket att om det säga, skulle jag snarast velat under-

låta att skriva något, om jag ej tyckte skäl vara att fortsätta anteckningarnas rad.

Redan innan jag kom till Stockholm hade bud från ärkebiskopen sökt mig, hvarför jag genast begaf mig till honom, då jag anländt till staden. Han var skral och orolig och trodde sig ej kunna öppna mötet, hvarför jag, som blifvit utsedd till v. ordförande, borde bereda mig på att göra det. Jag begärde och fick hans inledningstal och uppläste detta, gifvande tillkänna, huru med saken sig förhöll. Förhoppningen, att Sundberg skulle kunna deltaga i mötet, underhöllo han och jag nästan ända till det sista, och först 5 å 6 dagar före mötets slut tillkännagafs definitivt, att han var hindrad att komma till mötet från Upsala, dit han temligen snart begaf sig. [1] I mötets förhandlingar deltog han blott en stund den dagen, utskottsvalen höllos. Dessutom anförde han mötet vid dess uppvaktning hos konungen.

Följden häraf blef, att jag från början till slut måste fungera såsom ordförande. Detta var ganska tröttsamt då jag äfven hade annat att göra; och emellanåt kändes det riskabelt att vara ensam, då något förfall för mig skulle förhindra mötets arbete. Emellertid förekom lyckligtvis ej något sådant, utan mötet kunde gå sin gilla gång. Icke heller hade jag några olägenheter af min oerfarenhet såsom ordförande, detta isynnerhet på grund av den förträffliga hjälp, jag hade i goda råd af den utmärkte sekreteraren kanslirådet A. von Krusenstierna och f. d. statsrådet Ehrenheim.

Utskottslistorna uppgjordes hos Sundberg under samråd med Ehrenheim, M. Johansson och mig, och försigick detta fredligt, om än tanken på Hernösands stifts delningsfråga sökte göra sig gällande. Vi voro måna om, att lekmanadopsfrågan ej måtte förekomma vid mötet; och utan någon svårighet lyckades det att förhindra dess framdragande på motionsväg.

Det var isynnerhet två frågor, som gåfvo 1898 års möte dess utmärkande karaktär. Den ena var bibelöfversättningsfrågan och den andra stiftsdelningsspörsmålet. Den förra afvecklades synnerligen lätt och lyckligt. Alla voro ense om att med tacksamhet och glädje erkänna förträffligheten af Gamla Testamentets proföfversättning. Samtliga öfversättningskommitténs ledamöter voro medlemmar af kyrkomötet, och utan att någon enda röst deremot höjde sig, gafs åt öfversättningen det vitsord, som komiterade önskade få.

Den vid föregående kyrkomöten så brännande frågan om en slutlig revision af 1883 års öfversättning af Nya Testamentet afvecklades nu ganska lätt. Så godt som alla voro ense om, att en sådan revision behöfdes; och egentligen endast biskoparne Johansson och Rundgren opponerade sig mot, att den nu skulle beslutas. Dock får nog medgifvas, att den stora enigheten vid beslutet inom sig fördöljer en kanske ej ringa divergens i fråga om, huru omfattande denna revision behöfver och bör vara.

Utan jemförelse var stiftsdelningsfrågan mötets brännande spörsmål. Kring den rörde sig mest tankarna och beträffande den förehades en ganska stark agitation från isynnerhet Norrlänningarnas sida. Så från mötets första till dess ärendet en af de sista dagarne behandlades. Temligen snart under mötet utkom ett rykte, att statsminister Boström skulle hafva sagt, att regeringen ej komme att förelägga riksdagen frågan om Hernösands delning utan villkor af andras (Kalmar och Wexiö) sammanslagning. Detta gaf stark vind i Norrlänningarnas segel och verkade nedstämmande på oss andra. Jag ansåg, att Boström omöjligen kunde hafva sagt så. Visserligen visste jag, att Boström gerna önskade mötets medgifvande af, att Kalmar och Wexiö stift måtte sammanslås; men det var omöjligt, att han skulle hafva

kunnat tala om *regeringens* mening eller beslut, då ärendet ej föredragits i regeringen och kungen sjelf hade, såsom han sagt mig, en annan mening. Derför beslöts att Hasselrot såsom representant för Kalmar stift skulle fråga Boström om saken. Då gaf Boström ett rektifieradt svar, som bröt udden af ryktet och i någon mån inskränkte det till den närmaste framtiden.

Derom voro ej meningarna delade, att det var olyckligt och upprörande att sammanslå de två stiftet, då Kalmar stifts alla församlingar och prester petitionerat om stiftets bevarande, och då en sammanslagning skulle vara skadlig. För resten hänvisar jag till mötets protokoll. Jag var mycket intresserad för en lycklig utgång och väckte motion i saken och förfäktade denna i kyrkolagutskottet. Vi visste, att frågan hängde på få röster och att några voro ovissa. Då uppgjordes af prosten Petersson i Östra Haninge och häradshöfding Hasselrot ett förslag, som gick ut på, att möjligen andra åtgärder än Hernösands delning skulle kunna påtänkas för att råda bot mot olägenheterna i det stora stiftet. Detta förslag visades för mig och sedan vidtalade jag borgmästare Welander att i diskussionen frambära det. Ehuru detta nog hade pluralitet vid mötet, kom dock, derför att votering om kontraposition verkställdes och vid den slutliga voteringen Norrlänningarna röstade för min motion, denna att segra.

Mycket obehaglig för mig var slutscenen i diskussionen. Då jag flera år i riksdagen arbetat för saken men aldrig haft tillfälle att i den offentligen tala, ansåg jag mig nu böra göra det, så mycket hellre som jag ansågs såsom främste målsmannen för Kalmars bästa och mina meningsfränder derom voro angelägna om, att så skedde. Full rätt dertill hade jag. Jag hade frågat Ehrenheim både om jag borde yttra mig, hvilket han tillrådde, och om hvarifrån jag såsom fungerande ordförande borde

Herman Lindström

Edvard Herman Rodhe

tala. Att jag kanske talade med för stor kläm och äfven annars illa, må medgifvas. Jag eggades till att yttra mig varmt och starkt dels av mitt stora intresse för saken, dels därför att jag visste utgången hänga på några få röster, och dels därför att regeringens chef och några dess ledamöter voro närvarande och jag ansåg dem ej hafva, som sig vederbort, intresserat sig för frågan. Då jag ej korrigerat ett enda ord i mitt anförande, kan deraf slutas, om jag gjort mig skyldig till det anfall, som sedan gjordes mot mig. När jag nu ser tillbaka på hvad som passerade, ångrar jag mig ej utan tror, att mitt yttrande har någon betydelse för framtiden, emedan som jag hoppas det bidrager till att regeringen ej dristar sig till att föreslå Kalmar och Wexiö stifts sammanslagning, utan torde frågan härom vara begrafven och andra åtgärder komma att föreslås.

För resten var kyrkomötet mindre intressant än vanligt; och något märkligt vid sidan om de tryckta förhandlingarna minns jag ej att anteckna.

På hotell Östergötland bodde utom jag biskop Lindström, domprostarna Warholm och Rosell, prosten Unger och doktor Liedholm. Samlivet var naturligtvis mycket godt men ej så intimt som vid de två föregående mötena. Den gamla kretsen af förtroliga vänner var bruten genom Landahls och Anjous död. Vi andra hade blifvit äldre. Jag föreslog därför ej något större kottoris bildande. Dertill kom, att vi ej i år hade något gemensamt samlingsrum. Med Lindström var jag dock ständigt tillsammans och vi voro nu som annars i allt ense. Dertill kom glädjen att ha Frida hos mig större delen af mötestiden, då vi flyttat från Westerås men ej kunde flytta till Lund.

Nu har jag ej lust att skrifva mera. Vill blott tillägga, att jag under mötet fick göra ett par dagars besök å Tullgarn och förrätta prins Gustafs konfirmation.

Häriifrån bevarar jag med tacksamhet och glädje idel goda minnen.

Lund den 16 Dec. 1898.

Gottfrid Billing.

[1] A. N. Sundberg till G. B.

Upsala den 3 Oktober 1898.

Käre Broder!

Tack för ditt bref! Var öfvertygad, att jag endast af nödtvång och på grund af Professor Peterssons förnyade uppmaningar insändt min skrifvelse till kyrkomötet. Med denna skrifvelse må Du för öfrigt handla efter behag. Att afsluta mötet vill jag i alla händelser icke lofva, då en sådan afslutning af person, som varit borta från hela arbetet, förekommer mig orimlig. Jag är mycket bedröfvad öfver allt trassel, som jag förorsakar.

Någon predikant vid mötets slutgudstjenst har jag ej utsett, men hade tänkt att anmoda Pastor primarius. Nu står valet Dig naturligtvis fritt.

Min gamle vän Rundgrens förlöpningar äro beklagliga. I psalmboksfrågan var han, mot vana, rent af dum och i stipendiifrågan lumpen. Han var hos mig i går kry som en fisk. Hvad du säger om Sundelin och Lövgren var ej oväntadt; de äro båda väl mycket af den evangeliska fosterlandsstiftelsens kaliber.

Din tillgifne

A. N. Sundberg.

RIKSDAGEN 1899

Från och med den tidpunkt, januari 1898, då den år 1895 tillsatta unionskommittén avgav sina slutyttranden, vilka angåvo olika ståndpunkter, tvenne svenska och tvenne norska, låg det i luften, att unionskrisen snart åter skulle bli aktuell. Förhållandet till Norge bildar också i hög grad bakgrunden till vad som under de närmaste riksdagarna timade, varom Billings anteckningar för år 1899 tydligen vittna.

Den norska flagglagen, om unionsmärkets strykande ur Norges handelsflagga, hade framdrivits mot konungens suspensiva veto. Ehuru unionsflaggan tydligen var en unionell angelägenhet, lät Oskar II förmå sig att d. 10 dec. 1898 i norskt statsråd promulgera lagen. För lagens praktiska användning krävdes emellertid upphävande av den för de unionella beskickningarna och konsulaten gällande flaggresolutionen av 1844 samt den nya ordningens notificerande till de utländska regeringarna. Om den hållning, som den svenska ministärens främsta män, Boström och Douglas, härtill intogo, berättar Billing i det följande. Lösningen kom icke förrän den 13 oktober 1899, då Douglas avgick och Boström tillfälligt övertog utrikesdepartementet samt lät vidtaga de nödiga åtgärderna för flagglagens tillämpning. Över unionens framtid kastade detta förlopp ett dystert ljus; det var tydligt, att med samma rätt skulle man genom användande av ensidig norsk lagstiftning kunna framtvinga upphävandet av all återstående faktisk gemensamhet.

Antagligen var det för att göra ett yttersta underhandlingsförsök att rädda verklig diplomatisk gemen-

samhet, som konung Oskar förmådde svenske ministern i Berlin Alfred Lagerheim att nu inträda som utrikesminister. Kort efter Douglas avgingo ur konseljen även krigsministern Rappe och konsultativa statsrådet L. Åkerhielm [4] den sistnämnde ansedd som konseljens egentliga konservativa kraft. Denna betydande rekonstruktion av ministären visade mot ett nytt skede och nya stora politiska problem. En fullständig härreform och förändring av rösträttsbestämmelserna voro uppgifter, som oundgängligen trängde sig fram. Samtidigt gjorde sig det sociala problemkomplexet i hög grad påmint, särskilt efter den stora konflikt, som vintern 1899 gått över det norrländska sågverksdistriktet. Erinras bör också, att höstvalen 1899 gävo en betydligt radikaliserad Andra kammare, medan samtidigt ett par av konservatismens förgrundsfigurer, Reuterswärd och Alin, avträdde ur Första kammaren.

* *

Riksdagen 1899

Då jag vid 1898 års riksdags slut afsade mig bestämdt att vara ledamot af statsutskottet och, trots åtskilliga uppmaningar under årets lopp, vidhållit denna afsägelse, hade jag beslutat att ej resa till Stockholm före midten af Februari. Emellertid kom till mig mycket bevekande och ifriga telegram från 1:a kammarens protektionisters förtroendenämnd och från statsutskottets ordförande med anhållan, att jag måtte medgifva, att mitt namn insattes å listan till statsutskottet [1]. Jag ansåg mig ej kunna neka, då man påstod sig annars skola råka i stor förlägenhet. Men jag gjorde till villkor, att jag ej skulle behöfva resa till Stockholm före midten af Februari, och tillika föreslog jag en ny fördelning af arbetet inom statsutskottets afdelningar. I båda fallen fick jag min vilja

fram. 2:a utgiftsafdelningen befriades från 7:de hufvudtiteln, undantagandes »Poststaten». Och den 14:de Februari kom jag till Stockholm.

Arbetet i 2:a afdelningen var som vanligt mycket tråget. Poststaten gjorde oss mycket besvär. Särskildt var det »qvinnofrågan», som var svår. Regeringen hade föreslagit en ny expeditörsgrad, hufvudsakligen ämnad för kvinnor, med begynnelselön 1.200 och slutlön 1.500 kr. Qvinnorna och deras vänner kommo i liflig rörelse. Svårigheten låg deruti, att man vid regleringen af poststaten borde taga hänsyn äfven till andra stater, särskildt den för telegrafan. Vi räknade och räknade, fattade och upprepade beslut. I afdelningen vågade vi ej definitivt tillråda något utan framlade för utskottet två förslag, det ena med löner först ungefär 1.500 högst 1.800, det andra minst 1.700, högst 2.000 kr. I utskottet segrade det förra, i riksdagen vid gemensam votering det senare. Här såsom annars visade sig qvinnans inflytande.

8:de hufvudtiteln var mycket vidlyftig men ej särskildt svår. Jag hade tillfredsställelsen att kunna utan svårare motstånd utverka allt hvad som begärts åt Lunds universitet. I allmänhet bifölls hvad regeringen äskat.

Mitt deltagande i riksdagen inskränktes nästan helt och hållet till mitt arbete i utskottet eller rättare sagdt i afdelningen, inom hvilken förhandlingarna utmärkte sig för den allra största vänlighet och gemytlighet. I riksdagsplenium yttrade jag mig nästan uteslutande ex officio, försvarande statsutskottet.

För resten kan om årets riksdag och särskildt om dess offentliga förhandlingar sägas, att arbetet utfördes omsorgsfullt men att några storpolitiska ärenden eller debatter ej förekommo. Derför voro förhandlingarna ej heller synnerligen uppiggande. Någon spiritus förmärktes just ej. En smak af ölost kännetecknade stämningen.

Annorlunda tycktes i början saken gestalta sig. Då jag ej då var i Stockholm kan jag ej närmare redogöra för detaljerna. Orosämnet var den norska flaggfrågan. Man kan ej undra öfver, att denna upprörde sinnena. Stortingets beslut, som ej kunde försvaras af något norskt realintresse, och konungens beslut om promulgerande af lagen, som han dock vägrat sanktionera, voro egnade att sätta sinnena i rörelse. Att så skett visade remissdebatten. Jag är belåten med att ej ha varit närvarande vid den och således ha sparats från frestelsen att instämma i det ena eller andra uttalandet samt sålunda, såsom många gjorde, begå fauten att instämma i två så motsatta yttranden som Alins och Björnstiernas.

Det var denna flaggfråga, som motiverade, att man uteslöt häradshöfding Bergius från konstitutionsutskottet, hvars ordförande han varit i många år. Denna åtgärd väckte mycket uppseende och var, efter min mening, olämplig. Man ville försäkra sig om att hafva enhälligt 1:a kammarkontingent i utskottet, om regeringen i flaggfrågan gjorde något — väl ålade de utländska konsulerna att honorera den rena norska handelsflaggan — som man ville göra anmärkning emot. Då jag kom till Stockholm, omtalade statsministern Boström för mig i förtroende, huru det tillgått, när konungen satt sitt namn under promulgationen af flagglagen. Han hade öfverrumplats. Ej med sitt svenska statsråd, ej ens med Boström hade han talat om saken. När Boström fick veta beslutet, gick han strax till konungen, talade allvarligt med honom och förklarade, att han ville afgå från sitt embete. Konungen blef i högsta grad bedröfvad och förklarade, att, om Boström afginge, så skulle han också abdikera. På det bevekligaste bad konungen honom qvarstå, och drottningen bad honom ej svika den gamle konungen. Konungen blef allvarligt sjuk, så att kronprinsen måste förordnas till regent etc. Sitt samtal med mig

slutade Boström med att säga: nu vet du, huru saken förhåller sig, att jag ej kunde göra annorlunda; och nu kanske du vill och kan säga något till mitt försvar, när jag blir föremål för klander etc.

Flaggfrågan blef ej föremål för ytterligare tal i riksdagsförhandlingarna, men väl enskildt. Och den torde komma att redan i år vålla allehanda tal och rörelse i Sverige. Regeringen anser sig ej kunna underlåta att, hvad på henne ankommer, effektuera den norska lagen; men utrikesministern har svårt att efter sina antecedentia kontrasignera ett beslut härom. Det skulle motsäga hans *raison d'être* som politiker. Det är äfven mycket troligt, att han gerna griper en anledning att afgå från ett obehagligt embete och att i stället slå sig ned i landshöfdingestolen i Linköping. Men Douglas afgång kommer otvifvelagtigt att framkalla uppståndelse hos isynnerhet yttersta högern i 1:a kammaren.

Den norska frågan var i år såsom under senaste åren riksdagens hufvudfråga, ehuru den ej direkt förelåg. Det blef känt, höga och högsta vederbörande fördolde ej, att den norska vensterregeringen var omöjligare än någonsin att förhandla och regera med. Om jag ej hade det från högsta vederbörande själf, särskildt af kronprinsen och Boström, skulle jag ej kunnat tro på möjligheten af hvad som nu faktiskt presterats af norska statsråd. De försöka, så godt de kunna, öfverrumpla och narra regenten. Denne kan ej lita på sanfärdigheten i statsrådets referat, hvilka befunnits vara medvetet lögnaktiga, icke på riktigheten i protokollsföring och utskrifning af beslut. Derför har det gått så långt, att konungen förklarat sig aldrig vilja omedelbart besluta utan först vilja själf läsa handlingar i fråga, hvilket betyder: rådgöra med sina svenska statsråd.

Vidare blef det alltmera tydligt för regeringen — jag har det från vederbörande själfva — att man i Norge

med orimliga uppförfingar utvecklar sitt försvarsväsende för att göra sig så stark, att man må kunna uppställa hvilka fordringar man vill utan att Sverige skall kunna hindra deras genomförande.

Detta var nog känt förut, men kronprinsens besök i Kristiania och hvad han och de svenska statsråd, som voro honom följaktiga, der erforo, framställde saken i skarpare belysning. Äfven inom riksdagen gjorde de dumma, personliga förnärmelserna mot kronprinsen i Kristiania, snöbollskastningen på hans vagn och massåtersändandet af bjudningskort till slottsfesten, ett ej ringa intryck på opinionen. När så vederbörandes intryck, att norska vensterns plan vore att så förstärka norska försvarsväsendet, att en gång från norsk sida kunde framställas hvilka anspråk som helst, utan att Sverige skulle våga eller kunna med makt motsätta sig dem, inskräptes hos riksdagsmännen, så vände sig opinionen till bifall åt förslaget om extra anslag till 3 nya pansarbåtar. Det, som slutligen gaf fart åt denna opinion, var ryktet eller underrättelsen om, att i Norge företagits »hemliga rustningar» utöfver dem, till hvilka stortinget uppenbart beviljat anslag. Dessa samverkande faktorer verkade starkt under påskferierna. I statsutskottet sades ej ett enda ord om hela saken och sedan icke heller i riksdagsplenium. Ett bevis på att så mycket mera sades privatim. Bearbetningen var stark. Främsta förtjensten tillkom ovedersägligen statsutskottets ordförande Ch. Lundeberg; men han hade ej kunnat drifva saken så som skedde, om han icke understöddes af statsministern.

Oväntadt stor blef pluraliteten vid den gemensamma voteringen om anslag till de nya pansarbåtarna; och intrycket af voteringen var starkt. Jag observerade särskildt min vän Lundeberg, och det var rätt gripande att se, huru tårarna trillade ur den starke och sig själf

beherrskande mannens ögon. Jag tror, att äfven många och de mest betydande bland minoritetens män voro ganska belåtna med utgången, hvilken också alls icke vållade någon i riksdagsförhandlingar eller privatim märkbar misstämning. Bönderna vågade i allmänhet ej rösta för det höga anslaget med tanke på detta års nyval.

Denna försvars- och norska fråga var den egentligen enda händelsen under riksdagen, den enda som framkallade någon lifligare rörelse. Sedan den var afgjord, begynte man litet hvar att tänka på hemresa; och då jag den 3:e Maj hade sett i riksdagsplenium alla de frågor slutbehandlade, för hvilka jag kunde sägas hafva särskildt ansvar, så reste jag med glädje hem redan den 4:e Maj.

Jag vill slutligen tillägga, att jag personligen i år som under föregående riksdagar fick mottaga mycken vänlighet från riksdagskamraters sida både i 1:a och 2:a kammaren. Särskildt var arbetet i min utskottsafdelning mycket tillfredsställande.

Lund den 29 Maj 1899.

Gottfrid Billing.

[1] Christian Lundeberg till G. B.

Gefle den 27 Januari 1899.

Broder Billing!

På det aldra hjertligaste tackar jag för Ditt så vänliga bref af 17 dennes, som i så många afseenden glädde mig, ej minst derföre, att det vittnade om, att bland Dina betänkligheter mot återinträde ej ingeck någon som helst motvilja för S. U. och samarbetet med dess ledamöter,

hvarmed ju mycket är både sagdt och vunnet. Vål kan jag förstå, huru likväl åtskilligt annat kan göra det svårt för Dig att emottaga uppdraget, och kan jag derföre i min ställning ej annat än så mycket högre skatta och vara Dig tacksam för Din uppoffring att vilja tillmötesgå allas vår önskan att likväl ånyo ställa Dig i breschen, och hvarigenom Du förvisso gjort ej allenast S. U. utan äfven riksdagsarbetet i sin helhet en ovärderlig tjänst, ty det är »ingen fras, när jag säger» att, såsom 1:a kammaren nu är sammansatt, det varit omöjligt att finna någon annan, som kunnat motsvara de kraf, som ställas på en ordförande i 2:a U. A., och som kunnat kraftigt och värdigt respondera för dess arbete. — Och derföre än en gång ett enkelt, men från hjertat gående tack för Ditt tillmötesgående! Måtte Du ej få anledning att ångra detsamma!

— — — — —
 Än en gång tack, lef väl och hjertligt välkommen till riksdagen!

Din tillgifne och förbundne

Hastel.

Chr. Lundeberg.

[2] Christian Lundeberg till G. B.

Stockholm 4/4 99.

Broder Billing!

Hjertligt tack för Ditt vänliga af 25 dennes [mars], mottaget vid min återkomst från hemmet sistlidne fredag. — Det blir nu att nogsamt betänka hvad som kan och bör göras. — Stämningen bland här qvarvarande riksdagsmän, som jag träffat, högst bekymrad. Efter plenum

i lördags voro samtliga då närvarande — öfver ett tjugotal — af olika färger och åsichter tillsamman. — Enstämmigt uttalades vår pligt att under nuvarande förhållanden söka verka fram det högsta möjliga för försvaret. Om mobiliseringens nödvändighet voro alla ense, och likaledes om kraftiga åtgärder för flottans förmerande. I sistnämnda fråga ansåg man bäst att ej något precisera, innan man träffat kamraterna från båda kamrarna. Att döma af diskussionen vid sammanträdet, och hvad jag sedermera från många våra vänner förspott, torde det emellertid blifva mycket svårt att få våra vänner i 1:a kammaren att nöja sig med mindre än 2:ne nya pansarbåtar för 1900, att byggas in eller utomlands. Helst skulle de vilja drifva fram 3 nya att genast beställas. — Beträffande ombyggnaden torde de möjligen kunna förmås att gå med på alla 3, under förutsättning likväl, att anslag erhålles för minst 2 nya under 1900. Det låter som en motsägelse men såsom landet nu ligger kan det nästan antagas såsom visst, att om ej detta sednare vinnes, så bliver det kanske omöjligt att få mer än en ombyggnad.

Jag har velat meddela Dig detta till den kraft och verkan det hafva kan, då jag antager, att Du äfven under uppresan kommer i samspråk med riksdagskamrater. Särskildt vore det godt, om Du blefve i tillfälle att råda med von Otter. Sorgligt att säga göres han ansvarig för ett nederlag i sträfvandena för flottan, då det anses att hans återhållsamhet och uttalanden påverkat stämningen hos många 2:a kammarens män, samt att det är och varit hans skyldighet att vara med så långt som möjligt om flottans förstärkande och att söka framdrifva åtgärder för den af honom ansedde nödige förhöjningen af bemanningen. Förslag i denna rigtning lär emellertid i hvarje fall komma nästa riksdag.

Jag måste sluta, posten går, och hoppas jag varmt,

att de närvarande allvarliga förhållandena måtte vara oss behjelpiga att få alla dem, som ansvaret bära, medvetna om deras skyldigheter mot folk och land.

Din tillgifne

Chr. Lundeborg.

[3] F. W. von Otter till G. B.

Kneippen, Norrköping den 18 Okt. 1899.

Käre Biskop.

— — — — —
Tack ock för de vänliga ord Du yttrar med anledning af min afgång ur 1:a kammaren. Politiken hade ingenting med den saken att göra, åtminstone icke beslutet om de 3 pansarbåtarna. Jag borde hafva afgått långt före detta, och att så icke skett är Din och de andras skull som gjort att jag trifts så innerligt väl i St. Ut. Men dit ville jag under inga villkor nu återvända efter det nyss nämnda beslutet, ty det måste föra med sig en helt annan politik i afseende å sjöförsvaret än den som jag der arbetat för, och jag hade ingen lust att visa min vanmakt att kunna leda frågan, sådan hon nu föreligger, till ett efter min uppfattning klokt resultat, och blott det vill jag i detta afseende tillägga, att vi kunna nu knappast mobilisera den materiel vi, Dristigheten inbegripen, ega och att materiel finnes så att säga på lager att köpa men bemanningen måste växa, växa på egen rot och i egen jordmån, och dertill fordras *är*.

Valet till 2:a kammaren var en stor öfverraskning, helst jag hade haft tillfälle offentligt tillkännagifva, att

jag icke ville blifva uppställd såsom kandidat. Jag är icke glad deråt, men det var en hederssak att icke neka.

Nej, nu ej mera prat — herr biskopen. Återseende i sammanbindningsbanan.

Din sannt tillgifne

F. W. von Otter.

[4] Lars Åkerhielm till G. B.

Stockholm den 5 nov. 1899.

Käre vän!

Jag har under den senaste veckan fått mottaga många bevis af vänskap och erkännande, men knappast något, på hvilket jag sätter större värde, än det, som Ditt bref af den 29 oktober tillförde mig. Efter mitt eget omdöme har jag ganska underhålligt fyllt min plats i statsrådet; men jag skulle ej vara menniska, om jag ej kände glädje, när en man, så förtrogen med våra administrativa och politiska förhållanden som Du, är af en annan mening.

Det har icke varit någon synnerlig längtan att komma till ro i en presidentstol, som föranledt mitt utträde ur statsrådet. Presidentbefattningen i Kammarrätten — för öfrigt rätt arbetsam, äfven den, — hade nog kunnat stå mig öppen senare; och det hade kanske icke varit omöjligt, att jag längre fram i tiden kunnat få en reträttplats, som tilltalat mig mer. Icke heller har min helse varit något afgörande skäl i och för sig; utan hvad som hufvudsakligen bestämt mig, har varit den politiska ställningen.

Med rätt eller orätt, har jag den tron, att vi äro på väg att glida mer åt venster, än jag kan finna lyckligt.

Och sedan statsrådet efter hand blifvit så sammansatt, att jag torde kommit att stå såsom ensam representant för mer konservativa åsigter, skulle jag påtagligen blifvit ur stånd att göra något för att hindra en utveckling, som jag fruktar och anser skadlig. Hellre än att stå qvar under sådana förhållanden, har jag valt att gå.

Du skall nog kanske icke dela mina farhågor, men ändå förstå mitt handlingssätt.

Med ett varmt och hjertligt tack för Ditt vänskapsfulla bref, förblir jag

Din tillgifne

L. Åkerhielm.

RIKSDAGEN 1900.

Den politiskt märkligaste händelsen under riksdagen 1900 var sammanslutningen av Andra kammarens vänstermän till liberala samlingspartiet under S. von Friesens ledning. Då detta parti, som från början räknade vid pass 80 medlemmar, inriktade sig närmast på ett enda spörsmål, rösträttsfrågan, samt inåt starkt sammanhölls, vann det omedelbart ett betydande inflytande inom kammaren, desto mera som inom lantmannapartiet visserligen funnos många duktiga hövdingar — Pehr Pehrson i Törneryd, Ivar Månsson i Trää, Hans Andersson i Nöbbelöv (senare Skivarp) och Carl Persson i Stallerhult — men ingen erkänd ledare.

Billings intresse under riksdagen samlade sig kring Härnösands stifts delning [2—8]. De av honom omnämnda motionerna framburos i Första kammaren av C. O. Bergman och 27 medundertecknare samt inom Andra kammaren av K. S. Husberg med 39 medmotionärer. De gingo ut på skrivelse till Kungl. Maj:t att med åtgärder för återbesättande av det genom biskop P. Sjöbrings frånfälle lediga biskopsämbetet i Kalmar skulle dröjas, tills förslag om Härnösands stifts delning behandlats, och blevo följaktligen av kamrarna remitterade till tillfälliga utskott. Första kammarens tillfälliga utskotts utlåtande, som tillstyrkte skrivelse, bordlades hos kammaren första gången d. 7 april men upptogs först d. 25 april till avgörande. I debatten mobiliserades ett mycket stort antal talare mot utskottet, de tyngst vägande inläggen gåvos av Billing och L. Åkerhielm; huvudtalare för utskottets skrivelseförslag

voro C. von Friesen och J. F. Nyström, varjämte på denna sida A. von Möller väckte uppseende genom sin ironiska polemik. Kammaren beslöt med 90 nej mot 38 ja avslå utskottets förslag. I Andra kammaren behandlades förslaget samma dag och bifölls med 162 röster mot 52. Genom dessa skiljaktiga beslut förföll förslaget, varefter biskopstillsättningen i Kalmar ägde rum i vanlig ordning.

På hösten inträffade en storpolitisk förändring, då Boström d. 12 september avgick och fick F. W. von Otter som efterträdare [9].

* *

Riksdagen 1900

Ej förrän nu, den 18:de Januari 1901, har jag fått tillfälle till att anteckna något om 1900 års riksdag. Då mina riksdagsanteckningar äro af personlig natur, skall jag inskränka mig till att nedskrifva något, och det mycket litet, om blott en enda riksdagsfråga, den som ojemförligt mest upptog mina tankar och intressen.

Samtidigt med min ankomst till riksdagen kom budet om biskop Sjöbrings död. Genast vid första sammanträffandet med excellensen Boström bad denne mig om ett enskildt samtal någon af de närmaste dagarna och innan någon annan, särskildt konungen, talat med mig med anledning af Sjöbrings död. Jag lofvade detta men tillade, att jag måste med universitetskommitén uppvakta kungen en af de första dagarna. Boström svarade: »åhja då har han så mycket att tala om, att han ej hinner med detta».

Emellertid tillsade kungen mig, sedan komitéuppvaktningen var slut, att qvarstanna. Strax omtalade han, att i regeringen var stark rörelse för att åstadkomma en kongl. proposition om delning af Hernösands stift

Gustav Boström

Gustav Sparre

och sammanslagning av Wexiö och Kalmar stift, samt frågade mig om min tanke om saken. Jag svarade, att jag var bestämdt emot sammanslagningen och ansåg denna såsom våld och orätt. Kungen förklarade sig vara af samma mening och manade mig att tala med Boström om saken.

En af de närmaste dagarna gjorde jag detta. Vårt samtal blef mycket långt, mycket allvarligt och mycket vänligt. Det inleddes med B:s fråga: huru skulle du ställa dig till en proposition i antydt syfte; jag vet väl, att du är emot den, men skulle du använda din energie för att hindra dess framgång? Jag svarade, att jag skulle använda all den kraft och allt det inflytande, jag kunde ha, för att motarbeta den, att om den kom fram, jag skulle anse regeringen såsom kyrkofientlig och taga i öfvervägande om jag ej borde lemna mitt riksdagsmannaupdrag, samt att, om propositionen finge framgång i 1:a kammaren, jag bestämdt skulle afgå från riksdagen.

Några dagar efteråt hade vi ett liknande samtal med samma resultat. Boström sade sig lägga stor vikt på min mening men syntes dock ganska bestämd i sin plan att framtvinga en kongl. proposition.

Ännu bestämdare eller omedgörligare var statsrådet Claëson, med hvilken jag sedan hade ett långt samtal. Han var omöjlig att beveka, ej ens att göra något intryck på. Under samtalet berättade han, att han redan på hösten till Boström framkommit med förslag om stiftsammanslagningen, men att Boström då frågat, om C. talat med mig om saken, och, när C. sagt sig veta att jag var emot förslaget, slutat med att säga: vi vilja ej göra B:g emot, ty etc.

När C. då invändt: »ja, men om nu Sjöbring dör», hade Boström sagt: »å, han är ju ej dålig annat än i underreden». —

Äfven med några andra statsråd talade jag.

När jag efter samtalet med Boström besökte kungen, slutade samtalet dermed att kungen sade: »jag lofvar dig, att ingen kongl. proposition skall framläggas, såvida ej *Boström* gör saken till kabinettsfråga. — Jag säger: *Boström*.»

Kort därefter skulle kungen resa till Norge. Innan han for, fick jag bref från honom, som bland annat upprepade detta löfte.

Någon tid efteråt sade mig Boström, ej utan misshumor: »du måtte ha behandlat kungen starkt. När han bestämdt ej vill, anser jag mig ej böra framtvinga en proposition. Men då kommer enskild motion och jag anser det oriktigt av regeringen att lämna initiativet ifrån sig.» Jag svarade: »ja det vore oriktigt, om fråga vore om något rätt, men ej nu». Icke utan Boströms medverkan framkommo motioner i båda kamrarna, i den 2:a kammaren undertecknad utom af Norrlands representer af samtliga cheferna för de skilda partierna — i den 1:a underskrifven af norrlänningar och en del, i synnerhet nykomna representer. I 1:a kammaren sökte man för mig dölja sakens bedrivande och detta på ganska löjligt sätt, hvarom jag dock ej här vill tala.

När motionerna framkommo, voro nog sympatierna ganska allmänt för dem, äfven i 1:a kammaren. Boström var nog temligen säker på framgång. Han frågade v. talmannen Lundeberg om saken efter någon tid, huru han ansåge saken ligga. Lundeberg svarade då: »jag tänker, att pluraliteten håller Billing om ryggen». Boström, som ej ville förlora mig i riksdagen, manade bland andra Heuman att öfvertala mig att ej lemna riksdagen, om motionerna biföllos. — I det hela tror jag, att åtminstone att börja med enda motskålet mot bifall i 1:a kammaren hos pluraliteten var, att man ej ville göra

mig emot, då jag lade så stor vikt på saken. Jag dolde ej, att jag gjorde saken till så att säga kabinetsfråga. Sjelf saknar jag all ej blott lust utan äfven förmåga att enskildt arbeta för frågor. Äfven i denna gjorde jag sjelf mycket litet eller intet i denna väg. Talade dock vid en och annan äfven utanför riksdagen t. ex. Reuterswärd och Alin. Andra hulpo till. Slutligen upptogs frågan strax före afgörandet till öfverläggning vid protektionisternas veckosammankomst. Jag skulle referera frågan. Omedelbart före mitt referat sade man mig från mycket sakkunnigt håll, att ställningen var mycket oviss. Var så förhållandet, skedde vid detta sammanträde omslag med den utgång som sedan visade sig.

Efter voteringen var Boström mycket uppbragt och brukade till mig häftiga ord. Jag undrade, huru det skulle gå, då jag nästa dag skulle vara, efter långt förut erhållen inbjudning, på middag hos honom. Men ingen misstämning lät han märka. Han tog mig afsides och bad om förlåtelse. Tydligen ansåg han sig hafva lidit ett nederlag, och det hade han gjort. Åtskilliga röstade nog med mig ej blott för sakens skull utan med särskildt nöje äfven mot Boström. Det personliga förhållandet mellan Boström och mig hoppas jag vara oförändradt godt.

Huru det går med stiftsfrågan i framtiden, vet jag ej. Emellertid fick Kalmar ännu en gång välja biskop, om än Boström inlade härvid ett vilkor, att den blifvande biskopen eventuellt skulle vara skyldig att öfvertaga äfven Wexiö stift och bo i Wexiö. Jag hoppas dock, att denna eventualitet ej skall förverkligas.

Den här omtalade frågan pressade mig under riksdagen mera än någon riksdagsfråga någonsin gjort. Hade ej norrlänningarna och andra för Hernösands stifts delning inslagit på eller sjelfva medgifvit möjlighet af stiftssammanslagning, skulle detta vilkor för del-

ningen, enligt min mening, aldrig fått sådan kraft och ej kunnat vidhållas. De ha en stor del i skulden för sakens nuvarande dåliga läge.

G. Bg.

[1.] Christian Lundeborg till G. B.

Stockholm 20. 1. 1900.

Broder Billing!

— — — — —
Att Riksdag, kammare och S. U. äro tacksamma för att i U:s arbete fortfarande få bevarad en af riksdagens yppersta krafter, samt att U:s ordf., hvem det än varda månde — det kan ju möjligen hända, att det åter blir jag — likaledes skall känna sig tacksam och trygg att hafva »biskopen» vid sin sida, samt söka i S. U. ordna för Dig på tjenligaste sätt, derom allt kan Du vara öfvertygad. — Dina önskningar skall man nog sålunda söka möta angående 6:te och 7:de, om den sednare med eller utan »Posten» kan ju dock vara ovisst. —
— — — — —

Lef väl och hjertligt välkommen.

Tillgifne

Chr. Lundeborg.

[2.] Oscar II till G. B.

Tisdags afton (d. 27/2 1900).¹

Käre Billing

Jag har haft både skriftliga och muntliga meddelanden med Statsministern, sednast i dag. Med all styrka har jag motiverat och yrkat att Regeringen icke borde ställa sig gynsam till Kalmar Stifts sammanslagning

¹ Dateringen inom parentes är tillskriven av G. B.

med Wexiö, men *tyvärr* måste jag säga: att jag ej kunde, efter samtalets slut, medföra det intryck som du, till min glädje, syntes hafva fått af Boströms uppfattning och tilltänkta ståndpunkt i Råd och Riksdag efter *Ditt* samtal med honom. Vi kommo ej ur fläcken med hvarandra. Jag lofvar fortfarande att hålla i mig i det längsta och intill dess jag märker att Excellensen gör det till en kabinetsfråga för sig. Då — men först då — vågar jag icke vidhålla mitt motstånd emedan jag anser Boströms bortgång *nu* vore en kalamitet som måste undvikas. Om Fredag väckes ej frågan i Statsrådet, nämnes förmodligen icke ens. Tid är således både förlorad och vunnen.

Arbeta alltså fortfarande, och *om* en motion väckes i syftning att sammanslå stiften, så väck en annan för att bibehålla dem.

Med tillgifvenhet

Oscar.

[3] G. B. till F. B.

S:m 1/3 1900.

I går omtalade Bostöm för mig, att ingen kongl. proposition kommer i stiftsfrågan. Du förstår att detta glädde mig mycket. Boström inledde sitt medelande med: »du måtte ha med mycken kraft behandladt konungen». Svar: »nej, jag ansåg mig skyldig att, då konungen tillsagt mig att tala med dig, redogöra för resultatet och då framhöll jag för kungen samma synpunkter som för dig, fast fåordigare.» — Boström; »Ja när kungen är så bestämd, så kommer naturligtvis ingen proposition. Enskild motion kommer. Men jag tycker det vara oriktigt att regeringen lemnar initiativet ifrån sig.» Svar: »ja regeringen skall taga initiativ till godo, men icke till

ondo.» Emellertid anstränga sig norrlänningarna till det yttersta, och jag är visst icke lugn för 1:a kammaren. Äfven de förståndigare bland dem sakna blick för saken. Jag hoppas dock för i år; men huru länge skall saken kunna hindras? Kyrkomötet begick ett oförlåtligt fel, då det splittrade sig.

— — — — —

[4] G. B. till F. B.

[1900.]

— — — — —

Det som af hvad här uppe försiggår tager mina mesta tankar är stiftsfrågan. Jag är alls icke viss om, att ej den enskilda motionen vinner seger i 1:a kammaren också. Men då är jag också viss om, att min riksdags-tid är slut. Under allt bekymmer för frågan, har denna tanke varit utmärkt ljuflig: att jag skulle få lemna allt detta utomvara-bråk och i stillhet vara hemma och sköta mitt embete ensamt.

Det kunde kännas smickrande att märka, huru min tanke att draga mig tillbaka framkallar beklagande etc. Så från många håll. Särskildt är rätt rörande med Boström. Han har tagit fast på Heuman och länge samtalat härom, uttalat sin kärlek till mig, att han ej satte så stort värde på någon annan i riksdagen, ej kunnat sofva för tanken på saken, bedt Heuman försöka tala vid mig etc. . . I allmänhet kan jag ej annat än förvåna mig öfver den märkliga artighet etc., som alla här uppe visa mig. Om mina Lundabor såge det, skulle de förvånas. Jag skryter endast för dig.

— — — — —

[5] G. B. till F. B.

[1900.]

— — — — —
Min bortgång från riksdagen, om 1:a K. beslutar mot mig i stiftsfrågan, anser jag vara fullt motiverad och nödvändig. Ginge jag ej bort, skulle jag anses som en stackare, som nödvändigt ville vara riksdagsman, och förlora mitt inflytande. Dessutom är min ställning såsom ett slags kyrkominister i 1:a K. en annan än de flestas. Min bortgång betydde: »man får ej sparka kyrkan huru man vill. Hon sätter ej svansen mellan benen etc.» Jag sade kyrkominister, ty sedan jag kom i riksdagen, har ingen eckl:minister i 1:a K. yttrat sig i en kyrklig fråga. — Ju mera jag tänker på möjligheten att få stanna hemma, desto mera lockar den utsigten såsom mycket ljuflig. — Från Kalmar stift får jag de bevekligaste bref.
— — — — —

[6] G. B. till F. B.

S:m 22/4 1900.

— — — — —
— Jag skulle inleda stiftsfrågan, men var alldeles ofantligt trött. Hade ej kommit hem förrän kl. 1/2 5, hade hållit bibelförklaring kl. 6—7. Man sade mig i början af sammanträdet, att stämningen var oviss etc. Så höll jag mitt föredrag. Det gjorde ganska starkt intryck. Ej så få bland de närvarande blefvo till och med tårögda. Sedan understöddes jag af Nisser, Nordenfalk, Lybeck, Ekströmer, L. Åkerhjelm och Blomberg, under det att att å andra sidan talade endast Bergman, motionär, och E. Lewenhaupt, som suttit i utskottet. En och annan motionär aflägsnade sig, som det syntes ge-

nerad. Stämningen blef afgjort för den af mig förfäktade meningen, så att det hela aflopp mycket lyckligt. Mer än en kom och sade mig, att förut hade han ämnat rösta med mig för min skull eller varit tveksam men nu var han fullt öfvertygad. Gud ske tack för hvad som skedde.

— — — — —

[7] G. B. till F. B.

[1900, d. 26 april.]

— — — — —

— hade jag föresatt mig att telegrafera till dig den blifvande utgången af stiftsfrågan. Du vet nu denna och äfven, att jag glädjes öfver den. Jag kände mig ganska lugn och är nöjd med diskussionen, både med hvad som sades och hvad som icke sades. Några bland mina vänner manade mig att yttra mig lugnt, något som jag sjelf föresatt mig. Aftonbladet i går qväll skref också, att, då jag på kyrkomötet dundrat som ett tordön, talade jag i går med min mjukaste och lenaste ton. Nisser tyckte till och med att jag varit alltför beskedlig. Men i allmänhet var man nog belåten härmed. Röstöfvervigten var för de allra flesta, ehuru just ej för mig, oväntadt stor. En, som brukar vara mest inne i att beräkna röstetal, sade i tisdags, att öfvervigten vore säkert 5 å 6 röster men kunde kanske nog vara större. När jag kom hem, gjorde jag min räkning och kom till röstsiffran 89 för min mening — således bra nära resultatet 90. Jag känner det lugnt och hvilsamt att hafva fått slut på denna fråga under denna riksdag. Den har sysselsatt och oroat mig från första dagen. Mycken vänlighet har visats mig efter utgången af Kalmarrepresentanterna. Deras främste man i 1:a kammaren, Hasselrot, kom ut efter mig och sade: jag måste taga Bil-

ling i famnen, och i dag har deras främste man i 2:a kammaren landshöfding Fagerlund varit på besök hos mig för att tacka. Keijser telegraferade strax i går e. m.: »en lyckönskan och ett tack». En som deremot ej var belåten utan ganska arg var Boström. Tydligen var motionen framkommen med hans goda minne och understöd. Till att börja med ansåg han den viss om seger. Han känner nog utgången såsom ett nederlag. — Till mig sade han: »det var en Pyrrhusseger.» Och då jag sade: »nu får Ni hitta på andra anordningar», svor han till ett nej. Jag klappade honom och sade: å Ni får lugna Er och så skola vi tala om saken. Det skall bli eget att se, hvilken min han skall taga i dag på sin middag. — Det gladdde mig i går att efter utgången mottaga mycken vänlighet af motionärerna. Den främsta bland norrlänningarne tog mig i famnen och sade: »nu äro vi lika goda vänner igen. Jag är lika glad för det», och de andra motionärerna, några bland dem, som tydligen mot sin vilja motionerat, sökte tillfälle till att visa mig vänlighet. — — — — —

[8] Hugo Tamm till G. B.

Fånö, Stockholm 4. 7. 1900.

Min käre vän.

— — — — —

Du misstager dig något, då du skrifver, att de kyrkliga frågor du berör, och som närmast röra dig sjelf, ej skulle intressera mig. Det göra de tvärtom, dels därför, att jag har skäligen lätt att intressa mig för omne humanum, dels att ännu mera speciellt det, som intresserar mina vänner, intresserar mig, och dels slutligen att jag till fullo skattar och uppskattar svenska kyrkan.

Erkebiskopsvalet tror jag vara godt, känner Ekman ganska nära personligen. Ditt bestämda afböjande af erkebiskopsstolen ger jag mitt fulla erkännande, så myc-

ket mera som jag sjelf både på det ekonomiska området undvikit att kasta mig i nya affärer och på det sociala städse afböjt anbud till platser, tänkande på vishetsorden »blif uti den kallelse, deruti du kallad är»; man kan se att man möjligen kan fylla den plats man har, känner sig oviss, om man duger på en ny eller större, och därför har alltid synts mig bäst, att der jag ej fått bestämd order ofvanifrån och tills den kommit, stå stilla.

Du vet naturligtvis, att valdag för Kalmar är utsatt. Den frågan har mycket pinat mig, icke alls därför, att jag tvekat om, hvad som varit rätt och stått på samma sida som du, utan af en helt annan grund. Jag kan nemligen ej frigöra mig ifrån att beakta det kyrkomötets votum var vacklande, att i andra kammaren motståndet i denna fråga dessvärre betecknar motstånd mot svenska kyrkan sjelf och likgiltighet för densamma i tillväxande grad, att efter min öfvertygelse äfven i första kammaren segern mer var framkallad af aktning och tillgifvenhet för dig personligen än af reallt intresse för kyrkan, om ock en del af ledamöterna bestämde sitt votum från rent politisk, konservativ ståndpunkt. Härmed är öppnad, befarar jag, en lång strid mellan de två, som hafva att bestämma öfver svenska kyrkans öden — kyrkomötet och riksdagen, hvilket i sjelfva verket icke behöfde blifva en strid om svenska kyrkan, men deremot huruvida svenska kyrkan skall bestå som statskyrka eller icke, och härmed påskyndas den tidpunkt då så vidt jag kan se Sveriges biskopar och presterskap måste besluta sig att välja mellan en sjelfbestämmande svensk kyrka eller en kyrkoform, der likgiltiga och fiendtliga elementer taga sig bestämmanderätt öfver dess öden.

Varmt tillgifne vän
Hugo Tamm.

[9] F. W. von Otter till G. B.

Carlskrona den 11 Sept. 1900.

Käre Biskop.

Tack, af hjertat, för Dina vänliga lyckönskningar.

Det oförmodade, som en gång i våras yttrades i Din närvaro och jag tog såsom elakt skämt, kommer att i morgon inträffa. Döm mig icke förr än Du satt Dig in i situationen, om Du icke redan gjort det. I hast.

Din sannt tillgifne

F. W. von Otter.

RIKSDAGEN 1901

Försvarsreformen var huvudfrågan vid riksdagen 1901. För dess genomförande betydde Första kammarmajoritetens ledare — särskilt Lundeborg och Billing — väsentligen mera än ministärens medlemmar, möjligen med undantag av krigsministern Crusebjörn. Statsministern v. Otter åtnjöt visserligen mycken personlig aktning men förvärvade ingen ökad politisk respekt [3].

* *

Riksdagen 1901

Denna riksdag fick sin prägel af det föreliggande förslaget om ny härordning. Kring detta samlade sig intresset. Första kammarens ställning till detsamma var från början bestämd; man ville bifalla det kongl. förslaget. Andra kammarens var mera oberäknelig och förändrades i viss mån under riksdagens lopp. I början syntes stämningen för förslaget vara ganska god inom de olika partierna. Från intet håll inom 2:a kammaren var man dock beredd att bifalla förslaget i dess hela utsträckning. För min personliga del var jag från början på det klara med, att någon prutning kunde ske, därför att den måste medgifvas, om något skulle vinnas. Temligen strax begärde Ivar Månsson ett samtal med

mig om saken för att bedja mig verka för ett medgifvande från 1:a kammarens sida att öfnings tiden för infanteriet skulle inskränkas till 10 månader. Detta var då landtmannapartiets program. Sedan förändrades detta, då inom partiet under Hans Anderssons ledning en afdelning ändrade ståndpunkt och yrkade afslag. För att då kunna vinna pluralitet ändrades från förslaget vänners sida i 2:a kammaren deras yrkande till det, som sedan fick pluralitet i 2:a kammaren. Jag tror mig kunna bestämt säga, att, sådan situationen var i 2:a kammaren, det var omöjligt drifva igenom något mera. Ända intill det sista var det i hög grad ovisst, huru voteringen skulle utfalla. Det som kanske mera än något annat gjorde en hop 2:a kammaremän med Ivar Månsson i spetsen högst angelägna om att ett positivt beslut måtte fattas, var fruktan för att man skulle nu eller nästa riksdag genomdrifva ett beslut med samlingspartiets hjälp och genom väsentliga eftergifter i fråga om utsträckning af den politiska rösträtten. På allvar sattes detta ifråga. v. Friesen var beredd att bifalla det kongl. förslaget under vilkor af löfte om rösträttsutsträckning. Grefve Hugo Hamilton var mycket nitisk i denna riktning. Han vände sig i saken äfven till mig, om jag skulle vilja verka för den i 2:a [5: 1:a] kammaren. Jag svarade: att jag väl ej vore emot en rösträttsutsträckning under vissa vilkor, men att jag ej ville kombinera frågan härom med härordningsförslaget, att jag ej ville ge något obestämt löfte, hvilket vore att likna vid att acceptera en vaxel in blanco. Man riskerade dermed att antingen gå in på, hvad man ej ansåge riktigt, eller att stå såsom löftesbrytare. Jag ville ej heller genomföra rösträtts- eller härordningsfrågan mot landtmannapartiet och således bryta med detta och bryta sönder det. De allra ifrigaste försvarsvännerna i 1:a k. voro benägna för en kompromiss med samlingspartiet och grefve Douglas in-

ledde ett slags underhandling genom att framställa frågorna: hvad fordrar Ni och hvad vill Ni gifva? — Förhandlingarna blefvo om intet, då vid samlingspartiets sammanträde detta parti delade sig i 2 ungefär lika stora grupper, af hvilka den ena icke ville bifalla det kongl. förslaget äfven under löfte i rösträttsfrågan. Äfven i 1:a kammaren väckte underrättelsen om Douglas' förhandling missnöje på många håll. Till möte samman kallades de, som ej ville kombinera de två frågorna. Underrättelsen om detta mötes utlysande väckte stor oro bland 1:a kammarens ledamöter — de som partout ville genomdrifva beslut i härordningsfrågan under snart sagdt hvilka villkor som helst. Lundeberg blef upprörd och orolig och bad mig göra hvad jag kunde för att afstyra allt, som kunde försvåra det viktiga ärendets framgång. Vid mötet närvaro många, ungefär hälften af 1:a kammaren, och flera instämde, ehuru hindrade att närvara. Jag utsågs till ordförande. Under diskussionen framkommo bittra anklagelser mot 1:a kammarens ledamöter i försvarsutskottet och långt gående, i mitt tycke farliga, förslag väcktes. Emellertid lyckades det att inskränka beslutet till, att åt mig gafs uppdraget att vid det hela 1:a kammaren gällande sammanträde, där härordningsfrågan skulle ventileras, å mötets vägnar fram-bära önskan, att vid 1:a kammarens blifvande offentliga förhandlingar intet måtte sägas om rösträttsfrågan. Så skedde. Lundeberg och hans vänner voro synnerligen belåtna med utgången af vårt mötes förhandlingar.

Sedan båda kamrarna fattat beslut, reste jag hem, och jag återvände ej till förhandlingarna om sammanjämningsförslaget. När jag reste hem var det sagdt, att 1:a kammaren ej skulle gå in på kortare öfnings-tid för infanteriet än 10 månader — men man måste ge vika för att vinna det stora resultatet, att den allmänna värnpligtens princip fastslogs. Jag tror, att man

häri gjorde klokt, och att, innan man hunnit så långt i öfvergångstiden, att då enl. det kongl. förslaget öfnings-tiden skulle vara längre än 8 månader, man skall hafva medgifvit en förlängning.

I öfrigt var riksdagen och särskildt statsutskottets arbete synnerligen fredligt. Nästan fullständig enighet fans vid hufvudtitlarna och i statsutskottet förekom nästan ingen enda större debatt. Inom 2:a afdelningen var så godt som absolut enighet. Icke heller i riksdagsplena i 1:a kammaren förekommo några större debatter utom i fråga om olycksfallsförsäkringen.

Från riksdagstiden kan antecknas, att äfven i år nedkom biskop Johansson för att vigilera för stiftsdelningen i Norrland. Han sökte frampressa en kongl. proposition och vände sig ej blott till statsrådets medlemmar utan äfven till konungen sjelf i en lång privat skrifvelse. Jag mins ej, om jag härför tillkallades eller jag i annat ärende kom till konungen. Alltnog, han gaf mig del af Johanssons bref och uppläste äfven för mig sitt skriftliga svar, i hvilkets slut han tillade några ord på mitt förslag. Kungens bref var mycket bestämdt och ganska skarpt. Hufvudinnehållet var, att han ej ville vara med om en dylik proposition, förebråelse mot Johansson för hans förslag mot Kalmar stift samt för att genom detta motverkat delningen af Hernösands stift. — Sedan talade statsministern von Otter med mig om saken och var lika bestämd — äfven om det skulle föranleda en afskedsansökan af Johansson. Jag rådde von Otter att gifva Johansson i uppdrag att sjelf utarbeta förslag om huru tillsvidare skulle kunna ordnas i Norrland [1, 2, 4].

Lund ¹³/₉ 1901.

G. Bg.

[1] G. B. till F. B.

S:m 14/2 1901.

— — — — —

I går fick jag bud om, att kungen ville tala med mig i dag. Jag trodde detta blott vara ett svar på min anteckning i audiensboken; men så var det ej. Kungen var mycket vänlig och snäll, klappade mig på kinden etc. Han såg ganska kry ut och, visste jag ej om hans sjukdom, hade jag kanske knappst tänkt på någon förändring. Men nu till hans ärende, hvarom du ej skall läsa högt eller tala med någon. Han hade fått ett mycket långt bref från Martin Johansson i stiftsfrågan. Förra delen som afsåg att visa behofvet af Norrlands stiftsdelning tyckte han om, men icke så om senare delen, der han deducerade rättvisan af stiftssammanslagning. Det hela gick ut på att begära en kongl. proposition om delning och eventuel sammanslagning. Kungen hade till större delen sammanskrifvit ett ganska långt bref till svar, som han uppläste för mig. Det var alldeles utmärkt; jag kunde ej ha önskat något bättre men skulle ej ha vågat be om det. Han var fullt bestämd och riktigt dugtigt skarp mot J:n för hans resonemang och förslag om Kalmar stift. Slutet på brefvet skref han sedan efter min diktamen och det gick ut på, att alla, som ville delningen, skulle ena sig och ej stödja förhoppningen om att slutligen genomdrifva sammanslagningen. Jag kände mig riktigt glad och tacksam mot den gamle kungen.

Johansson såg i går hos Gilljam ganska mörk och skarp ut. — Nu slut för i qväll.

— — — — —

[2] G. B. till F. B.

S:m 25/2 1901.

— — — — —

Häromdagen bad von Otter mig, att han någon gång finge tala med mig om stiftsfrågan. Jag blef strax lite haj, isynnerhet som han tillade, att M. Johansson är så envis. I dag har jag besökt honom och säger strax, att allt var tillfredsställande. Han sade, att en kongl. prop. om ovilkorlig delning ej ginge för sig, att konungen absolut motsatte sig någon med villkor om sammanslagning, att M. Johansson absolut motsatte sig extra tillfälliga anordningar — men hvad skulle så göras. Jag: Johanssons envishet — hans skäl mot sådana anordningar ej bindande (häri instämde von Otter). Att göra försök till sådana utan Johansson menade v. Otter vore oartigt etc. — Jag: om J:n får *bestämdt* besked, att ej någon proposition i hans sinne framkommer. — v. O.: »detta har han fått och tillika att häri ej ändring, äfven om han begär afsked» (hvarmed han tydligen hotat) — så mitt råd, att han med detta besked får uppdrag att sjelf uppgöra förslag till anordningar. Skulle han bestämdt ej vilja detta, så är ej ogranlaga utan då bör uppdraget lemnas åt andra. Visar sig sedan, att det går bra för sig med sådana, så är något positivt vunnet, visar det sig omöjligt, så har man häri en ny faktor gent emot 2:a kammaren — och så bör en kongl. prop. framkomma antingen 1903 före eller 1904 efter kyrkomötet. — v. Otter gillade min framställning. För öfrigt var han mycket snäll och vänskapfull.

— — — — —

[3] Gustaf Sparre till G. B.

Mariedal 21 Okt. 1901.

Broder!

Ditt gårdagsbref skänkte mig mycken glädje. Att få ett så hjertevarmt bref från en som jag skattar så högt som Dig måste jag sätta högt i värde.

Tack för brefvet. Det skall bevaras bland mina bästa minnen.

— — — — —
Stackars von Otter. Han är allt för öppenhjertig och detta får han nog lida för. Tänk så mycket mynt det kommer att slås utaf att Regeringen fattat position innan den af Riksdagen begärda utredningen blifvit gjord.

Redan förra vintern hörde jag af någon som står kungen nära — jag vill minnas Ankarcrona — att kungen ej ville minnas att han var sjuk förra hösten och att han ingalunda tyckte om att blifva erinrad derom. Gud bevare honom. Hur högt jag än skattar kronprinsen, tror jag dock att han får svårare än kungen att reda sig ur en hel del svårigheter serskildt unionella.

— — — — —
Tack ännu en gång
Din gamle Vän
G. Sparre

[4] E. G. Boström till G. B.

Östanå den 16 Sept. 1901.

Käre Biskop!

Hjertligen tackar jag Dig för Ditt så vänliga bref likasom för all förut visad vänlighet och förtroende.

Jag hoppas upprigtigt, att den oss emellan alltid måtte fortfara på samma sätt. Tack ock för Din vänliga omtanke om min hälsa. För närvarande känner jag mig såsom något »utnött», men jag hoppas, att det skall gå öfver.

Det vore godt, om Du hade rätt i Din uppfattning af vissa personer och deras åtgärder. Jag skulle gerna vilja tro det. För öfrigt må dermed vara huru som helst. Du kan vara viss, att jag ej, när vi mötas i kamrarne, ämnar sätta fram något surmulet och illasinnadt anlete mot dem, utan gerna må allt förflutet få vara förflutet. Den der personliga politiken är en dålig politik.

Du tycker, att jag någon gång väl mycket sökt få in vind från babord. Till största delen beror nog detta på att jag bland s. k. venstermän påträffat så många verkligen goda och förträffliga personer, hvilkas åsikter jag till någon del kunnat fullt gilla. Men jag behöfver ej påminna Dig, att jag äfven gjort mycket bestämd front mot venstern när den kommit med oförsynta tilltag som t. ex. folkriksdagen. Men det finnes ju alltid åtskilligt godt att taga vara på äfven från venstern och det synes mig vara den rätta tidpunkten att göra medgifvanden, när högersidan kan bestämma huru mycket och på hvad sätt. Man tackar aldrig för det, man tager med våld.

Du berör ock frågan Kalmar stift och kallar den en svart punkt. Så kan jag ej se saken. Begge äro vi ju skäligen deciderade män med olika uppfattning i frågan, och det synes mig helt naturligt, att man kan hafva olika åsikter. Jag vet, att Du värderar en ärlig upprigtighet, och därför vågar jag säga Dig, att jag till och med tycker Dig ej hafva haft fullt rätt i formen, hvarmed Du bedrifvit Din åsigt. Men äfven den saken tager jag helt gladeligt, ty jag tänker, att

har Biskop Billing gjort så, kan väl något varda mig tillgifvet. Men det är godt att slutligen erinra sig vår öfverenskommelse att trots olika meningar i denna fråga dock vara lika goda vänner.

Din tillgifne och förbundne vän
Er. Gust. Boström

RIKSDAGEN 1902

När Billing d. 15 juli 1902 nedskrev sina anteckningar om den sista riksdagen, hade tio dagar förut (d. 5 juli) von Otters ministär avgått och E. G. Boström bildat sina andra ministär.

Den av justitieministern Hjalmar Hammarskjöld kontraserade rösträttspropositionen till 1902 års riksdag var från början dödsdömd, debatterna i kamrarna (d. 15—16 maj) slutade med förkastande ej blott av detta utan ock av övriga framförda förslag, varefter riksdagen (d. 20 maj) samlades i en skrivelse till Kungl. Maj:t om ny utredning, vars innebörd tydligen måste bli allmän politisk rösträtt och proportionell valmetod. Rösträttsfrågans allmänna betydelse blev starkt markerad genom den politiska storstrejken d. 14 maj och följande dagar, vilken drog med sig en tillskärpt arbetskonflikt.

Ministärskiftet kom under sådana omständigheter att beteckna en kursomläggning åt vänster, vartill nog bidrogo hänsyn såväl till de förestående Andra kammarvalen som till de pågående förhandlingarna med Norge om konsulatväsendets ordnande. På sina håll nämnades, tydligen med hänsyn till sistberörda fråga, Lagerheim som statsministerkandidat. Konung Oskars starka förtroende för Boström avgjorde emellertid valet. Med vilken oro den nya ministären mottogs inom Billing närstående kretsar, samt huru Boström för sin del såg läget, skönjes av de meddelade breven [1—6].

Riksdagen 1902

Endast några ord om mitt deltagande i årets riksdag. Från början hvilade öfver denna ett drag af oro och missbelåtenhet. Åtminstone under riksdagens förra hälft framkallades detta mest af den kongl. propositionen angående inkomstskatten. Allt ifrån dennas framläggande var missbelåtenheten med den inom 1:a kammaren allmän. Man klandrade isynnerhet, att större delen — ända till 98 % av Sveriges landtbrukare — skulle bli fri från nämnda skatt — således större delen af 2:a kammarens män; vidare dubbelbeskattningen å bolag; slutligen att progressionen fastställts för stark. Man kunde ej hoppas på någon väsentlig förändring af den kongl. prop. inom riksdagen och man kunde ej afslå den. Man betonade så starkt man kunde, att beslutet vid denna riksdagen skulle anses såsom ett blott provisorium och att man väntade en förändring härnäst. Huru grundad denna förhoppning månde vara, får framtiden visa.

Mitt arbete i 2:a utg.-afdelningen var sig likt. Löne-regleringarna för post- och telegrafstaten togo mycken tid. 8:de hufvudtiteln genomgicks jämförelsevis hastigt. Det var i synnerhet frågorna om ålderstillägg till ordinarie professorerna vid högskolorna och löne-regleringen för domkapitlens tjänstemän, som samlade kring sig intresse och delade meningarna. I synnerhet den senare intresserade mig i högsta grad. Alldeles oförsvarlig, orättfärdig och ovärdig var hittills gällande ordning. 1895 ställde sig 2:a kammaren bestämdt afvisande och när fråga varit om pension till enstaka konsistorienotarier hade den varit stenhård. Under alla år efter 1895 har jag vid alla möjliga tillfällen sökt förbereda och bana väg för frågans lösning. Att den kongl. propositionen

framkom torde ha i sin mån berott på mitt pådrifvande och jag läste och granskade den i manuskript, därvid — bortsedt från smärre redaktionsförändringar — på mitt yrkande medtogs förslag om pensionsrätt. Från riksdagens början sökte jag arbeta för förslaget. S. v. Friesen kunde ej förmås till att lägga ned sitt motstånd, utan skärptes detta alltmera. Men bönderna i 2:a afdelningen med Ivar Månsson i spetsen hade vid föregående riksdagar börjat ändra mening och stodo nu fasta i beslutet att i hufvudsak yrka bifall. Lyckosamt var, att v. Friesen, då ärendet först och förberedelsevis behandlades, var frånvarande. Sedan de andra då uttalat sin mening blefvo de fasta vid den; och jag gick dem till möte med önskade modifikation. Jag hade ej vågat hoppas på seger förr än i gemensam votering. Större glädje än kanske någon annan framgång i riksdagen beredde det mig, att båda kamrarna biföllo utskottets hemställan.

Sedan den bebådade kongl. propositionen om den politiska rösträttens utsträckning framkommit, blef rösträttsfrågan det ämne, kring hvilket intresset mest samlades. Härom höllos fyra enskilda mycket besökta sammanträden för 1:a kammarens ledamöter. Vid dessa kom jag att spela en viss roll åtminstone formellt. Min ståndpunkt var oförändrad, sedan jag väckte min motion 1893. Nu var jag vid 1:a sammanträdet den som fick ordet först; vid andra inledde jag på uppdrag diskussionen. Snart märktes, att meningarna delade sig i 2 grupper: den som ville behålla census med en del modifikation, representerad af konstitutionsutskottets pluralitet; och den som ansåg, att man skulle taga steget ut till allmän rösträtt med mera eller mindre starka garantier. Den senare meningens förfäktare voro ense om, att en sådan garanti vore proportionela val, men vi mera konservativa ansågo, att härtill borde komma andra

garantier t. ex. graderad röstskala. En tredje hufvudgrupp bestod af dem, som voro motståndare till varje röst-rättsutvidgning, dess främste representant var president Lars Åkerhjelm.

Vid det 3:e enskilda sammanträdet uppläste Åkerhjelm ett förslag till skrifvelse, som denna 3:e grupp möjligen kunde vara med om, såvida de ej kunde komma att få rösta för afslag. Då detta förslag upptog i sin motivering ungefär hvad jag yrkat, föreslog jag, att några komiterade skulle utses för att om möjligt utarbeta ett skrifvelseförslag, som skulle kunna erhålla pluralitet i 1:a kammaren. Komiterade blefvo: L. Åkerhjelm, H. Tamm, Östberg, Ahlströmer och jag. Till sammanträdet kom äfven Ch. Lundeberg. Under öfverläggningen lades till grund Åkerhjelms förslag, som med några modifikation af Ahlströmer, Lundeberg och mig accepterades. Åkerhjelm kunde och ville ej frambära det, då han ville rösta för afslag. Tamm o. Östberg hade andra förslag. Då uppdrogs åt mig att vid det följande enskilda sammanträdet framlägga och motivera det och åtog jag mig att, om det erhöles något understöd, framlägga det i riksdagsplenium såsom mitt förslag. Som bekant blef det af 1:a kammaren slutligen godkänt i en sista votering mellan det och rent afslag. För rent afslag röstade ej blott afslagsmännen utan äfven konst. utskotts-förslagens upphofsmän och anhängare. Sedan antogs det ehuru styckadt äfven i 2:a kammaren. Jag tror, att det kunnat vinna pluralitet i 2:a kammaren också i ostyckad form, men vet ej det. En jämförelse visar, att det är så godt som alldeles detsamma, som jag föreslog 1893.

Om de märkliga händelserna under dagarna för röst-rättsfrågans behandling i kamrarna och om följderna af beslutet, bryr jag mig ej om att tala.

Mölle d. 15 Juli 1902.

Gottfrid Billing.

Tillägg till »Riksdagen 1902».

Sedan nu E. G. Boström blifvit statsminister särskildt på programet att lösa rösträttsfrågan, vill jag göra ett litet tillägg, som endels antecknar hvad ej någon annan än jag vet från riksdagsförhandlingarna. Under de privata sammankomsterna för 1:a kammarens ledamöter tog Boström ej till ordet mer än en gång mot slutet. Innehållet af hans korta yttrande var dels en varning mot att i den tilltänkta skrifvelsen upptaga som villkor förändring i riksdagens sätt att bestämma om inkomstskatt, så att denna skulle bestämmas i samma ordning som lag antages, och dels ett tillkännagifvande, att han ehuru med mycken tvekan bestämt sig för att rösta för konstitutionsutskottets förslag. När det sedan i riksdagsplenium led mot slutet, kom Boström till mig och sade, att han nu skulle begära ordet för att tala mot mig. Jag svarade: »nej låt bli detta. Ej därför att du skulle tala mot mig, utan därför att, om du talar, många misstänka dig och lägga under dina ord allehanda planer. Det kan nog hända, att det blir du, som till sist får taga rösträttsfrågan om hand; och då är det bäst att du ej bundit dig genom något uttalande till protokollet.» Boström syntes dock böjd att vidhålla sin plan. Vi gingo upp till talmannen, Sparre. B. frågar honom: »tycker du, att jag skall begära ordet eller icke». Sparre svarade: »jag tycker ej, att du kan underlåta det». Jag invände: »jo, han skall låta bli, han bör ej binda sig». Slutet blev, att Boström teg. — Jag tänker, att han nu medger, att detta var det klokaste och riktigaste.

²⁶/7 1902.

G. Bg.

Östanå den 3 Juli 1902.

Käre Biskop!

Ditt bref, som jag mottog i går afton, gjorde mig mycken och upprigtig glädje. Ty det är då förvisso sannt, att jag alls ej sträfvat efter den nya upphöjelsen, utan ser den med mycket bekymmer och oro. Och när jag dertill ser vilka förväntningar man ställer på mig, blifver jag än mera beklämd. Då är det ock så godt att veta, att det finnes goda vänner att lita till, och Dig käre Biskop tackar jag särskildt, ty aldrig har jag från Dig erfarit annat än vänskap och förtroende.

Din uppfattning, att jag ej bort komma ifråga nu, delar jag fullständigt, jag hade äfven ifrigt sökt bibringa andra samma uppfattning, men när Konungen förhörde sig med inflytelserika personligheter, särskildt med de begge talmännen, lärar Han från alla håll fått anvisning endast på mig. Och då jag dertill har anledning tro, att dessa råd stämde väl samman med Konungens egen uppfattning, så kan Du lätt finna, att jag snart var ur stånd att svara annat än ja.

Rätt har Du ock uti, att jag ej är den kraftige man jag förut varit, men det blifver jag aldrig heller, men den opasslighet och trötthet, hvaraf jag led i vintras, är dock borta.

Om lördag eger ombytet rum. Tänk då på och följ med Dina förböner

Din tillgifne och bekymrade vän
Er. Gust. Boström.

[2] N. Claëson till G. B.

Stockholm den 12 Juli 1902.

Högtärade Broder!

Mycken tack för Ditt så vänliga bref!

Det gläder mig innerligen, om jag under de flydda statsråds-åren kunnat vara till något gagn för kyrka och skola. Viljan har icke fattats.

Du frågar om skälen för min afgang. Jag har fått afsked på grått papper. Det talades aldrig om att jag skulle stå kvar. Sakens förlopp var i korthet följande.

Kort efter det att Boström fått uppdrag att bilda ministär, spordes det att han uppmanat åtskilliga af konseljens ledamöter att stanna kvar. Sedan jag jemväl förspott, att han gjort försök med v. Krusenstierna och Hammarskjöld, fann jag det tydligt, att Boström icke ville hafva mig med. Härpå fick jag inom ett par dagar bekräftelse. Jag var då uppe på Slottet för att inför H. Maj:t på förhand anmäla ett par viktigare konseljären. I väntrummet råkade jag *händelsevis* Boström. Han bad då att få tala några ord med mig. Därvid yttrade han att den nya ministären skulle gå mera åt venster än han trodde mig vara benägen till, och att v. Friesen skulle blifva min efterträdare. Jag åberopade härvid det mig tillförene gifna löfte att återfå mitt justitierådsembete. Samtalet räckte blott några få minuter.

Då Boström icke ens nämnde något om sina vensterplaner eller frågade mig om min mening, var det ju klart, att han ville blifva af med mig. Tvifvelsutan hade han sakliga skäl härtill, ty någon personlig ovilja tror jag ej, att han hyser för mig.

För min del är jag mycket belåten och tacksam att hafva fått gå nu. Det är behagligare att falla i sluten trupp än afgå ensam efter det jag kanske förderfvat

någon viktig fråga. Jag har ock känt mig ganska trött och uttråkad af allt förtal och illvilja, särskildt från radikala och frireligiösa håll. Inom konseljen stod jag ganska isolerad. Ingen hade något kyrkligt intresse, och en del saker nödgades jag mer eller mindre trumfa fram. Därjämte blef jag led vid att se [ett par kollegers] kurtis för Lagerheim, hvilken de först trodde skulle blifva v. Otters efterträdare. Dansen kring guldkalfven förekommer i alla tider och under olika former.

Det kännes mycket lugnt och skönt att återgå till högsta domstolen, hvarest jag förut under 6 år trifts godt.

Tack, käre broder, för ett godt samarbete. Jag räknar det för stor glädje och heder, om jag äfven framdeles får åtnjuta Din vänskap.

Din tillgifne vän
Nils Claëson.

[3] F. W. von Otter till G. B.

Trantorp och Nättraby d. 20 Juli 1902.

Käre Biskop!

— — — — — min tacksamhet är djup och stor till alla dem, som i dessa dagar skickat mig ett vänligt ord, de hafva icke varit få, och i främsta rummet till Dig, som jag, under de år vi arbetat tillsammans, lärt mig att allt mera och mera uppskatta och värdera. Jag gick icke till platsen för att skörda något tack och ännu mindre något beröm och då är det kärt om något ändock kommer. Jag gick dit helt enkelt af pligtkänsla. Jag lika litet som de flesta andra trodde att fjolårets stora fråga skulle kunna lösas så som skedde

första gången den lades fram och att den skulle kräfvat att både en och två statsministrar skulle behöfva offras, innan den, helgjuten som den var, kunde komma till segern, ooh för den saken ville jag gerna offra mig, om, såsom fallet var, både min konung och andra som kände mig trodde att jag dermed kunde tjena. Väl kände jag sjelf min ringa förmåga, men jag kände ock, att det är icke jag som skall bedöma den utan andra, och tro de att jag dermed kan tjena så har jag icke rätt att draga mig undan. Nu gick det lyckligare än man hade väntat och de andra stora frågorna som nödvändigtvis måste följa skulle ock ha sin lösning och jag hoppas att förhandlingarna i Riksdagen innev. år öfver dem har i icke oväsentlig mån klarat vägen. Om det skall lyckas för den nya ministären sammansatt som den är af »ultras» åt alla håll, 1904, derpå kan det vara tillåtligt att tvifla, den som lefver får se. Som Du nog vet gjordes det stora ansträngningar att få Afzelius att taga Justitieportföljen, men han höll i sig, och klok var han. Huru Meyer, hygglig och käck som han är, skall kunna reda sig med skattefrågorna begriper icke jag. Han var minst n:o 4 bland dem med hvilka försök gjordes.

Jag känner mig emellertid innerligt belåten att vara fri. Du skulle helsa mig välkommen åter till 1:a kammaren! Tack min käre vän! Man skall aldrig säga »aldrig» säger ordspråket. Min hustru spår att jag icke skall finna mig i sysslolöshet men jag vet icke det.

Alltid Din sannt tillgifne

F. W. von Otter.

[4] Christian Lundeberg till G. B.

Forsbacka 21 Juli 1902.

Högtvärderade Broder!

— — — — —
Ja, det är skönt att vara fri, men friden väntar oss nog ej under nuvarande förhållanden. — Jag tillskref Sparre namnen: Billing, Åkerhielm, Svedelius m. fl. men jag har kunnat förstå, att jag kom för sent, likasom det var sjelffallet, att H. M. helst skulle vilja hafva E. G. B., om dertill fans någon möjlighet. Dennes iscensättande är dock, så vidt jag förstår, ett slag i ansigtet och en utmaning mot konservativa, och, jag tycker äfven, moderata. — Såvidt jag kunnat förspörja, har han ej kommunicerat sig med någon af de våra. — Han känner sig sålunda stark utan stöd af majoriteten. — Förmodligen räknar han på dennas vanliga lojalitet att söka arbeta fram de stora frågorna, utan att tänka på hvem, som bär fram dem. Möjligen äfven dermed, att majoriteten skall fasa för, att genom för starkt motstånd spela det politiska lifvet i händerna på venstern. — Men äfven stora räknemästare kunna räkna miste, och jag befarar, att så varder händelsen här. Jag säger befarar, ty öfver de enskilda sympatierna och antipatierna står dock landets bästa, och detta får ej riskeras. — Men det blir ett svårt spel under närvarande förhållanden — svårt att rå med sig sjelf. — Men hvarför också välja sådant folk, okända eller ock alltför välkända. Det har sagts, att v. F. är en arbetets, men ej en initiativets man. I hvarje fall låter han dock draga sig till venster. — B. målsman för vårt rättsväsende och föresyn för våra domare, det är ju under all kritik. Och en frihandlare af klaraste vatten ledare för våra näringar och för vårt skyddssystem. — Det är ljufligt. Man får se tiden an,

dock ej i overksamhet. Kanske återkommer jag dertill en annan gång.

Nu farväl och varm helsning
Din tillgifne
Chr. Lundeberg.

[5] E. G. Boström till G. B.

Östanå den 14 Aug. 1902.

Käre Biskop och Broder:

Länge har jag dröjt att besvara Ditt bref af den 9 Juli. Och orsaken dertill är, att genast hade jag ej tid, och sedan förhåller det sig så, att har ett bref en gång blifvit undanlagdt, så drager det sin tid att få det fram igen. Bedröfvad har jag varit af dess innehåll men än mera tacksam. Någon känsla af att vara ond har jag ej känt spår af, och det kommer sig väl deraf, att visserligen kunna vi hysa olika meningar men aldrig upphöra att respektera hvarandra. Åtminstone är det så hos mig, och jag hoppas, att det ej må vara annorlunda hos Dig. Men tacksam är jag verkligen, och många gånger har jag tänkt, huru mycket lättare och lyckligare det skulle vara, om de, som hyste olika uppfattning, alla vore lika öppna och ärliga som Du.

Jag har nog hoppats, att någon gång få komma ned åt Skåne, och om jag gör det, så hoppas jag, att Du har några timmar åt mig. Låt mig nu försöka att något litet förklara min uppfattning.

Hvad Ramstedt beträffar, är han en mycket skicklig embetsman, nära bekant äfven med administrativa ärenden efter sin expeditionschefs tid. I domstolen var han känd för att vara af praktisk läggning, och såg ärendena ej endast ur formell synpunkt, hvilken [hvilket?] har sin stora vikt. Om Du besinnar, huru viktiga för parterna

oftast äro de mål, som dragas under K. M:t, så finner Du ock angelägenheten af, att sådana krafter finnas tillgängliga, af hvilka man har rätt att vänta kloka och korrekta beslut.

Hvad åter Meyer beträffar, så ser han ju mycket illa, men kan dock obehindradt läsa och skrifva så mycket som helst. Du har nog förut hört det gamla yttrandet, att Sveriges finansminister egentligen är Statsutskottet med biträde af Bev.d:o. I det sednare har M. setat i många år, och betänkandena visa, att han ej gjort det endast för att fylla en plats. Han kan rätteligen sägas vara förtrogen med våra bevillnings- och skattefrågor. På finansdepartementet är nu lagd vården om handel, näringar och skeppsfart. Vi hafva hittills saknat någon, som varit äfven i ringa grad förtrogen med dessa ärenden, det var af vigt att få någon erfaren i dessa ting. M. är ju dertill känd för att vara en ärlig solid man, väl kunnig och erfaren i riksdagsfrågor. Hans gamla kammarkamrater, som tillika äro medlemmar af regeringen, önskade derföre ock på det ifrigaste, att M. skulle utses till platsen; och deri har Du förklaringen på namnet.

Carl von Friesen är Du mycket bedröfvad öfver, i honom ser Du endast skolrektorn — eller magistern — den salongsliberale utan något som helst intresse för kyrkan och hennes angelägenheter. För min del delar jag alls icke denna Din uppfattning. Jag har hört uttalanden af honom, som tyda på någonting helt annat, och som visa, att han visserligen ej är den, Du tänker Dig. När vi väl snart träffas i Stockholm, skall jag bedja få visa dig några bref, som han skrivit till mig under förhandlingarne om hans statsrådsskap. Jag är viss om, att Du efter att hafva läst dem, skall villigt erkänna att så skrifver ej den, som ej har begrepp om vigten och vidden af embetet, och vilja att, så långt

Christian Lundeberg

HANS EXCELLENS STATSMINISTERN ÖFVERTY
LAR ANDRA KAMMAREN OM NÖDVÄNDIGHETEN AF

Excellensen Boström

Efter Albert Engströms bild i Riksdagsgubbar

han förmår och förstår, se de intressen till godo, som han har om hand. Du skall nog, om Du kommer i närmare beröring med honom, erkänna, att han besitter en god karaktär och förträffliga egenskaper för öfrigt. Ingen har på mig gjort så godt personligt intryck som han. Vi äro visserligen personligen bekanta sedan det första skolåret 1854, men på sednare tiden hafva vi varit mycket skiljda, så att jag kan räkna bekantskapen som ny. Du tror, att han röstat för åtskilliga dumheter, som rörande kyrkliga ting föreslagits i Riksdagen. Ack! finge man alltid se, hvad som rör sig bakom den slutna röstsedeln, så nog komme man att göra upptäckter, som ingen anat. För öfrigt hvad skall man snart tro i kyrkliga ting, när man finner, att t. ex. Biskop Billing häftigt anfallas af den frikyrkliga Lektor Waldenström för att han ej håller nog strängt på vedertagna läror m. m. Glöm för öfrigt ej bort, att det finnes ett kyrkomöte, som nog garderar vår kyrka, om så skulle behöfvas. Måtte kyrkomötet å sin sida ej glömma allt annat för kyrkan. Men nu håller jag på att komma in på ett vanskligt område, och det är bäst att jag slutar härom.

Hvad sist nu Berger beträffar, så är du ej blott bedröfvad utan rent af förtviflad — — — Du vet kanske, att han ej var den förste, åt hvilken platsen erbjöds. Men jag erkänner gerna, att jag utan någon tvekan föreslog honom. Han är känd som en redbar, duglig, kunnig man. Sjelfständig har han visat sig vara så mot höger som mot venster. Jag vet väl, att han uppträdt mot sina kolleger, och att derföre Häradshöfdingarne i kamrarne ej äro honom bevågna, men i mycket har han haft rätt, och jag kan ej annat än värdera en dylik sjelfständighet. Kammaren har ock visat sig värdera den genom att numera enhälligt eller åtminstone nära enhälligt välja honom till sin ombuds-

man. Skulle nu ett fel vara begånget så har jag anledning att än en gång tänka på det gamla ordspråket, när jag super, är det rätt. Ty kamrarne göra naturligen rätt, när de till sin förtroendeman tager honom, men gör K. M. det, så handlar han orätt. Politiskt sedt är valet efter min förmening godt, ty det synes mig gifvet, att kan första kammaren få de garantier, den anser nödiga, föreslagna af en åt venster gående minister, så har den väl bra mycket större utsigt att få dem förda igenom, än om ministern vore en, som kämpade för egna åsikter. Jag finner att uttrycket kan missförstås. Jag menar naturligen om en vensterman för att få en sak igenom vill göra eftergifter, äro väl utsigterna större att få dem accepterade af venstern än om de föreslås af en högerman. Nu komma vi in på den politiska sidan, och dermed kan jag ej trötta Dig; dermed må anstå, tills vi råkas.

Ja käre Biskop måtte jag kunnat lugna Dig något. Det har blifvit långt detta bref, men när jag kommit i gång, har det kännits riktigt godt att få skriva och försvara sig.

Tack för Ditt beslut att stanna qvar i Riksdagen, Du behöfves der sannerligen allt för väl, och tack slutligen för att Du trots allt dock förblifvit en god vän till

Din tillgifne

Er. Gust. Boström.

[6] E. G. Boström till G. B.

Stockholm den 10 Nov. 1902.

Käre Biskop.

— — — — —
Och ärendet, hvarom jag vill tala, gäller som Du kanske gissar, den norrländska biskopsfrågan. Den

föreligger genom framställningar från såväl Domkapitlet i Hernösand som det Norrbottniska landstinget, och den kan ej lemnas åsido ett år som detta, hvilket ju är ett prestmötesår.

Inom regeringen äro vi alla beslutna att söka så kraftigt vi kunna befordra sakens framgång. Men vi känna ock, att det kommer att möta motstånd från högsta håll. Nog kan väl detta motstånd öfvervinnas, men vi önska alla, att sådant kunde ske så mjukt som möjligt. Och det är derföre jag ville hos Dig värdsamligen men bestämdt och ifrigt anhålla, att Du ville låta Ditt motstånd fara. Jag vågar ej påkalla Ditt understöd endast bedja om, att Du ej sätter Dig alltför hårdt deremot.

Såvidt jag förstår, är för vår kyrka kanske ej någon fråga angelägnare. Och då det för hvarje person, som är utrustad med något politiskt omdöme, måste stå klar omöjligheten att få till stånd ett nytt biskopsdöme utan att indraga ett äldre, så finnes ju efter mitt förstånd ej något val.

Men mera härom mundtligen. Nu antager jag, att Du blir rätt ond på mig, men jag hoppas dock att det skall hafva en öfvergång och att vi kunna råkas i god samsja.

Din förbundne och tillgifne vän
Er. Gust. Boström.

RIKSDAGEN 1903

Frågan om Härnösands stifts delning, numera sammankopplad med indragning av biskopsämbetet i Kalmar, blev under 1903 års riksdag föremål för en kunglig proposition, vilken vann båda kamrarnas bifall. I Första kammaren fyllde debatten i detta ärende (d. 22 april) ett helt förmiddagsplenum. Huvudtalare mot åtgärden att offra Kalmar stift var Billing, den kungliga propositionen försvarades främst av C. von Friesen men också av Gilljam, ett visst uppseende bör ha väckt, att Hugo Tamm och en framtidsman som Ernst Trygger nu slöto sig till propositionen. Denna segrade i slutvoteringen med 78 röster mot 61 [4].

Kommunikén i konsulatfrågan åsyftar det d. 24 mars 1903 daterade, av svenska och norska statsrådsmedlemmar undertecknade meddelande, som då publicerades rörande bedrivna underhandlingar om ordnande av ett särskilt norskt konsulatväsende. De svenska underhandlarna, vilka voro Boström, Lagerheim och Husberg, hade tydligen hoppats att genom konsulatgemenskapens offrande kunna desto fastare trygga den rent unionella diplomaten, men det visade sig nästan omedelbart, att man i Norge på helt annat sätt uttolkade kommunikéns diplomatiska vändningar. De överläggningar inom Första kammarens protektionistparti, varom Billing berättar, resulterade i en motion (d. 23 april), undertecknad av Lundeberg, Billing, L. Åkerhielm och Trygger m. fl., vari yrkades en underdånig skrivelse, som under hänvisning till riksdagens skrivelse d. 14 april 1893 uttryckte riksdagens förvissning, »att intet i någon mån bindande avtal

i frågan kommer att träffas, utan att riksdagen bliver därom hörd», samt tillika med anledning av de olika tolkningarna av den s. k. kommunikén hemställde, att, därest förhandlingarna fortsattes, de preliminära avtalen måtte avfattas med all nödig klarhet och tydlighet.

Ärendet framkallade i Första kammaren (d. 6 maj) en lång debatt, i vilken — mot vanan, när skrivelser till Kungl. Maj:t föreslagits — regeringen deltog genom stats- och utrikesministrarna. Skrivelseförslaget bifölls med 106 röster mot 32 [1—3, 5, 6].

Vid riksdagens slut meddelade Billing sina vänner avsikten att numera lämna riksdagen [7—10.]. Ännu när han d. 3 september nedskrev årets riksdagsanteckningar, fasthöll han sin under tiden offentligt meddelade avsägelse.

* *

Riksdagen 1903

Inte förr än i dag d. 3 Sept. har jag kommit till att göra några få anteckningar om denna riksdag. De skola komma att så godt som uteslutande handla om två frågor eller rättare sagdt om mitt deltagande i dessas behandling.

Riksdagen möttes af en ny ministär. E. G. Boström hade för andra gången blifvit statsminister. Den sammansättning, han gaf åt sin ministär, visade ej blott, huru mycket han ändrat signaler, utan var ock så oangenäm som möjligt för 1:a kammaren. I allra högsta grad gällde detta om justitieministern. För egen del var jag missbelåten med, att v. Friesen blifvit ecklesiastikminister, då han aldrig visat något intresse för kyrkliga angelägenheter men i fråga om dessa som i allmänhet röjt doktrinärt liberala tendenser.

Strax i början af riksdagen hade jag anledning uppträda mot det sätt hvarpå frågan om sjelfspillingars jordfästning

handlagts, och särskildt mot att de kyrkliga myndigheternas utlåtanden härom ej bragts till riksdagens kännedom. Min mening var icke att komma 1:a kammaren att frånträda sitt beslut från förra året. Icke heller begärde jag votering, men då sådan förekom, gåfvos många fler röster för afslag än i fjor, och man sade mig, att, om jag nämt om saken i förväg, man skulle afslagit den kongl. propositionen. Min afsigt var att lära vederbörande att behandla kyrkliga myndigheter på höfligt sätt. Och jag tror, att syftet uppnåddes. Statsrådets försvar blef mycket matt. Allmänt erkändes, att de begått fel.

Mitt intresse var under riksdagens förra hälft koncentreradt kring stifts-delnings- och sammanslagningsfrågan. Regeringen hade frångått sin ursprungliga ståndpunkt och accepterat 2:a kammarens. Från början betraktades denna fråga såsom riksdagens mest brännande. Motståndarna mot den kongl. propositionen hällö sammanträde, och tillsattes en komité för att åstadkomma en mot-motion. Denna bestod, såvidt jag mins, af L. Åkerhjelm, Hasselrot, Säwe, Rappe, Ekströmer och jag. Motionen författades af mig och frambars i 2:a kammaren af Kalmar-representanterna och i 1:a kammaren af en hel hop motionärer, såvidt möjligt af en från hvarje län. Mycket arbetades från båda hållen — här lika litet som annars gjorde jag något på enskild väg. Situationen i 1:a kammaren var mycket oviss ända till slutvoteringen. Att denna gaf en obetydlig majoritet åt regeringspropositionen berodde i främsta rummet — bortsett från sakliga skäl — på regeringsledamöters enskilda bearbetande. Detta hade begynt långt före riksdagens början och fortsattes hejdlöst. Slutligen tillkom en tarflig kompromiss. En del ledamöter röstade för den kongl. propositionen med vilkor att Norrlands-representanter skulle rösta för majstullens bibehållande. — Under hela föregående tid låg denna fråga mycket

tungt på mitt hjerta. Afgörandet tog jag mindre hårdt än jag annars skulle gjort, då jag väl insåg, att sådan situationen nu blifvit, ett afslag i år åtföljts af förnyadt förslag nästa år.

Ungefär midt under riksdagen kom communiquén i Konsulatfrågan. Den slog ned som en bomb. Detta så mycket mera, som statsministern några få dagar förut låtit af honom tillkallade ledamöter af båda kamrarna vänta helt annat resultat af pågående förhandlingar mellan svenska och norska statsråd. Strax begynte lifliga privata samtal om saken, och snart hölls af protektionistpartiet i 1:a kammaren sammanträde om saken. Sedan gemensamt sådant för hela 1:a kammaren. Alla voro upprörda öfver hvad som skett. Detta ansågs stå i bestämd strid mot hvad riksdagen upprepade gånger beslutat och begärt och mot hvad regeringen, med samme statsminister i spetsen, förklarar. Vid de förberedande diskussionerna om hvad som borde göras, kunde sägas tre meningar göra sig gällande: den ena, frihandelspartiet i det hela, ansåg, att riksdagen borde göra intet, förrän den i framtiden tillfrågades, den andra ville ha ett skarpt uttalande mot communiquén med önskan om förhandlingarnas afbrytande, den tredje ville uttalande, som gingo ut på att riksdagen frånsade sig allt ansvar för förhandlingarna, dessas afbrytande, fortsättande, resultat och förbehöll sig fri pröfningsrätt. Flertalet ville ett uttalande. — En komité tillsattes för att åstadkomma ett sådant. Komiterade voro: Chr. Lundeberg, L. Åkerhjelm, I. Afzelius, H. Blomberg, E. Trygger, G. Berg, Rettig, Gripenstedt och jag. Vi hade åtskilliga sammankomster. En underkomité tillsattes, Åkerhjelm, Trygger och jag. Trygger skref första förslaget. Af detta behöll jag en del, strök en annan och skref en i stället. Slutligen finputsade Åkerhjelm det hela.

Mycket skrefs i tidningarna mot oss men härom lik-

som om debatten i 1:a kammaren bryr jag mig ej om att skrifva. Jag hade ej lust att uppträda, men ombads och ålades att göra det — af mina medkomiterade. Anledningen härtill var väl närmast, att jag så väl af regering, riksdag och allmänheten var känd såsom den mest moderate i kammaren. I det att jag jemte Lundeborg utsågs till hufvudtalare, skulle annonseras, att man ville moderation.

Andra kammarens beslut i frågan kan af den okunnige stämplas såsom en motsats till 1:a kammarens, men är ett understrykande af den skarpaste punkten i detta, nämligen hänvisningen till riksdagens tidigare beslut. Sjelf är jag öfvertygad om och jag tror nog, att de flesta äro ense om, att 1:a kammarens åtgörande varit ej blott verkligen påkalladt utan äfven gagneligt. Hvad som efter detsamma förekommit i Norge, vittnar härom.

Efteråt hade jag ett samtal med statsministern om saken. Detta synes mig ganska klart vittna om, att han i ärendet blifvit i viss mån lurad och ej nog påaktat communicéns finesser. När jag frågade honom, hur man skulle förklara, att på ena stället sades, att de förutsagda lagarna ej ensidigt skulle kunna ändras eller upphävas, men på ett annat blott, att de ej ensidigt skulle kunna ändras — svarade han: det beror på en incurie (ouppmärksamhet, oaktsamhet). Alldeles visst är, att detta inte gäller om de norska underhandlarna och nog ej heller om excellensen Lagerheim.

Och härmed var och är min riksdagsverksamhet afslutad. Redan förut hade jag hvälfvt inom mig tankar på att lemna riksdagen. Nu hade lusten att detta göra blifvit bestämd och permanent. Motiverna härtill voro: Stiftsfrågans afgörande, som visade att vi ha en regering, med hvilken jag ej i förtroende kan samarbeta, och röjde en förändring inom 1:a kammaren — enligt min uppfattning — i riktning åt det sämre. När

lusten var bestämd, blef frågan: har jag rätt att följa den? Min närmaste uppgift såsom biskop i Lunds stift tillråder att stanna hemma och förändringen i domkapitlet genom Sjögrens afgang från konsistorienotariebefattningen påyrkar, att jag utan större afbrott sjelf för ordet i kapitlet. Mycket vänliga och bevekande maningar från de för mig mest betydande hållen ha påyrkat, att jag skulle stanna qvar. Då jag ej ansett mig böra följa dem, har jag dervid ej känt oro i samvetet utan trott mig handla rätt. Jag hoppas, att det ej skall ifrågasättas mera, att jag skulle åter inträda i riksdagen. När jag nu tager afsked från denna, vill jag tacka både Gud och menniskor. Jag tror mig ha haft ej ringa gagn af mitt deltagande i riksdagsarbetet. — Mycken nyttig erfarenhet har vunnits, många goda vänner har jag fått. Ett tack till dem vare mitt sista ord om min riksdagstid.

Lund d. $\frac{3}{9}$, 1903.

Gottfrid Billing.

[1] G. B. till F. B.

1903 d. $\frac{25}{3}$.

Communiquéen i konsulatfrågan är naturligtvis dagens samtalsämne. Den har i stora kretsar verkat mycket upprörande. Ingen lär undgå att i sitt inre medgifva, att våra svenska förhandlare återvända hit med nederlag. Jag tycker dokumentet vara en mycken tarflig, dålig produkt, sådan att den kan göra intryck af ett norskt diktamen. Det egentligen enda som bjuds såsom försonande för Sverige är den uttalade förhoppningen om framtida bättre politiskt samförstånd mellan de två rikena. Men ingen som helst garanti bjudes härför och

vestigia terrent. Man medgifver konsulsskilsmessa, fast man anser den vara skadlig. Man hänskjuter till lagar, som ej ännu föreligga, att uppdraga gränslinierna mellan konsulat och diplomati men medgifver i alla fall skilsmessa, då väl naturligare varit att först se dessa lagar, då invändningar mot skilsmessa alltid måste motiveras med omöjligheten eller svårigheten vid att uppdraga sagda gränslinier. Slutligen går svenska regeringen nästan som en supplikant om att en norrman måtte vilja ta mot rätten att bli utrikesministerbefattningen [sic!] och binder Sverige vid ett program om ansvarigheten, mot hvilket stark protest alltid varit mångenstädes i Sverige — under det att norrmännen svara, att de ej ens vilja inlåta sig i tal härom, blott tillkännagifvande, att de ha en helt annan uppfattning än svenskarna. Äfven jag, som i norska frågan hört till de allra medgörligaste realpolitici, tycker det vara upprörande hvad man nu gjort. Hvad skola då de egentliga högerpolitici säga och känna. Förbittringen är stor. Äfven inom ministären lär vara missbelåtenhet. Om ärendet i någon form kommer inför årets riksdag vet jag ej. Helt visst icke från regeringens sida. Enda formen vore väl genom interpellation. Häremot talar särskildt, att man väl icke kunde komma öfverens om något, hvarom *båda* kamrarna skulle kunna enas. — Äfven kungen lär vara missnöjd.

Ett resultat är visst: att opinionen *mot* Boström mycket vuxit.

— — — — —

[2] G. B. till F. B.

S:m 30/3 1903.

— — — — —

På middagen hade 1:a kammarens protektionister sammanträde om Norska frågan: om något från riks-

dagens sida borde göras med anledning af Communiquén. Hvad jag nu skrifver skall du ej omtala. Jag har känt lite speciellt personligt ansvar i detta ärende och min ställning något svår med hänsigt till mina föregående, min ställning nu till regeringen och mitt parti, till stiftsfrågan etc. Jag är nu nöjd och alldeles lugn i mitt sinne vid tanken på gårdagen. Ss. så ofta annars blef mitt korta yttrande sedan en hufvudpunkt för diskussionen. Jag sade min egen mening oberoende af alla kringliggande förhållanden. Den gillades af några, motsades af andra såsom alltför beskedlig. Nu anser jag mig ha räddat mitt samvete. Mitt råd eller förslag var det mildaste, det minst uddiga mot regeringen, men dock efter min uppfattning tillräckligt tillkännagifvande. Något beslut om *hvad* som skulle göras skulle dock ej i går fattas, då hela 1:a kammaren i dag inbjudits till gemensamt enskildt samrådande om saken. Emellertid voro vi i går ense om, att *något* borde göras. I qväll ämnar jag tåga, om ej något särskildt skulle uppfordra mig till att yttra mig. För mig är hufvudsaken att »rädda min egen själ», att ej af feghet eller partisinne tåga eller tala, handla eller draga mig undan. Huru nu allt kan aflöpa, vågar jag ej förutsäga. Skulle ej bli förvånad, om åtminstone Lagerheim komme att afgå. Förbittringen mot honom är ganska allmän och sträng.

— — — — —

[3] G. B. till F. B.

S:m 2/4 1903.

— — — — —

Tankar och tal kretsa kring norska underhandlingsfrågan. Sammanträdet i måndags qväll var mycket talrikt besökt. Diskussionen verklig intressant. Alla voro

ense om att djupt beklaga, hvad som skett. Meningarna delades om och hvad som skulle göras. Jag yttrade mig ej förrän nästan allra sist för att, efter samråd med ordföranden Lundeborg, föreslå att en komité måtte utses för att försöka åstadkomma något uttalande, hvarom man skulle kunna enas. Bland komiterade är också jag. Vi ha haft ett kort sammanträde i dag och skola fortsätta om Fredag. Ett nytt uppslag, en mycket god hjälp åt de missnöjda i Sverige, har vensterföreningen i Norge gifvit genom sitt valprogram. Det man tänkt och det som sagts vara förklaringen och det uppbärande motivet för de svenska underhandlarnas eftergifvenhet, skulle vara utsigt och löfte om att venstern i Norge skulle låta utrikesministerfrågan utgå ur sitt valprogram. Så har ej en vecka gått, förrän man, om än i en obetydligt mildrad form, uppför på valprogrammet frågan om egen utriksminister. Hvad står då kvar såsom stöd för communiqué? Jag tycker, att det särskildt för Boström måtte kännas obegripligt obehagligt och genant. Förbittring — och mycket stark — vänder sig isynnerhet mot Lagerheim. Honom önskar man nog allmänt att aflägsna ur ministären. Emellertid kommer ej något uttalande i fråga förrän efter påsk.

[4] G. B. till F. B.

S:m ²³/₄ 1903.

Eftersom mina tankar naturligtvis äro synnerligen upptagna af gårdagens riksdagsförhandlingar och beslut, är så godt att först afskrifva dem. Beslutet var ej oväntadt, efter hvad som under sista tiden förspotts. Att det utföll så *i går* gör mig ej synnerligen stor smärta.

Hade voteringsrösterna varit vända åt motsatt håll med en liten majoritet för min mening, hade dermed ej mycket varit vunnet, ty naturligtvis hade regeringen upptagit frågan igen viss om seger nästa gång, när 1:a kammarens motstånd visat sig vara brutet. Skillnaden hade blott varit, att nya strider, ny oro etc. Sedan regeringen ändrat signaler och 1:a kammaren splittrats, var i alla händelser saken förlorad. Med tanke härpå kan det kännas i viss mån lugnt att frågan är afgjord — denna som i många år legat mig så tungt på hjertat. Men hvad som känns obegripligt nedslående, är, att ett ärende af denna beskaffenhet kan afgöras på detta sätt, genomgå sådan procedur: att därför att en gång en kyrkofientlig mächtig riksdagsman i godtycke så föreskrifver, skall ett stort kyrkligt intresse cederas, en hel orts befolkning såras etc. Mycket nedslående är att finna, huru liten insigt och huru föga intresse fins i fråga om kyrkliga ting. Äfven därför sörjer jag mindre öfver gårdagen, emedan för så många den politiska frågan om kamrarnes likberättigande var ett hufvudmotiv för motstånd mot regeringspropositionen.

Diskussionen? Jag är nöjd med mitt eget uppträdande, därför att jag ej lemnat något hufvudsakligt osagdt, som jag ville säga, och ej yttrat något, som jag ville ha osagdt. Skulle något vara att ångra, vore det, att jag kanske var alltför stillsam och beskedlig. Något nytt framkom alls icke under debatten. Ej annat sades af mina motståndare än att behofvet i Norrland var nödvändigt och kunde ej på grund af 2:a kammarens motstånd genomföras annorledes än på det föreslagna sättet. Bästa yttrandet och det, som nog afgjorde majoriteten, var Gilljams till förmån för den kongl. propositionen. Jag tycker, att han kunnat och bort tåga. När jag vid ett möte i förbigående sade honom detta, svarade han, att så varit omöjligt. För öfrigt genomgick

alla yttranden en märklig tro på en biskops stora betydelse. Aldrig har jag hört liknande. Nu kan man åtminstone ej komma och tala om biskoparnes undanskaffande. Intet otrefligt förekom.

När allt var slut, kom Boström och tog mig i handen, sägande med stockad röst: »jag kan ej nu säga dig, hvad jag vill; får göra det sedan.» Jag blott riste på hufvudet. Vid aftonplenums slut undvek jag honom men han stannade vid min bänk, sägande till mig: »nu är det slut» — tydligt nog som en invit att vi skulle följas åt på hemvägen. Detta hade jag ej lust till, utan tog hastigare än han på min öfverrock och gick i förväg. Jag hade allra minst då och på gatan lust att samtala med honom. Annars har jag ej något emot att säga honom mitt hjertas tankar — och detta så att dessa ej kunna missförstås.

Hvad som nu skett har väsentligen löst mina band vid riksdagen; äfven borttagit min lust att resa med till Norrland.

— — — — —

[5] G. B. till F. B.

S:m 27/4 1903.

— — — — —

Du har nog läst Vårt Lands ledare för i Lördags. Jag har skrivit den. Af den får du således se min mening om saken och mer än detta, nemligen hvad i allmänhet ligger bakom det hela. Jag vet ej något vidare om, huru Boström & C:i tager saken, känner sig naturligen generad. Eget är att ge akt på, huru de liberala tidningarne upptagit motionen. De ha tydligen känt sig kuggade. De hade väntat och hoppats på något skarpt utmanande och beredt sig på att göra stort rabalder. Nu finna de motionen både i sak och form så

ytterst moderat, att de ej veta hvad de skola säga. De ha ej fått något att skälla på utan tvingas att mer eller mindre direkt medgifva, att alla kunna vara med om hvad som säges i motionen. Nu försöka de vända saken, som vore fråga blott om misstroendevotum mot Boström. Jag tänker, att man inom riksdagen också skall få svårt att finna anfallspunkter mot motionen.

Det har nu¹ börjat inom riksdagen spörjas, att jag tänker afgå. Naturligen möter detta motstånd; men man medger å andra sidan, att man alls icke undrar deröfver, då man själf känner ställningen svår och obehaglig.

— — — — —

[6] G. B. till F. B.

S:m 5/5 1903.

— — — — —

Såsom alltid i Maj, är äfven i år den politiska temperaturen nu ganska varm eller het. I morgon skall den stora debatten om unionsmotionen före i plenum. Det blir nog mycket taladt. Som jag sist skref, hade jag tänkt tiga, om ej något särskildt framtvingade mig. Emellertid blir det ej så. I en konklav af de mest betydande har enstämmigt till mig ställts anhållan, att jag måtte tala. Hufvudtalarne på vår sida skulle bli Lundeberg och jag. De egentliga skälen, hvarför man ville ha mig upp, äro väl, att jag är känd såsom den moderataste i norska frågan samt den, som minst misstänkes för att vilja göra ministären något ondt. Jag gläder mig en smula åt, att jag ej misstänkes i den riktningen, trots allt hvad som förekommit: stiftsfrågan m. m. Jag skall således, som jag sade dem, i symfonien representera den fredliga herdepipan. Nå, jag tror också ett

skäl till deras önskan vara, att jag anses kunna *klart* framlägga skälen för en uppfattning. Från en synpunkt sedt har jag ej något emot att uppträda. Jag sätter ett visst värde på att, hvad jag ej förut gjort, en gång framlägga min högst moderata unionsståndpunkt och ge uttryck åt min kärlek till norska folket.

Äfven i en annan fråga måste jag i morgon uppträda; nemligen om lagen rörande prestgårdsbyggnadsskyldighet. — Sen packar jag gladeligen in mina effekter.

— — — — —

[7] Christian Lundeberg till G. B.

Stockholm ²³/₅ 1903.

Högt värderade Broder!

En lättnadens suck! Riksdagen är afslutad! — Den har under de sista veckorna haft så mycket af arbete och nya uppslag att bjuda på. — Och derföre, först nu ett hjertevarmt tack, för Din så vänliga helsning! Den kom på rätt tid, den för mig minnesrika 14 Maj. — — — Så innerlig tack för detta nya bevis på vänskap, så varm tack för all tillgifvenhet, för allt godt samarbete, råd, dåd, stöd i våra sträfvanden för hvad vi ansett för vårt land godt och nyttigt. Ett af mina bästa minnen från min riksdagstid blifver den vänskap och välvilja Du skänkt mig. En af mina varmaste förhoppningar, att Riksdagen och vänkretsen ej skall nödgas sakna Ditt målmedvetna, skickliga arbete, Din trofasta vänskap. — Mätte den förverkligas! — —

Ej så få samlade i dag. Afskedet som alltid hjertligt och med vemod i botten. — Regeringens glädje att blifva af med oss säkerligen oskrymtad.

— — — — —

Lef väl! och haf i godt minne

Din tillgifne
Chr. Lundeberg

Lars Åkerhielm

[8] Lars Åkerhielm till G. B.

Stockholm d. 23 Maj 1903.

Min gode vän!

Ditt bref af den 19:de gjorde mig både glädje och sorg, glädje för de vänliga orden, sorg för att Ditt beslut att lemna riksdagen synes vara oåterkalleligt. Första kammaren har icke råd att förlora en sådan kraft och en sådan karakter. Men jag skall icke vidare försöka att öfvertala Dig, viss som jag är, att Du i alla händelser gör hvad Du anser vara rätt och ingenting annat. Den förhoppningen vill jag dock behålla, att, om det går derhän, att Du öfverger oss, det endast blir för en tid.

Att det för mig personligen blir en mycket stor saknad att ej längre se Dig bland kamraterna, det behöfver jag ej säga. Du känner nog hvilket värde jag sätter på Dig och huru tacksam jag är för Din vänskap.

— — — — —
Din mycket tillgifne vän
L. Åkerhielm.

[9] Lars Åkerhielm till G. B.

Mösseberg d. 4 Juli 1903.

Min gode vän!

Du får ej blifva ledsen på mig, om jag kommer än en gång och ber Dig mycket bevekligt att ej lemna Din plats i riksdagen. Det enda, som under n. v. förhållanden skulle kunna fullt berättiga ett sådant steg, vore, om till följd af ombytet vid konsistorienotarietjensten stiftets angelägenheter icke skulle under din frånvaro vid riksdagen kunna vederbörligen besörjas. — — —

Vill Du med en afsägelse gifva regeringen ett svar

på propositionen i stiftsfrågan, förefaller det mig som det vore naturligare att afsäga sig platsen i Statsutskottet än ledamotskapet i riksdagen.

Den ställning, Du intagit i rösträttsfrågan, är ju ock sådan, att man tycker sig hafva en viss rätt att vänta, att Du skall kämpa den striden till slut, om icke alldeles öfvervinneliga hinder ställa sig i vägen derför. Under den närmaste framtiden hafva vi ju derutöfver att vänta två andra frågor, vid hvilkas behandling Du knappast bör få saknas, nemligen skol- och unionsfrågorna. Hvad den sista frågan beträffar, tror jag ej längre på att vi undgå en proposition på *communiquéns* slippriga grund. Lika otillförlitligt som talet om att förhandlingarna först i Stockholm och sedan i Christiania skulle gå sönder visade sig vara, lika litet tror jag på den utsigt vederbörande gifvit oss, att enighet ej skulle kunna vinnas om de s. k. lagarna. Man kommer nog att från svensk sida göra alla de eftergifter, som erfordras för att få lagförslagen till stånd, de må nu blifva aldrig så dåliga. — — —

— — — Besvara Dig ej, om Du ej särskildt vill det, med att gifva mig ett svar, men tag i vänligt öfvervägande hvad jag tillåtit mig säga och se deri endast ett uttryck för min uppfattning om den nära oersättliga förlust, Riksdagen skulle göra genom Din afgang, och min derför så lifliga önskan att detta måttte kunna förebyggas.

Din tillgifne
L. Åkerhielm.

[10] Lars Åkerhielm till G. B.

Mösseberg den 27 Juli 1903.

Min gode vän!

Med stor tacksamhet mottog jag ditt vänliga bref af d. 8:de. Om det också villigt må medgifvas, att flera

af de anförda skälen äro mycket vägande, öfvertygad känner jag mig dock ej, och jag hade tänkt att efter Din återkomst från Norrlandsresan göra ännu ett försök att beveka Dig. Nu har jag emellertid sett, att Du under den nämnda resan bestämdt tillkännagifvit Din afsigt att afgå, och det är väl då icke längre lönt för mig att strida. Men Du får dock tillåta mig säga, att det sätt, hvarpå Du bemött mitt framhållande af Din ställning till och betydelse för dagens stora frågor, synts mig mycket otillfredsställande.

Ingen kan väl tvifla på, att det rösträttsförslag, som är att vänta, blir mycket radikalt. Men hur går det med garantierna? Den liberala tendens, för hvilken Du gjort Dig till målsman, den få vi nog tillräckligt utaf. Men Du har också önskat förnuftiga garantier, och det är med afseende på den senare delen af frågan, som första kammaren får att föra striden. Det är klart, att just den, som intagit en liberal ståndpunkt i frågan, här kan långt bättre göra sig gällande, än de »mera konservativa», hvilkas fordran på garantier betraktas endast såsom ett maskeradt motstånd mot sjelfva saken. Så mycket kännbarare blir det att sakna Dig vid frågans behandling, som kammaren icke har någon, hvilken kan kraftigare och bättre föra striden.

Hvad angår läroverksfrågan, är det väl troligt, att komitéförslaget blir i hufvudsak bestämmande. Men i en punkt åtminstone torde en opposition kunna försökas och kanske äfven något stå att vinna. Jag vet ju ej hvad Du tänker om samskolesystemet, men jag föreställer mig, att Du icke vill vara med derom i den utsträckning, komitén afser. Med Dig kunde antagligen något i den delen göras, kanske äfven modifikationer i andra punkter uppnås. Utan Dig, hvem finnes väl, som på det området kan föra oss an?

Med unionsfrågan skall jag ej trötta Dig, trots det

är den frågan som oroar mig mest. Huru Du skulle komma att ställa Dig till ett eventuellt förslag i konsulatfrågan känner jag ej. Men när ledningen i unionsfrågorna är sådan som f. n. under den B:m—Lagerheimska régimen, då kan man icke annat än se med fruktan, att första kammaren — den enda återhållande kraften, man kan hoppas på — förlorar en af sina främsta märkesmän.

Till sist vill jag göra den anmärkningen, att Du alldeles bestämdt underskattar Din ställning och Ditt inflytande i kammaren. Det är ej rätt att döma derom på grund af en eller annan frågas utgång — särskildt icke på grund af stiftsfrågan, der till följd af regeringens mycket tidigt började agitation åtskilliga bundit sig innan de fått höra motskäl.

Jal nu skall jag ej plåga Dig längre. Jag förstår, att, när Du afsäger Dig, sker det efter mogen öfverläggning. Och för oss, som djupt känna förlusten, återstår det endast att tacka Dig, tacka Dig varmt för den tid, som varit.

Din tillgifne vän
L. Åkerhielm.

K Y R K O M Ö T E T 1903.

År 1903 sammanträdde kyrkomötet den 5 september och åtskildes den 10 oktober. Billings motion om ändring av kyrkohandbokens kap. 13 (ändrad lydelse av löftesfrågan vid prästvigning) behandlades av mötet den 23 september. Ehuru avstyrkt av prästerliga avdelningen segrade hans yrkande med 40 röster mot 18.

* *

K y r k o m ö t e t 1903.

Ej förr än i dag den 4 December har jag kommit till att göra några anteckningar om årets kyrkomöte. Valen till detta utföllo tillfredsställande, åtminstone i så måtto, att endast personer med godt anseende blefvo valda. Rätt många af dessa kommo nu för första gången till ett kyrkomöte. Denna omsättning af personer gjorde på mig personligen ett vemodigt intryck, därför att den vittnade om huru många af mina närmaste och käraste kyrkomöteskamrater nu voro borta. Af den äldsta kretsen från 1888 stod jag ensam kvar och från 1893 utom jag blott Lindström, Keyser och Rodhe. De flesta af de gamla vännerna äro döda; andra såsom Unger och Rosell voro af ålder och sjuklighet hindrade från att mottaga omval. Derför kunde det ej i år ifrågasättas att samla ett koteri till samboende och derför kunde ej ett sådant sam-

arbete som vid föregående möten förekomma — något som öfvade inflytande äfven på hela årets kyrkomöte och dess resultat.

En viktig personalförändring var, att Ekman blifvit ärkebiskop. Han har aldrig utom vid kyrkomötet 1898 varit med i någon parlamentariskt debatterande och beslutande församling, och då härtill kommer, att han ej kan sägas ha en naturlig läggning åt hvad vid en dylik förekommer, kunde man befara, att han skulle ha svårt för att fylla en ordförandes uppgifter. Nekas kan ej heller, att mot hans sätt att leda förhandlingarna anmärkningar med fog kunde göras och gjordes — men all bitterhet i dessa borttogs af den älskvärda anspråkslöshet, som är så utmärkande för honom. Då härtill kom, att några egentliga olägenheter ej vållades af hans oerfarenhet, så är det ej tvifvelaktighet, att kyrkomötet med tillfredsställelse skildes från sin ordförande och att alla för honom hysa vördnad och tillgifvenhet.

Emellertid vållade Ekmans oerfarenhet, att mycket kom att krävas af mig som vice ordförande. Jag kan sanningsenligt säga, att hela mötets iscensättande och att alla under detsamma förekommande anordningar kommo att utgå från och bestämmas af mig. Från början till slut kom jag att tjänstgöra såsom ett slags öfvermarskalk och sufför. De af mig i förväg uppgjorda förslagslistorna rörande utskottssammansättningen godkändes så godt som utan ringaste förändring. Under förhandlingarna försökte jag så godt jag kunde gifva ordföranden goda råd. En stor styrka har Ekman i sin anspråkslöshet, som gör att han aldrig, af fruktan att ej synas sjelfständig, visar ovillighet att följa råd, som han finner motiverade, utan gör detta utan tvekan.

Genom min son Einar hade jag blifvit underrättad om, att många och de såsom de bästa och mest lofvande

ansedda teol. studerande hyste betänkligheter mot prest-löftet i dess nuvarande formulering. Jag blef öfvertygad om, att dessa betänkligheter icke berodde af lättsinne och slarf utan voro af den art, att man borde taga hänseende till dem. De unge männen voro i hög grad angelägna om en förändring och hade beslutat att söka få en sådan gjord vid kyrkomötet. De hade härom också talat med en och annan af de valda kyrkomötesledamöterna. Genom Einar vände de sig till mig med förfrågan, huru jag skulle ställa mig till ett sådant förslag. De hade fäst sig vid mitt yttrande i bekännelsefrågan vid 93 års kyrkomöte, i hvilket yttrande de ansågo sig ha fått uttryck för sin uppfattning, hvartill kom, att de menade det ej vara lönt att väcka förslag om ändring, såvida jag komme att motsätta mig detsamma. Helst önskade de, att jag väckte förslaget. Ärendet var af synnerligen ömtålig natur i flera afseenden. Mycket med afseende på förändringens betydelse och på huru den skulle komma att uppfattas och tolkas berodde på, hvem som väckte förslaget. Då jag var å ena sidan verkligt medkännande med de unge och å andra sidan angelägen om, att förändringen ej skulle tolkas som eller innebära något afprutande eller bortkastande af kyrkans bekännelse, ansåg jag mig böra sjelf väcka motion i frågan. Jag lofvade göra detta under vilkor, att ingen bland dem, som kunde misstänkas såsom mindre ortodoxa, framkomme med förslag.

Så framkom min motion, som jag i förväg ej meddelade någon annan än Lindström, som godkände densamma. Den blef mötets mest uppmärksammade fråga. Detta ej blott inom kyrkomötet utan i hela landet. De unge voro med den mycket belåtna, men jag förbjöd dem att för densamma agitera. Märkligt nog märktes ej inom mötet före ärendets behandling mycket tal om

den. Sådant har väl ändå förekommit, fast man ej af granlagen vänskap lät mig deraf något märka eller känna. Till protokollen hänvisas om frågans debatterande och afgörande. Jag vill blott tillägga en innerlig önskan, att förändringen måtte lända icke till skada utan till välsignelse. Den har ej afsett att lossa utan att befästa verklig, evangelisk bekännelsestrohet.

Den observation, som jag redan 1883 hörde: att kyrkomötena de årtal som sluta med 3 pläga vara liberala, bekräftades i hög grad under detta år. Intet föregående kyrkomöte har varit så »liberalt» som detta sista. I ett och annat ärende gick det längre, än jag ansåg lämpligt vara; men i det stora hela tror jag ej någon skada härmed ha skett. Af mera än ett bland mötets beslut torde ej bli något vidare resultat. Så t. ex. beslutet om ökande af kyrkomötesledamöternas antal, hvilket kanske ej af regeringen framlägges och, om det frambäres, antagligen ej af riksdagen godkännes. Något väsendtligt har jag ej emot saken liksom ej heller mot den beslutade skrifvelsen om fakultativt civiläktenskap, ehuru jag anser denna ha sammankopplat två fordringar, som synas stå i skarp strid mot hvarandra.

Mest har jag att invända mot begäran om en *ny* katekes. Skillnaden mellan denna och begäran om revision af den gamla är kanske i realiteten ej stor men principiellt är skillnaden ej så ringa. Särskildt betydelsefull är den med hänsigt till ett blifvande arbete på en katekes, hvilket måste bli otroligt svårt, då inga bestämda riktlinjer gifvits vare sig i kyrkomötets skrifvelse eller af den uppagiterade opinionen eller af den sakkunniga opinionen. Begäran om en ny årgång predikotexter anser jag vara oförståndig. Med knapp majoritet framdrefs den. Inom majoriteten voro meningarna mycket delade om de nya texternas art. Jag antager, att af beslutet ej blir något resultat — åtminstone icke på länge.

Flera goda beslut fattades. Ej blott dessa utan äfven de sämre ha emellertid gjort årets kyrkomöte mycket populärt i landet — och deröfver kan man glädja sig.

Rörande personliga förhållanden inom årets kyrkomöte är ej något vidare att säga. Inga partibildningar, inga intriger etc. såvidt jag vet. De gamla ledamöterna hade blifvit äldre och det märktes. Af de nyvalda funnos åtskilliga, som väckte uppmärksamhet. Gilljam skötte sig förträffligt på sin framskjutna plats. Holmqvist visade sig här såsom i förutvarande befattningar såsom käck, hurtig — var för resten mötets kanske liberalaste man. — — —

Första gången mötte statsrådet v. Friesen ett kyrkomöte. Det inbördes förtroendet var i förväg ej af varmaste slag: men vid skilsmessan verkligen godt. v. Friesen skötte sig vid kyrkomötet förståndigt och kyrkovänligt, hvartill kom hans ganska vinnande personliga umgängelse. Den enda gång, statsrådet Berger uppträdde, gjorde han detta hyggligt och beskedligt. Båda dessa statsråd äro nog bättre än man från kyrklig synpunkt sedt varit böjd att tro. För resten var kyrkomötestiden för mig en trefflig tid. Som vanligt hade jag trefflig stäldt för mig hos Heumans och stor var hugnaden att hafva nästan hela familjen omkring sig. Frida, Ebba och Signe voro med och Einar med Gerda aflade besök.

När jag nu står färdig att afsluta dessa anteckningar, kommer jag att tänka på, att jag bör tillägga något om min motion om begrafning i stillhet. Det var verkligt allvar med denna. Jag ansåg, att om själfmördare ej skulle begravas i stillhet, så borde ej heller andra göra detta. Om den form af jordfästning alldeles upphörde, så skulle dess upphörande i fråga om själfmördare ej kunna tolkas såsom ett ursäktande af själfmord. Jag ansåg det kunde vara en fördel att få två

alternativ för jordfästning, och jag håller före, att kyrkomötet, sedan det såsom ett 2:a sätt antagit det formulär som det antagit, lika väl kunnat bifalla som afslå det kongl. förslaget om ändring i jordfästningslagen — nämligen i den af mig föreslagna formen. Derigenom hade undvikits att stängas med riksdagen. Att jag ej dref mitt förslag berodde på, att de presterliga ledamöterna så ifrigt fasthöllo, att borttagande af skillnaden mellan sjelfspillingars och andras jordfästning skulle vålla anstöt i församlingarna. Frågan var således ej mogen.

Lund den 4 Dec. 1903.

Gottfrid Billing.

R I K S D A G E N 1904.

De riksdagsfrågor från år 1904, vilka Billing i sina anteckningar speciellt berör, behandlades inom Första kammaren vid följande tillfällen: frågan om skiljedom rörande sjögränsen åt Norge (Grisbådakonflikten) den 27 april [2—5]; läroverksreformen den 3 och 4 maj [6 och 7]; rösträttsfrågan den 17 och 18 maj. Huru livligt unionsförhållandet diskuterades man och man emellan, framgår av de meddelade breven [1, 6].

* *

R i k s d a g e n 1904.

Med särskildt intresse motsågs nog från vissa håll detta årets riksdag. Man visste, att under den skulle framläggas så för framtiden betydelsefulla ärenden som läroverksfrågan och den politiska rösträttsfrågan. Dessa två ärenden ansågos komma att åt årets riksdag gifva dess särprägel.

Om utgången för den förra hade jag ej något tvifvel. Programet, som riksdagen hade gifvit, hade af vederbörande komité troget följts. Därför kunde riksdagen ej tänkas annat än bifalla det framlagda förslaget. När pojkar slipa läsa latin förrän i 6:te klass och en

afgångsexamen anordnas i 6:te nedre klass — anse flertalet riksdagsmän allt vara väl beställdt. Någon allvarligare opposition kunde ej väntas af latinvännerna, som visste att sådan vore fåfäng. De fingo nöja sig med att uttala sina olika meningar. Några, som visst icke delade de tankar, som fått sitt uttryck i det kgl. förslaget, förhöllo sig tysta af fruktan att lägga hinder i vägen för lärarnes löneregleringsfråga. Det har alltsedan 1890 varit denna fråga, som beherskat den pedagogiska frågan. Blott på en punkt gjorde jag verklig opposition, nämligen mot den föreslagna läroverksstyrelsen, som jag, sådan den föreslagits, ansåg vara onödig, oduglig och farlig. Det var mycket nära, att jag fick i 1:a kammaren pluralitet för mitt afslagsyrkande. Härtill hade blott behöfts ytterligare 4 röster. Så många afföllo — ty jag hade pluralitet — då statsrådet von Friesen bad om bifall på ett mycket till hjertat vädjande tal och då han fick understöd af Gilljam.

Utsigterna för rösträttsfrågan voro deremot mycket oklara och osäkra. Så från början, under riksdagens gång och ända in till sista voteringssedeln. Då jag 1902 spelade åtminstone skenbart en roll i ett programs uppställande, ansågs jag äfven i år böra och komma att spela en sådan. I detta som i alla fall under hela min riksdagstid hvarken duger jag till eller har lust att enskildt bearbeta folks sinnen. Därifrån afhöll jag mig också i årets rösträttsfråga. Jag kom slutligen att framskjutas af andra. Då jag återkom efter påsk, omtalade Lundeberg för mig, att, jag tror 25 meningsfränder, varit samlade hos honom och enats om att som villkor för bifall till kgl. prop. uppställa, att lagen om inkomstskatt skulle få karaktären att ej vara föremål för gemensam votering utan bero på båda kamrarnas samstämmiga beslut. Ehuru jag ansåg själfva saken riktig och rättvis, ville jag ej underteckna motionen. Att stri-

den i 1:a kammaren skulle komma att hufvudsakligen stå mellan Lundebergs m. fl. yrkande och Kgl. prop. mer eller mindre modifierad blef småningom klart. Excellensen Boström begärde enskildt, förtroligt samtal med mig för att plädera för den kgl. prop. Jag lofvade ingenting utan framhöll motskälén — ehuru både Boström och jag visste, att jag icke i denna fråga stod på samma sida som Lundeberg. Två dagar före den, då ärendet skulle förekomma i riksdagen, sammanträdde de, som ville bifall till det kgl. förslaget i hufvudsak. De tillstädeskomna voro mellan 60 och 70. Af dessa lemnades åt mig uppdraget att i riksdagen framlägga det yrkande, som af mig vid sammanträdet först väcktes och hvarom man enats. Utgången af den långa öfverläggningen visade, att i 1:a kammaren fans pluralitet för detta yrkande. Antagligen hade denna blifvit större, om ej Boström genom några oförsiktiga yttranden hade upprört någras sinnen. Apropos detta så en liten rätt lustig episod. Jag visste, att snart efter Boström skulle Lars Åkerhjelm uppträda. Under Boströms anförande hörde jag noga efter hvad han kunde säga af den art, att Åkerhjelm deri skulle få anledning att opponera. Sedan Boström slutat skref jag en lapp: Pointer åt Åkerhjelm från Boströms anförande och upp- radade fyra sådana. Sedan lämnade jag denna till talmannen, att han skulle ge akt på, om jag räknat rätt. Det visade sig, att jag gissat alldeles riktigt. Talmannen annoterade på min lapp allteftersom Åkerhjelm's anförande fortskred.

Mycket oviss ansågs utgången i 2:a kammaren ända till det sista. Det visade sig, att de, som 1902 varit med om att votera för den skrifvelse, på hvilken det kongl. förslaget var grundadt, nu afföllo. Detta gällde om hela samlingspartiet. Hvad var skälet till dessa affall, som helt visst hvad många beträffar, särskildt S.

v. Friesen, kommer att räknas dem till framtida skam? De föllo undan för »frisinnade landsföreningens» (jag tror den heter så) uttalande, som hade mäktiga talemän i partiet. Men hvarför voro dessa nu motståndare? Jag tror af tre hufvudsakliga skäl: reformen hade utgått från 1:a kammaren; den inskränkte Stockholmsrepresentanternas antal och de radikala ville hellre hafva rösträttsfrågan som agitationsmedel än se den löst. Allmänt ansågs nog samlingspartiet spela en ömkelig roll i denna sak. Dess taktik blef att först förkasta alla andra förslag och sedan, för att ge sken af att fatta ett positivt beslut, rösta för ett förslag, som ej gillades af kanske ens 30 af dess medlemmar och om hvilket det visste ej blott, att det ej vid årets riksdag kunde leda till något resultat, utan också, att det aldrig skulle i framtiden godkännas, — detta ej ens af samlingspartiet själf. Hela tillställningen var ett ömkligt spegelfäkteri.

Jag skrifver detta först i Oktober och vill ej anstränga mitt minne med att framdraga erinringar om en del andra riksdagsärenden. Blott om ett sådant några ord. Unionsspörsmålet var ej helt uteslutet ur riksdagens program. Från norsk sida hade framkommit förslag att lösa den gamla tvistefrågan om sjögränsen mellan de båda rikena genom skiljedomstol. Sjelfva saken var ej af synnerligen stor betydelse. Mot ett skiljedomsförfarande var ej mycket att invända från svensk sida. Men man hade föreslagit, att en utländsk monark skulle i skiljedomstolen utse ordförande. Häremot liksom emot ärendets förberedande behandling hade man så mycket mera att anmärka. Oriktigt ansågs att inblanda ett främmande statsöfverhufvud i en unionel tvist. Ganska tydligt var, att det icke var frågans materiella sida som intresserade norrmännen och framkallat förslaget utan just önskan att få ett främmande statsöfverhufvud inblandadt i saken för att därmed inför all verlden visa,

att Norge äfven i internationelt hänseende är ett själfständigt rike. Såsom alla unionela frågor var denna också ömtålig och ägnad att äfven inom riksdagen upp-
röra sinnena och framkalla slitningar der. Ärendet remitterades till statsutskottet — och med i viss mån tvifvelaktig rätt från detta till min afdelning. Det blef således jag, som fick ansvaret att afveckla detsamma. Jag gjorde detta under åtskilligt samrådande med ej blott statsministern utan äfven med ledande män på den motsatta sidan. Från början var jag på det klara med, att under inga vilkor det främmande statsöfverhufvudets inblandning kunde accepteras. Jag ansåg riktigast, att, om de andra skiljedomarne ej kunde enas om ordförande, utseendet af denne skulle öfverlämnas åt unionskonungen. Detta blef också utskottets förslag, men när så andra kammaren hellre ville, att, om sådan enighet ej kunde vinnas, saken skulle anses hafva förfallit, så hade jag ej något vidare häremot. Viktigare var, att båda kamrarna blefvo ense om ett beslut. Jag hade för resten skrivit motiveringen äfven för 2:a kammarens förslag och beslut. Att man rätt bedömt det egentliga motivet från Norges sida visade sig strax, då stortinget efter utgången i svenska riksdagen beslöt, att hela ärendet skulle anses hafva förfallit. Under det förberedande arbetet i utskottet lär särskildt excellensen Ibsen ha drifvit en ganska liflig agitation. Han lyckades ej, och i riksdagen var ganska allmän belåtenhet med hvad som i saken gjorts och låtits. Vid ärendets behandling i 1:a kammaren var det egentligen Boström och jag som talade mot hvarandra, var och en blott en gång och i all vänlighet.

Skall jag från min verksamhet under årets riksdag ännu tillägga något, så är det, att jag under uppvisande af inkomstskattens orättvisa särskildt mot ecklesiastika tjänstemän anhöll hos regeringen och särskildt ecklesia-

stikministern att råda bot häremot. Erkännande att jag hade rätt, lofvade denne sistnämnde enskildt att försöka åstadkomma ändring.

Lund den 10 Oktober 1904.

Gottfrid Billing.

[1] G. B. till F. B.

[1904, omkr. d. 12 februari.]

— — — — —
— Då jag kom till Boströms, fann jag där en ovanlig krets, de flesta för mig obekanta. Sedan fick jag veta, att det var excellensens födelsedag. Gästerna voro släktingar och de närmaste vännerna: Hugo Tamm, Kru-senstierna och amiral Klintberg — — — Efter middagen talade jag först lite politik med Filip Boström. Sedan kommo G. Boström, H. Tamm och jag i ensamhet och talade politik. Något egentligen nytt fick jag ej veta om nuvarande situation. Dock åtskilligt, som ställer svenska underhandlarna i allt bättre och norrmen-nen i sämre ljus. Inom norska ministären har åt-minstone ej varit bättre sänja än inom den svenska. Hagerups högst förvånande uppträdande i stortinget anses ej vara just frivilligt utan framtvingadt af andra. Ända hän mot slutet hade Hagerup röjt sig anse en öfverenskommelse icke vara omöjlig. Boström tycks vara vid godt humör och sig lik. Kungen är gammal; enligt Boströms ord emellanåt ganska slö och emel-lanåt pigg. Ålderdomen visar sig också i, att han lätt hänger upp sig på en småsak, med bortseende från huf-vudsak.

Riksdagens politiska termometer i norska frågan?

Ännu obestämd. En del 2:a kam:s frasiliberala har nog försökt få i gång en opinionsyttring från 2:a K. till förmån för Norge — förmodligen i stil med en artikel i Göteborgs Hand.- o. Sjöf.-tidning — men lära ha misslyckats t. o. m. i samlingspartiet. Nu skulle i dag en sammankomst hållas mellan utgifvarna af de liberala Stockholmstidningarne — med syfte af opposition mot regeringen. Unionsfrågan skulle användas för att slå regeringen i och för rösträttsfrågan.

I går talade jag några ord med Lundeberg för att få höra, huru man tänkte på det hållet. Svaret blef, att man tänkte tillsvidare hålla sig afvaktande, väntande att se hvad 2:a K. tog sig före. Jag kan ej alldeles frigöra mig från tanken, att på detta håll den gamla antagonismen mot Boström håller tillbaka från åtgörande, som skulle bli förtroendevotum mot honom eller något dylikt. Jag skall sondera terrängen djupare.

— — — — —

[2] G. B. till F. B.

S:m 14/4 1904.

— — — — —

Åkerhjelm är i allmänhet i den norska frågan mycket intrasigent. Vill också i denna punkt rent afslag. Häri tror jag honom ej få medhåll i 1:a kammaren och alldeles icke i 2:a. Jag tror ej, att hans mening skulle få vidare stöd från något håll — om den ej komme just från honom. Min ståndpunkt är att medgifva skiljedom men ej att ett främmande statsöfverhufvud skulle inblandas genom att eventuellt välja skiljedom-

stolens 5:te man. Ärendet besvärar eller oroar mig alls icke.

— — — — —

[3] G. B. till F. B.

[1904, april.]

— — — — —

— Mitt riksdagsarbete är i år politiskt sedt nu åter likt hvad det var, innan stiftsfrågan kom in. Jag är nu åter den modererande. Så var i norska gränsfrågan, som på sista tiden rätt mycket vändts och vridits. Man har velat förmå mig till uppskof, förändringar etc., men jag har behållit min ståndpunkt och försöker i motiveringen ge så mycken rätt som möjligt åt de olika sidorna. L. Åkerhjelm är här som annars orimligt negativ. Jag sade till honom i går: nu har jag gifvit dig ett namn: »det stora nej». I morgon justera vi i afdelningen vårt förslag, hvilket jag tror skola af båda kamrarna godkännas. Ett samdräktigt beslut af båda kamrarna i en norsk fråga har ej förekommit på många år. I någon mån beror nog utgången i år på att ärendet kom till 2:a afdelningen.

— — — — —

[4] G. B. till F. B.

S:m ²⁵/₄ 1904.

— — — — —

Det skall bli rätt intressant att se, huru den norska gränstvistsfrågan skall föras i land i riksdagen om onsdag. Att vi segra i 1:a kammaren tager jag för afgjort.

Men i 2:a? Motståndarna äro ej ense eller vissa om, hvad de vilja och skola yrka. I qväll ha de olika partierna sammanträde om saken. Nu har tillkommit, att stortingskomitén passat på att komma med sitt tillstyrkande af den kongl. prop. De försöka bemöta vår position, hvilken nog inrapporterats till dem; men de göra det på ett sätt, som tydligt röjer, att deras hufvudintresse ej är själfva tvistefrågan utan att få konstateradt, att Norge är ett själfständigt rike gent emot Sverige. Något inflytande kan deras utlåtande öfva i 2:a kammaren — och bäst hade varit, att jag ej låtit beveka mig till att uppskjuta ärendets behandling ett par dagar. Om onsdag kan jag komma att få yttra mig flera gånger, ty flera saker under min afdelning förekomma. — —

— — — — —

[5] G. B. till F. B.

[1904, d. 28 april.]

— — — — —

Af tidningarne har du redan sett om gårdagens plenum. Du ser, att båda kamrarna fattat enahanda beslut. Att 1:a K. tog 2:a kammarens berodde uteslutande på önskan, att båda kamrarna skulle fatta lika beslut och den 2:a behandlade ärendet först. I sak hade jag ej något egentligt mot utgången, ehuru jag ansett riktigare, att 1:a k. följt utskottet. Många äro missnöjda med att så ej skedde. För öfrigt är jag mycket nöjd med dagen för min personliga del. Jag hade ej på förhand gjort utkast till något föredrag utan följde i mitt svar Boström punkt för punkt. Kände mig därunder ovanligt trygg och säker och lyckades nog ovanligt bra.

Från alla håll fick jag mycken tacksägelse och mycket beröm. Bravorop både afbröt och afslutade mitt anförande. Jag har mot detta ej hört någon som helst anmärkning från något håll. Man ansåg att allt som borde sägas i sak sades klart och bestämdt i alltigenom hofsam och vänlig form. Boström, med hvilken jag talade strax efter, sade: »jag sade väl ej något som på något sätt var sårande, ty det var alls icke meningen?» Då jag svarade: »nej, men jag gjorde det väl ej heller», svarade han: »nej käre». Jag är viss om, att det var förmånligt, att denna diskurs fick föras mellan honom och mig. Nu ifrågakom ej någon replik på grund af missförstånd l. d. och ej heller kände sig någon annan uppfordrad till att lägga något till skärpande eller mildrande. Den lilla fortsatta diskussionen gällde blott, om man skulle instämma med 2:a kammaren.

— — — — —

[6] G. B. till F. B.

S:m 1/5 1904.

— — — — —

Nu lite riksdagsnotiser. Alltjämt upprepas loforden öfver mitt anförande om Gränsfrågan. Man säger sig ej ha hört något bättre i riksdagen, ej ha hört något bättre af mig etc. Så mycket mindre min förtjänst som jag ej ens förberedt det. Såvidt jag sett, är det refererat ungefär lika i de skilda tidningarne.

Om tisdag begynner debatten i läroverksfrågan. Man väntar, att den skall upptaga tisdag, onsdag och kanske torsdag, både förmiddagar och qvällar. Jag ämnar egentligen uppträda blott tre gånger 1) om den allmänna organisationen, utan yrkande 2) om Ystads läroverks

förvandling till realgymnasium och 3) om läroverksstyrelsen, som jag skall försöka slå ihjäl. v. Friesen och jag ha talat med hvarandra om att slås om den sista frågan. I den andra skola vi kämpa tillsammans. I den första skall jag tala, så att Dagens Nyheter skall kalla det liktal öfver latin och grekiska. — — —

Du har väl observerat de tre norska statsrådets anföranden i stortinget om konsulatfrågan. De ha väckt stort uppseende och förtrytelse här. Också äro de i högsta grad oförsynta. De två excellenserna: Hagerup medger, att hvad som skulle såra och omöjliggöra förhandlingarne i Sverige, om det intoges i lagarna, skall få införas i deras premisser (fin åtskillnad!); Ibsen accepterar uttryckligen vensterns program, att Norge på egen hand kan skaffa sig sin egen utrikesminister; Michelsen talar om nya linjer — sål: med våld genomföra sagda program. — När jag läste härom, gjorde det mig verkligen ondt om Boström, som bragts i den allra svåraste position. Jag fick detta bekräftadt, när jag sedan talade med honom. Han ansåg allt vara myntadt på honom att se hvad han kan tåla, tvinga honom etc. Han såg mycket nedstämd ut och denna nervernas uppretning bidrog nog till hans uppträdande mot Hedin på qvällen, hvarom du läser i tidningarna. Jag klandrar ej detta, men lika goda skäl att klämma till ha funnits förr. Han hade väl tålt det denna gång också, om han ej förut varit upprörd. — Allt tydligare blir det för mig, att han i fjor i fråga om communiquén blifvit lurad af Blehr och kanske äfven af Lagerheim. Jag tror också, att både han och andra våra motståndare nu börja medgifva, att vi motionärer och debattörer i fjor i communiquéfrågan hade rätt. Den norska frågan blir allt mera svår och invecklad. Jag börjar starkt luta till meningen, att det bästa vore unionens upplösning i så mild och vänlig form som möjligt.

— — — — —

[7] G. B. till F. B.

[1904, efter den 4 maj.]

— — — — —

Det har varit mycket tröttsamma dagar i riksdagen — de två sista, då läroverksfrågan behandlats. (Här blef jag afbruten af telefonbud om att komma till statsutskottet.) I denna fråga måste jag naturligtvis uppträda. Jag hade tänkt 3 gånger, men det måste bli flera. Två stora tal höll jag: om allmänna organisationsfrågan och om öfverstyrelsen. Sedan om Ystads läroverk, småstads-läroverken etc. Jag har ingenting att ångra från mina anföranden. De lyckades bra och sårade ingen. I en och annan fråga tror jag att mina anföranden verkligen medverkade till utgången. Något påkostande, åh ja ej så litet, känns det att ej få pluralitet i frågan om öfverstyrelsen. Friesen och jag hade i förväg kommit öfverens att slås på lif och död. I hög grad höfliga voro vi båda. Sedan vi båda yttrat oss, sade Wieselgren till mig: »ni båda voro jämnstarka» och en annan påminte om, huru en åhörare i franska dep. kammaren en gång sade, då han hört en talare: »det är omöjligt annat än att han har rätt», men när han så hört en annan i rakt motsatt riktning, sade: »det är omöjligt annat än att han har rätt». Hade jag fått 4 röster med mig till dem, jag fick, hade jag fått pluralitet. Det afgörande blef dels den vackra och vädjande afslutningen af v. Friesens tal och dels Gilljams understödjande. — På qvällen gjorde Gilljam ett slags beklagande af att ha uppträdt mot mig. Jag svarade stilla men mycket allvarligt: »du uppträder alltid mot mig i frågor, hvarpå jag lägger vikt». Gilljam: »jag kan försäkra, att det är för mig i högsta grad påkostande att uppträda mot dig, att jag instämmer i de allra flesta fall — men min åsikt och plikt» etc. — Ej någon

brytning har blifvit, men väl kanske anledning till ytterligare förklaring. — Lundeborg, som lofvat hjälpa mig under hand, kom på qvällen och sade: »du vill kanske ej taga mig i handen, utan anser mig som en usling. Och det är sant, jag är en stackare, har verkligen försökt göra hvad jag kunnat; men man sviker. Käns obegripligen bittert. Man säger till sig själf: hvad har jag mera att göra här» etc.

— — — — —

LAGTIMA RIKSDAGEN 1905

Från lagtima riksdagen 1905 föreligga icke de sedvanliga sammanfattande anteckningarna av Billing. Anledningen torde vara, att denna riksdag, som avslutats den 22 maj, redan den 20 juni efterföljdes av den med anledning av det norska unionsbrottet inkallade urtima riksdagen. Under hela vintern hade de bedrivna underhandlingarnas strandande samt därefter förnyade stridigheter varit förutsedda: i december 1904 avgick Lagerheim, vilket markerade brytning mellan honom och Boström; den 7 februari 1905 konstaterades i svensk-norskt statsråd, att underhandlingarna misslyckats [2 o. 3]; den 28 februari riktade kronprinsen-regenten till norska stortingets specialkommitté för konsulatfrågan en vädjan om förnyade underhandlingar »på en bredare basis» [4], men den 6 mars föreslog kommittén utan hänsyn härtill omedelbart upprättande av eget norskt konsulatväsande [5]; den 22 mars valde kamrarna på framställning från Kungl. Maj:t hemligt utskott för överläggning i unionsfrågan [6]; den 5 april gjorde kronprinsen-regenten i svensk-norskt statsråd ett diktamen, uppfordrande de båda statsråden att omedelbart upptaga nya förhandlingar, och den 7 april lämnade Boström statsministerämbetet till J. O. Ramstedt [7—9]; den 12 april väcktes i riksdagens båda kamrar ungefär likalydande motioner, syftande till att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t skulle angiva sin anslutning till kronprinsen-regentens förhandlingsinitiativ; den 2 maj beslöto kamrarna utan debatter sådan skrivelse [10], men redan den 25 april konstaterades i svensk-norskt statsråd, att man

från norsk sida icke ville medverka till dylika förhandlingar; sedan stortinget antagit konsulatlagen, konungen därpå vägrat sanktion samt ministerkris utbrutit i Norge, förklarade stortinget den 7 juni. att det konstitutionella kungadömet upphört att fungera, och att unionen med Sverige följaktligen upplösts.

Då dessa redan inträffade eller av tecknen förbyggade händelser, som starkt fyllde sinnena under den lagtima riksdagen, sedermera summerades genom förloppet under urtima riksdagen, är det naturligt, att Billing för detta år nöjt sig med att utförligt skildra allenast den sistnämnda. Om hans intryck under vintern vittna de meddelade breven.

* *

[1] Biskop A. Chr. Bang till G. B.

Oslo Bispegaard, 12:te Jan. 1905.

Kjære Broder!

Idet jeg beder Dig modtage min hjerteligste Tak for Din venlige Skrivelse af 7:de dennes, og idet jeg udtaler mine bedste Ønsker om et velsignet Nytaar for Dig og Dine, skal jeg tilføie, at det var med ligestor Overraskelse som Glæde, jeg uventet modtog Dit Brev. Det er nemlig ikke jeg, som er Forfatteren af hin Opsats i Aftenposten, ligesaa lidt som jeg har nogen Andel i, at den er bleven Dig tilsendt. Hvem Forfatteren er, ved jeg heller ikke.

Med spændt Interesse har jeg læst Dine interessante Udtalelser i Anledning af den nuværende politiske Situation. Jeg er af Hjertet enig med Dig, naar Du siger, at Du i Unionens Opløsning vilde se ikke blot en *Ulykke*, men ogsaa en *Dom* over de to Folk i Norden. Jeg tilføier, at dersom man ret klart stiller sig det for Øie, hvad der vil blive Følgerne af denne Guds Dom, og

hvilke Ulykker den i Virkeligheden vilde føre over begge Folk, da tror jeg, at Konsekvensen af denne Betragtning maa blive den, at man maa opbyde alt for at afvende Dommen og bortvende Ulykken. Naar Du siger, att Venskab uden Union er bedre end Fiendskab med Union, saa bemærker jeg dertil, at om Unionen, blev oplöst — hvad Gud i Naade förbyde! —, saa har man ingen Garanti for, at denne Oplösning blev Indledning til en Tid med Venskab mellem de to för Forenede Folk. Jeg tror snarere det modsatte. Efter min inderste Overbevisning vilde der efter Unionens Oplösning ikke kunne blive Tale om nogen »Venskab», men et Modsætningsforhold af en ganske anden skjæbnesvanger Natur end de hidtil stedfundne Rivninger mellem de to Landes Dagspresse og Nationalforsamlinger. Og at Enden vilde blive Fordervelse og Ødelæggelse for begge Lande, derom er jeg overbevist. Og med denne Mulighed för Øie ser jeg på Fremtiden med stor Bekymring.

Derhos bemærker jeg, att det beror paa Misforstaaelse, naar Du siger, at Du har det Indtryk, at man her i Norge ikke tror paa Alvoret i svensk Tale om Unionens Oplösning. Jeg ser nok, at Svensken Spångberg betegner denne Tale som et Forsög paa at skræmme Nordmændene. Blandt os tror jeg ikke dette er Tilfældet. Nogle hilser Udsignet om Oplösning med Glæde, andre med modsatte Følelser; men alle Nordmænd er visselig enige i, at man faar indrette sig efter Forholdene, som man gjorde i 1895, da Mellemrigsloven blev opsagt. En kjær svensk Ven, jeg nylig har talt med, yttrede den Mening, at om Unionen blev opsagt fra svensk Side, saa vilde Nordmændene straks gjøre de indledende Skridt for at faa istand en ny Union. Jeg tør forsikre, at dette *ikke* vil blive Tilfældet.

Tilgiv disse Udgydelser, kjære Ven! Jeg skal slutte

for ikke videre at komme ind paa Spørgsmaal, hvorom Du og Jeg har forskjellig Opfattning. Jeg slutter med at udtale Ønsket om, at de ledende Mænd i begge Lande maa faa Lykke til at udjævne Vanskelighederne og komme til Forstaaelse, saa det begyndte nye Aar kunde bringe Velsignelse og Fred, og ikke Ulykke og Dom.

Din hengivne Ven

Dr. A. Chr. Bang.

[2] E. G. Boström till G. B.

Stockholm den 23 Januari 1905.

Käre Biskop!

Ditt bref har gjort mig riktigt godt och stor glädje, och jag tackar Dig därför af hela mitt hjerta. Ty om jag än tror, att jag har rätt, och ej vikit från min ståndpunkt naturligtvis af sådan anledning, så kännes det dock slutligen tungt det idkeliga skränet. Öfver den svenska pressen har jag ej mycket att beklaga mig, och jag hoppas slutligen få gå ur denna vedermödan med erkännande af en redlig vilja, om än meningarne blifva delade om lämpligheten af min åskådning.

Som jag nämnde, har jag intet ändrat i min ståndpunkt; men det medlingsförslag, hvarom mina kollegers flertal har enat sig, har i Norge blifvit lika illa bedömdt. Svaret derpå var det mest kategoriskt afböjande, man kan tänka sig. Det kan korteligen resumeras sålunda: i 6 af Edra punkter skolen I absolut gifva efter, om ingen af dem vilja vi ens tala. Vidhållen I dem, är allt

lönlöst. Släppen I åter dem, så kunna vi tala om öfriga punkter, ehuru vi ingalunda acceptera dem i det skick, de framkommit från Eder.

Detta svar var för mig nästan upprörande, och jag kan ej förstå annat, än så måste det en gång kännas för oss alla.

— — — — —

Din tillgifne, tacksamme och förbundne

Er. Gust. Boström.

[3] G. B. till F. B.

[1905, efter den 8 februari.]

— — — — —

Mina politiska intryck? Ännu har jag ej med någon af spetsarna kommit att tala politik, om de stora frågorna. Jag sökte Boström en morgon men mötte honom i trappan på utgång med en för mig främmande herre. Han bad att få ha mitt besök till godo en annan gång. Meningen var, att han i går skulle rest med kronprinsen till Norge, men resan har uppskjutits, antagligen på grund af Hagerups uppseendeväckande uppträdande i stortinget. Du har väl läst handlingarne i konsulatfrågan, som offentliggjorts först i Posttidningen. Annars gör det. Tre saker synas mig först och bjärtast falla i ögonen: 1:o) Utgångspunkten för skismen är olika uppfattning af communiquén, i hvilken svenskarna sett löfte om förhandling angående särkonsuler men norrmännen sett löfte om särkonsuler, det må sedan gå med garantierna huru som helst. 2:o) Norrmännens hela intresse i ärendet har hufvudsakligen varit att bli loss från den svenska utrikesministern. 3:o) Resultatet är det mest ekla-

tanta bevis för att konsulatfrågan ej kan lösas oberoende af den diplomatiska. Sens moral för mig är bekräftelse åt min mening: att numera ingen annan utväg fins än upplösning i vänskap. Man är här mycket förbittrad öfver norska statsrådets afrådande af konungens diktamen.

I Norge synes ännu råda en olika tankegång mellan höger och venster. Den förra synes tillråda förhandling om skilsmessa, den senare att taga saken i egen hand och gå lagvägen. Hurudan uppfattningen är i riksdagen, särskildt i 2:a kammaren, vet jag ej. Vet ej hvilket inflytande den kvalmiga frasliberalismen där kan ha.

Rösträttsfrågan? Jag undrar ej öfver, att regeringen ej i sitt förslag upptagit 1:a kammarens beslut om den s. k. luffareparagrafen. Det kan nog vara, att detta är praktiskt klokt. Dock antager jag, att vi sätta in den igen. Duktig är Bergers kritik af Fläsbroförslaget.

Dagens Nyheter anfaller Boström och vill ha honom bort; men däraf blir helt visst intet.

— — — — —

[4] G. B. till F. B.

[1905, omkr. den 1 mars.]

— — — — —

Så kronprinsens uttalande. Jag har alltid en viss betänklighet mot kungl. diktamina, men jag har ej hos någon enda person här funnit någon kritik af, att ett sådant nu framkommit. Alldeles enstämmigt har uttalandet här för sitt innehåll godkänts och gillats. Jag skall nu upprepa, hvad jag igår skref till kronprinsessan om detsamma. Jag tycker om det isynnerhet af tre skäl.

Först bär det en personlig karaktär och är ej sammanfatt af officiella talesätt. Vidare är det bestämdt genom hänvisningen till riksaktens 5 § (att konsulatsaken skall behandlas i sammansatt statsråd och ej i enbart norskt — alltså som ett ärende, som rör båda rikena). Slutligen är det det första ord om frågans (unionens) betydelse för dynastien. Kronprinsen har själf författat det, och det har ej förut visats för svenska regeringen. Man ser af tidningarne, att man rasar i Norge — jag hoppas att detta är ett tecken också till att uttalandet gjort någon verkan. Har du gifvit akt på norska studenternas i tiotusental spridda protest. Annars läs den (bland det finstilla i fredagsnumret, här), af Vårt Land. Højden af oförskämdhet af ungglopar att till kronprinsen tala om konstitutionela former, att hota med faror för dynastien, och säga kronprinsen ha kränkt norska folket mer än Boström gjort etc. Emellertid tycks kronprinsen ha svårt för att nu uppdraga åt den längst åt venster gående Michelsen att bilda ministär. Är det sant, som säges i dag, att man ämnar gå laglinjen och antagligen göra statsrådsstrejk redan i år, så äro vi redan i år inne på revolutionens väg. Läs Grams — den bästa och mest svenskvänlige norrmans uttalande. Eget nog är dess innehåll alldeles detsamma som mitt program. Den utländska pressen börjar röra på sig — och kanske kommer unionsstriden att afgöras i utlandet. — Jag tänkte, att norrmännen ej kunde bli galnare än de redan visat sig vara — men de fortskrida.

I mitt förra bref till kronprinsessan sade jag, att jag skulle skriva, om något märkligt inträffade. Nu var det två anledningar: prinsens förlofning och kronprinsens uttalande. Tänk att stortingskomitén nekade att publicera detta!

[5] G. B. till F. B.

[1905, mars.]

— — Du kan gerna tala om för fastrarna, att jag skrifvit artikeln i Vårt Land. Men i viss mån kan den sägas redan vara föråldrad på grund af hvad som passerat sist i Norge. Sedan komitén, naturligen i samklang med stortinget, förordat den snabbast till kris ledande vägen, så är möjligheten för ett svenskt tillbud afskuren, åtminstone för tillfället. Om ej någon vändning sker, skulle antagligen proceduren bli följande: 1) Beslut om norskt konsulatväsen; 2) Kronprinsens nekande; 3) statsrådsstrejk; 4) provisorisk af stortinget insatt regering. Då är revolutionen färdig och kungen i verkligheten afsatt. Sedan skulle väl Norge begynna förhandla med utländska makter om erkännande såsom själfständig makt etc. Det kan ju hända, att man ej vågar löpa banan ut och inveckla sig i de mest vanskliga svårigheter — men då har man gjort ett förfärande fiasko. Kanske hoppas man, att regenten dock skall ge med sig. Jag hoppas att så ej sker. Af kungens kammarherre har jag hört, att kungen lär ha satt sig in i upplösningens nödvändighet, och några ord, som han sade till mig vid middagen, tycktes peka åt samma håll.

Vårt Land har plumpat ner genom åtskilliga uttalanden på senaste tiden. Jag tror dock ej, att härmed någon egentlig skada skett. Hvad det skrifvit är nog uttryck för en del människors mening. Jag mins mig ej ha sett något tillrådande af krig.

— — — — —

[6] G. B. till F. B.

[1905, slutet av mars.]

— — — — —
Om Meyers ingripande i valet af heml. utskott har jag ej hört ett ord mera än af tidningarna. Jag tager för afgjort, att M. endast sagt, att regeringen ej hade något emot att S. valdes. Något annat kunde han ju ej svara utan att ingripa agiterande mot Staaffs val. Dessutom vet jag, att Boström ej var orolig öfver, om S. valdes. Därom hade vi talat, innan jag reste hem.

Nu lite notiser härifrån. Middagen hos kronprinsen var trefflig. Jag placerad mellan öfverkammarherre Celsing och Fredr. Wachtmeister. Efter middagen sutto kronprinsen och jag länge samtalande. Jag förvånade mig att han så ojämförligt längre talade med mig än med någon annan, trots att alla utländska sändebud voro närvarande. Först utgöt han sig i norska frågan, om huru svårt och ensamt han stått i Norge; huru han känt sig i sitt samvete tvingad att göra hvad han gjorde; huru han ej kunde rygga etc. Han gjorde vid allt detta utmärkt godt intryck. Då jag sade, att om det varit en svår så ock en nyttig tid för honom, så medgaf han det villigt. Han tycks önska något uttalande af riksdagen. Vi talade om kungen, huru bekymrad etc. han är, huru synd om honom etc. Äfven af statsråden hör jag, huru svårt man har det med kungen. Hårdt att vara stäld utanför, huru delikat ställningen måste vara mellan far och son, huru präktig kronprinsen är.

— — — — —

Häromdagen, i plenum, talade jag något med Boström angående läroverksstyrelsen och biskoparna. B-m svarade: »till min skam måste jag bekänna, att jag ej följt med detta ärende. Men du kan ej föreställa dig till

hvilken grad den norska frågan upptager krafter och tid. Men hvad du säger är mycket tråkigt.» Så tillade han, att han tänker på om han ej borde afgå; men tycker det vara betänkligt, om norrmännen skulle af-sätta en svensk statsminister. När jag styrkte honom i denna tanke, sade han, att hans hustru hade sagt som jag.

Med Heuman, som i delningsfrågan i går besökt v. Friesen, hade denne talat om artikeln i Vårt Land, som han visste, att jag skrivit. Men märkligt nog hade han velat häfda den meningen, att biskoparna fortfarande hade kvar sin i lagen gifna fullmakt, som ej kunnat rubbas o. ej rubbats. Detta är efter min mening absolut ohållbart. Alla biskopar, alla elementarlärare, hela tidningspressen, riksdagens lagutskott äro ense om motsatsen. v. F. hade för öfrigt talat mycket vackert om mig, och han var ledsen. Jag har tyckt mig märka hos honom någon lust att smeka mig. Nu är han tack-sam för det öfverdådigt goda sätt, hvarpå 8:de hufvud-titeln behandlats. Hade för Heuman markerat min lo-jalitet, att jag så lätt kunnat hämnas på honom vid denna hufvudtitel men alls icke gjort det etc. Vi kom-ma väl till tals.

— — — — —

[7] G. B. till F. B.

[1905, omkr. den 1 april.]

— — — — —

Så godt är att strax berätta hvad jag vet om de stora politiska händelser, som ett par dagar mycket upptagit tankarna. Ryktet om Boströms afsked kom alldeles oväntadt för alla. *Ingen* enda af hans vänner i riksdagen visste något därom förrän i fredags, hvarken Sparre l: H. Tamm l: Lundeborg. Efteråt ha vi naturligtvis mycket talat om saken och med hvarandra kollationerat våra reflexioner. I gårdagens förmiddagsplenum var B.

uppe en stund, sittande tyst på sin plats å Stockholmsbänken. Talade ej med några utom med mig och en smula med H. Tamm. Att han talade med mig berodde nog derpå att jag vände mig till honom med ett ord om kansleriatet. Emellertid redogjorde han för sin uppfattning och gerning. Den var såsom jag tänkt mig. Då han i likhet med kronprinsen (i olikhet med mig och nog de flesta) anser unionens bevarande af mycket stor vikt och en stötesten för norrmännens lust att förhandla vore misstro mot B-m, ansåg han sig ej böra stå i vägen. Då jag sade: förargligt att norrmännen skola afsätta en svensk statsminister, medgaf han detta men invände, att skenet häraf vore mycket starkare, om han afginge på grund af att norrmännen ställde hans afgang som villkor för förhandlingar. Vidare tillade han: du kan icke begripa, huru söndersliten jag är. (Och härpå må man ej undra.) Då jag sade: nu får exc. sörja för att vi få så bra efterträdare som möjligt, svarade han: »jag har redan försökt göra detta genom att afråda (eller afstyra) Lagerheim. Naturligtvis bör han stå på samma ståndpunkt som jag eller hvilket är detsamma som den i kronprinsens diktamen». Jag svarade: ja icke blott samma ståndpunkt utan också *stå*. Vårt Lands tal om skillnad i kronprinsens och Boströms uppfattning är ej annat än prat.

B:s afgang har i 1:a kammaren väckt beklagande — jag tror allmänt, isynnerhet för att det ser ut och endels är så, att norrmännen drifvit honom bort, samt därför att de åtestående riksdagsarbetena komma att häraf lida: särskildt rösträtts- och strejklagsfrågan.

Naturligtvis kanstöpes mycket angående efterträdaren. Flera namn ha nämts, bland andra också mitt. Jag tror mig kunna säga, att tidningars uppgift, att Afzelius tillfrågats, är osann. C. von Friesen anses ej ens inom regeringen kunna komma ifråga, ej heller någon annan

regeringsledamot. För min del tror jag snarast att Kru-senstierna blir Boströms efterträdare. Jag tror B. helst såge honom som sådan.

Skall Norge mottaga den räckta handen? Det är i en förfärlig knipa och kronprinsen har gjort ett förfä-rande streck i dess räkning genom att förekomma stor-tingskomiténs och stortingets utlåtande. Han talade med mig vid sin middag om nödvändigheten af ett sådant förekommande. Nu har man naturligtvis mycket svårt för att med nej besvara hans fråga och maning, och sär-skilt huru skulle detta taga sig ut inför utlandet? Men å andra sidan skulle ett följande af maningen innebära ett afstående från hvad man ej blott under sista tiden så för-färligt storordigt uppställt som ofrånvikelig fordran och rätt, utan äfven från hvad under tidigare perioder varit åtminstone vensterns program. Mycket intressant skall bli att se, huru de göra. Helst såge jag, att de afsloge anbudet; men jag är ej viss om, att de våga detta. Kanske försöka de att få äfven någon annan grundval för förhandlingarna än den i diktamen angifna — men därpå går helt visst kronprinsen ej in. Han har på ut-märkt sätt visat sig som en man.

Tal är nu om att i någon form från riksdagens sida gifva en tillslutning till kronprinsens förslag. Härom föras underhandlingar. Och så har jag sagt dig hvad jag vet — och det är nog mera än de flesta riksdagsmännen ha reda på.

Nu tager jag för afgjort, att Boström väljes till kansler.

— — — — —

[8] G. B. till F. B.

[1905, den 6 och 7 april.]

— — — — —

I går var jag kallad till konungen. Ärendet var natt-

vardsgång palmsöndag; hvarför jag ej kan komma hem förr än följande måndagsmorgon. Kungen var vänlig, stilla och snäll. Vi samtalade en god stund: om prinsens förlofning, hvaråt han var mycket glad; om norska frågan, rörande hvilken han nu är resignerad; om Kristianstadspresterna, om hvilka jag gaf nödiga upplysningar. I djupaste förtroende, hvarom du således ej får tala, berättade han, att kronprinsen samma dag skulle för regeringen föreslå ett program, hvarom riksdagen skulle höras, i norska frågan. Så vidt jag förstod, skulle det vara ett sista tillbud från Sverige till Norge, afsedt att åtminstone inför utlandet ställa Sverige skuldfritt i fråga om eventuel upplösning. Jag mins ej, om jag i ett föregående bref nämde, att kronprinsen vid sin middag för mig antydde något i samma riktning, ehuru han då syntes anse önskvärdt, att riksdagen och ej han toge initiativet. Samma uppfattning har han säkert ännu, men förmodligen är både det ena och det andra, som nu kommer att göras, en frukt af hemliga utskottets förhandlingar.

— — — — —

Fredag.

Nu har kronprinsens program framkommit och således hemlighetsfullheten försvunnit. Jag tycker bra om detsamma och antager, att det i Sverige kommer att hälsas med gillande. Det är svenska, han talat. Fasthållna äro de gamla svenska synpunkterna 1) Förhandling om samtliga de unionella frågorna (härvid är kanske någon dunkelhet, om kronprinsen verkligen menar *alla* eller blott *alla* som röra diplomati och konsulatväsen); 2) Konsulerna måste stå under utrikesministerns ledning och kontroll; 3) Utrikesministern svensk eller norsk under ansvar inför båda rikena i en eller annan

form; 4) gemensamt utrikesministerium nödvändigt för unionens bestånd.

— — — — —

[9] G. B. till F. B.

[1905, den 7 april.]

— — — — —

Vi ha naturligtvis dessa dagar lefvat ett ganska intensivt riksdagslif. När detta bref framkommer vet du nog, hvem som idag lär utnämnas till statsminister. Ännu i går voro ryktena härom alldeles kram och hvarandra motsägende. Icke ens de, som snarast borde ha reda på saken, såsom Sparre och Lundeberg, visste något. I 1:a kammaren i går ansågs snarast Ramstedt skola bli den lycklige eller olycklige. På eftermiddagen hörde jag ett från ecklesiastikdepartementet utgånet rykte, att det skulle bli von Friesen. Idag skriker Sv. Dagbladet ut som »en offentlig hemlighet», att v. Krusenstierna skall utnämnas. Ingen af dem är särdeles angenäm för 1:a kammaren. Personligen står jag närmast Krusenstierna och skulle på denna grund väl helst se honom.

Du har redan hört om den motion i unionsfrågan, som af mig frambars i 1:a kammaren. Dess tillkomst har skett på följande sätt. Måndag middag kallades jag och några andra af Lundeberg till ett sammanträde, hvarvid vi fingo del af den motion, som skulle väckas i 2:a kammaren. Någon diskussion blef om, huruvida en liknande skulle väckas äfven i 1:a kammaren. Då flertalet ansåg detta ej kunna undvikas, men man ej kunde godkänna 2:a kammarens motivering, uppdrogs åt L. Åkerhielm och mig att tillsamman med Törneblad och Waldén från andra partiet göra ihop en motivering. Detta skedde tisdag f. m., och på middagen hölls möte af dem,

som från båda partierna utsågos beträffande hemliga utskottets tillsättning, hvarvid förslaget godkändes. Frågas nu, om hvad som skett varit önskvärdt och klokt, så kunna meningarna därom vara något delade. Hade jag eller vi kunnat följa vår egen önskan, hade nog ej motion väckts, men sedan 2:a kammaren beslutat dess väckande, ansåg äfven jag, att 1:a kammaren måste göra detsamma. Hade den tegat, skulle tystnaden dock talat ett klart och för alla tydligt språk såsom en protest mot eller ogillande af kronprinsens och 2:a kammarens uttalanden. Därmed skulle effekten af dessa tillintetgjorts både gent emot Norge, som i vår tystnad fått en undflykt att hörsamma kronprinsens uppmaning, då det vore tydligt, att 1:a kammaren skulle ogilla och förkasta resultatet af förhandlingar. Så också gent emot utlandet, som då ej skulle fått intryck af och vitsord om, att från Sveriges d. ä. från alla de bestämmande statsmakternas sida allt gjorts för unionens bevarande, så att skulden till upplösningen låge ensamt i Norge. Också ansågs det enstämmiga yrkandet i Sveriges tidningar mana 1:a kammaren att yttra sig för att ej pådraga sig anklagelsen för att ha ointetgjort, hvad man ansett böra försökas för föreningens vidmakthållande. När så härtill kom, att vi gillade kronprinsens uttalande i det hela, om vi än hade betänkligheter mot delar af hvad som sades och icke sades, så beslöts motionen. Norrmännen ha nu satts i mycket svår knipa och äro naturligtvis mycket oroliga och förargade. Svårt ha de att afslå förslaget men ej mindre svårt att acceptera det. Skulle man tro norska tidningarna, skulle afslag komma i formen: först särskildt konsulatväsen af konungen sanktioneradt. Men då är saken afklippt, situationen en annan och klar. Personligen såge jag helst, att så skedde. Så slut på politiken.

Roligt med Boströms enhälliga väljande till kansler.

Så ej blott med hänsikt till hans ställning till universiteten utan äfven som opinionsyttring mot Norge. B-m är tydligen riktigt glad öfver valet. För att nyttja Lundebergs ord i går: »han skiner som en sol» — när han från olika håll i 1:a kammaren mottog gratulationer. Tidningarna äro sig lika. Sv. Dagbladet talar om B:s val såsom en opposition mot eller nederlag för mig, som skulle ha verkat för Åkerman. Det fins ingen osanning, som de draga sig för. Det är jag, som vid förra kanslersvalet först nämnde B-m såsom kandidat och som nu mera än någon annan gjort något för hans val. Också tackade han mig.

— — — — —

[10] G. B. till F. B.

[1905, den 2 maj.]

— — — — —

Som du redan sett har 1:a kammaren idag utan debatt med ett rungande ja bifallit unionsmotionen. Åtskilligt hade föregått, innan vi kommo till att, såsom önskligt ansågs, ingen debatt blef. I går middag hölls privat möte af 1:a kammaren för att öfverenskomma om taktiken och ge folk tillfälle till att utgjuta sig. Jag hade ombetts att inleda diskussionen. Åkerman, Sæve, L. Berg, Wieselgren och Fahlbeck ville förfärligt gerna yttra sig i plenum, och de flesta af dem sade sig ej kunna underlåta att göra detta, hvad vi andra härom måtte tänka. Men det visade sig, att meningen och önskan, att intet måtte sägas, var mycket kompakt, och denna dags plenum visade, att vederbörande häraf läto säga sig. Åhörarna på de fyllda läktarna fingo för sitt besvär blott höra det enda jaropet. Ingen ville opponera mot motionen utan i stället skärpa den. Vi ansågo en di-

skussion härs och tvärs helt visst af Norge och kanske utlandet kunna misstolkas såsom røjande oenighet i svenska riksdagen. Jag är nu så förargad på norrmännen, att det nästan plågar mig att höra dem nämnas. Af Heuman, som idag hemkommit, hör jag, att norrmännen ännu hoppas, att kronprinsen skall sanktionera konsulatlagen — något som jag anser vara otänkbart. H-n berättar också, att t. ex. Bang hoppas på åtminstone en personalunion.

URTIMA RIKSDAGEN 1905

D. 9 juni utfärdades kallelse till urtima riksdag att samlas d. 20 juni. Riksdagen öppnades med trontal d. 21, då Kungl. Maj:ts proposition om unionsupplösningen avgavs. Kamrarnas talmän och vice talmän voro desamma som vid senaste lagtima riksdag, sålunda i Första kammaren Gustaf Sparre och Lundeberg, i Andra kammaren Axel Swartling och Pehr Pehrson i Törneryd. D. 27 juni valde kamrarna medlemmar och suppleanter av det särskilda utskott, till vilket den k. propositionen skulle hänvisas. Från Första kammaren blevo i utskottet medlemmar: herrar H. Cavalli, Lundeberg, L. Åkerhielm, Billing, F. Wachtmeister, H. Blomberg, Hugo Tamm, F. E. Pettersson, T. Sæve, Walldén, Hj. Palmstierna och I. Afzelius; samt suppleanter: herrar G. F. Östberg, Arvid Lindman, J. Rettig, A. Hammarström, C. Klingspor, Gustaf Andersson, J. Lovén och Vollrath Tham. Från Andra kammaren valdes till medlemmar: herrar Hans Andersson i Nöbbelöf, Carl Persson i Stallerhult, A. Petersson i Påboda, Daniel Persson i Tällberg, Pehr Pehrson i Törneryd, E. A. Lindblad, v. Krusenstierna, Karl Staaß, A. Henricson, Hjärne, C. C:son Bonde och T. Zetterstrand; samt till suppleanter: herrar G. Odqvist, A. P. Gustafsson, C. J. Ödman, A. Wiklund, O. F. Trapp, K. H. Bergendahl, K. Starbäck, K. G. Karlsson i Göteborg, S. H. Kvarnzelius, J. E. Biesért, H. Hedlund och E. Beckman. Ut-

skottets utlåtande, som var enhälligt, daterades d. 24 juli, och d. 27 juli blevo dess förslag av kamrarna godkända. Riksdagsskrivelsen är daterad d. 28 juli, och d. 3 augusti avslutades riksdagen.

Med anledning av utskottets yttrande ingav den Ramstedtska ministären sin avskedsansökan, och d. 2 augusti tillsattes en koalitionsminister med Lundeberg som statsminister samt F. Wachtmeister, Arvid Lindman, Hjalmar Hammarskjöld, Alfr. Petersson i Påboda och Karl Staaff som resp. utrikesminister, sjö-, ecklesiastik- och jordbruksministrar samt konsultativt statsråd.

Årets andra urtima riksdag, vilken sammankallats för att granska och gilla de i Karlstad d. 23 september av Sveriges och Norges underhandlare träffade avtalen, öppnades d. 2 oktober och åtskildes d. 18 s. m. Även nu insattes Billing i det särskilda utskott, som hade att behandla den kungl. propositionen. Från denna senare riksdags förhandlingar föreligga inga anteckningar av honom.

D. 26 oktober undertecknades i Stockholm de avtal mellan Sverige och Norge, som hade att reglera förhållandet efter unionens upplösning, och samma dag avsade sig Oskar II Norges krona. Efter fullgjort värv avgick d. 7 november den Lundebergska koalitionsministären och ersattes av Karl Staaffs liberala minister.

På ställd fråga, huruvida de punkter, varom den första urtima riksdagen enades, voro avsedda som ultimatum eller som underhandlingsbasis, svarade en vid särskilda utskottet anställd och speciellt sakkunnig tjänsteman: »jag tror meningen var, att de av somliga skulle fattas som ultimatum». Billings anteckningar bekräfta detta yttrande. Så bli också förklarliga de harmsna anföranden, som gjordes inom Första kammaren under årets senare urtima riksdag.

Urtima riksdagen 1905

Till den 20:de Juni hade urtima riksdagen samman kallats och den 21:e öppnades den. När riksdagsmännen nu samlades, var sinnesstämningen hos dem i högsta grad upprörd öfver det oerhörda i stortingsbeslutet d. 7 Juni, enligt hvilket konungen skulle ha upphört att fungera som norsk konung och unionen förklarades vara upplöst. Hvad skulle Sverige nu göra? Svar på denna fråga kunde ingen lämna, ej ens om svaret blott skulle angifva, hvad man själf ansåg böra ske; ty troligen hade ingen — åtminstone ej någon af de mera besinningsfulla — detta klart för sig. När vi hörde trontalet och läste den kgl. propositionen, blef ställningen härigenom ej klargjord utan snarare mera invecklad. Helt visst voro bland riksdagsmännen de mycket få, som voro någorlunda belåtna med hvad som kommit från regeringen. Trontalet och den k. propositionen framkallade liflig förbittring hos många, förstämning hos ännu flera, ja hos de allra flesta. Man ansåg att regeringen uppgifvit Sveriges rätt och ära, gjort sig skyldig till tadelvärd eftergifvenhet. Från första stunden blef riksdagspluralitetens ställning till regeringen oppositionel, något som ej kunde förändras om än något modifieras däraf, att under remissdebatten i båda kamrarna från regeringens sida tillkännagafs, att den till det särskilda utskottet skulle aflämna närmare förslag angående hvad som borde bli föremål för de förhandlingar, som i den k. propositionen föreslagits. Det var ett stort missgrepp att ej i själfva propositionen ha nämt något härom. Hade detta skett, skulle kritiken öfver dennas blekhet och slapphet hafva mildrats. Enl. den k. propositionen hade regeringen släppt ifrån sig

initiativet och öfverlämnat detta åt riksdagen. En följd af det ena med det andra blef, att regeringen under riksdagen ställdes utanför hela saken. Detta till den grad, att, då utskottet beslöt att iakttaga sekretess, regeringens medlemmar under den längsta tiden — tills de provisoriska besluten fattats — ej ens fingo veta något om hvad som i utsk. förekommit. Förtroendefullt samarbete med den kom icke ifråga. Från början ansågs det såsom själfallet, att regeringens medlemmar måste afgå och en ny regering bildas. Oppositionen mot regeringen var allmän bland 1:a kammarens ledamöter och äfven bland en stor del af den 2:a kammarens, ehuru ej få särskildt af samlingspartiet ville hålla regeringen uppe.

Strax vid riksdagens öppnande väckte det missnöje, att samlingspartiet fordrade, att utskottsvalen skulle uppskjutas till den 26:te Juni, således nära en vecka efter riksdagens början, oaktadt både 1:a och 2:a kammarens andra partier ville ha valet utsatt till den 22:e. Såsom skäl för uppskof anfördes, att man behöfde så lång tid för att i 2:a kammaren få enhetliga förslagslistor. Det kändes harmligt att spilla så många dagar, då det var så påkostande att nu i hettan ligga i Stockholm.

I 1:a kammaren hade man öfverenskommit, att mindre partiet skulle i utsk. få insätta 3 ledamöter. När vi, pluralitetens tremannaråd, hade sammanträde med minoritetens delegerade, yrkade dessa, att från vår lista skulle strykas Gripenstedts namn, och vi fordrade strykning af F. Boström. Så skedde och i stf. G. insattes F. E. Petersson samt i stf. B. Waldén.

Strax jag kom till Stockholm interviewades jag af Papirius. Därvid uttalade jag min mening, att en Bernadotteprins ej borde mottaga Norges krona. Med anledning häraf kallades jag till konungen. Man hade

nog oriktigt för honom refererat hvad jag sagt, ty vid vårt samtal syntes konungen vara något nervös. Detta räckte dock blott en eller annan minut; därefter voro vi mycket goda vänner. Hufvudsakligen syntes konungen vara angelägen om att försvara sina åtgöranden. Angående den s. k. sekundogenituren sade han, att han var bestämdt emot den och endast i det fall, att riksdagen uttalade en önskan i motsatt riktning, skulle han taga saken i förnyadt öfvervägande. Han bad och uppdrog åt mig att ej blott omtala detta för ledamöter af riksdagens båda kamrar utan äfven framföra det i riksdagsplenum vid remissdebatten.

Jag vill här sammanfatta hvad jag vet om denna sak ha förekommit. Strax när jag kom till riksdagen, kommo till mig åtskilliga personer, som pläga vara synnerligen väl underrättade, och berättade, att kungen skulle vara böjd för, att prins Carl skulle bli kung i Norge och att denne skulle vara villig härtill. Man ansåg sig äfven kunna omtala, att förhandlingar om saken med en viss hetta hållits inom kungafamiljen och att kronprinsen, som var motståndare mot planen, därvid blifvit så missnöjd, att han rest från staden. Då jag efter några få dagar kallades till prins Carl, berättade jag allt detta för honom, och han försäkrade, att alltsammans var ren dikt.

Af E. G. Boström hörde jag sedan, att drottningen varit böjd för, att kungen skulle jakande besvara stortingets anmodan till honom att utse en af de sina till sin efterträdare, men strax ändrat mening, då Boström fäst uppmärksamheten på, att kungen ej kunde göra detta utan att erkänna sin egen afsättning.

Det blef ej något af med mitt af kungen erhållna uppdrag att i plenum offentliggöra hans ställning till saken. För att fullgöra det lät jag anteckna mig till att få ordet. Men innan jag erhållit ordet, fick jag bref

från prins Carl med inneliggande meddelande af kungen, att han ej ville, att jag skulle utföra uppdraget, med mindre än att någon under diskussionen hänsyftade på saken. Då så ej skedde, afstod jag från att yttra mig. — — —

När kronprinsessan hemkom och gaf mig bortåt en timmes samtal, uttalade hon sympatier för sekundogenituren — ehuru hon sade sig veta, att jag hade en annan mening. Hennes mening motiverades af fruktan för, att, om danske prinsen Carl blefve kung i Norge, England därigenom skulle få alltför stort inflytande där. — Jag tänker, att hon härvid kände något af Tysklands i hög grad irriterade ömtålighet gent emot England. Faktum är, såsom jag hört af kungen, kronprinsen, kronprinsessan och prins Carl, att de utländska makterna hårdt trängt in på kungen för att förmå honom till att gå stortinget till möte. Och skälet härtill är lätt att förstå, då därigenom sakerna lättast ordnats och därigenom undvikits dels att i Norge blefve republik, hvarför man fruktade, och dels allehanda förvecklingar beroende på de skilda staternas afundsjuka och misstänksamhet mot hvarandra — då man ville förebygga att någon makt skulle få i Norge mera inflytande än den andra.

Det var på grund af denna påtryckning, som kungen lifligt önskade att få något stöd i ett uttalande af riksdagen. Denna önskan uttalade han till mig vid vårt här ovan omnämnda samtal; sedan frambars den till det särskilda utskottets ordförande. Men vi ansågo oss ej kunna eller böra gå den till mötes. Detta ej blott därför, att ett uttalande i angifven riktning skulle innebära ett erkännande af att Norges tron vore ledig, utan också därför, att det ansågs vara onödigt, då kungen uttalat att han blefve vid sin uppfattning och endast kunde taga saken i förnyadt öfvervägande, om riksdagen uttalade en annan. När riksdagen ej gjorde

detta, låg ju häruti ett tyst men tydligt svar. Härtill kom, att frågan om dylikt uttalande skulle rifva upp mycken debatt och strid i riksdagen, då verkligen i 2:a kammaren o. särskildt dess landtmannaparti ej saknades sympati för sekundogenituren. För dessa skäl, som ordföranden frambar, böjde sig kungen. — De kungligas uppfattning var, att prins Carl i Danmark skulle bli Norges kunga-kandidat.

Om remissdebatten vill jag ej skriva, då dess protokoll föreligger. — Anmärkes blott, att den, åtminstone ej i 1:a K. var af någon betydighet, då ej någon enda s. k. ledare därvid yttrade sig. Vid utskottets förhandlingar betydde den alls intet, så mycket mindre som vi ej fingo det tryckta protokollet förrän vid deras slut. Ej en enda gång nämdes något från eller om den.

Utskottets arbete begynte med en s. k. principdebatt, då hvar och en af utskottets ledamöter utgöt hvad som rörde sig inom honom utan att dock anses vara bunden häraf vid besluts fattande en gång. Under, jag tror, fem dagar, hvarje dag mellan kl. 11—5 (med en frukostrast) pågick denna debatt, afbruten dock af muntliga infordrade redogörelser för situationen inom olika delar af vårt statslif — utaf generalstabschefen Rappe, cheferna för intendenturen (Bildt), fortifikationen (Bergman), fälttyg (Martin istf. Leth), flottans stab (Sidner), marinförvaltningen (Olsen), expeditionssekreteraren i utrikesdepartementet Trolle — och kanske ännu någon till. Noga fingo vi reda på vår ställning i krigspolitiskt hänseende nu och efter unionens upplösning; om hvad vi ha och icke ha i krigsutrustning, om hvad mobilisering kräfver m. m. Såsom en sammanfattning af våra intryck tror jag mig kunna säga, att vi insågo bättre än förr, hvilken risk i krigspolitiskt afseende unionens upplösning skulle medföra, att vi fingo ett godt intryck af vår krigsmakts ställning etc. — Redogörelsen för

hvad våra diplomater i utlandet haft att berätta om utländska makters ställning till revolutionen i Norge visade, att dessa nog anse det riktiga vara att med maktmedel upprätthålla unionen men att, då Sverige ej ville detta, bäst och rådligast vara att snarast möjligt göra upp saken utan vidare. Af redogörelserna fick man starkt intryck af huru stort fel det varit af våra höga vederbörande, att de från början proklamerat, att det ej komme ifråga att med maktmedel uppehålla unionen. Detta fel hämnade sig ej allenast i fråga om ställningen till andra makter utan äfven beträffande förhållandet till Norge.

I början af principdebatten mottog utsk. en promemoria från regeringen om de ärenden, hvarom förhandlingar med Norge kunde komma i fråga. Denna P. M. upptog följande punkter: 1) Afveckling af diplomat- och konsulatgemenskapen, Norges bidrag till konsulskassan, bidrag till pensioner, byggnader och inventarier; 2) Skiljedomstraktat i likhet med Schweitz; 3) Grisbådan; 4) Flyttlapparna; 5) Transitofarten; 6) Sjöfartsförhållanden; 7) Rikenas förbindelse enligt konventioner och traktater med främmande makter — Novembertraktaten undantagen; 8) Neutral zon på ömse sidor af gränsen.

Under principdebatten uttalades meningar, som gingo i de mest motsatta riktningar. Ytterligheterna representerades å ena sidan af Åkerhielm och Sæve, som uttalade, att de ansågo unionen äfven med användande af maktmedel böra uppehållas och omformas — ehuru de väl visste, att denna mening ej hade pluralitet inom utskott och riksdag — å andra sidan af samlingspartiets utskottsledamöter, Staaff, Bonde, Zetterstrand och Henriksson, hvilka önskade framgång till friherre De Geers motion, att riksakten skulle uppsägas och därmed punkt, eller åt den k. propositionen. Mellanståndpunkt intogo de, som ej ville uppehålla unionen men fordrade

någon upprättelse åt det kränkta svenska rättsmedvetandet. Men bland dem, som intogo denna ståndpunkt, funnos sådana, som dels närmade sig den ena och dels den andra af nyss nämnda ytterligheter. Diskussionen bredde sig vidt ut och mången ansåg det skola bli omöjligt att komma till något resultat, till någon enighet. Från flera håll hörde man och uttalade någon förhoppning om, att jag, som i statsutskottet gjort mig känd för att kunna sammanjämka, skulle möjligen kunna göra detta också här. Detta blef också min uppgift, och jag hade från början rätt godt hopp om att lyckas, därför att man från de olika sidorna med förtroende vände sig till mig och jag häraf fick en känsl af i hvad och huru mycket man skulle kunna bli villig att medgifva eller afpruta.

Under öfverläggningarnas lopp märktes, att ingen större svårighet skulle bli att enas i fråga om transito-farten, sjöfartsförhållanden, Grisbådan, skiljedom, traktater, ehuru beträffande äfven dessa punkter till att börja med rätt stor meningsskiljaktighet gjorde sig gällande. Om plikten att skydda flyttlapparna blef man lätt ense. De ömma punkterna voro de om den neutrala zonen eller norska gränsfästningars raserande samt om fordran, att Norge i en eller annan form skulle om ej återkalla så åtminstone gifva en mindre stötande form åt sin önskan eller sitt beslut om upplösning af unionen. Att så måtte ske fordrades med bestämdhet från somliga håll, vare sig detta skulle ske genom hemställan af nuvarande storting om erkännande från Sveriges sida af Norges politiska ställning, sådan denna blifvit genom 7:de Juni beslutet, eller genom förnyadt uttalande genom folkomröstning eller genom nya val till storting.

Jag lyckades bidraga till diskussionens klarerande genom att indela ärendena, hvarom förhandlingar med

Norge kunde ifrågakomma, uti villkor för erkännande af unionsupplösning, förhandlingsämnen i samband med sådan och afvecklingsfrågor. Denna indelning accepterades och blef normerande för diskussionen till provisoriska beslut och blef äfven bestämmande för utskottets och sedan riksdagens beslut.

Äfven i ett annat hänseende blef jag till nytta för utskottets arbete. Redan så tidigt som den 5:te Juli tyckte jag mig någorlunda se, hvartill utskottet till sist antagligen skulle komma. Jag uppsatte då ett första förslag till utlåtande och omarbetade detta sedan i någon mån samt visade det för några utskottsledamöter. När så andra läsningen, hvarunder yrkanden å provisoriska beslut framställdes och antecknades, var slut, så uppläste jag mitt förslag till utlåtande, och detta lades sedan till grund för öfverläggningarna med undanskjutande af sagda anteckningar. Det genomgicks stycke för stycke, ändrades och omarbetades i mycket men utgör dock stommen i riksdagens betänkande. Härigenom och i det hela var min betydelse i utskottet att sammanjämka sinnen och meningar samt skrifva förslag för att göra folk tillfreds.

Ställningen var mycket svår. Man var ställd i det dilemma: inte med maktmedel uppehålla unionen — upprätthålla Sveriges ära, tillfredsställa den upprörda svenska folkstämningen. Så snart man för att tillgodose det senare föreslog någon åtgärd, något villkor, möttes man strax af invändningen: om Norge ej går in härpå, vill och bör då Sverige med våld genomdrifva det? Om icke detta, så en ny förödmjukelse, och om man vill använda makt bakom ordet, är det, man fordrar, af det värde, att man bör utsätta sig för det förfärliga i ett krig? I synnerhet hos 2:a kammarens ledamöter — hos dess flesta — fanns en oöfvervinnelig fruktan för krig.

Jag skall ej närmare redogöra för de oändliga diskussionerna; blott ånyo erinra om, att de hufvudsakligen rörde sig kring krafvet på folkomröstning eller nytt stortingsuttalande — samt om gränsfästningarna. Rätt mycket öfverlades om, huru villkoret om dessa senare borde uppställas: antingen i formen: gränsfästningars raserande eller i formen: neutral zon. Man bestämde sig för den senare, dels därför att svårt var att komma öfverens om *hvilka* befästningars raserande skulle krävas, dels därför att ett uppräknande af vissa fästningar ej skulle medgifva någon afprutning eller också krafvet måst inskränkas till ett minimum och dels därför att, om man valde formen: neutral zon — reciprociteten från Sveriges sida skulle göra villkoret mera acceptabelt för Norge.

Sedan de provisoriska besluten fattats, meddelades dessa under förbindelse om sekretess åt riksdagens kamrar, hvilka nu höllo enskilda sammanträden för att öfverlägga om dem. Två dagar diskuterade man i 1:a och 3 i 2:a kammaren. Debatterna voro mycket häftiga och häftiga på båda hållen. Den 1:a dagens diskussion i 1:a kammaren var mycket obehaglig genom den otillbörliga häftighet, hvarmed de mest hetlefrade uppträdde mot utsk:s majoritetsbeslut. Sedan lugnade man sig så småningom. I 1:a kammaren samlade sig mest krafvet kring villkoret: folkomröstning eller nya stortingsval. I 2:a kammaren voro flera frågor föremål för liflig strid. Därifrån må antecknas några voteringssiffror: de Geers motion afslogs med 132 mot 78; yrkandet på nytt storting och ny riksdag med 125 mot 88; förslaget om nytt storting med 119 mot 95; om blott hemställan från nuvarande stortinget med 112 mot 104; yrkandet om att sedan förhandlingar ledt till resultat, som af storting och riksdag godkänts, hemställan skulle ske af storting antogs med 110 mot 101; förslaget att 100 millioner

skulle ställas under riksdagens beslut antogs med 148 mot 58 (ej fullt viss om siffrorna); yrkandet att inga villkor utan blott förhandlingsämnen skulle upptagas erhöi 95 (92) mot 119. Af dessa siffror framgår, att meningarna i 2:a kammaren voro synnerligen delade, så att kammaren kunde sägas vara delad i ungefär två lika stora hälfter — de eftergifvande och de upprättelse kräfvande. Denna omständighet kunde ej annat än göra intryck på de 2:a kammarens utskottsledamöter, som varit så ifriga för eftergifvenhet och menat sig härvid ha sin kammares stora flertal bakom sig. — Hela tiden stodo dock på ungefär samma ståndpunkt som 1:a kammarens ledamöter följande från 2:a kammaren: Hjärne, Lindblad och Alfred Petersson.

Under öfverläggningarna i 1:a kammaren var ej något vidare tal om 100 millionerfrågan utan var man där ense om förslaget, att 50 millioner skulle ställas till K. Maj:ts disposition i enlighet med reglerna för lilla kreditivet och 50 millioner enligt bestämmelserna för stora kreditivet.

När nu utskottet ånyo sammanträdde för att fatta definitiva beslut och därvid måste akta på kamrarnes föregående öfverläggningar, då det ansågs nödvändigt att utskottet och riksdagen kommo till enigt beslut, var ställningen svår. Utskottet beslöt att åt delegerade uppdraga att försöka åstadkomma ett enigt förslag. Delegerade från 1:a kammaren voro Lundeberg, Åkerhielm och jag; från 2:a kammaren P. Pehrsson, v. Krukenstierna och Staaff. Vi lyckades ej komma till enighet, utan stannade vid följande anbud å ömse håll: från vår sida: folkomröstning eller nytt storting, innan några förhandlingar finge begynna — 30 millioner till K. Maj:ts disposition och 70 millioner enligt riksdagens beslut — från 2:a kammaren — folkomröstning l. nytt storting utan hinder att förhandlingar dessförrinnan

begynte — 100 millioner enligt riksdagens beslut. Sedan delegerade skilts, sammanträdde de hvar för sig med sina kammarkamrater i utskottet. Våra gillade strax vårt anbud; 2:a kammarens ledamöters sammanträde var mycket hetsigt och allt tycktes där gå sönder, då i sista stunden de enades om anbudet: medgifva 1:a kammarens fordran i här nämnda 1:a punkt under villkor, att 1:a kammaren antog 2:a kammarens fordran om de 100 millionerna. — Aldrig hade någon af utskottets ledamöter i sitt politiska lif varit med om en så kritisk och allvarsmättad stund som den, då utskottet nu samlades in pleno och från 2:a kammarsidan framställdes såsom ultimatum nyss nämnda kompromissanbud. Alldeles klart var, att detta var ett oåterkalleligt ultimatum och att, om det ej antogs, alltsamman skulle gå sönder, kammare stå mot kammare, intet beslut fattas, hvilket vore en skandal för Sverige inför Norge och Europa. Allvaret i situationen kändes verkligen gripande. Ärendet uppsköts till nästa dag. 1:a kammarens ledamöter hade strax enskild öfverläggning. Jag med ett par andra yrkade att antaga 2:a kammarens erbjudande; Åkerhielm med ett par andra menade, att man ej borde antaga det, Lundeberg uppsköt till morgondagen att bestämma sig. Följande morgon hade vi nytt sammanträde, och då förklarade han sig ej kunna taga på sitt ansvar att afslå. De andra föllo då också undan. Under stor spänning sammanträdde utskottet och åhörde Lundebergs yttrande, som intill det sista var sådant, att 2:a kammarens män tvekade, hvad slutresultatet skulle bli. När man så hörde, att vi skulle komma till enhet, gick en lättnadens suck genom alla. Jag såg, huru en af 2:a kammarens ledamöter, A. Petersson, fick tårar i ögonen. En stund senare skref han till mig på en lapp: »var det ej som om solen gick upp». Nu var stämningen helt olika mot hvad den för-

ut varit. Vi kände oss ha vunnit en seger å ömse håll. Därefter fattades definitivt beslut om hela betänkandet på en gång.

Någon oro var, huru detta skulle mottagas i kamrarna, som om detsamma först hade enskild öfverläggning. Det var en stor glädje att finna, huru det antogs med allmän tillfredsställelse. Besluten fattades vid de officiella plena, i 1:a kammaren utan diskussion och i 2:a kammaren så godt som utan all sådan, enhälligt med rungande jarop. Detta var ganska gripande. Så blef det äfven en stor tillfredsställelse att finna, huru beslutet öfverallt i landet hälsades med gillande, ja med glädje, samt huru det äfven af utländsk press erkändes vara värdigt och moderat.

Den, som besinnar det objektiva läget, de mot hvarandra i högsta grad stridande meningar, önskningsar och fordringar, som förefunnos i utskott, riksdag och bland allmänheten, och särskildt den som såsom ledamot i utskottet känner till alla stötestenar och svårigheter, som lågo i vägen, kan ej annat än på det allra högsta förundra sig öfver, att utskott, riksdag och allmänhet blifvit eniga i och nöjda med ett beslut i den öfvermåttan svåra frågan i det mycket kritiska läget. Jag är viss om, att en särskild Guds hjälp och välsignelse åstadkommit saken.

Sällan har jag varit med om mera ansträngdt arbete än under veckorna för urtima riksdagen. Jag beräknar ungefär 8 timmar om dagen. Utom sammanträdena i utskottet och i riksdagskamrarna höllos täta enskilda öfverläggningar mellan 1:a kammarens utskottsmedlemmar tillsamman. Därtill kommo så godt som hvar dag särskilda öfverläggningar mellan Lundeborg, Åkerhielm och mig. Så hade jag ett och annat enskildt sammanträde med några 2:a kammarledamöter; och slutligen hade jag hemma att skriva och omarbета

förslag till utskottsytttrande. På grund af min specifika ställning i utskottet såsom en af 1:a kammarens specielle förtroendemän och såsom fredsmäklare inom 1:a kammarens utskottshalfva och mellan denna och 2:a kammarens ledamöter, torde jag mera än någon annan ha reda på alla interiörer från utskottets arbete. Jag kan därför med sakkännedom vittna om, att hos alla ledamöter fans lifligt intresse för att komma till ett så godt resultat som möjligt samt att alla voro eller blefvo villiga att offra något af sina egna meningar för att komma till enhet. Öfver hufvud taget kan det sägas att 1:a kammaren fick mera af sitt program igenom än den 2:a. Alla diskussioner fördes hofsam och med bevarande af inbördes respekt. Den mest betydande ledamoten af 2:a kammarens ledamöter blef Staaff. I honom lärde jag känna en mycket begåfvad och skicklig man, som yttrade sig med stor klarhet och stillsamhet. Såsom ledare af 2:a kammarens samlingsparti stod han långt ut åt venster och således åt vester åt Norge. När han då gjorde något medgifvande åt oss, så tvekade ej de andra att gå med.

Något har jag nämt om mitt samtal med kungen. Två gånger blef jag kallad till kronprinsen. Han var ej nöjd med den kungl. propositionen, som var beslutad, innan han hemkom från bröllopet i England. Hans mening närmade sig snarast till De Geers motion. Motivet för honom var önskan, att ärendet snarast möjligt måtte afvecklas, och detta särskildt med hänseende till utländska makter, som han menade ej skulle länge dröja att ge erkännande åt Norge. Han hade vid bröllopfesterna i Berlin och England haft allvarliga och betydelsefulla förhandlingar med de båda kejsarna och deras ledande utrikesministrar. Särskildt hade han på ett skickligt och lyckligt sätt förberedt frågan om bekräftande och utsträckande af Novembertraktaten, så

att denna ej skulle vända sig särskildt mot Ryssland utan garantera Sveriges integritet i allmänhet. Godt hopp vore, att garanter skulle bli ej blott Frankrike och England utan äfven Tyskland, ja till och med möjligen Ryssland. Nu var kronprinsen rädd att genom något beslut af riksdagen hvad han ansåg sig ha utverkat skulle äfventyras. Han omtalade noga för mig hvad han i nu nämndt afseende varit med om — men i förtroende, ty »han hade ej nämt om saken för mera än två personer, af hvilka Lundeberg var den ene». Jag vet, att E. G. Boström var den andre.

Naturligtvis voro de kunglige ifriga att få veta något från utskottet, men mycket nobelt var af dem att ej med minsta ord försöka locka till brytande af sekretessen, hvarom där öfverenskommits. Deingo ej heller något därifrån höra. Däremot fans ej hinder för mig eller andra att redogöra för vår egen uppfattning. När jag — det var nog $\frac{6}{7}$ — första gången kallades till kronprinsen, hade jag just nedskrifvit mitt första förslag till utlåtande. Detta läste jag upp för honom, och ehuru det gick väl mycket emot hans ursprungliga program, gillade han det dock i hufvudsak. Andra gången, jag kallades till honom, var morgonen den dag, då, efter hvad jag berättat, spänningen inom utskottet nådde sin spets. Då hade han fått reda på de provisoriska besluten och sekretess behöfde ej iakttagas. Han gillade mycket mitt förslag, att Norge skulle få välja hvilkendera form det ville för att inhemta norska folkets mening, och var mån om, att en del af de motionerade millionerna ställdes till K. Maj:ts disposition. På kvällen samma dag telefonerade han från Tullgarn och fick af mig höra, huru kritiskt läget var. Helt gillade han min uppfattning, att man borde antaga 2:a kammarens ultimatum-anbud.

En del tidningar repeterade, att E. G. Boström intrigerade bakom ryggen på utskottet. Jag tror mig kunna försäkra, att detta ej var sant. Jag var på Östanå två dagar i början af riksdagen; där stannade B. sedan och samtalade med mig ofta i telefon. När han kom till staden var han ena gången uteslutande och annars rätt mycket i sällskap med mig — på hans förslag. Hans uppfattning var densamma som kronprinsens. Naturligtvis talade vi mycket med hvarandra i politik, dock minst om den brännande frågan, men han försökte ej ens att öfva något inflytande på mig. Två af landtmannapartiet i utskottet voro på Östanå en dag, men både af dem och af Boström har jag fått redogörelse för deras samtal. Däraf och af hvad som förekom i utskottet är jag viss om, att B. ej öfvat eller försökt öfva något inflytande på ärendets behandling.

Från riksdagens början var det klart, att en ministärförändring var önskvärd, att ej säga nödvändig. Härom talade jag både med kungen och kronprinsen. När de frågade mig, hvem jag ansåg böra bli statsminister, nämde jag namnen Lundeberg och Fr. Wachtmeister. De voro ej böjda för L. men väl för W. Många förhandlingar förekommo sedan. P. Pehrsson hade vid audiens hos kronprinsen föreslagit Lundeberg, Wachtmeister, Billing. Men Swartling, som sedan uppkallats, hade med hänsyn till opinionen i 2:a kammaren afrådt Lundeberg och högerministär och pekat på v. Krusenstierna, som också tillfrågades. Dagen efter begärde v. K. att få tala i förtroende med mig och ställde till mig två frågor: anser du, att ny ministär bör bildas, och anser du, att jag bör åtaga mig detta? Jag svarade bestämdt ja på den förra och nej på den senare. Han sade då: det var bra — så afsade han sig bestämdt saken. Redan tidigare hade jag och Wachtmeister talat om hans kandidatur. Han förklarade sig

efter självpröfning ej kunna eller vilja bli statsminister — dock tyckte jag, att han ej förekom vara omöjlig att öfvertala. Många gånger under riksdagens lopp rådgjorde Lundeberg, Åkerhielm och jag om saken. Man vädjade till mig, men jag förklarade bestämdt, att jag ej kunde komma i fråga, därför att jag varken dugde till embetet eller ville mottaga det samt framför allt af mitt biskopsembete var absolut förhindrad. Så förföll min kandidatur. Vi ansågo L. ej kunna draga sig undan trots sin ovillighet och hänsyn till sin försvagade hälsa. Under riksdagens sista dagar gick det upp och ned med L:s kandidatur — men till sist blef bestämdt, att Lundeberg skulle bli statsminister och Wachtmeister utrikesminister. Under de sista dagarna hade jag flera samtal med dem båda hvar för sig om saken. Min sista gerning vid riksdagen var att med Lundeberg och Åkerhielm uppgöra förslag till ministerlista. Till ecklesiastikminister hade jag föreslagit arkitekten Hammarskiöld, medlem af landtmannapartiet. Sedan jag kommit till Mölle, fick jag telegram från Lundeberg, att H. ej ville mottaga anbudet, och anmodades nämna andra kandidater. Jag telegraferade namnen: justitierådet Clason, professor Clason, Kristoffer Rappe. — Från Cavalli har jag haft två bref. I det ena frågar han efter min mening, om han borde mottaga finansportföljen; i det senare omtalar han att han svarat nej. I dag eller i morgon väntar jag att få se ministerlistan. Intressant skall det bli att se, huru många af de namn, jag varit med om att föreslå, skola återfinnas der.

P. S. Planen för den nya ministärens sammansättning har ändrats. Ännu när jag lämnade Stockholm var meningen att bilda en homogen ministär. Nu har i stället kommit en koalitions. Jag tror detta vara praktiskt för att ge ytterligare intryck af enhet gent emot

Norge och för att göra alla partier i riksdagen meddelaktiga i ansvaret för genomförande af riksdagsprogrammet. De allra flesta af de utsedda statsrådets namn voro nämnda vid våra förhandlingar såsom möjliga, om fråga vore om en koalitionsministär. Den nu bildade innesluter i sig mycken parlamentarisk kraft, om än ett par försvagande krafter där inrymts. Tydligt afser ministären endast afveckling af unionsfrågan och måste därefter upplösas eller ombildas.

Mölle den 5:te Augusti 1905.¹

Gottfrid Billing.

[1] G. B. till F. B.

S:m 22/6 1905.

— — — — —

Man har blifvit djupt förbittrad öfver regeringsförslaget, öfver hvad det icke säger men också öfver hvad det säger. Kungens tal är man misslynt öfver, isynnerhet att han så bestämdt afvisar alla maktmedels användning. Man tycker att härom kunnat åtminstone tigas. Det säges af dem, som jag litat på, att hvad som sagts och icke sagts af konung och regering influerats af kronprinsen, som återigen mottagit inflytande af kejsarna i Tyskland och England, som lära, då Sverige ej vill med krig upphålla unionen, ha tillrådt att snarast möjligt i godo uppgöra saken med Norge.

I går kväll hade vårt parti ett talrikt besökt möte. Stämningen och talen voro, så länge jag var med, i högsta grad upphetsade. Du må tro, att jag i mina samtal hemma varit spak i jfrlse med hvad andra här voro. Jag yttrade mig ej vid mötet. Många äro ifriga för vapenmakts användande. Några — de torde dock

¹ Efter datering vid dessa anteckningars början har Billing begynt att nedskrifva dem d. 1 augusti efter återkomsten till Mölle.

vara få — för unionens bevarande; flera och nog de flesta för mobilisering för att ge eftertryck åt hvad man kan komma att fordra. Förfärligt missnöje uttalades mot regeringen och som första åtgärd kräfdes: ny regering — ingen fullmakt åt den nuvarande att förhandla med Norge. Vidare: ej förhandling med det nuvarade revolutionära stortinget utan först med ett nytt af norska folket på det nya programet valdt storting. Vidare att ej inleda förhandlingar utan ingå på sådana först om sådana begäras från Norge etc. etc. Mycken häftighet, mycket stort tal etc. — Äfven i 2:a k. säges man ej vara villig att gå Norge till möte utan någon satisfaktion eller något återtagande af revolutionens åtgärder. — Alltför stor vikt skall ej läggas på hvad som säges i början af riksdagen. Senare kommer mer kallblodighet.

Med anspråk på tillförlitlighet säges mig, att konungen lär ej vara bestämdt emot, att prins Karl blefve kung i Norge, och att denne lär vara villig härtill, under det att kronprinsen skall vara bestämdt emot saken. I riksdagen lär nog vara bestämdt motstånd mot sådan åtgärd.

— — — — —

[2] G. B. till F. B.

[1905, omkr. d. 27 juni.]

— — — — —

I dag har utskottet konstituerat sig och behandlat några formela saker, hvarunder dock de olika meningarna framskymtade. Jag hoppas och tror, att förhandlingarna skola gå fredligt fram i utskottet. I morgon begynner den så kallade principdebatten. Vår vän professor Claesson är utsedd till mötets sekreterare.

Heumans midsommarpredikan har väckt mycket stor uppmärksamhet och från många och de bästa håll mycket ogillande. Mig bedröfvar den mycket både för sakens och för Heumans skull. Regeringens medlemmar äro mycket upprörda. Man har talat om åtal, om afsättning från hofpredikants befattning m. m. Tillsvidare åtminstone har man nöjt sig med mitt löfte att ge honom en dufning. Detta har ej skett ännu, ty jag vill först af Essen höra, hvad konungen säger och önskar. Det är orimligt att så göra politik på predikstolen och att nyttja så förfärligt starka och obilliga ord.

Herman är mycket ifrig för att man skall undvika alla maktmedel etc. mot Norge och för att man blott skall taga faktum, som det föreligger. Då jag gjorde en del invändningar, blef han riktigt ifrig: »då en så klok och besinningsfull man som du kan tänka så — då får jag anse ställningen förtviflad». Nå vi voro lika goda vänner för det, och han kände nog, att jag i denna sak som i andra nog kommer att höra till dem, som mildra och jämna ut.

— — — — —

[3] G. B. till F. B.

[1905, omkr. d. 6 juli.]

— — — — —

Nu skulle jag berätta något härifrån. Först den allmänna, vanliga dagordningen: mellan 11—¹/₂ 5 (omkring) utskottsammanträde, därefter ensam middag på riksdagshuset. Så hem och ensam. Stundom äta vi gemensamt några, men ej festmiddagar, utan hvar för sig bestämmande.

Beträffande utskottets arbete har beslutats upprepade gånger den absoluta sekretessen, hvilken strängt iakttages t. o. m. inför konung och kronprins, när någon af oss till dem kallas och de med stor ifver önska få veta något. Det enda man kan göra är att uttala sina egna tankar. Så mycket vill jag blott säga, att förhandlingarna försiggå mycket parlamentariskt lugnt och hyggligt. I så måtto känner jag mig nu lugnare och mera tillfredsställd som jag själf nu kommit till en bestämd uppfattning om hvad jag vill. Jag tror äfven snarast, att detta skall bli ungefär det, hvartill Utsk. slutligen kommer. Jag har nu skriftligen affattat det och begynt visa det för en och annan. Rätt kan jag ej förklara det faktum, att åtskilliga tyckas vänta det slutliga förslaget af mig. Flera af landtmannapartiet och hvad som är märkligare äfven af samlingspartiet ha sagt till mig, att de hoppas och vänta, att jag till sist skall reda ut tvisterna och hitta på hvad man kan ena sig om. Nu har jag lämnat mitt scriptum till Lundeborg och har lofvat sedan visa det för H. Tamm. I går visade jag det för Boström och i dag för kronprinsen (hvilka hålla ihop) och båda två gillade det i hufvudsak, ehuru deras program i vissa delar varit och är ett annat. Få nu se, huru saken kommer att utvecklas.

Jag kallades att i dag besöka kronprinsen. Han var synnerligen vänlig och snäll samt slutade med att mana mig att komma till honom och tala med honom, närhelst jag det ville. Han redogjorde för sin uppfattning och meddelade mig åtskilliga hemligheter, som han sade sig ha omtalat endast för konungen och ett par personer (jag vet att han menade Boström och Lundeborg), och jag redogjorde för min, hvilken i åtskilligt skiljer sig från hans, men hvilken han ej blott tåligt åhörde utan också senterade. Vi samtalade nära en hel timme. När

jag skulle gå, sade han: nej vänta ett ögonblick, ty kronprinsessan vill hälsa på dig. Så kom hon in synnerligen vänlig och söt. Blott några ögonblick samtalade vi, ty kronprinsen sade att jag ej fick uppehållas, då jag skulle gå till utskottet. Det första hon sade var att gratulera till Ruths förlofning. Märkvärdigt att hon, som vistats utrikes ända till nu, hade påaktat den. Och bra snällt af henne att taga så personlig ställning till oss. Sådant torde vara sällsynt i allmänhet och märkligt isynnerhet under så spännande tider för kungahuset både af familje- och statsangelägenheter. Vårt samtal slutade med att hon uttalade förnöjelse öfver, att vi snart skola träffas igen. — Jag är bjuden till kungens soaré och kronprinsens middag.

I går morse telefonerade Boström till mig, att han gerna ville tala med mig politik och frågade, om vi ej kunde gå ut och äta middag tillsammans. Då jag svarade, att jag kommit öfverens att vara tillsammans med min bror, bad han att jag måtte försöka ändra detta, då han ej vore i staden mera än den dagen. Så skedde. Först åto vi, hvar för sig betalande, på riksdagshuset, sedan foro vi till Skeppsholmen och sutto på en soffa vid stranden till mellan 8 och 9 och »språkade åtskilligt», äfven annat än dagspolitik. Vi stannade där, tills kronprinsessans båt kom, gingo då ner till hamnen men höllo oss undan, då vi ej som de andra mötande hade höga hattar. Jag nämde detta för henne i dag och hon tyckte det vara dumt af oss.

[4] G. B. till F. B.

[1905, juli.]

— — — — —

Hvarom skall jag nu först skrifva? Jag tror, att jag begynner med mitt arbete, som alltjemt är lika intensivt. Men i dag har det varit mera tillfredsställande än förut, ty det är första gången, som utsikt visat sig till ett efter min mening godt och någorlunda enigt beslut. Hvad jag skrifver om utskottet och dess arbete bör du ej uppläsa för någon. För dig kan jag omtala något från utskottet, ehuru annars öfverenskommelsen om tystnad är sträng, och särskildt om min ställning. Om den kan jag till dig säga, att den är synnerligen god. Alldeles tydligt att arbetet skulle gestaltat sig helt annorlunda, om jag ej varit med, detta både i fråga om sak, sätt och ton. Jag har den märkliga ställningen, att både högermännen och de till venster visa mig ett särskildt förtroende och lyssna mycket till mina ord och förslag. Och alldeles säkert är, att härpå ej i ringa mån beror, att tonen blifvit så vänlig och stämningen så pass god som den är. Allt flera tecken tyda på, att det förslag, som jag för några dagar sedan för mig sjelf nedskref och hvarom jag nog nämt för dig, kommer att i hufvudsak bli utskottets beslut. Jag har nu visat det för kamraterna från 1:a k. och för några från 2:a k. och i allmänhet har det mötts med ganska stort gillande. I denna i så många hänseenden privatim och publice led samma situation känns det naturligtvis uppmuntrande, om man kan tänka sig göra någon nytta. Men har jag kunnat bli till något gagn, så är detta en Guds gåfva — det är säkert. — Emellertid kan du lätt tänka dig, att min ställning gör, att jag får underkasta mig

rätt mycket arbete äfven under andra tider än de, då Utsk. är samladt.

— — — — —

[5] G. B. till F. B.

[1905, juli.]

— — — — —

— — — var nedslående under högtidsfesterna — att se kronprinsessan så blek och trött. Med sin energie höll hon sig uppe ända till dess vi kommo in salongerna efter middagen; men då svimmade hon och måste bäras bort af kronprinsen. Jag vet ej, huru många eller om några sågo det, ty jag hade ej kommit in i rummet. Kronprinsen kom sedan och omtalade det för mig. Sedan har jag hört, att hon afkläddes och först efter att ha legat 10 minuter återfick medvetandet. Såg förresten magnifik ut. I går kl. 12 reste hon till Tullgarn.

— — — — —

Nu ha vi i utsk. fattat provisoriska beslut i de allra flesta punkter. Ganska märkligt är, att i hvarenda en har det blifvit i sak så som jag skref för 14 dagar sedan. Modifikationer ha gjorts i mina formuleringar, men de formuleringar, som antagits, ha gjorts af mig, så att alltid det hetat att bp Billings förslag antagits. Sedan de mera afgörande förhandlingarna vidtagit, har till grund lagts mitt skrifna förslag, som utdelats till alla ledamöter. Alldeles säkert har jag varit till gagn för förhandlingarnas formela ledning.

I torsdags åto Lundeberg, Åkerhielm, Douglas och jag middag tillsamman och pratade politik.

— — — — —

[6] G. B. till F. B.

[1905, juli.]

— — — Det är i hög grad tyngande att vara här; och särskildt i denna stund känner jag det riktigt svårt. Förhandlingarna i utskottet ha nu kommit till en så kritisk punkt, att jag ej under min hela riksdagstid varit med om något, som i liknande mån kan därmed jämföras. Vi stå i valet mellan, att alltsamman skall gå sönder eller att gifva efter i en punkt, som särskildt 1:a kammaren lägger stor vikt på. Vårt möte afbröts för att vi skulle få tänka och sofva på saken. Jag vet ej, huru det går. Vid förberedande sammanträde mellan 1:a kammarledamöterna talade jag för att gifva efter, då genom ett motsatt sätt att gå till väga en ren skandal skulle bli för hela landet, inför Norge och inför alla andra länder.

Nu skall jag tala om, huru jag tillbragt denna dag, och du kan däri se en ganska sann bild af så godt som alla dagar. Jag hade kallats till kronprinsen kl. 9,15. Hos honom stannade jag till kl. något öfver 10. Till kl. 11 skulle jag ha författat ett förslag till sammanjämkning, ha diskuterat det med Lundeberg och Åkerhielm och sedan renskrifva det. Mellan kl. 11— $\frac{1}{2}$ 3 såsom en af 1:a K:s delegerade förhandla med sådana från 2:a K. (vi voro Lundeberg, Åkerhielm och jag — Per Persson, v. Krusenstierna och Staaff). Därefter uppskötts utskottsammanträdet och vi fingo en bit mat. Så utskott till kl. 6.

Du kan ej föreställa dig, huru trött och led jag är åt allt detta och åt riksdag och politik. Bra bestämd är jag nu att afgå från riksdagen och känner detta mycket skönt. Jag tror ej, att jag nu kommer att ändra mening, trots att naturligtvis stark påtryckning blir.

[7] Fredrik Wachtmeister till G. B.

12 Aug. 1905.

Högt ärade Broder,

— — — — —
Så mycket är redan klart, att många svårigheter komma att möta oss vid vårt försök att genomföra urtimans program. Hittills har ministären med den ovanliga sammansättningen arbetat ganska bra tillsammans. Men att verkställa denna sammansättning var ett drygt arbete. Går det ej alltför illa för oss, skall det dock blifva ett intressant minne att hafva medverkat. Du må tro, att vi hafva sysselsättning!

Din tillgifne vän

F. C:sson Wachtmeister.

[8] Christian Lundeberg till G. B.

Stockholm 17 Aug. 1905.

Högt värderade Vän!

Tro mig ej otacksam, men tiden vill ej räcka till, som väl beror på opraktisk användning deraf. Och nu varm tack för Ditt vänl. af 5 dns, för god vänskap, för varma innerliga tillönskningar, att jag i det mig gifna värf måtte kunna någon nytta göra för vårt land i den allvarssak, som föreligger. — Det ser bekymmersamt ut, men en sak gläder mig, neml. att samarbetet inom regeringen hittills visat sig godt och måtte så få förblifva! Utan påtryckning från högre ort skedde omkastningen. Den kom undan för undan, af sig sjelf, — med ansvarskänslan! Och mer och mer bestyrkes jag, att jag handlade rätt. — Anmärkningar kunna ju göras

mot sammansättningen. Det är dock ej så lätt att samla och att väga mot hvarandra 11 nya namn, med tanke äfven på uppfattningen hos utomstående. — Och regeringens arbete är i den stora frågan tungt, det är allt hvad jag f. n. derom kan säga. — Hur regeringen kommer att se ut efter frågans lösning, nu svårt att förutse. Mitt mandat hoppas jag då skall varda slut, men sedan jag nu frångått tidigare föresatser, så kan jag ju hoppas, men inte mera.

Ej kunde jag tänka mig, att Du toge intryck af prat, och Du må ursäkta, att jag säger ovederhäftigt prat. — Väl vet Du, att det ej finnes i vår kammare mer än en mening om Din betydelse, om Dina insatser i vårt riksdagsarbete, ej lifligare önskan, än att Du länge och åter länge måtte bevaras åt detsamma och åt vänkretsen. Hvad valet till särskilda utskottet beträffar erinrar jag mig ej så noga dess förlopp, hvilket borde betyda, att intet dervid påkallade särskild uppmärksamhet. Så mycket likväl, att Du från början fans på ordförandens lista. Att Din benägenhet att söka vända allt till det bästa, föranledde något spörsmål, huru Du kunde komma att ställa Dig i U:s arbete, tycker jag mig ock minnas. Men hvad jag har alldeles klart för mig är, att jag uppfört Dig på listan med hänsyn till den stora kraft derigenom skulle tillföras U., och visserl. icke för något Ditt uttalade missnöje öfver att ej i U. insättas, ty då skulle jag hafva handlat mot bättre vetande. Din gerning i U., det stora erkännande, som därför kom Dig till del så i U. som i riksdagen bära oförtydbara vittnesbörd om haltlösheten och ovederhäftigheten af påståendet om obenägenheten mot Dig vid valförberedelsen, och måste Hofpr. H. grundligt hafva missuppfattat uttalandet, som ej borde hafva »*tangerat*» Dig. Ty Du kan ej annat än känna en oändelig tillfredsställelse af

att hafva deltagit i det vigtiga arbetet och så verksamt och så dugtigt bidragit till dess lyckliga utgång, och visserligen hade Du ej föredragit att få njuta Ditt otium cum dignitate i Mölle. — Och jag och vi, vi prisa och lofva vår Herre att han beskärde arbetet och oss stödet af Din mäktiga kraft. Och nu tänk ej mer på de der valdumheterna! Tänk fastmer på hvad Du kan hjälpa och stödja land och folk i fortsatt verksamhet i riksförsamlingen. Tänk äfven på Ditt halfva löfte till den, som också väl behöfver Dig,

Din tillgifne
Chr. Lundeberg.

»För bekvämlighets skull» låt det blifva vid den gamla titulaturen oss emellan. Det stämmer bäst med »anständighet och skick», menar jag.

[9] E. G. Boström till G. B.

Östanå den 17 Sept. 1905.

Bäste Biskop!

— — — — —
I dag har telegrafan meddelat, att under de närmaste da[garne], ett positift förslag skall vara att vänta. Hvad det skall blifva får man naturligen ej veta, och kan ej heller ifrågasätta sådant. Men efter ett positift förslag skall föreligga, så skulle således ej blifva något negatift d. v. s. ej någon brytning. Jag har ej talat vid någon, ej heller någon talat vid mig, så att jag ej har någon aning om, hurudant resultatet mände blifva. Redan förut hade jag ej mycken aktning för Norrmännen; men hvad skall man hädanefter kunna hysa för tillit för ett folk, som låter sin emissarie prof. Nansen fara

med så ohemula och perfida påståenden, som denne haft i London nu sednast. Och dertill sådana, att deras uppenbara lögnaktighet och falskhet så lätt kunna konstateras. Tänk då alla de gånger, då lögnen och förtälet ej äro åtkomliga. Och med dessa skola vi träffa aftal, som de efter gammal praxis ämna antingen slingra sig ifrån eller rent af bryta. Men finnes det någon *nemesis divina*, måste den väl någon gång blifva kännbar för dem.

Din tillgifne
Er. Gust. Boström.

RIKSDAGEN 1906

Riksdagen 1906, som väsentligen fått sin färg genom striden om Staafts rösträttsförslag, åtskildes d. 28 maj under brinnande ministerkris. D. 29 maj utnämndes den Lindmanska ministären. Före detta ombyte hade gått en stark agitation, vilken föranledde ett energiskt organisationsarbete från konservativt håll genom Allmänna valmansförbundet [1].

Billing gjorde nu allvar av sin länge hysta avsikt att lämna riksdagen. Då hans mandat för Västmanlands län detta år utgick, mottog han icke återval [1, 2]. När han efter blott ett års frånvaro förmåddes att återvända, var mycket i politiskt hänseende förändrat, och själv fick han som statsutskottets ordförande en helt annan, centralt ledande position än tidigare.

* *

Riksdagen 1906

Äfven om denna min sista riksdag vill jag nu göra några korta anteckningar, ehuru så pass lång tid passerat efter dess slut, att intrycken af den börjat förblekna. Det som gaf denna riksdag sin särprägel var dels, att vi hade en liberal-radikal regering, och dels att rösträttsfrågan var den afgjordt dominerande. På sjelfva statsregleringspropositionen kunde man, om jag bortser från ett undantag, hvarom snart mera, ej spåra,

att regeringen var radikal. Den hade lika väl kunnat vara kontrasignerad af en konservativ ministär. Det är ett exempel på, huru starkt ordnade våra politiska förhållanden ännu äro, att regeringen må ha hvilken färg som helst, statsverkspropositionen får i alla fall samma utseende. Också kan man säga, att den omständigheten, att ministären var radikal, bidrog till att en del anslag lättare beviljades. Den vanliga oppositionen plägar komma från 2:a kammarens venster, men denna var i år bunden eller blef bunden af *sin* regering. Inom samlingspartiet vankades mycken inpiskning, hvaröfver åtskilliga inom partiet mycket klagade.

Jag nämde, att ett undantag ägde rum. Därmed syftar jag på 1:a hufvudtiteln. Genom Unionens upplösning hade afsevärd minskning gjorts i konungens och de kungligas civillistor. Detta var känbart isynnerhet för kronprinsen. Lätt inses att radikal-statsrådets medlemmar af sina antecedentia skulle känna sig besvärade af att föreslå till ersättning för förlusten af norskt anslag en höjning af det svenska. De valde då en medelväg att i propositionen säga, att sådant förslag borde komma från riksdagen, och att sålunda inbjuda denna att härom väcka motion. De hade väl väntat, att sådan skulle kommit från deras parti, eller om ej detta, så i nödfall från högern, men de hade ej försäkrat sig härom eller ombestyrjt saken — och så kom ej något förslag fram; något hvarom mycket talades bland riksdagsmän och utanför deras krets och som nog kändes ganska generande för regeringen. Ställningen försämrades, då så från hofmän utanför riksdagen ett initiativ togs och genom riksmarskalken frambars till regeringen. För denna räddades situationen genom konungens förklaring, att han ej önskade något förslag i ärendet. — Medan jag kommit att skriva om ett mellanhafvande mellan konung och regering, vill jag anteckna, att äfven ett annat ärende väl-

lade stor ömtålighet dem emellan. Jag syftar på flagglagen. Om striden härom mellan kung och kronprins å ena sidan och statsrådet å andra visste den stora allmänheten ingenting; men kronprinsen redogjorde efter kungens resa till utrikes ort för mig om saken. Statsrådet ville, att svenska flaggan skulle vara en och densamma alltid utom möjligen för krigsmakten. Den ömtåliga frågan var, huruvida kungen och kungafamiljen skulle som hittills få behålla *tretunga* flagga liksom krigsmakten. Spänningen blef mycket obehaglig. Det gick så långt, att statsministern Staaß sade till kungen, att han ju, om han ville, kunde ha en grön eller röd flagga, och att kungen blef mycket förbittrad. Denna spänning gjorde, att flagglagen ej kom till riksdagen förr än mycket sent. Det visade sig då, att statsrådet i hufvudsak måste gifva efter.

Från riksdagens början till dess slut var pressen att genomdriva regeringens rösträttsförslag mycket stark. Opinionen inom 1:a kammaren var inom de djupa leden af majoritetspartiet mycket vacklande: så ock inom mindrepartiet. Att ej få hade böjelse att lämna 1:a kammarens föregående kraf på proportionela val berodde dels på, att rätt många aldrig haft entusiasm för dessa, dels på förhoppningen att man skulle nu kunna få en och annan förbättring, ett och annat tilläggsvilkor, till det kungl. förslaget, något som framdeles blefve svårare eller kanske omöjligt, dels på att man menade landets opinion ej kunna vinnas för proportionela val och dels på trötthet. För mig stod det klart, att 1:a kammaren borde kvarstå på sin gamla ståndpunkt i hufvudsak, detta både med hänsikt till rösträttsfrågans lösning och med tanke på kammarens prestige, hvilken skulle förloras, om den lämnade sitt rättvisa program, som hade pluralitet inom riksdagen såsom ett helt betraktad, blott därför att de radikala skreko och hotade. Lunde-

berg och L. Åkerhjelm voro af samma mening. En tid såg det verkligen tvifvelaktigt ut, huruvida ej ett affall till majoritetsval skulle ske. Jag kan ej nu redogöra för fluktuationerna. Under påskferierna blef det för mig och andra klart, att den proportionela valmetoden ej kunde räddas, med mindre den också i någon form blefve tillämpad i fråga om 1:a kammaren. Till samma mening hade konstitutionsutskottets 1:a kammarhälfvt kommit. Då blef fråga om att vinna 1:a kammaren härför. Allmänna och enskilda möten hade hållits före och höllos efter påsk. Särskildt ventilerades frågan inom majoritetspartiets förtroenderåd, och snart vanns där pluralitet för saken. En särskildt ömtålig punkt var den med det s. k. Påbodaförslaget förknippade frågan om sänkning af det kommunala rösträttsmaximum. I konstitutionsutskottet hade man i motiveringen uttalat sympati härför, men från 2:a kammaren och 1:a kammarens minoritetsparti fordrades, att 1:a kammaren skulle genom uttryckligt beslut godkänna sådan sänkning. Min och mina närmaste meningsfränders mening var, att i debatten i riksdagsplenum ett principiellt erkännande skulle ges men ej något beslut fattas. En stund var ställningen rätt kritisk. Då valdes af de olika förtroenderåden tre personer från var sida som skulle rådslå. De voro Lundeberg, Östberg och jag — Schwartz, Olof Jonsson och Afzelius. Vår mening segrade till sist.

I plenum uppträdde jag icke, ehuru jag därtill beredt mig. Jag afstod af tre skäl att yttra mig: därför att jag vid alla föregående möten uppträdt och förfäktat min mening; därför att jag ämnade lämna riksdagen och således min mening ej kunde få någon framtida betydelse; och därför att man önskade sluta 1:a kammarens öfverläggning så tidigt, att 1:a kammaren fattade beslut före den andra, på det att det ej skulle formelt kunna sägas att 1:a kammaren stannat vid negation. Så hade också

sagts och var i viss mån öfverenskommet inom 2:a kammarens majoritetsparti att driva saken så, att 2:a kammaren skulle hinna besluta före den 1:a.

Den stora enigheten inom 1:a kammaren och den obetydliga röstsiffran för regeringens förslag kommo oväntadt för regeringen och gjorde starkt intryck inom och utom riksdagen. Af de 18 röster, som tillföllo det kgl. förslaget, afgåfvos 14 af sådana, som underskrifvit den s. k. landshöfdingemotionen och som således egentligen ej ville vara med om förslaget. Detta hade således i 1:a kammaren, rätt räknadt, blott 4 vänner, nämligen baron G. Tham, S. v. Friesen, Rabe och — jag antager — Efverlöf.

Det ärende, som näst rösträttsfrågan mest upptog min tid, var den kgl. propositionen om lönereglering för folkskollärarna. Den behandlades af sammansatta stats- och lagutskottet. Där rådde enighet om, att löneförbättring vore behöflig och snart äfven om med hvilka belopp. En del diskussion fördes om förhållandet mellan lärares och lärarinnors löneförmåner; men den egentliga stridsfrågan var, huruvida i enlighet med kgl. propositionen staten ensam skulle betala ålderstilläggen eller kommunerna skulle häri deltaga. Andra kammarens utskottsledamöter ville det förra — jag, som hade att föra 1:a kammarens talan, motsatte mig detta bestämdt och förklarade, att propositionen i det hela ej skulle komma att bifallas, om ej ändring i nu nämnda hänseende gjordes. Nu blef man ganska orolig, när man förnam, att jag menade fullt allvarligt. Man började därför att känna sig för, om man ej skulle kunna vinna vårt bifall, såvida man stadgade, att kommunerna bidrogo med en liten smula. Jag tror att man föreslog 5 eller 10 kronor. Jag höll på, att nuvarande ordning i hufvudsak skulle fasthållas eller att kommunerna skulle bidra med en tredjedel. Slutligen gjorde jag yrkandet, att

kommunernas bidrag skulle vara $\frac{1}{3}$ af den summa, som är gemensam i ålderstilläggen för både manlig och kvinnlig lärare. Härom enades utskottet — d. v. s. enades om detta såsom sammanjämningsförslag redan i förväg, under det att taktiska grunder ansågos böra bjuda, att man först lät båda kamrarna fatta olika beslut, klart uttryckande majoriteternas inom dem närmaste önskan. — Jag höll strängt på min mening i tanke att förebygga, det folkskollärlönerna i all hufvudsak skulle kunna bli föremål för gemensamma voteringar och sålunda kunna drifvas upp till otillbörlig höjd genom den starka agitation, som dessa lärares fackförening visat sig kunna åstadkomma. Vid riksdagens slut kom Hammarlund, folkskollärarnes främste advokat och talman, till mig och tackade för mitt stöd i löneregleringens genomförande, menande det var detta, som åstadkommit att regleringen blifvit antagen.

En på sitt sätt mycket liten fråga kom att väcka stort uppseende, och, då detta skedde genom mitt förvållande, må därom skrivas några ord. I den kgl. propositionen om statsanslag till flickskolorna hade föreslagits att — för att uttrycka saken kort — eforernas uppsikt öfver dessa skolor skulle upphöra och denna ensamt tillkomma öfverstyrelsen. Redan innan riksdagen lämnade sitt bifall härtill, hade saken effektuerats genom att i cirkuläret om villkor för utbekommande af anslag utesluta det af riksdagen föreskrifna villkoret om visst af eforerna utfärdadt intyg. Detta var i sak själfva pudelns kärna. Eforerna blefvo naturligtvis missnöjda öfver en sådan behandling. Jag upptog den i en uppsats i Vårt Land, hvilken föranledde en diskussion där mellan — som jag sen fick veta — kanslirådet v. Krukenstierna och mig. När ärendet förekom i 2:a utgifts-afdelningen, yrkade jag endast på att i motiveringen en lätt och beskedligt gjord anmärkning gjordes, och jag

hade tänkt att härmed låta mig nöja samt i riksdagsplenium närmare uttala min mening. Men när så frågan föredrogs i statsutskottsplenium refererade jag saken någorlunda fullständigt, och detta hade den verkan, att utskottet blef upprördt öfver hvad som passerat och föreslog ändring i den kgl. propositionen afseende att återinföra villkoret, som innebar eforernas fortfarande befattning med flickskolorna. Nu blef saken en cause celebre både inom och utom riksdagen. Slutliga utgången blef en stark näsknäpp åt öfverstyrelsen och äfven åt regeringen eller åtminsone ecklesiastikchefen.

Då dessa anteckningar endast afse att något redogöra för sådant, som företrädesvis upptagit mina tankar under riksdagsarbetet, så har jag nu blott att tillägga, att arbetet inom statsutskottet var sig likt och att inom 2:a utgiftsafdelningen samarbetet var lika godt och vänligt som alltid. Detta oaktadt samtliga ledamöterna från 2:a kammaren kommo från samlingspartiet och en af dem, nu nytillkommen, var Hammarlund. Han var nog viktig isynnerhet i början men lärde sig snart nog tonen inom afdelningen, och vi kommo snart väl öfverens. Mycket arbetsam och åt vissa sidor också mycket kunnig var han till ganska stor nytta; men stor lust att tala hade han. Denna lust gaf jag honom dock ej mycket tillfälle till att utveckla inom afdelningen. Hade vi olika meningar någon gång, så vann jag dock till sist. Så särskildt i fråga om anordningen af undervisning i huslig ekonomi vid folkskolorna.

Tydligt är att det åt stämningen inom riksdagen gaf en viss färg, att regeringen var liberal-radikal. Det kan ej bestridas, att den var flitig och arbetsduglig samt äfven i vissa fall särskildt nyttig, t. ex. då fråga blef om lagar mot den antimilitaristiska agitationen. Att dessa lagar föreslogos af sådan regering band oppositionen hos de radikala, hvilka naturligtvis under annan

förutsättning skulle motsatt sig dem. Åtminstone några bland statsråden skötte sig bra i debatten. Besynnerlig var Staaff, som i största delen af sina anföranden talade skickligt men hade en olycklig vana att sluta med en klumpighet eller en dumhet. Två gånger kom detta att i 1:a kammaren ådraga sig stor uppmärksamhet. När han i sitt 2:a anförande vid debatten, som föranleddes af en interpellation angående landsförrädisk agitation, slutade med att som hjälpmedel rekommendera antagande af det kgl. rösträttsförslaget, kom detta så oväntadt och opassande, att det ej kunde annat än att hos en del åhörare framkalla löje. Med en äfven för den sämre pressen ovanlig ovederhäftighet gjordes häraf kapital. Man utbasunerade och gör detta ännu, att 1:a kammaren hånskrattat åt rösträttsfrågan. Hvarken skrattade eller hånskrattade kammaren och allraminst gällde löjet rösträttsfrågan. Löjet gällde Staaffs malplacering af sitt »præterea censeo». När han kom med detta, gjorde det samma verkan, som när man ser en gravitetiskt framskridande vandrare helt plötsligt på en glatt gata ramla i kull. — Och huru rent af dumt var det ej af honom att sluta sitt stora tal i rösträttsfrågan med att säga ungefär så: grundlagen ställer 1:a kammaren likberättigad vid sidan om den 2:a, men jag säger, att 1:a kammarens uppgift är att se, att klockan är slagen. — När han sagt detta såsom regeringens främste man, sade jag till excellensen Trolle: huru kunna herrarna vara med om att låta statsministern säga något sådant. Härpå svarade Trolle: jag kan försäkra, att vi ej fått veta ett enda ord af hvad han ämnade säga.

Detta, liksom hvad senare passerade, visade, att enigheten inom ministären ej var den bästa. — I allmänhet kändes det kusligt, att inom denna funnos några, och dessa de icke minst för regeringen färgbestämmande, för hvilka man ej hade personlig aktning. Man kände, huru

hastigt man åkt nedför. Förr representerade statsrådsbefattning den mest meriterade vare sig genom embetsmannaverksamhet eller genom långvarigt förtjänstfullt riksdagsarbete — men nu?

Samlifvet riksdagskamraterna emellan var i år som annars mycket behagligt.

När jag nu slutat mitt riksdagslif, ser jag tillbaka på det under tacksamhet mot både Gud och människor. Jag anser mig däraf hafva haft mycket godt i olika riktningar. Mycket lärorikt har det varit både därför att det låtit mig titta in i mycket, som jag aldrig annars kommit att få någon insikt i; och särskildt nyttigt har det varit som en skola, där man lär att umgås med människor af olika stånd, vilkor, åskådningssätt etc. Åt mitt riksdagsarbete har i dessa dagar från olika och motsatta håll gifvits goda vitsord, mycket bättre än jag förtjänat. Jag vill ej skrymtaktigt bestrida, att jag inom riksdagen betydtt något, haft inflytande; men jag anser, att mitt arbete dock haft mycket ringa betydelse. Att jag nu lämnar riksdagen beror hufvudsakligen på, att jag anser mig behöfva och böra samla min kraft på skötandet af mitt biskopsembete. Men jag har äfven en förnimmelse af, att nu är den rätta tiden för mig, äfven som politiker, att draga mig tillbaka. Utan afsaknad sker det ej; och jag känner mig därigenom direkt och indirekt förlora åtskilligt ganska värdefullt. Särskildt kommer jag att sakna mina riksdagskamrater. Gemen- samt riksdagsarbete har en mycket stor makt att binda samman i vänskap. Blifve därför mitt sista ord ett uppriktigt och varmt tack för all den vänlighet, som visats mig personligen.

Mölle den 9 Augusti 1906.

Gottfrid Billing

[1] Christian Lundeberg till G. B.

Forsbacka den 27 Juli 1906.

Gode vän!

Den välkända handstilen gjorde mig glad. Den bebådade ett, som alltid, vänfast och trofast bref från min afhållne vän, och hjertl. tackas Du därför.

Det kan nog se ut, som »han» hade skäl till klagan, ty mycket hörs ej af de våra. Något rör sig dock. Jag har efter riksdagen varit strängt upptagen af enskilda angelägenheter, och har knappast fått vara hemma några dagar å rad. På mina resor har jag någon gång träffat Östbergarne och Ol. Jonsson, som ju få anses stå för rusthållet, och har jag, så godt jag kunnat, manat dem att drifva på arbetet. De svara, att vederbörande i bygderna uppgifvit sig helst se, att uppfostringsarbetet med föredrag och möten undanskötes till efter den nu för landtmännen bråda tiden, och detta kan ju vara riktigt, synnerligast som högerns arbete näppeligen när annat än landsbygden. Undantag kan ju ges. — Emellertid lärer mycket förarbete vara undanmjordt i flygskrifter m. m., som redan tillsändts tidningar, och delvis vänta på att få flyga ut. — Från 1 Aug. kommer Östgöta Korrespondentens energiske redaktör Gustafson att anställas såsom verkst. direktör för agitationsarbetet. Skall framgång vinnas, måste arbetet grundligen planeras och ledas, och detta kan ej ske annorledes, än att en person oafbrutet egnar hela sin kraft och förmåga åt saken, uppgör planer, skaffar resetalare och mötesplatser, manar de tröge (och sådana äro dessvärre de fleste af högern), uppmuntrar de arbetsvillige, med ett ord håller alla trådar i sin hand, ej tänker på annat än detta från qväll till morgon, från morgon till qväll. Venstern är väl organiserad. Högern förnäm och loj.

Det fordras minnsann mer än mensklig kraft att rycka upp den. Måtte nu Gustafson vara rätt mannen. Jag träffade honom i Linköping, och föreföll han varm och energisk. En god insats synes Påboda ha gjort i Din trakt och L. blir väl äfven dugtig i Helsingland. — En oro vid framträdandet af dessa höga herrar kan vara, att de kunna förledas till svar på listiga frågor, med effekt att de i förtid blifva bundna, så mycket farligare, som de måhända sedan, omedvetet, dragas till större eftergifter, än som äro behagliga för högern. — Emellertid, det lilla jag kan verka, skall göras.

Och Ditt eget varandel! Kunna goda böner något uträtta för att förmå Dig att stanna qvar i 1:a kammaren, då blir Du qvar. Du vet väl, huru Dina kamraters, ja hela högerns önskningar gå åt det hållet. Du invänder, ej allas, ja det är ju klart, att en man med Dina stora förutsättningar att kunna verka och verka framgångsrikt, måste hafva motståndare, men de äro förvisso ett försvinnande fåtal, och med upprigtig glädje skulle det helsas af meningsfränder, af kamrater och vänner i båda kamrarne, om Du i de ödesdigra tider, som äro, som stunda, ej toge Din hand från det fosterländska arbetet. Du har gjort Ditt testamente, säger Du! Ja, väl, men dess bättre är dylik handling ej liktydig med, att man omedelbart derefter skall gå ur verlden. — Här åter bönens magt! — Du måste ha rätt, ja skyldighet att under nu inträdda förhållanden falla undan för landets kraf, för meningsfränders påtryckningar, böja Dig för deras skäl, då så mycket står på spel, då Du så väl behöfves i deras arbete, och då Du med Dina eminenta egenskaper kan tjena fäderneslandet så, som få. — Naturl. kommer motsidans press att i första ögonblicket skräna, men sådant äro vi vana vid, och det lägger sig snart. Tillfredsställelsen å andra sidan blir så mycket större. — Väl förstår jag Din strid med Dig

sjelf, då det för Dig äfven gäller att verka för Ditt stora kall, å den ansvarsfulla post Du bekläder. — Men tiden är ond äfven på detta område, och säkerligen är det af högsta betydelse, att en biskop Billing fins och kan inom riksdagen stödja, skydda och bevaka dess intressen. Jag vågar tro, att Din närvaro vid riksdagen är, i dessa tider, för Ditt stift af mera värde, än Din verksamhet inom stiftet under samma tid. Förlåt min djerfhet att tränga Dig på detta sätt, och ge mig in på områden, som ej ligga för min röst, menar Du, men vi trängta att få behålla Dig, och då måste både det ena och andra fram.

Varm tack för Din hjertliga känsla, för Dina kärliga ord för mig personligen. Väl vet jag, huru litet jag förtjenar dem. Men hvad som står klart för mig, det är min stora tacksamhetsskuld till Dig för allt hvad Du gett mig af vänskap, stöd, undseende, allt för mig oförgätligt. Man vill ju ej gerna öka sin skuldbörda, men denna önskar jag få ökad. Tack!

— — Men otrefnaden inom arbetsförhållandena växer, och Gud vet, huru de sociala frågorna skola komma på rätt köl, utan stora pröfvningar inifrån eller utifrån. — Men allt reder sig väl. —

— — — — —
Din tillgifne
Chr. Lundberg.

[2] Arvid Lindman till G. B.

Stockholm den 14 Augusti 1906.

Ärade Broder,

Visserligen hörde jag Dig i vintras säga, att Du skulle afgå ur riksdagen, men jag trodde dock och hoppades, att när Du hade fått tillfälle att hvila upp Dig något

på sommaren så skulle det kännas något annorlunda, än då Du, som i riksdagstiden, stod midt uppe i arbetet. Nu då Du har anmält Ditt utträde ur kammaren, så känner jag det mycket bekymmersamt, ja, jag vill säga det utan att Du på något sätt får taga det som smicker, mer bekymmersamt än om någon annan af kammarens ledamöter lemnat densamma.

För framgången af det förslag regeringen kommer att framlägga hade det varit ovärderligt om Du hade stått kvar, ty Du kan se saker i stort, hvilket icke alla andra kunna. Du har derigenom fått en ställning som är mycket olika den andra partichefer intaga. Med Dig kunna andra, som icke tillhöra samma parti, tala och framför allt genom Dig hade funnits möjligheter att komma till resultat. Jag ser därför Din afgang med *mycket stora* bekymmer och vemod och jag skulle därför härmed vilja rigta en vördsam och enträgen framställning till Dig att stå kvar öfver nästa vinter. Landet behöfver det och Dina skäl må därför vara huru starka som helst och jag är säker om att Du har fullgoda skäl, att Du tycker Dig hafva varit med tillräckligt länge, att Du anser Dig behöfvas för skötandet af Ditt embete m. m. likväl måste deröfver stå den saken: »landet behöfver det». Jag har icke rätt att vara envis och jag hoppas Du icke illa upptager, att jag skrifer till Dig på detta sätt, men jag har icke kunnat underlåta att framhålla min mening, hvilken delas af många.

Högaktning och vänskap,

Arvid Lindman.

PERSONFÖRTECKNING

- Afzelius, Ivar, justitieråd, s. 58, 221, 231, 274, 281, 314.
- Alin, Oskar, professor, riksdagsman, s. 18, 36, 39—44, 67, 71 f., 74, 79 f., 86, 88, 102, 107—09, 117 f., 180, 182, 195.
- Almén, August, generaldirektör, riksdagsman, s. 102, 116.
- Almgren, Fredrik, överdirektör, riksdagsman, s. 74.
- Alströmer, Jonas, frih., disponent, riksdagsman, s. 216.
- Ankarcrona, Viktor, överhovjägmästare, s. 210.
- Andersson, Gustav, godsägare, riksdagsman, s. 281.
- Anderson, Hans, Nöbbelev (Skivarp), riksdagsman, s. 124, 191, 205, 281.
- Andersson, Peter, Högkil, riksdagsman, s. 42.
- Anjou, Kristoffer, rektor, s. 56, 177.
- Annerstedt, Ludvig, statsråd, president, s. 45, 106 f., 118, 128.
- Bang, Anton Kristian, biskop i Kristiania stift, s. 265—67, 280.
- Beckman, Ernst, direktör, riksdagsman, s. 281.
- Benedicks, Gustav, bruksägare, riksdagsman, s. 119.
- Bengtsson, Jöns, Gullåkra, riksdagsman, s. 40.
- Benzelius, Erik, biskop i Linköping, ärkebiskop, s. 8.
- Berg, Gustav, häradshövding, statsråd, s. 40, 74, 231.
- Berg, Lars, landshövding, riksdagsman, s. 71, 279.
- Berg, Rikard, generalmajor, generalintendent, s. 122.
- Bergendahl, Johan Henrik, rektor, kyrkoherde, s. 56, 65.
- Bergendahl, Klas, borgmästare, riksdagsman, s. 281.
- Berger, Ossian, häradshövding, statsråd, s. 222, 225 f., 229, 249, 269.
- Bergius, Oskar, häradshövding, riksdagsman, s. 39—41, 72, 74, 182.
- Bergman, Gustav, generalmajor, s. 287.
- Bergman, Karl Otto, överste, riksdagsman, s. 191, 199.
- Bergström, Axel, landshövding, statsråd, s. 13, 51, 61, 120.
- Bergström, David, riksdagsman, statsråd, s. 121.
- Beskow, Fritz, kyrkoherde, hovpredikant, s. 96.
- Biesert, Johan Elov, ingenjör, statsråd, s. 281.
- Bildt, Gillis, frih., riksmarskalk, statsminister, s. 42.
- Bildt, Knut, general, generalstabschef, s. 287.
- Billing, Ebba, s. 249.
- Billing, Einar, biskop i Västerås, s. 25 f., 246 f., 249.
- Billing, Frida, f. Bring, biskopinna, s. 13, 25, 97—100, 114, 117, 133 f., 149, 166, 177, 197—200, 208 f., 233—39, 249, 257—62, 268—79, 299—306.
- Billing, Gerda, f. Lundqvist, biskopinna, s. 249.

- Billing, Herman, justitieråd, s. 115, 301.
 Billing, Ruth, se Rodhe.
 Billing, Signe, s. 249.
 Billing, Walfrid, rådmän, s. 62.
 Björnstjerna, Oskar, generalmajor, utrikesminister, s. 35, 44, 97, 182.
 Björnström, Herman, domprost i Västerås, s. 65.
 Blehr, Otto Albert, norsk statsminister, s. 261.
 Blomberg, Hugo, professor, riksdagsman, s. 79, 199, 231, 281.
 Bonde, Carl Carlsson, frih., överstekammarjunkare, riksdagsman, s. 122, 281, 288.
 Boström, Filip, landshövding, riksdagsman, s. 70 f., 75, 80, 90, 101, 256, 284.
 Boström, Erik Gustav, statsminister, universitetskansler, s. 18, 21, 22, 34, 36, 67, 70, 81 f., 86—89, 92, 96, 98 f., 106—08, 113—15, 117—19, 135, 141 f., 144, 148—52, 161—63, 167 f., 175—77, 179, 182—84, 192—98, 201, 210—13, 217—19, 222—29, 231 f., 234, 236, 238, 244, 253, 255—57, 259—61, 264, 267—70, 272—75, 278 f., 285, 296 f., 302 f., 309 f.
 Brandell, Simon, teol. och fil. dr., kontraktsprost, s. 58.
 Branting, Hjalmar, redaktör, statsminister, s. 121.
 Bring, Johan, teol. dr., hovpredikant, s. 142, 147, 150.
 Browallius, Johan, biskop i Åbo, s. 8.
 Carl, hertig av Västergötland, s. 167, 285 f., 300.
 Carl, prins av Danmark, sedermera Haakon, Norges konung, s. 286 f.
 Casparsson, Edvard, kapten, riksdagsman, s. 74 f.
 Cavalli, Henrik, landskamrerare, riksdagsman, s. 74, 281, 298.
 Celsing, Gustav, överkammarherre, ståthållare, s. 272.
 Charleville, Karl, biskop i Linköping, s. 158, 165 f.
 Claesson, Nils, justitieråd, statsråd, s. 148, 151 f., 193, 219 f., 298.
 Clason, Sam, professor, riksarkivarie, riksdagsman, s. 298, 300.
 Crusebjörn, Jesper, landshövding, statsråd, s. 204.
 Danielsson, Anders Petter, Dye-stad, riksdagsman, s. 35, 46, 55, 60, 68, 84 f., 89, 103, 111—13, 119, 121, 124 f., 127, 129—32, 134—36, 142 f., 145, 150.
 De Geer, Louis, frih., landshövding, riksdagsman, s. 288, 291, 295.
 Douglas, Ludvig, greve, utrikesminister, riksmarskalk, s. 82, 117, 178, 183, 205 f., 305.
 Edward VII, Englands konung, s. 295, 299.
 Ehrenheim, Pehr von, statsråd, universitetskansler, s. 35, 63, 79, 89, 174, 176.
 Eklund, Per Gustav, teol. dr, professor, domprost i Lund, s. 65.
 Ekman, Carl, bruksägare, riksdagsman, s. 35.
 Ekman, Johan August, ärkebiskop, s. 201, 246.
 Elowson, Gullbrand, lektor, riksdagsman, s. 40.
 Ekströmer, Melker, kapten, riksdagsman, s. 199, 230.
 Eriksson, Oskar, Bjärsby, riksdagsman, s. 124.
 Eesen, Fredrik von, frih., statsråd, riksmarskalk, s. 81, 96, 301.
 Ewerlöf, Waldemar, överstelöjtnant, riksdagsman, s. 315.
 Evers, Edvard, kyrkoherde, s. 96.
 Fagerlund, Adolf, landshövding, riksdagsman, s. 201.
 Fahlbeck, Pontus, professor, riksdagsman, s. 279.
 Fehr, Fredrik, pastor primarius, s. 120.
 Filenius, Petrus, biskop i Linköping, s. 8.
 Flensburg, Wilhelm, biskop i Lund, s. 158.
 Forsell, Hans, statsråd, president, s. 35, 44.

Fosser, Niklas, godsägare, riksdagsman, s. 109.
 Fries, Samuel, teol. dr, kyrkoherde, s. 120.
 Friesen, Carl von, rektor, statsråd, s. 192, 219, 222, 224 f., 228 f., 249, 252, 261 f., 273 f., 277.
 Friesen, Sixten von, lektor, riksdagsman, s. 19, 68 f., 102 f., 109, 127, 137, 144 f., 191, 205, 215, 263 f., 315.
 Gilljam, Gustav, statsråd, universitetskansler, s. 100, 103, 110, 118 f., 135 f., 138, 141 f., 147—53, 155—58, 160—69, 171, 208, 228, 237, 249, 252, 262.
 Gram, Gregers Winther, norsk statsminister, s. 99, 270.
 Gripenstedt, Johan, frih., överstekammarjunkare, riksdagsman, s. 231, 284.
 Gustafsson, Anders Petter, Sjögesta, riksdagsman, s. 281.
 Gustafsson, Gustav, redaktör, s. 320 f.
 Gustav V, kronprins, Sveriges konung, s. 93, 182—84, 210, 264, 268—72, 274—76, 278, 280, 285 f., 295—97, 299 f., 302 f., 305 f., 312 f.
 Gustav Adolf, hertig av Skåne, kronprins, s. 177, 270, 276.
 Göransson, Anders, Åsen, riksdagsman, s. 102.
 Hagerup, Georg Francis, norsk statsminister, s. 256, 261, 268.
 Halenius, Engelbert, biskop i Skara, s. 8.
 Hallwyl, Walther von, greve, bruksägare, riksdagsman, s. 119.
 Hamilton, Hugo, greve, landshövding, riksdagsman, s. 205.
 Hammarlund, Emil, folkskollärare, riksdagsman, s. 317.
 Hammarskjöld, Hjalmar, landshövding, statsminister, s. 213, 219, 282.
 Hammarskjöld, Hugo, arkitekt, godsägare, statsråd, s. 298.
 Hammarskjöld, Karl Gustav, statsråd, justitieråd, s. 53, 57 f., 115, 117.

Hammarström, Alexis, landshövding, riksdagsman, s. 281.
 Hasselrot, Karl Birger, härads-
 hövding, riksdagsman, s. 77, 176, 200 f., 230.
 Hazén, Johannes Gustav, kontraktsprost, riksdagsman, s. 129.
 Hederstierna, Fredrik, landshövding, statsråd, s. 98.
 Hedin, Sven Adolf, historisk o. politisk författare, riksdagsman, s. 19, 39, 41, 85, 91—95, 112, 261.
 Hedlund, Henrik, redaktör, riksdagsman, s. 281.
 Henricson, August, Karlsund, riksdagsman, s. 281, 288.
 Heüman, Elis, kyrkoherde, hovpredikant, s. 96 f., 194, 198, 249, 273, 280, 301, 308.
 Heurlin, Kristoffer Isak, biskop i Växjö, s. 8.
 Hjärne, Harald, professor, riksdagsman, s. 83, 95 f., 281, 292.
 Holmquist, Karl Fredrik, landshövding, riksdagsman, s. 249.
 Husberg, Karl, landshövding, statsråd, s. 58, 128 f., 144, 148, 150, 191, 228.
 Huss, Wilhelm, justitieråd, s. 58.
 Hähl, Johan Fredrik, pastor primarius, s. 178.
 Ibsen, Sigurd, norsk statsminister, s. 255, 261.
 Johansson, Martin, biskop i Härnösand, s. 51, 55, 57, 60, 120, 135, 138, 150, 155 f., 158, 161, 165, 174 f., 207—209.
 Johnsson, John, Bollnäs, trävaruhandlare, riksdagsman, s. 40.
 Jonsson, Olov, Hov, riksdagsman, s. 35, 43, 46, 68 f., 85, 90, 102 f., 109, 112, 118 f., 121, 124, 127, 314, 320.
 Kardell, Sven Johan, lektor, riksdagsman, s. 135.
 Karlsson, Karl Gustav, affärsman, riksdagsman, s. 281.
 Keijser, Ernst, biskop i Skara, s. 65, 165, 201, 245.
 Kerfstedt, Ingemar, apotekare, riksdagsman, s. 109.

- Kjellin, Jonas, folkskoleinspektör, s. 56.
- Klinckowström, Rudolf Mauritz, frih., överste, riksdagsman, s. 12, 77.
- Klingspor, Karl, frih., hovmarskalk, riksdagsman, s. 106 f., 119, 281.
- Klintberg, Hjalmar, amiral, s. 256.
- Knorring, Ivan von, frih., riksdagsman, s. 131.
- Krusenstjerna, Adolf von, kanalaråd, s. 174, 316.
- Krusenstjerna, Edvard von, generaldirektör, statåråd, s. 162, 219, 256, 275, 277, 281, 292, 297, 306.
- Kvarnzelius, Herman, landshövding, riksdagsman, s. 281.
- Lagerbjelke, Gustav, greve, landshövding, riksdagsman, s. 42.
- Lagerheim, Alfred, utrikesminister, generaldirektör, s. 180, 213, 220, 228 f., 232, 235 f., 244, 261, 263, 274.
- Landahl, Fredrik, kontraktsprost, s. 65, 177.
- Larsson, Oskar, Mörtlösa, riksdagsman, s. 127, 129, 145.
- Leijonhufvud, Broder Abraham, frih., generallöjtnant, s. 44, 117.
- Leth, Fredrik, generalfältygmästare, generallöjtnant, s. 287.
- Lewenhaupt, Erik, greve, godsägare, riksdagsman, s. 199.
- Lewenhaupt, Karl, greve, utrikesminister, s. 37, 82, 93.
- Liedholm, Johan Fredrik, överläkare, s. 65, 177.
- Lindblad, Ernst August, domänintendent, riksdagsman, s. 281, 292.
- Lindman, Arvid, konteramiral, statsminister, s. 22, 24, 281 f., 311, 321—23.
- Lindström, Herman, biskop i Växjö, s. 65, 150, 155, 157 f., 164—66, 177, 245, 247.
- Ljungman, Axel Wilhelm, fil. dr., riksdagsman, s. 37, 39, 40, 42, 50.
- Löven, John, grosshandlare, riksdagsman, s. 281.
- Lundeberg, Christian, bruksägare, statsminister, s. 21, 31, 35, 72, 74, 86, 88 f., 91, 113—15, 119, 139 f., 184—88, 194, 196, 204, 206, 216, 222 f., 228, 231 f., 236, 239 f., 252 f., 257, 263, 273, 277, 279, 281, 292—94, 296—98, 302, 305—09, 313 f., 320—23.
- Lybeck, Karl, godsägare, riksdagsman, s. 199.
- Lövgren, Nils, biskop i Västerås, s. 156 f., 159, 178.
- Martin, Nore, fältygmästare, överstelöjtnant, s. 287.
- Meyer, Ernst, generalkonsul, statåråd, s. 221, 224, 272.
- Michelet, Karl Johan, norsk politiker, s. 86.
- Michelsen, Christian, norsk statsminister, s. 261, 270.
- Månsson, Ivar, Trää, riksdagsman, s. 124, 127, 129, 135, 191, 204 f., 215.
- Möller, Adolf von, godsägare, riksdagsman, s. 192.
- Nansen, Frithiof, professor, s. 309 f.
- Nilsson, Sven, Everöd, riksdagsman, s. 35.
- Nisser, Martin Samuel, bruksägare, riksdagsman, s. 199.
- Nordenfalk, Karl, landshövding, riksdagsman, s. 199.
- Nyström, Johan Fredrik, lektor, riksdagsman, s. 192.
- Nyström, Karl, med. dr., riksdagsman, s. 39, 40.
- Odqvist, Gustav, godsägare, riksdagsman, s. 281.
- Olsen, Karl Otto, amiral, chef för marinförvaltningen, s. 287.
- Olsson, Peter, konsul, riksdagsman, s. 77.
- Oskar II, Sveriges konung, s. 21, 32, 36, 42, 86, 93, 96, 97—99, 152, 154, 157, 160—62, 167—69, 171, 174, 179 f., 182 f., 192—94, 196 f., 207—10, 213, 218 f., 221 f., 226, 255 f., 265, 269, 271 f., 275 f., 278, 282—86, 295, 297, 299—303, 312 f.

- Otter, Fredrik Wilhelm von, frih., amiral, statsminister, s. 107, 139, 141, 187—89, 203 f., 207, 209 f., 213, 220 f.
- Palmstierna, Hjalmar, frih., landshövding, statsråd, s. 281.
- »Papirius», sign. för Ahlgren, L. A., medarb. i N. D. A., s. 284.
- Pehrson, Pehr, Törneryd, riksdagsman, s. 24 f., 191, 281, 292, 297, 306.
- Persson, Anders, Mörap, riksdagsman, s. 42, 85, 121.
- Persson, Daniel, Tällberg, riksdagsman, s. 127, 281.
- Persson, Karl, Stallerhult, riksdagsman, s. 191, 281.
- Petersson, Alfred, Påboda, riksdagsman, statsråd, s. 281 f., 292 f., 314, 321.
- Petersson, Oskar Viktor, med. professor, s. 178.
- Pettersson, August Teodor, kontraktsprost, s. 176.
- Pettersson, Fredrik Emil, kapten, riksdagsman, s. 106, 281, 284.
- Pettersson, Karl Fredrik, kontraktsprost, riksdagsman, s. 144.
- Pettersson, Karl Fredrik, Dänningelanda, riksdagsman, s. 102.
- Pettersson, Nils, Runtorp, riksdagsman, s. 42, 109, 127.
- Rabe, Pehr Reinhold, bankdirektör, riksdagsman, s. 315.
- Ramstedt, Johan, statsminister, överståthållare, s. 223, 264, 277, 282.
- Rappe, Axel, frih., general, statsråd, s. 100, 112, 122, 180, 287.
- Rappe, Kristoffer, frih., godsägare, riksdagsman, s. 60, 230, 298.
- Redelius, Otto Wilhelm, kontraktsprost, riksdagsman, s. 130, 135.
- Retting, John Robert, konsul, riksdagsman, s. 231, 281.
- Reuter Dahl, Henrik, ärkebiskop, s. 8.
- Reuterswärd, Patrik Oskar, hovmarskalk, riksdagsman, s. 22, 35, 36, 38, 42—44, 47, 49 f., 67, 72—75, 86, 88, 91, 102, 107 f., 114—17, 119, 123, 125, 180, 195.
- Ribbing, Seved, professor, s. 60.
- Rodhe, Edvard, biskop i Göteborg, s. 59, 65, 155—58, 164 f., 245.
- Rodhe, Ruth, f. Billing, g. m. biskopen i Lund Edvard Rodhe, s. 303.
- Rosell, Anton, domprost i Göteborg, s. 65, 177, 244.
- Rundgren, Herman, biskop i Karlstad, s. 54 f., 57, 61, 63 f., 158, 165 f., 173, 175, 178.
- Rydén, Värner, riksdagsman, s. 19.
- Samzelius, Per, statskommissarie, riksdagsman, s. 40.
- Sars, Johan Ernst, norak historiker, professor, s. 94.
- Schéele, Henning von, biskop i Visby, s. 165.
- Serenius, Jakob, biskop i Strängnäs, s. 8.
- Sidner, Ludvig, amiral, marin-stabschef, s. 287.
- Sjöbring, Pehr, biskop i Kalmar, s. 57, 59, 65, 158, 191—93.
- Sjöcrona, Cornelius, landshövding, riksdagsman, s. 51, 56, 58.
- Sjögren, Johan Magnus, fil, dr, konsistorienotarie, s. 233.
- Smith, Lars Olsson, grosshandlare, riksdagsman, s. 11.
- Sofia, Sveriges drottning, s. 161, 182, 285.
- Sparre, Gustav, greve, talman, s. 21, 35, 43, 68—70, 86, 88 f., 97 f., 100, 113, 118, 119, 210, 217, 222, 253, 273, 277, 281.
- Spiegel, Haqvin, ärkebiskop, psalmförfattare, s. 120.
- Spångberg, Walfrid, redaktör, s. 266.
- Staaß, Karl, riksdagsman, statsminister, s. 17, 22, 23, 121, 272, 281 f., 288, 292, 295, 306, 311, 313, 318.
- Starbäck, Karl, lektor, riksdagsman, s. 19, 281.
- Steen, Johannes, norak statsminister, s. 37, 42, 97, 99.
- Steinmetz, Alfred, hovpredikant, kontraktsprost, s. 56.
- Sundberg, Anton Niklas, ärkebiskop, s. 9, 12—16, 36, 48 f.,

- 52, 54, 56 f., 61—64, 136, 155, 157, 160—62, 164—68, 173 f., 178.
- Sundelin, Robert, domprost i Uppsala, s. 178.
- Swartling, Axel, disponent, riksdagsman, s. 281, 297.
- Swartz, Carl, statsminister, universitetkansler, s. 30, 314.
- Svedelius, Axel, landshövding, riksdagsman, s. 125, 222.
- Säve, Teofron, rektor, riksdagsman, s. 22, 230, 279, 281, 288.
- Tamm, Gustav (Gösta) frih., hovstallmästare, statråd, s. 315.
- Tamm, Hugo, godsägare, riksdagsman, s. 21, 35, 71, 118 f., 137—39, 201 f., 216, 228, 256, 273 f., 281, 302.
- Tegnér, Esaias, professor, s. 56.
- Tham, Vollrath, direktör, riksdagsman, s. 281.
- Thomander, Johan Henrik, biskop i Lund, s. 8.
- Torelius, Pär Gustav, redaktör, riksdagsman, s. 43.
- Torén, Karl Axel, domprost i Uppsala, s. 120.
- Trapp, Oskar, konsul, riksdagsman, s. 281.
- Treffenberg, Curry, landshövding, riksdagsman, s. 45, 56, 103, 120, 130.
- Troilius, Samuel, biskop i Västerås, sederf. ärkebiskop, s. 8.
- Trolle, Eric, utrikesminister, landshövding, s. 287, 318.
- Trygger, Ernst, statsminister, universitetkansler, s. 228, 231.
- Törnebladh, Ragnar, rektor, riksdagsman, s. 277.
- Uggla, Kurt Gustav af, frih., överståthållare, s. 35.
- Ullman, Uddo, biskop i Strängnäs, s. 52, 157, 159, 161, 165.
- Unger, Jonas Bernhard, teol. och fil. dr, kontraktsprost, s. 65, 177, 245.
- Unger, Magnus, häradsbörding, riksdagsman, s. 72, 107.
- Wachtmeister, Fredrik Claesson, greve, utrikesminister, universitetkansler, s. 272, 281 f., 297 f., 307.
- Vahlin, Olof Valdemar, läroverksadjunkt, riksdagsman, s. 40.
- Waldenström, Paul Petter, lektor, riksdagsman, s. 29, 78, 144 f., 149, 155, 159, 168 f., 225.
- Walldén, Wilhelm, godsägare, riksdagsman, s. 277, 281, 284.
- Warholm, David Rikard, domprost i Kalmar, s. 59, 65, 177.
- Warholm, Klas, teol. och fil. dr, professor, s. 65.
- Wellander, Karl Edvard, borgmästare, s. 58, 176.
- Wennerberg, Gunnar, landshövding, riksdagsman, s. 44 f., 57.
- Wetter, Wilhelm Gustav, domprost i Växjö, s. 65.
- Wieselgren, Sigfrid, generaldirektör, riksdagsman, s. 44, 76, 262, 279.
- Wiklund, Adolf, Nordmaling, riksdagsman, s. 281.
- Viktoria, kronprinsessa, Sveriges drottning, s. 269 f., 286, 303, 305.
- Wilhelm II, tysk. kejsare, s. 101, 295, 299.
- Wingård, Karl Fredrik af, ärkebiskop, s. 8.
- Zetterstrand, Teodor, rådman, riksdagsman, s. 281, 288.
- Åkerhielm, Gustav, frih., överstekammarjunkare, statsminister, s. 43, 107, 118.
- Åkerhielm, Lars, frih., statråd, president, s. 30, 180, 189—91, 199, 216, 222, 228, 230 f., 241—44, 253, 257 f., 277, 281, 288, 292—94, 298, 305 f., 314.
- Åkerman, Rikard, generaldirektör, riksdagsman, s. 279.
- Ödman, Karl Julius, sjökapten, riksdagsman, s. 281.
- Östberg, Gustav Fredrik, riksgäldsfullmäktig, riksdagsman, s. 216, 281, 314, 320.
- Östberg, Johan, kammarrättsråd, s. 320.
- Östergren, August, statråd, president, s. 47 f., 106 f.